IX GLOBAL SCIENCE AND INNOVATIONS 2020: CENTRAL ASIA

INTERNATIONAL SCIENTIFIC PRACTICAL CONFERENCE

Nur-Sultan (Astana), Kazakhstan 20-22th 2020

Объединение юридических лиц в форме ассоциации
«Общенациональное движение «Бобек»
Конгресс ученых Казахстана

ISSN 2664-2271

«GLOBAL SCIENCE AND INNOVATIONS 2020: CENTRAL ASIA»

№ 4(9). Июнь-июль 2020
СЕРИЯ «ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ»
Журнал основан в 2018 г.

I ТОМ

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Ж.Малибек, профессор; З.Е.Кабульдинов, д.и.н., профессор;
Ж.Н.Калиев к.п.н.; Маслов Х.Б., PhD;
Лю Дэмин (Китай),
Е.Л. Стычева, Т.Г. Борисов (Россия)
Заместители главного редактора: Е. Ешім, Е. Абиев (Казахстан)

НУР-СУЛТАН – 2020

© ОЮЛ в форме ассоциации
«Общенациональное движение «Бобек», 2020

УДК 1082

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ МАТЕМАТИКИ ДЛЯ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНО- НАПРАВЛЕННОГО ОБУЧЕНИЯ

Саньязова Айгерим Баурджановна
заведующая отделением, КГКП «Электротехнический колледж»,
Казахстан, город Семей
Смаилов Данияр Нургалиевич
заместитель директора по IT, КГКП «Электротехнический колледж»,
Казахстан, город Семей

Аннотация: *Современное казахстанское образование вступило в стадию качественной модернизации, практически все сегменты нашей образовательной системы нуждаются в коренной перестройке. Такое глубинное влияние на цели обучения опирается на потенциальные возможности компьютера как средства познавательно-исследовательской деятельности, средства, обеспечивающего личностно-ориентированный подход к обучению, способствующего развитию индивидуальных способностей обучаемых как в гуманитарных, так и в точных науках*

Ключевые слова: *профессиональная направленность, применение ИКТ на уроках математики.*

Необходимой составляющей профессиональной деятельности современного специалиста является знание и использование математического аппарата для решения различных прикладных задач. Такие задачи требуют применения математического моделирования объектов, явлений и процессов, использования количественных методов обработки данных и различных вычислительных средств.

В связи с этим, организация обучения математике студентов требует ориентации на использование профессионально-направленных подходов и современных технологий обучения, позволяющих проектировать образовательный процесс как максимально приближенный к предстоящей профессиональной деятельности.

Профессиональная направленность обучения даёт возможность показать, как изучаемые основы наук находят применение в практике, влияют на развитие техники и технологии, на эффективность производственной деятельности квалифицированного техника.

Образовательная деятельность студентов зависит от их мотивации. Формирование мотивации студентов опирается на развитие познавательных потребностей. Для этого необходимо включать в образовательный процесс информационно-коммуникационные технологии, позволяющие развивать и самостоятельность студентов. Самостоятельность играет весомую роль не только в деле общего образования, но и в подготовке студентов к их дальнейшей трудовой деятельности. Самостоятельность – это качество человека, которое характеризуется сознательным выбором действия и решительностью в его осуществлении. Без самостоятельности в обучении немыслимо глубокое усвоение знаний.

Однако среди мотивов самостоятельной деятельности студентов одним из самых важных является интерес к предмету, который осознается раньше, чем другие мотивы. К примеру, для техников по ремонту электрического оборудования задача нахождения вероятности того, что электрический прибор будет работать бесперебойно 30 дней, заинтересовывает и привлекает к деятельности быстрее, чем стандартная задача.

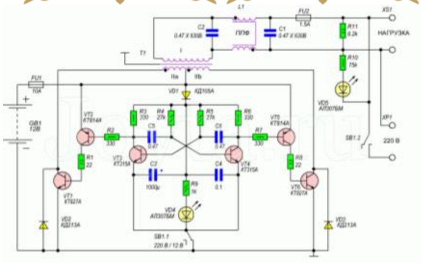

Это источник бесперебойного питания. Решение таких задач способствует повышению интереса студентов к изучению теоретического материала, заставляет осмыслить математическую сущность производственных процессов, а, следовательно, приводит к повышению качества знаний студентов. Применение ИКТ на уроках математики дает возможность преподавателю сократить время на изучение материала за счет наглядности и быстроты выполнения работы, проверить знания учащихся в интерактивном режиме, что повышает эффективность обучения, помогает реализовать весь потенциал личности: познавательный, морально-нравственный, творческий, коммуникативный и эстетический, способствует развитию интеллекта, информационной культуры студентов.

Главная задача преподавателя математики, работающего в системе ТиПО, - усилить прикладную направленность обучения математике.

В качестве примера можно рассмотреть организацию такой работы в группе по специальности 0902000 «Электроснабжение (по отраслям)». Естественно-математическая подготовка техников имеет решающее значение для формирования у них многих качеств, таких как умение работать самостоятельно, сравнивать и оценивать качество выполняемой работы в соответствии с требованиями, умело координировать свои движения и быстро реагировать на изменения ситуаций. Развивается чувствительность зрительного и слухового анализаторов, формируются навыки соблюдения технологической последовательности выполняемых работ. Все это способствует росту компетентности будущих техников, высокой мобильности, что позволит им быть конкурентными в сложных рыночных условиях.

Знакомство с различными типами технико-математических моделей, работа с профессионально ориентированными задачами позволяет сформировать у студентов убеждение о значимости математики в будущей профессиональной деятельности. Профессионально ориентированные задачи с техническим содержанием, которые могут быть решены математическими средствами, в частности с помощью теории вероятности и математической статистики, многообразны и разносторонни. Их использование способствует организации профессионально направленного обучения математике студентов-техников, что обеспечивает более успешное изучение специальных дисциплин и формирование профессиональной компетентности будущих техников -электриков. При изучении, например, математической статистики будущие техники-электрики учатся вычислять вероятность работы приборов, вероятность появления бракованной аппаратуры, вероятность отказа прибора. В электрическую цепь последовательно включены три прибора, которые не взаимодействуют друг с другом. Вероятность выхода из строя одного из них равна 0,1; второго 0,2, третьего-0,15. Определить надежность работы электрической цепи, если цепь выключается, как только испортится хотя бы один. Ответ. Вероятность безотказной работы первого прибора равна P(A) = 1 - 0,1 = 0,9, второго P(B) = 1 - 0,2 = 0,8, третьего P(C) = 1 - 0,15 = 0,85. Цепь будет работать, если все три прибора работают, то есть если работают и первый, и второй, и третий приборы. Вероятность того, что цепь будет работать P(ABC) = P(A)*P(B)*P(C) = 0,9 * 0,8 * 0,85 = 0,612. При объяснении этого материала удобно и целесообразно использовать презентации, в которых представлено большое количество визуальной информации в виде

схем, таблиц и пр., а также проводить демонстрации экспериментов с помощью виртуальных лабораторий. Рассмотрение профессионально ориентированной математической задачи в профессионально направленном обучении математике будущих техников определяет роль и функции задач в этом процессе.

Мы готовим нового человека, гражданина, личность, будущего специалиста. Весь процесс урока строится таким образом, чтобы решались проблемы, требующие непрерывного размышления и поиска, а не просто запоминания или применения уже готового приема. Надо помнить всегда, что в процессе обучения под влиянием изучаемого материала формируются личностные качества человека, причем даже тогда, когда сами научные факты впоследствии забудутся. Наиболее важные понятия и факты надолго остаются в его памяти, чтобы неожиданно оказаться полезными в будущем. Надо помнить, что только в самостоятельном преодолении препятствий вырабатывается характер и появляется уверенность в собственных силах, поэтому такие ситуации надо постоянно создавать на уроках. Особое место в нашей деятельности занимает использование передовых информационно-коммуникативных технологий, что позволяет реализовывать поставленные перед преподавателем цели и задачи современного образования (личностно-ориентированное обучение, формирование и развитие исследовательских, информационных и коммуникативных способностей, развитие мышления, формирование модельных представлений и т.д.).

Этому отлично способствует связь и со спецдисциплинами, то есть максимальное приближение к будущей профессиональной деятельности сегодняшних студентов. И тогда наши студенты впоследствии не раз испытают ни с чем несравнимое наслаждение от благополучного завершения работы над сложной проблемой, теоретической или производственной.

К индивидуальному варианту выполнения задания стремятся ребята с выраженными чертами сильного характера, обладающие прочными знаниями. Для них выполнение творческой работы с использованием компьютера - это постоянное выражение собственной точки зрения, реализация своих творческих возможностей. От такого урока педагог получает еще и творческое удовлетворение, что не так часто бывает, ведь учебный материал по математике редко предоставляет возможность преподавателю целесообразного проведения неординарного урока с использованием ИКТ.

Основные направления работы по профессиональной направленности дисциплины:

- Подбор содержания учебного материала, форм организации учебной деятельности, методов обучения опирается на связь со спецдисципллинами;

- Использование наглядности и технических средств обучения;

-Использование передовых информационно-коммуникативных технологий;

Исходя из вышесказанного можно сделать следующие вывод высокому уровню готовности студентов к профессиональной деятельности способствует формирование, ценностных ориентаций, учебно-профессиональной мотивации, с помощью информационно-коммуникационных технологий.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1.Кудрявцев А. Я. О принципе профессиональной направленности // Советская педагогика. 1981. № 8.

2.Махмутов М. И. Принцип профессиональной направленности обучения // Принципы обучения в современной педагогической теории и практике. Челябинск: ЧПУ, 1985.Столяр А. А. Педагогика математики. Минск: Высшая школа, 1986. 414 с.

УДК 373.075

КАСБ ТАЪЛИМИ ЎҚИТУВЧИСИНИНГ ПЕДАГОГИК ФАОЛИЯТИ ВА УНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ

Махсудов Пўлат Махсудович
Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари институти “Педагогика, психология ва ўқитиш методикаси” кафедраси докторанти, т.ф.н., доцент

Аннотация: *Мақола бугунги кундаги олий таълим муассасаларида касб таълими ўқитувчиларини тайёрлаш масалаларига бағишланган. Ўқувчиларнинг ўз касбларини ҳар томонлама чуқур эгаллашга эришишларида профессионал таълим муассасаларидаги касб таълими ўқитувчиси ва устасининг касбий педагогик фаолияти ҳақида фикр ва мулоҳазалар билдирилган.*

Калит сўзлар: *касб-ҳунар таълими, ўрта умумий таълим, профессионал таълим, касб ҳунар коллежи, касб таълими ўқитувчиси,фан ўқитувчиси, касб таълими устаси*

Республикамизда профессионал таълим тизимини илғор хорижий тажрибалар асосида такомиллаштириш, бошланғич, ўрта ва ўрта махсус профессионал таълим босқичларини жорий қилиш орқали меҳнат бозори учун малакали ва рақобатбардош кадрлар тайёрлаш ҳамда мазкур жараёнга иш берувчиларни кенг жалб қилиш мақсадида 2020-2021 ўқув йилидан бошлаб янги бошланғич, ўрта ва ўрта махсус профессионал таълим тизими ҳамда табақалаштирилган таълим дастурлари жорий этиладиган таълим муассасалари ташкил этилади [1].

Профессионал таълим муассасаларидаги ўқувчиларнинг ўзлари танлаган касблари бўйича етарли билим, кўникма ва малакаларни эгаллаши касб таълими ўқитувчиларининг касбий тайёргарлик даражасига бевосита боғлиқдир. Касб таълимининг ҳозирги энг муҳим муаммоларидан бири – бу битирувчиларни кўп функцияли адекват касбий фаолиятга тайёрлаш ҳисобланади.

Фақат касб таълими йўналишини битирган ўқитувчиларгина шундай инсонларнинг етишиб чиқишини таъминлайдиларки, бундай инсонлар касбий фаолиятда шахсий ва ижтимоий ҳаётдаги ўз ўринларини топишда ижодан изланадилар.

Россия давлат касбий педагогика университетининг бир қатор олимларининг илмий ишларида олий таълим муассасаларининг касб таълими йўналиши ва педагогика институтларининг фан ўқитувчиси битирувчиларининг касбий фаолиятларидаги ўзига хос фарқлари кўрсатиб берилган (жадвал) [2].

Олий таълим муассасалирини касб таълими ва педагогика институтларининг фан ўқитувчиси йўналишлари битирувчиларининг касбий фаолиятидаги ўзига хос жиҳатлар

жадвал

Ўзига хос жиҳатлар	Умумий ўрта таълим мактаб фан ўқитувчиси	Профессионал таълим тизими касб таълими ўқитувчиси
Битирувчиларнинг касбий фаолиятидаги ўзига хос жиҳатлар	Умумий ўрта таълим мактаблари ўқув фани мазмуни ва ўқитиш методикасининг чегараланган ўзгарувчанлигидаги педагогик фаолият	Кадр буюртмачилари талаблари, ҳудуддаги корхоналар истиқболи ва ўзига хослигини ҳисобга олувчи лойиҳалаш фаолияти; ўзининг таълимий лойиҳаларини

		амалга ошириш; ишлаб чиқариш таълимини ишлаб чиқариш меҳнати билан қўшиб олиб бориш.
Ўқитувчини тайёрлашдаги йўналтирилганлик	Мактабдаги умумтаълим фанларига (предмет фанлари)	Ишчи касблар гуруҳига; ишчиларнинг касбий ва малакавий талабларига.
Методик фаолиятидаги ўзига хос жиҳатлар	Бир ёки иккита фаннинг хусусий методикасини ўрганиш	Ишчиларни бутун спектрдаги ишчи касблари тайёрлашдаги ўз тайёрлаш методикасини лойиҳалашни эгаллаш ва амалга ошириш ҳамда ишчи касбларини эгаллаш
Таълим жараёнининг касбий йўналтирилганлилиги	Хусусий методикаларда ва педагогик амалиётларда бирор бир фан ўқитувчисига йўналтирилганлилик	Бутун ўқув жараёнини касбий-педагогик таълимга йўналтирилганлилиги, педагогик-психологик ўқув фанлари ва соҳа таълими компонентларининг чукур интеграцияси.

Жадвалдаги маълумотларга асосан шуни айтиш мумкинки, профессионал таълим тизими учун касб таълими ўқитувчиларини тайёрлаш жараёни билан умумий ўрта таълим тизими учун фан ўқитувчиларини тайёрлаш жараёни ўртасида айрим фарқлар мавжуд. Хусусан, олий таълим муассасаларида касб таълими йўналишларининг талабалари томонидан касб–ҳунар коллежлари ўқув режасида кўзда тутилган бир нечта (6–7 гача) умумкасбий ва махсус фанлар бўйича касб таълими методикаси ўрганилиши назарда тутилади. Айни шу ҳолат касб таълими ўқитувчисини касбий педагогик фаолиятга тайёрлашда ўзига хос хусусиятларни ҳисобга олишни тақозо этади [3,4,5].

Касбий педагогик фаолият мураккаб таълим тизими бўлиб, ўз навбатида юқори даражадаги –“Касб таълими” педагогик тизимининг бир қисмидир. Касб таълими ўқитувчиси фаолияти – касб таълими тизими ташкил этилган даврдан то ҳозиргача ўз моҳиятига кўра ҳам, ташкил этувчиларининг ҳажмига кўра ҳам ажралиб турувчи мураккаб таълим тизими сифатида тадқиқ этиб келинаётган муҳим муаммо ҳисобланади [3].

Ҳозирги давргача касб таълими тизимида мақсад сифатида бўлажак касб таълими ўқитувчисининг билим ва кўникмаларининг муайян йиғиндиси кўрсатилган бўлиб, бу уларнинг малака тавсифномаларида белгилаб ўтилади *(“билиши лозим ....”, “уддалай олиши лозим ....”, “бажара олиши лозим ....”).*

Бугунги кунда Республикамиздаги бир қатор олий таълим муассасаларида 5111000 – “Касб таълими” (соҳалар бўйича) йўналишларини тугатган бакалаврлар ўрта махсус касб ҳунар коллежларида касб таълими ўқитувчиси ва усталари лавозимларида фаолият юритмоқдалар. Ушбу таълим йўналишларида бўлажак педагогларни тайёрлаш жараёни, шунингдек, уларнинг касбий тайёргарлигига қўйилаётган талаблар моҳиятини ўрганиш бу борада айрим зиддиятларнинг мавжудлигини кўрсатмоқда.

Шу нарса маълумки, профессионал таълим муассасаларидаги ўқитиш жараёни ўзаро мустақил, аммо ўзаро алоқадор бўлган назарий ва ишлаб чиқариш таълимидан иборат Айни шу ҳол ўқув жараёнини ҳам ўзига хос равишда режалаштириш ва амалга оширишни тақозо этади ва кўп ҳолларда ўқув-ҳунар тавсифли кўринишни олади.

Бизнингча ҳозирги кунда олий таълим муассасаларининг касб таълими (соҳалар бўйича) бакалаврлар тайёрлаш бўйича амалдаги ўқув режалари юқорида кўрсатиб ўтилган талабларнинг бажарилишини етарлича таъминлай олмайди. Уларда асосан проффессионал таълим муассасаларида йўналишлар бўйича касбий фанлардан назарий машғулотлар олиб борувчи касб таълими ўқитувчиларининг методик фаолиятигагина мос келадиган касбий-педагогик фаолият эътиборга олинган [6].

Масалан, 5111000 – Касб таълими (5630100 – қишлоқ хўжалигини механизациялаш) йўналишини тамомлаган касб таълими ўқитувчиларининг профессионал таълим муассасаларида 3430100 – қишлоқ хўжалигини механизациялаштириш йўналишининг ўқув режасидан ўрин олган бир қанча фанлардан машғулот олиб бориши кўзда тутилган. Бу фанларни шартли равишда қуйидагича гуруҳлаш мумкин:

1-гуруҳ: *қишлоқ хўжалик техник фанлари ўқитувчиси* (трактор ва автомобиллар, қишлоқ хўжалик машиналари);

2-гуруҳ: *қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини механизациялаштиришга оид технологик фанлар ўқитувчиси* (“Қишлоқ хўжалигида механизациялашган ишлар технологияси”, “Машина ва жиҳозларга техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлаш”, “Чорвачилик фермаларини механизациялаштириш ва автоматлаштириш”);

3-гуруҳ: *умумтехника фанлари ўқитувчиси* (техникавий механика, техникавий чизмачилик, маҳсулот сифатини стандартлаштириш ва метрология асослари, конструкцион материаллар ва бошқалар);

4-гуруҳ: *умумкасбий ва касбий фанлардан ўқув-амалиётлари бўйича касб таълими устаси* (чилангарлик иши, электргазпайвандлаш иши, машина-трактор агрегатларини тузиш ва бошқалар) .

Юқорида кўрсатиб ўтилган 1 – 3-гуруҳ фанларидан ўқув машғулотлари асосан назарий, амалий ва тажриба машғулотлари шаклида олиб борилади. Бунда касб таълими ўқитувчиси фаолиятида асосан назарий фан ўқитувчиси каби ўқувчиларга улар ўзлаштириши лозим бўлган касбий билим, кўникмаларни етказиб, тушунтириб бериш бўйича методик қобилиятлар талаб этилади. 4-гуруҳдаги ўқув амалиётлари асосан бирор иш турини бажаришга оид амалий характерга боғлиқ бўлади. Ўқув амалиёти бўйича машғулотларни одатда касб таълими усталари олиб борадилар. Бунда касб таълими устаси фаолиятида ўқувчиларга улар эгаллаши лозим бўлган касбга хос хатти-ҳаракатлар, усулларни энг қулай йўллар билан ўргатиш бўйича методик қобилиятлар талаб этилади.

Ўқувчиларнинг ўз касбларини ҳар томонлама чуқур эгаллашга эришишлари профессионал таълим муассасаларидаги касб таълими ўқитувчилари айниқса, касб таълими усталарининг педагогик тайёрлиги ва касбий маҳоратларига кўп жиҳатдан боғлиқ. Айнан касб таълими устаси ўқувчиларга уларнинг бўлажак касблари сир-асрори бўйича амалий кўникма ва малакаларни эгаллашларида бевосита ёрдам беради. Шу сабабли касб таълими устасига *касбга ўргатувчи ўқитувчи* сифатида у ўргатаётган соҳанинг моҳир устаси бўлишлиги катта аҳамиятга эга. Касб таълими устаси фаолияти ўқувчиларнинг ундан ўзлари эгаллаётган ҳунарларига оид ҳақиқий билимларни олаётганларикларини қалбдан ҳис қилганларидагина самарали бўлади. Бундай ҳақиқий билимларни фақат шу ҳунарни юксак касбий маҳорат даражасида эгаллаган, ишлаб чиқариш ва ҳаётий тажрибаларга эга бўлган касб таълими устаси бера олади .

Демак, касб таълими усталари касбий фанлар бўйича назарий ва амалий билимларга эга бўлишлари, педагогик-психологик билимларни эгаллаган бўлишлари билан бирга ўзлари ўргатаётган касбнинг моҳир усталари бўлишлиги талаб этилади. Устанинг касбий маҳорати фақатгина ўқув дастурлари доирасида чегараланиб қолишлиги мумкин эмас, унинг касбий билим, кўникмалари жуда ҳам кенг ва чуқур бўлишлиги лозим.

Юқоридагиларга асосланиб шуни хулоса қилиш мумкинки, касб таълими ўқитувчисининг педагогик фаолияти умумий ўрта таълим мактаблари фан ўқитувчилари педагогик фаолиятидан тубдан фарқ қиладиган ўзига хос бутун бир мажмуавий жиҳатларга эга. Бу ҳолат бугунги кунда касб таълими бўйича педагогларни тайёрлаш масаласига янгича ёндашувларни талаб этмоқда.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Профессионал таълим тизимини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги Фармони. Тошкент, 2019 йил, 6-сентябрь.
2. Зеер Э.Ф., Глуханюк Н.С. Структура и особенности инженерно-педагогической деятельности. // Социально-психологические особенности личности инженера-педагога: Сб.науч.тр. – Свердловск: СИПИ, 1988.
3. Исмаилова З.К., Махсудов П.М. Касб таълими фани бўйича ўкув дастурини универсаллаштириш масаласи. Ж. “Ирригация ва мелиорация” Тошкент, №1(17) 2017 й 72-74 б.
4. Ismoilova Z.K., Mahsudov P.M. Actual Issues of Preparing professional Education Teachers professional Education Teachers for methodical Activities at Higher Educational Institutions. Journal «Eastern European Scientific Journal» Dusseldorf – Germany. Ausgabe 5 – 2018. P.244-246
5. Ismoilova Z.K., Dorozhkin E.M., Mahsudov P.M., Utkina S.U. Practice of training discipline “Methodology of professional training in the universities of the republic of Uzbekistan”. Journal “Sistainable Agriculture” Tashkent – №2(3) – 2019. P.16-21
6. Махсудов П.М. Касбий педагогик фаолиятнинг назарий асослари. Журнал “Муғаллимлик ҳэм узликсиз билимлендириў” Қорақолпоғистон Республикаси, Нукус, №2, 2020 й. 30-34 б.

377.075

“ТАСМАЛИ УЗАТМАЛАР” МАВЗУСИНИ ЎҚИТИШДА ИНТЕРФАОЛ МЕТОДЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ

Жуманазарова Зухрахон Қосимжановна
Наманган технология институти “Умумтехника фанлари” кафедраси ассистенти

Аннотация: *Мақола таълим жараёнида интерфаол методлардан фойдаланиш масалаларига бағишланган.”Тасмали узатмалар” мавзусини ўқитишда Венн диаграммаси ва “ассесмент” техникасидан фойдаланиш бўйича услубий тавсиялар ишлаб чиқилган.*

Калит сўзлар: *узатма, тасмали узатма, Венн диаграммаси, ўхшаш белгилари, ўзига хос белгилари, ассесмент техникаси, тест, симптом, масала, амалий кўникма.*

Бугунги кун олий таълим муассасалари профессор-ўқитувчиси нафақат ўзининг фани бўйича яхши мутахассис сифатида, балки ахборот ва инновацион таълим технологиялари ҳамда соҳага оид илғор тажрибаларни ўзлаштирган ва касбий фаолиятида кенг фойдалана оладиган ижодкор мутахассис бўлишини даврнинг ўзи тақозо этмоқда.

Таълим жараёнида ўқитишнинг интерфаол методларидан фойдаланиб, унинг самарадорлигини оширишга бўлган эътибор ҳам кундан кунга кучайиб бормоқда. Ҳозирги кунда олий таълим муассасаларида “Ақлий хужум”, “Венн диаграммаси”, “Кластер”,

“Давра суҳбати”, “Кичик гуруҳларда ишлаш”, “Синквейн”, “Резюме”, “ФСМУ”, “ассесмент” техникаси ва бошқа кўплаб хилма-хил интерфаол метод ва технологияларидан фойдаланилиб, ўқув машғулотлари самарадорлигини оширишга эришилмоқда [1].

Намуна сифатида инженерлик-техник йўналишларидаги олий таълим муассасаларидаги “Амалий механика” фанидан “Тасмали узатмалар” мавзуси бўйича ўқув машғулотини ўтказишда Венн диаграммаси ва “ассесмент” техникасидан фойдалинишни кўриб чиқамиз.

Венн Диаграммаси-инглиз файласуфи Джон Венна номи билан аталган.

Бу метод график тасвир орқали ўқув машғулотини ташкил этиш шакли бўлиб, у иккита ўзаро кесишган айлана тасвири орқали ифодаланади. Мазкур метод турли тушунчалар, асослар, тасавурларнинг анализ ва синтезини икки аспект орқали кўриб чиқиш, уларнинг умумий ва фарқловчи жиҳатларини аниқлаш, таққослаш имконини беради.

Ушбу методни қўллаш учун машғулотнинг мустаҳкамлаш қисмида талабалар икки гуруҳга бўлинади. Венн диаграммаси бўйича тайёрланган схема (жадвал) тарқатма материал тарзида уларга тарқатилади ёки слайд кўринишида экранда намойиш қилинади. Ўқитувчи “Тасмали узатмалар” ва аввалги машғулотда ўтилган “Тишли узатмалар” тушунчаларига хос бўлган умумий жиҳатларни доирачаларнинг кесишган қисми, тушунчаларнинг ўзига хос жиҳатларини эса ҳар бир доирачаларнинг ичига излаб топиб ёзишликларини тушунтириб ўтади .

Талабалар икки гуруҳга бўлиниб, топшириқни бажара бошлайдилар. Белгиланган вақтдан кейин ҳар бир гуруҳдан бир нафар талаба ўз таҳлиллари билан гуруҳ аъзоларини таништиради. Гуруҳлар таҳлили эшитилгач, кўриб чиқилаётган тушунчаларининг умумий жиҳатлари ва фарқларини умумлаштирадилар, тўғри жавоблар аниқланиб, доирачаларнинг тегишли қисмига ёзилади (1-шакл).

Венн диаграммасини қўллаш талабаларда икки тушунча: “Тишли узатмалар” ҳамда “Тасмали узатмалар”ни таққослаш орқали уларда мустақил равишда ушбу тушунчаларнинг умумий ва фарқловчи жиҳатларини аниқлаш бўйича ижодий қобилиятларини шакллантириш имконини беради [2].

Маълумки, талабалар билимини баҳолаш бир пайтнинг ўзида бутун таълим тизими ва унинг ташкил этувчиларини текшириб кўришликни таъминлайди. Баҳолаш воситасида таълим тизимида кутилаётган натижага эришилаётганлик даражаси ўлчанади. Билимларни мунтазам баҳолаб бориш ўқув дастури, унинг бўлим ёки мавзулари асосида амалга оширилади.

Тишли узатмага хос жиҳатлар	Иккала узатмага хос умумий жиҳатлар	Тасмали узатмага хос жиҳатлар
1.Габарит ўлчамлари нисбатан кичик. 2. Иш жараёнида шовкин хосил бўлади; 3.Тайёрлаш жараёни мураккаб, нисбатан қиммат; 4.Таянчларга тушадиган куч қийматлари нисбатан кичик; 5.Сирпаниш ҳодисаси содир бўлмайди; 6.Ф.И.К.нинг қиймати нисбатан юқори (0.97... 0.98 фоиз); 7.Иш даврида чидамлилиги юқори;	1.Энергия манбаи билан машинанинг иш бажарувчи қисми оралиғида жойлашади; 2. Энергия манбаии билан машинанинг иш бажарувчи қисмини ўзаро боғлайди; 3. Иш бажарувчи қисмни харакатини талаб қилинганидек бошқаришни таъминлайди;	1.Габарит ўлчамлари нисбатан катта; 2. Иш жараёнида шовкинсиз ва равон ишлайди; 3. Тузилиши оддий, нисбатан арзон; 4. Таянчларга тушадиган куч қийматлари нисбатан катта; 5. Сирпаниш ҳодисаси ҳисобига узатишлар сони ўзгарувчан; 6. Харакатни нисбатан узоқ (8...10 м) масофага узатиш имконини беради; 7. Ишлаш муддати кам (2000...3000 с);

... Венн диаграммаси.

... ўзлаштириш даражасини ... хизмат қилиши мумкин. ... аҳо маъносини англатади. ... кўникмаларини комплекс ... ий қисмида талабаларга ... иш этади ва ушбу шакл ... 2-шакл

... ент

қ... куч... А) ор... В) камая... С) аввал ор... Д) буни аҳамият... 2.Тасмалар учун иш... ...риаллар қандай хусусиятларга эга бўлиши керак? А) ишқаланиш коэффициенти юқори; В) тез совийдиган; С) ўта оғир; Д) юқоридагиларни барчасига. *0-5 балл*	**Масала** ... узатма етакловчи ...г диаметри $d_1 = 500$ мм, ...увчи шкивнинг диаметри ...00 мм, бўлса узатма узатишлар ...ини аниқланг. *1-5 балл*
Симптом 1.Тасмали узатма афзалликлари .... 2. Тасмали узатма камчиликлари .... *0-5 балл*	**Амалий кўникма** Тасмали узатма схемасини чизмада тасвирланг ва изоҳланг. *1-5 балл*

Баҳолаш мезони: 12 – 14 балл «қониқарли»;
15 – 17 балл «яхши»;
18 – 20 балл «аъло».

Тақдим этилган шаклни тўлғазиб бериш учун талабаларга маълум (4-5 мин) вақт берилади. Белгиланган вақт тугагач, талабалар иши якунланади ва топшириқнинг аниқ жавоблари кўрсатилган вариантининг слайди экранда намойиш этилади.

Талабалар ўзларининг жавобларини слайдда кўрсатилган аниқ жавобларга солиштириб текширади ва ўз балларини жадвалдаги баҳолаш мезонига кўра жавоб варақалаларига ҳисоблаб ёзадилар.Сўнгра ўқитувчи талабалардан жавоб варақаларини йиғиб олади ва мавзу бўйича уларнинг баҳолаш балларини гуруҳ журналига қайд этади.

Баҳолашда “ассесмент техникаси”ни қўллаш талабаларни мустақил ишлаш ва ўз-ўзини баҳолашга ўргатиш ҳамда қисқа вақт ичида гуруҳдаги ҳар бир талабанинг билимини баҳолаш имконини беради.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А.,Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар. Тошкент, 2008 й.
2. Тожибоев Р.Н., Жўраев А.Ж. “Машина деталлари”. Дарслик. Тошкент, “Ўқитувчи”, 2002 й.

УДК: 378.0.371

МАҲКУМ ШАХСЛАРНИ АХЛОҚАН ТУЗАТИШ ВА ТАРБИЯЛАШДА ТАРБИЯЧИ ХОДИМЛАРНИНГ КАСБИЙ ПЕДАГОГИК-ПСИХОЛОГИК ТАЙЁРГАРЛИГИ МАСАЛАЛАРИ

Тураханова Дилдор Абидовна
Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси
Ҳарбий-техник институти “Психология ва педагогика ”кафедраси, Психологик хизмат психологи, мустақил изланувчи, Тошкент, Ўзбекистон

Аннотация: *Мақолада маҳкум шахсларни ахлоқан тузатиш ва тарбиялашда тарбиячи ходимларнинг касбий педагогик-психологик тайёргарлиги масалалари илмий адабиётлар ёрдамида таҳлил қилинган.*

Калит сўзлар: *маҳкум шахслар, ахлоқ тузатиш, тарбия, педагогик-психологик тайёргарлик, жазо, ижро этиш.*

Сўнгги йилларда жазони ижро этиш муассасаларини малакали, педагогик маълумотга эга кадрлар билан жамлаш масаласига алоҳида эътибор қаритилмоқда. Жазони ижро этиш муассасалари учун ходимларни тайёрлаш, уларни тарбиялаш ва жамлаш долзарб муаммо ҳисобланади. Ходимнинг озодликдан маҳрум этиш шароитларидаги касбий фаолияти унинг, нафақат, таълим муассасаларидаги билимларига, балки унинг маҳкумлар билан фаолияти давомида олиб борадиган ишларига ва ходимларнинг ўзига хос бўлган ҳуқуқий онгига, педагогик-психологик билимларни эгаллаган бўлишига ҳам етарлича жиддий талаблар қўяди.

Жазони ижро этиш жойларида маҳкумларни ахлоқий тузатиш ва тарбиялаш ишлари муассасанинг педагогик жамоаси, шунингдек, жазони ижро этиш муассасасининг барча ходимлари томонидан амалга оширилади. Шу сабабли мазкур ходимлар алоҳида тайёргаликка эга бўлишилари лозим. Бу масалага ўз вақтида С.В.Познишев ҳам эътиборни қаратиб, бундан юз йил аввал жазони ижро этиш муассасалари учун ходимларни тайёрлайдиган махсус ўқув юрти бўлиши кераклигини айтиб ўтган. Мазкур масалага

Б.С.Утевский ҳам ўз эътибор қаратиб, НКВД қошидаги мактабларда жазони ижро этиш муассасаларининг ўрта ва кичик таркибдаги лавозимларига ходимларни тайёрлайдиган бўлимларни ва юқори бошқарув лавозимлари учун олий курслар очиши таклиф этган. У ўз қарашларини ривожлантириб, пенитенциар тизим учун ходимларни касбий тайёрлашни ривожлантириш ва такомиллаштириш мақсадида махсус ўқув юртини ташкил этишни ва таълим олувчиларнинг қандай лавозимга тайёрланаётганликларидан келиб чиқиб турли бўлимларни очишни таклиф этган. Б.С.Утевский пенитенциар тизим ходимларининг сиртдан юридик маълумот олишларининг тарафдори эди [1, 213-217].

Лекин узоқ йиллар давомида пенитенциар тизимда кадрлар етишмовчилиги кузатилади. Шу сабабли маҳкумларни ўзларини ҳам маҳкумлар билан ишлаш жараёнига жалб этилди.

1957 йилда отряд тизиминиг вужудга келиши маҳкумларни индивидуал тарзда ўрганиб, уларга нисбатан турли тарбия усулларини қўллашда индивидуал ёндошувни амалга ошириш имконини яратиб беради. Шу билан биргаликда 60-йиллар давомида меҳнат тузатиш муассасалари тарбиячиларининг касбий малакасини оширишга катта эътибор қаратилди [2, 48].

Жазони ижро этиш муассасаларида фаолият юритувчи ходимлардан муайян касбий сифатларга эга бўлиши, мазкур фаолиятга педагогик-психологик жиҳатдан касбий тайёр бўлишлари талаб этила бошлади.

Петнитенциар тизим ходимининг касбий тайёргарлиги масаласини кўришдан аввал бир нарсани қайд этиб ўтиш лозим, маҳкум шахсларни ахлоқан тузатиш ва тарбиялаш билан шуғулланадиган ходимда авваламбор педагогик фаолиятга мойиллик бўлиши лозим.

Пентенциар соҳа олими Н.А.Тюгаева Россиянинг жазони ижро этиш федерал хизмати тингловчиларини, шунингдек, жазони ижро этиш муассасасига янги ишга келган ходимларни касбий тайёргарлик даврида ахлоқий тарбиялаш масалаларини тадқиқ этган. Н.А.Тюгаева жазони ижро этиш муассасаларига янги хизматга олинган ходимларни ўқитиш ва тарбиялаш вазифаси ўқув марказларига юклатилишини, лекин курсантларнинг касбий тайёргарликлари бўйича ўз –ўзини тарбиялаш билан шуғулланишлари зарурлиги ҳақида фикр билдирган[3, 108].

Соҳа олими А.С. Мисюрев жазони ижро этиш муассасалари учун ходимларни тайёрлайдиган олий ва ўрта касбий ўқув муассасаларида “Юриспруденция” мутахассислиги бўйича мутахассисларни тайёрлашда асосий эътибор уларда махсус ҳуқуқий касбий компетенцияни шакллантиришга қаратилаётганини, уларнинг психологик-педагогик билим, кўникма ва малакаларига юзаки қаралаётгани [4, 112] ҳақида фикр билдирган.

А.С.Мисюрев маҳкумлар билан ишлаш учун тарбиячи ходимларни касбий тайёрлаш тизимида тингловчилар маҳкумлар билан конструктив педагогик ўзаротаъсир усул ва услубларини эгаллашлари учун зарур шароитларни яратиш лозим” лигини таъкидлайди. Унинг фикрича, бугунги кундаги жиноят- ижроия тизимининг энг катта камчилиги маҳкумларнинг реижтимоийлаштирилишига ёрдам берадиган шахс ижобий сифатларини шакллантириш ва рағбатлантиришга психологик-педагогик ёндошув даражасининг пастлигидир [5].

Жиноят –ижроия тизимидаги ходимларнинг педагогик-психологик тайёргарлигини тадқиқ этган А.Г.Чириков ўз тадқиқотлари давомида жазони ижро этиш муассасаларида бевосита маҳкумлар билан ишлайдиган ходимларда ўзларининг педагогик –психологик компетентликларининг даражаси пастлигидан ташвишланиш мавжудлигини аниқлаган [6, 25].

Педагог олима Э.В.Зауторова бугунги кунда эътибор жазони ижро этиш муассасаси ходимининг ахлоқий тарбияланганлиги, педагогик ва ҳуқуқий саводхонлиги, умумий

маданиятга эга бўлганлигига қаратилаётганлигини таъкидлаб ўтган. Унинг фикрига кўра “Тарбиячига мақсадга интилувчанлик, меҳнатсеварлик, камтарлик, масъулиятлилик ва муаммоларни қўйишдаги сезгирлик, сўз ва иш бирлиги, ахлоқий поклик ва олийхимматлилик хос бўлиши керак”[7, 61].

Психолог Б.Н. Сирлиев ходимларнинг психологик тайёргарлигини тўрт гуруҳга кирувчи таркибий қисмларини кўрсатиб берган. У: биринчи гуруҳга ходимнинг касбий психологик мўлжаллари ва ҳис-туйғуларини; иккинчи гуруҳга ходимнинг касбий ҳаракатларни бажаришга психологик жиҳатдан тайёргарлигини; учинчи гуруҳга ходимнинг юқори даражада ривожланган касбий кузатувчанлиги, сезги, хотира, тасаввур жараёнларини; тўртинчи гуруҳга ходимнинг маҳкум шахслар билан ишлаш жараёнида вужудга келган мураккаб вазиятларда ҳам хотиржамликни сақлаши, ҳис-туйғуларининг барқарорлигини киритган[8, 12].

Жазони ижро этиш муассасаси ходимларининг педагогик-психологик тайёргарликлари уларнинг фаолиятлари хусусиятлари билан бевосита боғлиқ. Шунинг учун унинг мазмуни аниқ касбий йўналишга эга бўлиши зарур.

Маҳкум шахсларни ахлоқан тузатиш ва тарбиялашда жазони ижро этиш муассасасидаги тарбиячиларнинг роли ва ўрни алоҳида аҳамиятга эга. Жазони ижро этиш муассасаси тарбиячиларидан уларнинг педагогик-психологик тайёргарликка эга бўлишлари талаб этилади.

Жазони ижро этиш муассасаси тарбиячи ходимининг педагогик-психологик тайёргарлиги мазмунига қуйидагиларни киритишимиз мумкин:

а) тарбиячида маҳкум шахсларни ахлоқий тузатиш ва тарбиялашга психологик жиҳатдан тайёр бўлиши; б) маҳкум шахслар билан тарбиявий ишларни олиб бориш фаолиятига ижобий муносабат; в) маҳкум шахслар билан тўғри муносабат ўрната олиш кўникма ва малакасига эга бўлишлик; г) маҳкумлар билан низоли вазиятларда педагогик-психологик усулларни самарали қўллаб вазиятни барқарорлаштира олиш кўникма ва малакасининг мавжудлиги; д) маҳкумлар билан хотиржам мулоқотга кириша олиш; е) муассасадаги фавқулодда вазиятларга психологик тайёр бўлиш.

Тарбиячининг педагогик-психологик тайёргарлиги унинг касбий маҳоратини ошириб боради. Шунинг учун жазони ижро этиш муссасаси ходимларининг касбий тайёргарлик тизимига психологик тайёргарликни мақсадга йўналтирилган ҳолда ошириб боришнинг усул, услуб ва шаклларини киритиш лозим.

Жазони ижро этиш муассасаси ходими қонунга итоаткор бўлишда маҳкумларга ўрнак бўлиши ва ҳар бир ҳаракати қонун доирасида бўлиши, адолатли бўлиши лозим. Маҳкумларнинг ўзига хос хусусиятлари ходимдан сабр-тоқатли бўлишни, ҳар қандай вазиятда ўзини, ўз ҳиссиётларини бошқара олишни талаб этади. Тарбиячи ходимлар бевосита маҳкумларни ахлоқан тузатиш ва тарбиялаш билан шуғулланадилар. Шунинг учун улар педагогика ва психология соҳаси бўйича чуқур билимга эга бўлишлари ва турли педагогик ва психологик таъсир усуллари ва воситаларидан маҳкум шахсларни ахлоқан тузатиш ва тарбиялаш жараёнида унумли фойдала олишлари лозим.

Ходимда юқорида кўрстиб ўтилган сифатлар яхши ривожланмаган бўлиши мумкин. Лекин яхши мутахассис бўлишни ўз олдига мақсад қилиб қўйган ҳар бир ходим ўзида юқорида санаб ўтилган сифатларни амалий фаолияти давомида ривожлантиришга ҳаракат қилади. Агар тарбиячи ходимнинг қайсидир томонида камчилик бўладиган бўлса, маҳкумлар буни дарров илғайдилар ва бу ҳолат ходимнинг фаолиятига салбий таъсир кўрсатиши мумкин. Шу сабабли ходим узлуксиз ўз устида ишлаши ва барча юқорида кўрсатиб ўтилган сифатларни ривожлантиришга интилмоғи лозим.

Педагогик фаолият тарбиявий ишга муҳаббат, ўз ишидан қониқиш ҳиссини ўзида мужассам этган ўзига хос лаёқатни талаб этади. Бундай лаёқат ва тарбиячининг ўз ишига бўлган муҳаббати ва ижобий муносабати унинг ҳар бир маҳкумга тарбиявий тўғри

ёндашишига ёрдам беради. Жазони ижро этиш муассасаси тарбиячиси ўз фаолияти давомида турли қийинчиликларга тўқнаш келиши ва бу ҳолат уларда умидсизликни юзага келтириши мумкин. Шу сабабли тарбиячи оптимист бўлиши лозим. Шунингдек, тарбиячи ҳар бир маҳкум шахсни ижобий ва салбий сифатларга эга бўлган шахс сифатида кўра олиш қобилиятига эга бўлиши керак. Тарбиячилик касбини тасодифан танлаган, одамлар адоватли муносабатда бўлган, ўз касбини севмайдиган, маҳкум шахсларни тарбиялаш эмас, жазолаш лозим деб ҳисоблайдиган одамлар жазони ижро этиш муассасасида ишлаши мумкин эмас. Тегишли маьлумотли, касб тайёргарлиги бор юксак ахлоқий фазилатга эга бўлган шахслар педагогик фаолият [9] билан шуғулланишлари лозим.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, жазони ижро этиш муассасаларида тарбиячи бўлиб ишлаш учун ходим махсус билимлар билан бирга педагогик ва психологик билимларга эга бўлиши талаб этилади. Тарбиячиларнинг ўз касбларини севиши, маҳкум шахсларга ҳурмат билан муносабатда бўлиши, жазони ижро этиш муассасасида вужудга келадиган низоли вазиятларда ўз ҳиссиётларини бошқара олиши ва низоли вазиятларни бартараф этишда педагогик усуллардан самарали фойдалана олиши уларнинг маҳкум шахсларни ахлоқан тузатиш ва тарбиялашда самарали фаолият юритишларига ёрдам беради.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1.Волошин Д.В. Взгляды Бориса Самойловича Утевского на совершенствование подготовки пенитенциарного персонала (1930-е годы)//Актуалные проблемы Российского права 2016.№12.(73) декабрь. стр. 213-217. .

2.Зауторова Э.В. Пенитенциарная педагогика. Курс лекций, Вологда: ВИПЭ ФСИН России 2012, -48 стр

3.Тюгаева Н.А. , Котляр В.Н. Самовоспитание курсантов и слушателей вузов ФСИН России – Рязань: Академия ФСИН России, 2010, 108 с.

4. Мисюрев А.С. Поощрение как метод педагогического взаимодействия в колониях-поселениях, Пенитенциарная педагогика. Журнал. 2012 . -112 стр.

5. Мисюрев А.С. Поощрение как метод педагогического взаимодействия в колониях-поселениях, Пенитенциарная педагогика. Журнал. 2012 . -112 стр.

6. Чириков А.Г. Подготовка сотрудников уголовно-исполнительной системы к обеспечению личной безопасности (психолого-педагогическая составляющая). автореферат. дисс. кан.пед наук: (13.00.08) Новокузнецк, 2004, 25с.

7. Зауторова Э.В. Пенитенциарная педагогика. Курс лекций, Вологда: ВИПЭ ФСИН России 2012г., -61 стр

8. Сирлиев Б.Н. Жазони ижро этиш муассасалари фаолияти психологияси. Ўқув қўлланма,.-Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИАкадемияси, 2010 йил.-12 бет

9. Ўзбекистон Республикаси “Таьлим тўғрисида”ги Қонун // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси. 1997 йил. №9. 225-модда.

БЎЛҒУСИ МАТЕМАТИКЛАРНИ ТАЙЁРЛАШНИНГ ПСИХОЛОГИК-ПЕДАГОГИК АСОСЛАРИ

Абдираҳмонов Абдимумин
Қарши ДУ, Ўзбекистон

Аннотация: *Бакалаврларнинг математик тайёргарлиги билан педагогик касбига тайёргарлиги орасидаги мантиқий боғланишнинг асоси сифатида биз бўлғуси математика ўқитувчиларини энг аввало математик билимларни ўзлаштирганлигини тушунамиз. Бу алоқадорлик ўзининг таркиби ва мазмуни бўйича университетларда ўқитилаётган математиканинг барча бўлимларини ўзаро алоқадорликда ва ҳамкорликда бир-бирини тўлдирган ҳолда ўргатилмоғи лозимлигини белгилаб беради.*

Бўлғуси математикларни тайёрлашнинг психологик-педагогик моҳиятини характерлаб шуни таъкидлаш мумкинки, бунда математик тасдиқлар, қоидалар ва қонуниятларни эркин ва тўғри тушунганлигини, чуқур ўзлаштирганлигини, математикани ўрганишни ва ўргатишнинг методлари ва воситаларини онгли қўллай билишни таъминлаган бўлади.

Бакалаврларнинг математик тайёргарлиги билан педагогик касбига тайёргарлиги орасидаги мантиқий боғланишнинг асоси сифатида биз бўлғуси математика ўқитувчиларини энг аввало математик билимларни ўзлаштирганлигини тушунамиз. Бу алоқадорлик ўзининг таркиби ва мазмуни бўйича университетларда ўқитилаётган математиканинг барча бўлимларини ўзаро алоқадорликда ва ҳамкорликда бир-бирини тўлдирган ҳолда ўргатилмоғи лозимлигини белгилаб беради. Бундай ўқитиш ўз ўрнида мактаб, академик лицей, касб-ҳунар коллежларидаги математика курсидан олган билимларига суянади. Бу билимлар математикадан ва уни ўқитиш методикасидан маърузалар ўқиш, амалий машғулотларни ўтказиш, лаборатория ишларини ташкил этишда, талабаларни ижодийлик ва изланувчанлик фаолиятларини шакллантиришга йўналтирилган муаммоли усуллардан фойдаланишга, математик масалаларни ечишни ва теоремаларни исботлаш усулларидан рационал фойдалана олишни ўргатишга, мактаб, академик лицей, касб-ҳунар коллежларида математика ўқитиш касбига йўналтирилганлигини шакллантириш ва ўқитишда дидактик ва методик тамойилларни кенг қўллашга замин яратади. Бунда математик билим, малака ва кўникмаларни мустаҳкам шаклланиши билан бирга мактаб, академик лицей, касб-ҳунар коллежлари математикасида ўрганиладиган ҳар бир тушунча илмий асосланган ҳолда талабага етказилади.

Бўлғуси математикни касбий тайёрлаш учун математика, психология, педагогика фанлари орасида ўзаро алоқадорлик бўлиши учун дидактик ва услубий шарт-шароитлар яратилиши зарур.

Дидактик шарт-шароит деганда, биз математикани бошқа фан асослари билан ўзаро алоқадорликда, мувофиқлаштирилган тизим асосида, мазмунан таснифланган ҳолда ўқитишни тушунамиз. Услубий шарт-шароит деганда – ўқитилаётган мавзуни очиш учун умумий ёндошишлар, математиканинг характерли ҳолатлари ва информацияни бериш учун шароитлар яратиш шунингдек, ўқитувчи ва ўқувчи фаолиятини ташкил этишни тушунамиз. Шундай қилиб, бакалавр математикларни тайёрлашда биринчи ўринда уларнинг математикадан тайёргарлиги ҳамда бўлажак математика ўқитувчиси касбий тайёргарлигини шакллантириш вазифаси қўйилади. Математик тайёргарлиги деганда-математик тасдиқлар, қоидалар, қонуниятларни ҳар бир талаба эркин ўзлаштирганлиги ва уларни бошқа фанларга тадбиқ қила билишларини тушунилса, касбий тайёргарлик

деганда – таълимнинг касбга йўналтирилганлигини, унинг мазмуни, усуллари ва ташкил этилиши талабаларда бўлғуси педагогик фаолиятлари учун зарур бўладиган шахсий сифатларни уйғотиш ва шакллантириш назарда тутилади. Талабаларда дастурда белгилаб қўйилган билим, малака ва кўникмаларни ўзлаштиришлари ва шакллантиришларини таъминлаш ўзига хос педагогик воситалардан фойдаланишни тақозо этади. Бу эса қаралаётган муаммони ҳам психологик-педагогик, ҳам дидактик, ҳам методик нуқтаи-назардан ўрганишга олиб келади.

Шунинг учун математикани ўқитишда у маъруза кўринишида бўладими ёки амалий машғулот ҳолатидами ўқитувчининг касбий маҳорати муҳим ўрин тутади. Чунки, онгимизда акс этаётган борлиқнинг ҳақиқий ҳолатининг абстрактлашган маълум бир шакл ва муносабатлари ўзаро алоқадор тушунчалари тизимига жамланади ва буларни ўзлаштириш мураккаб ва ўзига хос психологик жараёндан иборатдир. Шунга кўра, олий ўқув юртларида математикани ўқитишда талабаларнинг психологик тайёргарлиги, аудиторияда маълум бир психологик ва педагогик тадбирлар ёрдамида қулай психологик шароит яратиш муҳим аҳамиятга эга. Масалан, янги ўқув мавзуни ўрганиш учун аввало олдин ўтилган мавзу бўйича қисқача савол-жавоб ўтказиш ва уни янги мавзуга боғлашга, янги билимларни ўзлаштириш учун замин яратувчи математик тушунчаларга алоҳида урғу бериш талаб қилинади.

Бўлғуси математикларни тайёрлашнинг ўзига хос хусусиятларини таъкидлаш билан бирга мустаҳкам касбий билим ва малакага эга бўлиш учун психология ва физиология, педагогика ва фалсафа, техника фанлари соҳаларида ҳам кенг ва асосий билимлар бериш зарурлигини қайд этамиз. Бу талаблардан келиб чиққан ҳолда маъруза ва амалий машғулот дарсларида бакалавр математикларни тайёрлаш бизнинг фикримизча: математикани ва унинг амалий йўналишларини ўрганиш психологик-педагогик концепцияга йўналтирилган бўлиши, ўқув предметларини ўрганишда тафаккур фаолиятининг психологик-педагогик асосларига суянганлиги, математик тушунчаларни ўзлаштириш ва касбга йўналтирувчи омилларни шакллантиришнинг педагогик-психологик хусусиятларига амал қилиш, касбий фаолиятнинг усулларини математика билан психоло-педагогик тушунчаларни ўзаро алоқадорлигида такомиллаштиришга қаратилмоғи керак.

Математика ва психология-педагогика фанларни анъанавий ўқитиш усулида бу фанларни ўрганишда фанлараро боғланиш сезилмайди, хатто математика бўлимлари орасида ҳам боғланиш сезилмайди. Бу маълум маънода бакалавр математикларни касбий тайёргарлигига салбий таъсир ўтказади. Математикани психолог-педагогик фанлар билан алоқадорликда ўқитиш бўлажак бакалавр математикларни касбий тайёргарлигини шакллантиришнинг дидактик шарти бўлиб ҳисобланади. Бунинг мазмуни шуки, математика бўлимларини психологик-педагогик фанлар билан ўзаро алоқадорликда ўқитилса, бир томондан математика қонуниятларини чуқур ва мукаммал ўзлаштиришга эришилса, иккинчи томондан психологик-педагогик қонуниятлар, усуллар ва услублар математикани синтез қилиб ўрганишга имкон беради. Булар математика курсини ва психологик-педагогик фанларни ўзаро алоқадорликда ўқитиш талабларни математик қобилиятларини шакллантиришнинг асосий омили сифатида қараш имконини беради.

Юқорида айтилганларга асосланиб, математикани психологик-педагогик фанлар билан ўзаро алоқадорликда ўқитиш талабаларда касбий қобилиятларини шакллантиришда ишончли омил бўлиб хизмат қилади, шу билан бирга билим олишнинг бошқа компонентлари билан биргаликда касбий малака кўникмаларни ривожлантиришда муҳим аҳамият касб этади, ҳамда бакалавр математикларнинг касб тайёргарлигини таъмин этади. Албатта бунда биз касбий малака деганда-тушунилган, аввалдан режалаштирилган интеллектуал касбий ҳаракатларни тушунамиз, касбий кўникма деганда эса

мутахассиснинг онгли касбий ҳаракатларини амалга ошириш жараёнида ишлаб чиқилган ва автоматизм ҳолатига етказилган компонентлар англашилади.

Маълумки, маъруза давомида ўқув мавзулари маълум тизимда ва кетма-кетликда баён этилади, яъни тушунчалар математик қонуниятларнинг яхлитлиги ва бир бутунлигига асосланган ҳолда қатъий ўзаро боғлиқликда тақдим этилади. Талабалар буни яхши сезадилар ва тушунадилар. Амалда математик тасдиқлар ва формулалар турли психологик тушунчаларни математик билан уйғунлашган ҳолда ўрганиш ва бунда таълимнинг педагогик шакли ва усулларидан фойдаланиш талабаларнинг онгига етказилишига ва математик билимлар сифатида ўзлаштирилишига олиб келади.

Математикани педагогик ва психологик фанлар билан ўзаро алоқадорликда ўқитиш талабага бир томондан математикадан ўқув мавзуларини ўқитишнинг усуллари, воситалари ва бошқа шаклларини ўзлаштириш имконини берса, иккинчи томондан қонуниятларни, билиш усулларини эгаллашга имконият яратиб, биргаликда педагогик қобилиятларини ривожлантиришга шароит туғдиради. Бунда талабалар нафақат математикани ўрганишнинг асосий усулларини, балки зарур бўлган касбий малака ва кўникмаларни ҳам эгаллайдилар. Бу ҳолат математикадан масалалар ечиш методларида ва назарий ҳамда амалий ўқув материаллари ўртасида ўзаро алоқадорлик ўрнатилганда яққол намоён бўлади.

Тадқиқот давомида ўтказган таҳлилларимиз шуни кўрсатадики, математикадан амалий машғулотларни ўтказиш жараёнида талабалар ўзларининг математика мавзулари бўйича олган билимларини ойдинлаштириш билан бирга касбий малака ва кўникмаларини шакллантиришга қай даражада ёрдам бераётганини назорат қилиш имконига эга бўладилар.

Маълумки, олий ўқув юртларида математикани ўқитиш таълим берувчи, ривожлантирувчи, интегратив ва тарбияловчи вазифаларни бажаради.

Таълимнинг янги концептуал модели “Таълим тўғрисида”ги Қонун, “Кадрлар тайёрлашнинг миллий дастури”дан келиб чиққан ҳолда умумтаълим мактабларини ва касб-ҳунар коллежларини ислоҳ қилиш шароитида, айниқса, ривожлантирувчи, интегратив ва тарбияловчи функцияларни ривожлантиришга эътиборни кучайтириш керак. Шунга кўра олий ўқув юртида таълим ва тарбиянинг манфаати учун ўқув-тарбия жараёнининг барча босқичида талабалар билан ишлашнинг турли усуллари ва шаклларидан унумли фойдаланиш керак.

Психологларнинг нуктаи назаридан бу фикрлаш фаолиятининг умумлашганлиги бўлиб, ўқув мавзуларини умумлаштириш ва абстраклаштиришга йўналтирилганлиги, унинг амалий ва мантиқий томонларини аниқлашда онгли тафаккур қилиш, фикрлаш фаолиятларининг турғунлиги, кенглиги ва мустақиллиги билан характерланади.

Психологлар ва философларнинг изоҳлаши бўйича математикадан масалалар ечишда фойдаланиладиган абстракция қуйидаги кўринишда бўлиши мумкин.

1. Яккаловчи абстракция-берилган элементлардан маълум бир қисмни ажратиб олиш;

2. Таъкидловчи абстракция нафақат маълум бир элементни ажратиб олиш, балки уни яшириб турган бошқа элемент хусусиятларини ҳам кўра билишини талаб қилади;

3. Қарама-қарши қуйувчи абстракция;

4. Абстракциядан абстракция.

Абстракция ўзининг ривожида умумлаштиришга олиб боради. Буни айрим математик қонуниятларни ўрганиш давомида кўриш мумкин, бунда у абстракциянинг қўйи босқичидан юқорига қараб мураккаб босқичига ўтади ва шу билан бирга тушунтиради, изоҳлайди, таққослайди ва умумлашган ҳолга олиб келади.

Математикани ўқитишда ва масалалар ечишда ақлий фаолиятнинг тури сифатида таққослаш ўзига хос ўрин тутади. Унинг ёрдамида ҳодиса ва предметларда алоҳида

белгилар ва хусусиятлар ажратилнади, умумий сифатлари ўрганилади. Таққослаш, ҳодиса ва предметларни мос ва қарама-қарши қўйишдан бошланади.

Тафаккурнинг йўналишларида яна бири бу математик тасаввурдир.

Математикада тасаввур деганда инсон томонидан ҳали тушунилмаган ва эътироф этилмаган математик қонуниятларнинг, муносабатларнинг ва фигураларнинг асл ҳолатларини яратиш тушунилади. Тасаввур одатда илгари ўзлаштирилган мавзуларни қайта ишлаш, шаклан алмаштириш асосида кўрилади. Айниқса, у геометрия мавзуларида геометрик фигураларни ясашда, уларни турли ҳолатларда таҳлил қилишга, фазони тасвирлашда ва тасаввур билан боғлиқ бўлган қатор математик тушунчаларни аниқлаштиришда ёрдам беради.

Юқорида санаб ўтилган психологик компонентлар, математик қонуниятларни ўзлаштиришда ва ўрганишда фаол иштирок этадилар ва таълим жараёнида математикани психологик-педагогик фанлар билан ўзаро алоқадорликда олиб бориш, бакалавр математикларни математикавий қобилиятларини ва касбий тайёргарликларини шакллантиришда муҳим аҳамият касб этади.

АДАБИЁТЛАР:

1. Алихонов С. Математика ўқитиш методикаси. Т.: “Чўлпон” номидаги НМИУ, 2011.
2. Толаганов Т., Норматов А. Математикадан масалалар ечиш практикуми. (Олий ўқув юрти талабалари учун). Т.1989.
3. Колягин Ю.М.и др. Методика преподавания математики и средней школе. Общая математика. М.:Просвещение, 1976.

УДК 37.022

ОҚЫТУ ҮРДІСІНДЕ ИНТЕРАКТИВТІ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНА ОТЫРЫП ТАНЫМДЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРДІ ДАМЫТУ

Орынбасарова Бактыгуль Бакитжановна
г.ғ.м., аға оқытушы,
Исмагулова Салтанат Махамбетовна
т.ғ.м., аға оқытушы
Қазақстан инновациялық және телекоммуникациялық
жүйелер университеті
Орал, Қазақстан Республикасы

Аннотация. *В данной статье рассмотрена эффективность интерактивных методов обучения в развитии познавательной деятельности обучающихся.*

Ключевые слова: *интерактивная, пассивная, активная, технология, игра-занятие, мотивация.*

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесін ақпараттандыру еліміздің даму стратегиясының негізгі бағыттарының бірі, себебі XXI ғасыр – білім беру жүйесін ақпараттандыру ғасыры. Оқыту формасы адамзат қоғамының дамуымен бірге қалыптасты. Педагогикада оқытудың бірнеше моделін атап көрсетуге болады:

1) пассивті – білім алушы оқытудың «объектісі» рөлін атқарады (тыңдау және көру);

2) активті (белсенді) – білім алушы оқытудың «субъектісі» болып шығады (өзіндік жұмыс, шығармашылық жұмыс, зертханалық-практикалық жұмыс);

3) интерактивті – inter (өзара), акт (әрекеттесу). Оқыту процесі оқушылардың тұрақты белсенді өзара қарым-қатынасы арқылы жүзеге асырылады.

Неміс педагогі А.Дистерверг өзінің әйгілі «Неміс мұғалімдерінің білім беру ісіне басшылық» атты еңбегінде «Жаман мұғалім ақиқатты өзі айтып береді, ал жақсы мұғалім оқушының өзін іздендуге жетелейді, ойлауға үйретеді», - деген. Яғни, білім алушының өзін жан-жақты іздендуге жетелейтін оқытудың жаңа технологияларының бірі-интерактивті оқыту әдісі.

«Интерактивті» сөзін ағылшын тілінен аударғанда «бірлесіп әрекет жасау» деген мағынаны білдіреді. Білім берудегі интерактивтік технология - бірін-бірі толықтыратын және барлық білім алушылардың қатысуын ұйымдастыратын оқыту технологиясы.

Интерактивті оқыту моделін пайдалану – өмірлік ситуацияларды модельдеудің рөлдік ойындарды қолдануды, мәселені бірлесіп шешуді қарастырады. Оқу процесінің қандайда бір қатысушысын немесе идеяны (яғни, жақсы оқитындарға ғана назар аудару сияқты) ерекшелеуді шектейді. Бұл модельге адамгершілікпен, демократиялық жолмен келуді үйретеді.

Интерактивтік оқыту технологиясы – бұл ұжымдық, өзін-өзі толықтыратын, барлық қатысушылардын өзара әрекетіне негізделген, оқу процесіне білім алушының қатыспай қалуы мүмкін болмайтын оқыту процесін ұйымдастыру.

Интерактивтік оқыту технологиясы.

1) Жұптасып жұмыс істеу.
2) Ауыспалы үштік.
3) Айналмақ.
4) Шағын топтармен жұмыс.
5) Аквариум.
6) Аяқталмаған сөйлем.
7) Миландыру (миға шабуыл).
8) Броундық қозғалыс.
9) Есептеу ағашы.
10) Өз атынан сот.
11) Азаматтық тыңдау.
12) Рөлдік (іскерлік) ойын.
13) Сығымдау әдісі.
14) Өз позицияңды ұстан.
15) Пікірталастар.

Әр оқытушы өз бетінше топпен жұмыстың жаңа формаларын ойлап таба алады. Білім алушылар бір-біріне сұрақ қойып және оған жауап беруді үйрететін **жұптасып жұмыс істеу** әдісі сабақтарда жиі қолданылады. Студенттерге **«Айналмақ»** деп аталатын жұмыс түрі қатты ұнайды. Бұл әдісте екі сақина жасалады: ішкі және сыртқы сақиналар. Ішкі сақина – бұл қозғалмай отырған оқушылар. Сыртқы сақина – бұлар әрбір 30 секунд сайын ауысып тұрады. Осылайша, олар бірнеше минутта бірнеше тақырыпты айтып шығады және әрқайсысы өз сөзінің дұрыстығына әңгімелесушінің көзін жеткізуге тырысады.

Аквариум технологиясының мәнісі сонда, бірнеше оқушы шеңбер ішінде жағдаятты жасырады, ал қалғандары оларды бақылап тұрып, әрекеттеріне талдау жасайды.

Броундық қозғалыста студенттер бүкіл аудитория ішінде қозғала жүріп берілген тақырып бойынша ақпарат жинайды.

Есептеу ағашы – студенттер сандары бірдей 3 немесе 4 топқа бөлінеді. Әр топ өз сұрақтарын талдап, ағаштың өздеріне тиісті тармағына (ватман парақ) жауап жазады, содан соң топтар орындарын ауыстырып, көршісінің ағашына өз идеяларын жазады. Оқытушы мен студенттің интерактивтік шығармашылығы шектелмейді. Оны қойылған мақсатқа дұрыс бағыттай білудің маңызы зор. Бүгінгі шығып жатқан әдістемелік инновациялар оқытудың интерактивтік әдісімен байланыстырылған.

Интерактивтік оқыту – бұл, ең алдымен білім алушы мен оқытушының қарым-қатынасы тікелей жүзеге асатын сұхбаттасып оқыту болып табылады. Интерактивтік оқытудың мәнісі топтағы барлық студент таным процесімен қамтылады, олар өздерінің білетін және ойлайтын нәрселері арқылы түсінуге және қарсы әсер етуге мүмкіндік алады. Таным процесінде, оқу материалын игеруде, студенттердің біріккен әрекеттері мынаны білдіреді: әр студент өзіне тән ерекше еңбегін сіңіреді, білім, идея, әрекет ету тәсілдерін алмасу үздіксіз жүреді. Сонымен қатар, бұл процесс өзара қолдау және қайырымдылық атмосферасында жүреді. Яғни, жаңа білім алып қана қоймайды, танымдық процеспен өзін дамытады, оны әлдеқайда жоғары топтасу мен еңбектесу дәрежесіне көтереді.

Оқыту барысында кем дегенде мазмұндық (нені оқыту), процессуалдық (қалай оқыту), мотивациялық (студенттер әрекетін қалай белсенді етуге болады) және ұйымдастыру (студент пен оқытушы әрекетінің құрылымын қалай жасау керек) жағын бөліп қарауға болады және олардың әрқайсысына бірқатар концепция сәйкес келеді:

Мазмұндық жағына – мазмұнды қарым-қатынас, оқу материалын күрделендіру, оқу пәндерін кірістіру, дидактикалық бірліктерді ірілендіру және т.б;

Процессуалдық жағына – бағдарламалау концепциясы, проблемалық, интерактивтік оқыту және т.б;

Мотивациялық жағына – оқу барысын мотивациялық қамтамасыз ету концепциясы, танымдық қызығушылық қалыптастыру және т.б;

Ұйымдастыру жағына – гуманитарлық педагогика идеялары, педагогикалық еңбектестік концепциясы, орталықтандырылған оқыту және т.б. сәйкес келеді.

Осы концепциялардың бәрі өз кезегінде технологиямен қамтамасыз етіледі. Мысалы, проблемалық оқыту концепциясы: проблемалы-сұхбаттасып оқыту, проблемалы-тапсырмалық, проблемалы-алгоритмдік, проблемалы-модульдік, проблемалы-компьютерлік оқыту.

Оқыту барысында жеке тұлғалар арасында танымдық қарым-қатынас орнап, оның субъектілерінің бәрі өзара қатынасқа түседі. Әр студенттің жеке жұмысы мен оның жеке тұлғасын дамыту адамдардың бір-бірімен сөйлесу және өзара әрекеттесу барысында жүзеге асады. Осы концепцияны жақтаушылардың ойынша, осындай ситуацияның жиі қолданылатыны және ыңғайлы түрі оқу ойындары болып табылады. М.И.Кларин, Ю.С.Тюнников және басқалар ойындардың білім беру мүмкіндіктерін зерттеген: ойындар педагогикада оқытудың (білім, білік, дағды) қолданылуын, жаттығу мен өңделуін, әркімнің мүмкіндігін ескеруді, білім деңгейі әртүрлі оқушыларды ойынға тең, дәрежеде қатыстыру нәтижелерін көрсететін мүмкіндік береді. Сонымен қатар ойындарда барынша эмоциялық-тұлғалық әсер ету, коммуникативті біліктілік пен дағды қалыптастыру, қарым-қатынас құндылығы сияқты мүмкіндіктер бар. Сондықтан оқу ойындарын қолдану студенттердің жеке және тұлғалық сапаларын қалыптастыруға қолайлы.

Интерактивті оқыту технологиясын қолданатын оқыту процесінің құрылымында мына кезеңдерді бөліп көрсетуге болады:

1. ***Бағыттау.*** Ойынға қатысушылар мен эксперттерді дайындау кезеңі. Оқытушы жұмыс тәртібін ұсынады, студенттермен бірге сабақтың басты мақсаты мен тапсырмаларын жасайды, оқу проблемасын құрастырады.
2. ***Ойын-сабақты өткізуге дайындық.*** Бұл жағдаят, нұсқаулар, қойылымдар мен басқа да материалдарды оқыту кезеңі. Оқытушы сценарий жасайды, ойын

тапсырмаларына, ережесіне, ойын бөлімдеріне, ұпай санау тәртібіне (ойын таблосы құрылады) тоқталады. Студенттер қосымша ақпарат жинайды, оқытушымен ақылдасады, ойын барысы және мазмұны туралы өзара талқылайды.

3. *Ойынды өткізу.* Бұл кезеңде ойын процесінің өзі жүзеге асады. Ойын басталғаннан кейін ешкімнің оған араласуға және бағытын өзгертуге қақысы жоқ. Тек жүргізуші ғана қатысушының әрекетін бағыттап отырады, егер ол бастапқы мақсаттан ауытқып бара жатса, мұғалім ойынды бастағаннан кейін аса қажет болмаса оған қатыспауы керек. Бұл жерде оқытушының міндеті: ойын әрекеттерін, нәтижелерін, ұпай санауды бақылау және түсініспеушілік болған жағдайда түсіндіру, студенттердің сұрағына жауап беріп немесе өтініші бойынша оның жұмысына көмектесу.

4. *Ойынды талқылау.* Ойын нәтижесін талдау, талқылау және бағалау кезеңі. Оқытушы талқылау жүргізеді, қатысушылар өз пікірлерін айтады, өз позицияларын және шешімдерін қорғайды, қорытынды жасайды, таңғалыстарын айтады, ойын барысында туындаған қиындықтары, идеясы туралы әңгімелейді. Интерактивті оқыту технологиясын пайдалану әр білім алушының іс-әрекетін сабақтастыруға (өзара әсерлесудің бүтіндей жүйесі пайда болады: оқытушы- студент, оқытушы- топ, студенттер- топ, студенттер-студенттер, топ-топ, топ-студент), оның оқу әрекетін және тұлғалар арасындағы танымдық қатынастарын байланыстыруға мүмкіндік береді. Бүкіл оқыту барысында оның әртүрлі жақтарын қамтамасыз ететіндей бір мезетте бірнеше технология қолдану керек.

Интерактивті оқытудың басты мақсаты – студенттерді өз бетінше ой қорытып, жауап табуға үйрету. Интерактивті әдісті белсенді қолданатын оқытушылар дәл осы өзара қатынас үрдісінде білім беру нәтижелі болады деп сенеді. Бұл мынандай себептерге байланысты:

- Білім алушылар ақпарат алып қана қоймай, шешімді табу жолы мен шешімнің дұрыстығын немесе бұл ойдың ұсынылған нұсқаларының ішіндегі ең жақсысы екендігін қисынды түсіндіре білулері және өз ойларын дәлелдеулері керек;
- Қисынсыз құрылған шешімдер дау туғызатынын білетіндіктен студенттер өздерінің идеяларын терең талқылайды;
- Студенттер мәселесін шешу барысында өздерінің және басқалардың тәжірибелерін қолданады. Мұндай жалпы білім қоры жеке студенттің біліміне қарағанда молырақ келеді.

Жұптасып немесе шағын топпен жұмыс істеу қарым-қатынасының артықшылығы:

– студенттер топ алдында айта алмағандарын немесе тек оқытушыға айтатын ойларымен шағын топтарда өздерінің құрдастарымен бөлісе алады;

– студенттер өздерінің жеке пікірлерінен өзге жақсы пікірлердің де бар екендігін біледі .

Тек ақпарат беріліп, оны талқыға салмай, бірден жаттығуға көшетін топтарда оқытушының сөзі студенттердің есінде нашар сақталады. Сонымен қатар, мұндай жағдайларда студенттер көбіне құнды ресурстарды, яғни студенттердің идеяларын пайдалануға мүмкіндік берілмейді. Зерттеулерге сүйенсек, біз істеген нәрсеміздің 80%-ын, оқығанымыздың 20%-ын, ал естігеніміздің 10%-ын есте сақтайды екенбіз.

Қорытындылай келе тәжірибе арқылы шеберлікті шыңдай отырып, біз ақпаратты өңдеп қайтадан әрекетке айналдырамыз. Осы үрдіс барысында біз ісімізге қисынмен терең үңілеміз. Біз студенттерге дайын жауаптарды бергенде, олардың белсенділіктерінің деңгейі аса жоғары болмайды. Ал бізге өз идеямызды іске асыруға және қорғауға тура келетін болса, ойлау белсенділік деңгейі бірден өседі.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Әбиев Ж. Жаңа адамды қалыптастыру. Алматы,1988.
2. Қалиев С. Оқушылардың тұлғалық қасиеттерін дамытудың педагогикалық негіздері. Алматы,Білім.2001.
3. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии. — М.: Народное образование, 1998.
4. Попков В.А., Коржуев А.В. Дидактика высшей школы М., 2001
5. Педагогика профессионального образования. Под редакцией В.А. Сластенина М., 2004.

ӘОЖ 37.173 Д37

ЖАСТАРДЫ ОТБАСЫЛЫҚ ӨМІРГЕ ДАЯРЛАУДЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАЙ-КҮЙІ

Джақсымбетова Аида Сейіткәмілқызы
Тараз мемлекеттік педагогикалық университеті,магистрант
Ғылыми жетекші – Ибраимова Лескүл Нұсұпқұлқызы
Тараз, Қазахстан

Түйін: *Мақалада жастарды отбасылық өмірге даярлаудың жай-күйі, атап айтқанда, отбасы тәрбиесінің қоғамдағы ролі мен маңызы баяндалған. Автор отбасы тәрбиесін жүзеге асыруды кезең-кезеңмен талдай отырып көрсеткен.Сонымен қатар баланы өмірге бейімдеудегі мектеп пен мұғалім және отбасында ата-ананың бірлескен одағының қажет екендігі, мектепте отбасылық тәрбиеге бағыт-бағдар берерліктей мүмкіндіктер жасалыну керектігін баса назарға ала отырып баяндайды.*

Мақалада отбасылық тәрбиеге мектеп тарапынан ықпал жасалынып, қамқорлық қарастырылмайынша, ұрпағымызды шынайы өмір отбасылық өмірге, жұбайлық өмірге даярлау төмендейді деген пікір айтылады.

Кілтті сөздер: *Жастар,мемлекет, отбасылық өмір, тәрбие, қоғам, мектеп, ата-ана, бала, қарым-қатынас, отбасы тәрбиесі, бағдарлама, мұғалім, жоғары сынып оқушылары.*

2013 жылы Елбасы Н.Назарбаев «Қазақстан Республикасындағы кәсіптік және өзге де мерекелер» туралы Жарлыққа өзгеріс енгізіп, қыркүйектің екінші жексенбісін Отбасы күні деп белгіледі.

«Біздің қоғамда отбасы әрқашанда рухани және мәдени дәстүрлердің сақтаушысы, түрлі буындар арасын жалғастырушы болды және солай болып қала бермек. Отбасы күні біздің қоғамымызда руханилықты, өнегелілікті нығайтуға, ерлі-зайыптылар жауапкершілігінің маңыздылығын сөзсіз мойындауға ықпал етеді», - деген болатын Нұрсұлтан Назарбаев Отбасы күніне арналған алғашқы құттықтауында[1].

Қазіргі кезде жастар тәрбиесі жан-жақты қолға алынуда. Ол мемлекет тарапынан да қолдау тауып, 2019 жыл- Жастар жылы болып аталып өтті. Мемлекет басшысы Қ.К.Тоқаев Тәуелсіздік күні қарсаңында Жастар жылының жабылу және Волонтер жылының басталу салтанатына қатысып, Жастар алдында сөйлеген сөзінде: «Біз үшін бұдан асқан қастерлі әрі маңызды мереке жоқ. Тәуелсіздігімізді нығайтып, елімізді одан

әрі өркендету – қазіргі ұрпақтың қасиетті борышы. Сондықтан біз сіздерге зор үміт артамыз. Мемлекетіміздің келешегі – өздеріңіз! Бүгінгі жастар – еліміздің ертеңі, ұлтымыздың болашағы, мемлекетіміздің мәртебесі. Ұрпағын аялай білген халық іргелі жұртқа айналатыны белгілі. Біз халқымызды әлемге танытқан ең асыл қасиеттерді сіздердің бойларыңыздан көргіміз келеді», –деп, жастардың қоғамдағы роліне басымдық берген еді[2].

Алайда, қоғамдық тәрбие мен отбасылық тәрбие ұштаса алмай келеді. Оның әр түрлі факторларға байланысты себептеріне тоқтала кетейік.

XX ғасырдың 80-жылдары кеңестік кезеңде қолға алынып бастаған отбасын нығайту мәселесі аса қажеттіліктен туған еді. Жынысаралык теңдік арқылы білім алуға ерлермен бірге еңбек етуге қол жеткізген әйелдер социалистік бесжылдық екпінділерінің қатарынан жиі көрініп жүрді, мадақталып, дәріптелді. Қалада да, ауылдарда да әйелдер жаппай жұмысқа тартылды. Дәл осы тұста отбасы тәрбиесі әлсіреді. Отбасы тәрбиесінің орнын мектепке дейінгі балалар мекемелері атқарды. Яғни, отбасы тәрбиесін қоғамдық орындар ауыстырды. Бұл мектептерде жалғасын тапты. Бірақ, отбасында берілетін тәрбиенің өзіндік ерекшеліктері ескерілмей, ата-анадан қажетті мейірім аясы тарылды. Бала мен ата-ана арасында алшақтықтар пайда бола бастады. Отбасы тәрбиесін әлсіретуге ықпал жасаған кеңестік саяси- идеологиялық, әлеуметтік-экономикалық жәйттерді дәлелдеудің өзі артық.

Мектеп оқушыларын отбасылық өмірге даярлау мәселесі "Семья өміріндегі әдеп және психология" пәні арқылы қарастырылған болатын.

Кеңестік идеологияны басшылыққа алған бұл пәнге арнайы мамандар дайындалмағандықтан немесе ұлттык тәрбиеге басымдылық берілмегендіктен, 1995-96 оқу жылынан бастап, Қазақстан Республикасы Білім министрлігінің 19.12.91 №16/5 шешіміне сәйкес еліміздегі орта білім беретін мектептердің жоғары сыныптарында бұл пәннің орнына "Әдеп және жантану" пәні енгізілді. Бұл екі дербес ғылым саласын қамтитын пәннің жас ұрпақты мәдениет арқылы тәрбиелеуде, адамгершілік қағидаларына негізделген қарым-қатынас түрлерін қалыптастыруда рөлі ерекше екені белгілі. Әйтсе де мектеп оқушыларын отбасылық өмірдің қыр-сырына бойлату мәселесі үстірт қаралады. Отбасылық тәрбиеге бейімдеу, гендерлік тәрбие, жыныстық тәрбие, жұбайлық өмірге даярлау мәселелері сынып жетекшісінің сабақтан тыс уақытта жүргізілетін жұмыстарының көлеңкесінде қалып келеді.

Ата-аналар мен балалардың отбасындағы қарым-қатынасына тағы бір әсер еткен нәрсе - қазіргі балалардың ақпаратты қабылдауға тез бейімделуі де мәселені күрделендіріп жіберді. Балаларға интеллектуалдық, эмоционалдық, психологиялық ауыртпалықтар қарыштай өсіп, ол жасанды білім алу жүйесіне арналған талаптарды күшейтті.

Баланы өмірге бейімдеуде мектеп, мұғалім және отбасында ата-ананың бірлескен одағы қажет екені сөзсіз. Кез келген ата- ананың педагогикалық білімі бола бермесі хақ. Сондықтан мектепте отбасылық тәрбиеге бағыт-бағдар берерліктей мүмкіндіктер жасалып, тәрбие орталықтарына сұраныс тууы -кезек күттірмейтін іс.

Отбасылық тәрбиеге мектеп тарапынан ықпал жасалып, қамқорлық қарастырылмайынша, ұрпағымызды шынайы өмір отбасылық өмірге, жұбайлық өмірге даярлау солқылдақ күйінде қала бермек.

Жасөспірімдерді отбасылық өмірге даярлау мәселесін алға қою үшін мектеп пен отбасының бірлескен жұмысы нәтижеге қол жеткізеді деген түйін жасау жеткіліксіз. Ол үшін мұғалімдер арнайы дайындықтан өтуі шарт. Тараз мемлекеттік педагогикалық университетінің доценті, п.ғ.к Л.Ибраимова: "Қазақ мектептерінің мұғалімдерін отбасылық тәрбиеге даярлау әлі өз алдына зерттелмеген проблема екенін, оны зерттеу нысанасы ету, сондай- ақ, мектеп пен отбасының арасында оқушыларға ұлттық тәрбие

берудегі қарама-қайшылықтарды шешу қажеттігі "Қазақ халқының отбасылық тәрбиесі" атты арнайы курстың бағдарламасын жасауға, оны іске асыруға себеп болды", -дейді[3].

Шындығында, жоғары сынып оқушыларын жұбайлық өмірге даярлау жөнінде курстар ұйымдастыру - уақыт талабы екені даусыз.

Отбасы саясаты отбасында берілетін тәрбиені, тәрбиеші ата-ананың жауапкершілігін көтеру мәселесін қайта қарап, отбасы тәрбиесін қоғамдық тәрбиенің іргетасы ретінде қарастырғанда, қазақ халқының жергілікті ұлт ретінде өсіп-өркен жаюына басымдылық бергенде, ұлттық мәдениетке сай тәрбие берген үлгілі отбасылардың тәжірибелерін жетілдіріп, дәріптеп, мектептегі, жергілікті әкімшіліктердегі жастар тәрбиесімен айналысатын қоғамдық тәрбие орталықтарының жұмыстарын жолға қою мемлекеттік қолдауды қажет етеді.

Бағдарламаның мақсаты мен міндеттері.

Мақсаты: Жоғары сынып оқушыларын этномәдени құндылықтар негізінде отбасылық өмірге даярлауда мектептің тәрбие жүйесі аясында мектеп пен отбасының тәрбиелік әлеуетін жетілдіру.

Бағдарлама төмендегіше міндеттерді шешуді көздейді:

Оқушыларды мектеп және отбасы жағдайында отбасылық өмірге даярлауға әдістемелік көмек беру үшін сынып жетекшілерінің кәсіби біліктілігін жетілдіру;

Отбасы жағдайында өз ұрпағын отбасылық өмірге даярлау үшін ата-аналарға арналған педагогикалық лекторийлер жүргізу;

Жоғары сынып оқушыларына ұлттық тәрбиенің ұстанымдарына негізделген "Саналы ұл мен ибалы қыз" факультативтік курсын ұйымдастыру;

Ер балалар үшін "Ұлы дала ұландары" атты бағдарламаны жүзеге асыру;

Қыз балаларға "Жан сұлу" факультативтік курс ұсыну.

Аталмыш мәселе отбасында ата-ананың жеке баланы тәрбиелеуі ғана емес, мектептегі ұстаздар ұжымы арқылы да мектеп оқушыларын топта түрлі әдіс-тәсілдермен отбасылық өмірге даярлауды этномәдени құндылықтар негізінде қарастырғанда нәтиже береді деп сенуге болады.

Отбасындағы тәрбие тікелей ата-ана басшылығымен жүзеге асады. Ата-ана беделінің болуы басты талап. Ата-ана беделі – тәрбиеленушілер мен тәрбиешілердің бірін-бірі сыйлап, сенім білдіруі, талап-тілектері мен еркіне бағынуы арасындағы өзара қалыпты қарым-қатынас. Отбасындағы әлеуметтендіру мүмкіндіктерін жүзеге асыруда ата-ана беделінің шынайылығы, үлкендік күш көрсетуден ада болуы педагогикалық жоғары талап болмақ. Алайда, ата-аналар тарапынан демократиялықпен қатар бақылаушылык қарым-қатынас отбасындағы тәрбиеде безбеннің екі басындай тең болуы тиіс.

Оқушыларды отбасылық өмірге даярлаудың басты компоненттері: тәрбиелеу, оқыту мен білім беру болғандықтан, ата-аналарды ұрпақ тәрбиесіне даярлауда педагогикалық-әдістемелік жағынан көмек көрсету - басты қажеттіліктердің бірі болмақ.

Сондықтан мектептерде этномәдени құндылықтарды насихаттауға арналған Ата-аналар университеттері жұмысын жандандырылып, ЖОО-нда болашақ ұстаздарға отбасылық өмірге даярлау әдістемесі арнайы курс ретінде ендірілсе, отбасылық тәрбие берудің жаңа әдістемесі өз нәтижесін береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1.Н.Ә. Назарбаев. Отбасы күніне арналған алғашқы құттықтауы. Астана, 2013ж.
2.Қ.К.Тоқаев. Жастар жылының жабылу және Волонтер жылының басталу салтанатындағы құттықтау сөзі. Нұр-Сұлтан, 10.12.2019ж.
3. Бөлеев Қ., Ибраимова Л.Н. Қазақ этнопедагогикасындағы отбасы тәрбиесі.- Алматы: Нұрлы Әлем, 2008.- 125б.

АБАЙ МҰРАЛАРЫНДАҒЫ ЖАСТАРДЫ ОТБАСЫЛЫҚ ӨМІРГЕ ДАЙЫНДАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бөрібаева Шолпан Қуатқызы
Тараз мемлекеттік педагогикалық университеті,магистрант
Ғылыми жетекші – **Ибраимова Лескүл Нұсұпқұлқызы**
Тараз, Қазахстан

Түйін: Мақалада хакім Абай мұраларын отбасында бала тәрбиесінде пайдаланудың жолдары қарастырылған. Абай мұраларының қыз бала тәрбиесіне және ұл баланы тәрбиелеудегі маңызы және тәрбие берудің жолдары баяндалған. Ақынның шығармаларын бала тәрбиесінде тиімді қолдану, бір жүйеге келтіру мәселелері мұқият қарастырылады. Мақалада бала тәрбиесінің жолдары айқындалып, ұлы Абайдың қара сөздерінің отбасылық тәрбие берудегі маңызы көрсетілген.
Кілтті сөздер: Абай Құнанбаев, тәрбие, жастар, қыз бала, отбасы тәрбиесі, күлкі, қымбат, халық, жігіттер, сөз, адам, өмір, дүние, адамгершілік, отбасылық өмір, өлең.

Қазақстанда XIX ғасырдың екінші жартысында өмір сүрген қазақтың реалистік әдебиеттің негізін салушы ұлы ойшылы, талантты ақыны Абай Құнанбаев өзінің халқына, келер ұрпағына өшпес әдеби және тәлім-тәрбиелік мұралар қалдырды.

Шындығына келсек, Абайдың ұлылығы, ең алдымен ағартушылығынан көрінеді, өйткені ол бүгіндер Абай тағылымына айналып отырған барлық өлең-жырлары мен қарасөздерінде өз халқының тағдырын ең жоғары орынға қойып, бүкіл елін-жұртын ғылым мен білімге шақырды, осыны өмірінің өзекті мақсатына айналдырды.

Мемлекет басшысы Қ. Тоқаев «Абай және XXI ғасырдағы Қазақстан» атты еңбегінде: «Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында қоғамдық сананы қайта түлетудің маңыздылығы туралы айтты. Ұлттық сананы сақтау және оны заман талабына бейімдеу мемлекеттік маңызы бар мәселеге айналды. Өйткені сананы жаңғырту арқылы XXI ғасырда еліміздің тың серпінмен дамуына жол ашамыз. Осы орайда Абай мұрасының тигізер пайдасы зор деп есептеймін. Ұлы ақынның шығармалары бүгін де өзектілігін жоғалтқан жоқ. Абайдың ой-тұжырымдары баршамызға қашанда рухани азық бола алады [1] деп, Абай шығармаларының жастарды өмірге даярлаудағы маңызының зор екендігін атап өтті.

Шын мәнінде Ұлы Абай бар асыл ойын замана жастарына, келер заман ұрпағына арнады.

Абай әсіресе қыз балалардың отбасылық өмірге ертерек баулынуы керектігіне ата-аналардың назарын аударды. Қыз күнінде сырттай әжептәуір болып жүріп, үй болғанда берекесі кетіп, азып-тозып, салақ әйел атануы жастайынан үй ішіндегі еңбек әрекетіне баулынбағаны деп білді. Әсіресе шолжаң болып өскен бай қыздарының барған елінде беделсіз болатыны үй-іші тірлігіне ерте баулынбағанынан деп ескеріпті. Абай ата-аналарға қыз бала тәрбиесіндегі халық дәстүрін басшылыққа алуды ұсынды. Халық тәрбиесінде абзал аналар аялы алақанында алаңсыз өсіп келе жатқан қыз балаларын өз алдына үй болғанда көптеген шаруалар күтіп тұратынын әруақытта естен шығармай, сол жұмыстарға баули білген. Сонымен бірге адамгершілік қарым-қатынастың жай-жапсарын бойларына еге білген. Олар өз қыздарын жақын жеңгелерімен дос болуға баулып, көбінесе сол үлгілі, сыралғы жеңгелерінің іс-әрекетіне еліктете бастаған. «Келінім саған айтам, қызым сен тыңда» деп, жаңа түскен келінге ақыл айтып, талап қоя жүріп, өз қыздарының да осы шаруамен хабардар болуын естен шығармаған. Тәлімгер аналар ес біле бастаған, үй шаруасына жарап қалған қыз балаларына іс-тіктіріп, үй күттіріп үйреткен. Сөйтіп, өзі үй

болғанда өз шаруасын қиналмай игеріп, барған еліне жағымды, сыйлы адам болуы үшін отбасы тіршілілігінің еңбек әрекетіне осылайша баулып келген. Бізге жеткен тәлім-тәрбие жайлы аталы сөздер осы мәселенің даяр бағдарламасы іспетті. Мысалы "Қызға қырық үйден тыю, бір үйден жыю", "Қызың өссе қызы жақсымен ауыл бол", "Жібекті түте алмаған жүн қылады, қызды күте алмаған күң қылады", "…анасын көріп қызын ал" т.б. ойлар осындай халық тәрбиесіндегі жауапкершілікті істің қорытындысы іспетті. Міне, осындай аналарды Абай қатты құрметтеп, жігіттер қалыңдық іздеген кезінде тәрбиелі ананың қызына көз салуын қалады.

Өзінің "Жігіттер, ойын арзан күлкі қымбат" өлеңінде:
Жасаулы деп, малды деп байдан алма.
Кедей қызы арзан деп құмарланба,
Ары бар, ақылы бар, ұяты бар
Ата-ананың қызынан ғапыл қалма,
- деп[2], жігіттердің жар таңдау мәселесінде аса құнды пікір айтты: Ол қазақта "Аяғын көріп асын іш, анасын көріп қызын ал" деген мақалға сай, тәрбиелі жақсы ананың перзентін малды болмаса да бағала, өмірлік жолдас ет деген ойы еді. Өйткені ұлы ақын тәрбиелі адамның, еңбеккеш адамның өз бақытын өзі жандандыратынына кәміл сенді.

Ұлы ақын көптеген өлеңдерінде болашақ тұрмысқа шығар қыздарға әйел психологиясында кездесетін көп заманнан қалыптасып қалған нашар қасиеттер: өсектен, жалқаулықтан, еріншектіктен, надандықтан аулақ болуын ескертті. Олардың ақылды, ұятты, сауатты, балаға - ана, еріне - сүйеніш, от басына береке-құт тудырар қабілетті адам дәрежесінде болуын қолдады.

Абай некелік өмірдің басталуы табиғи тірегі, яғни құқықтық негізі жастардың бір-біріне деген сүйіспеншілігі деп білді. Абай түсінігінде тең құқықтық - махаббат бостандығы. Сол бостандықтың іс жүзіне асыруы - олардың некелесуі деп қарады. Сондықтан ол өзінің көптеген өлеңінде осы идеясын паш етті.

Оқу-тәрбие үрдісінде болсын, отбасында болсын Абай мұрасын бала тәрбиесінде барынша тиімді қолдану үшін оны желілеп, бір жүйеге келтіру керек. Сондай жүйені мұқият қарастыратын болсақ, бала тәрбиесінің жолдары айқын көрінеді. Баланың өмірі анасының құрсағынан басталатыны белгілі нәрсе. Сол кезден бастап оның психикалық, келешектегі денсаулығы, тіпті рухани дәрежелері жетіле бастайды. Ол анасының жеке қасиеттеріне және оған сол кездегі әсер ететін сыртқы жағдайларға байланысты. Сөйтіп баланың жетілу жолы әріден басталады. Ал ол бұл дүниеге келгеннен кейін оның алдында жолдың үш торабы жатады.

Абай мұрасын қолдана отырып әркім өзінің жетілу деңгейіне көз жүгірте алады. Осы әдіспен басқа да адамдарды өмірін оңай түсінуге болады. Мысал ретінде, Абай бабамыздың өзінің өмірі мен мұсылман әлемінде екінші пайғамбар болып есептелетін Ахмет Яссауиды алайық. Абай бай адамның отбасында өмірге келді. Сонымен бірге әкесі Құнанбай дін жолын қатты ұстаған, иманды адам болғаны белгілі. Сондықтан да ол туған сәтінен бастап дұрыс тәрбие алып, материалдық жетістікте болды. Сөйтіп, Абай өмірін жетілудің екінші сатысының үшінші деңгейінен, яғни материалдық жетілудің сезім қанағатын алу деңгейінен бастады деуге болады. Ол жас шағынан бастап-ақ қызығы мол өмір мұхитына сүңгиді. Бірақ онан да жалығады. Ол өмірдің негізгі мақсаты бұл емес екенін түсіне бастайды. Сөйтіп өзіне «сап, сап, көңілім, сап көңілім!» деп тежеу салады. Бұл оған келесі деңгейге, өзінің тән емес, жан екенін түсінуге, рухани іздену арқылы көтерілуіне мүмкіндік береді. Сөйтіп өзінің жан екені туралы «Көк тұман-алдыңдағы келер заман», «Жаман баланың баласы өлгенде» сияқты өлеңдері мен 27, 28, 29, 30, 34 сияқты қара сөздері туады өлеңінде.

Ол әрі қарай жетілу барысында кәміл мұсылман, кәкім дәрежесіне жеткен. Бұған «Алланың өзі де рас, сөзі де рас», «Алла деген сөз жеңіл» сияқты өлеңдері мен қара

сөздері, әсіресе 38-сөзі айғақ бола алады [3]. Қ.Тоқаев: «Абай өзінің қара сөздерінде адамзат баласына ортақ мұраларды дәріптей отырып, рухани биікке құлаш сермеп, алысқа қанат қаққанын көрсетеді. Оның қара сөздерінің арқауы – кісілік, мәдениет, ізгілік. Хакім Абайдың қара сөздеріне балама еңбек іздесек, француз ойшылы Монтеньнің жазбалары ойға оралады. Десек те, Монтень өз болмысы мен адам тұлғасы жөнінде көбірек ой толғаса, Абай қара сөздерінің басты миссиясы – ойлану, өзгеге ой салу, мақсатты ұстанымға айналдыру. Демек, ұлы ойшылдың қара сөздері – аса құнды еңбек»,- [1]деп Абайдың қара сөздерінің ұрпақ тәрбиесіндегі маңызын айқындады.

Қорыта келгенде, Абай отбасы құру бақыты екі адамның тілек-мүддесінің бірлігі деп білді. Жастар өз бақытының қожасы, мұны берік дәстүрге айналдыру өз қолдарында екеніне сенді.

Абай өзінің қол артқан үміті жастардың жұбайлық өмірді алдын ала даярлықпен бастауына үлкен мән берді. Абай шығармалары адам өмірінің кез келген кезеңіндегі өзгерістерді мұқият зерделеп, дұрыс тәрбие беруге бағыттайды. Қыз бала тәрбиесіне ерекше мән беру керектігіне, өйткені ол - болашақ ана, жар. Сондықтан, тәрбие бастауы –тал бесіктен екендігіне, отбасында баланы жастан отбасы құндылықтары негізінде тәрбиелеуге шақырды.

Абай парасаттылығы оның ағартушылық ой түйіндерінде, ал ұстаздық ойларының асқар белесі ел тәрбиесінде деп білеміз. Сондықтан да оның сол тәлімдік ой-пікірлері жастарды өмірге дайындаудың негізі болып саналады.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1.Тоқаев Қ.К. Абай және XXI ғасырдағы Қазақстан.Нұрсұлтан, 2020ж.
2. Құнанбаев Абай. Шығармаларының 2-томдық толық жинағы. II том.– Алматы: Қазақстан, 1977. – 183 б.
3. Абай. Қара сөздері. – Алматы: Өнер, 2010. – 124 б.

ФИЗИКА САБАҒЫНДА БАҒДАРЛАМАЛАНҒАН ОҚЫТУ ҚҰРАЛЫН ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

ӨМІРХАН ШҰҒЫЛА
Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің 3-курс докторанты,
Ғылыми жетекшісі- Алимбекова Гульшахан Бершимбековна
(Алматы, Қазақстан)

Аңдатпа: *Болашақ мұғалімдердің кәсіби дайындықтарын жетілдіру мәселесі оқыту мазмұны мен технологиясын жаңартудың белсенді зерттеу нысаны болып табылады. Болашақ мұғалімдердің кәсіби дайындығын жетілдіру, біріншіден, ақпараттық технологияларды қолдану болса, екіншіден, оқыту үдерісінде технологияларды тиімді қолдану маңызды рөл атқарады. Аталған жұмыста авторлар ақпараттық, мультимедиялық технологияларды оқу үдерісінде қолданудың міндеттерін қарастырады.*

Түйін сөздер: *білім беруді ақпараттандыру, физика пәнін оқыту әдістемесі, студенттерді оқытудың ақпараттық технологиялары, педагогикалық білім беру, мұғалім.*

Компьютер – бүгінгі таңға дейінгі оқытушылардың қолданысында болған техникалық құралдарымыздың ішіндегі ең қуатты әрі тиімді боып келген құралдың бірі және бірегейі.

Компьютермен бағдарламалық оқыту тәсілдерін іске асатын оқыту бағдарламасын бағдарламалық оқыту құралы деп айтамыз.

Сабақта жайлы да жағымды психологиялық жағдай орнауына мүмкіндік береді. Молекулярлық физика және термодинамика пәнінен интерактивті тақта мен электронды оқулықтарды қолдана отырып, өткізген сабағының үзіндісін ұсынғым кеп отыр.

Физика сабағында (АКТ) ақпараттық компьютерлік технологияны қолдану арқылы пәнді меңгеруге деген қызығушылық туады, демонстрациялық тәжірибелерді вертуалды түрде көрсету мүмкіндігі артады.

Сабақтың кез- келген түрінде компьютерді қолдануымызға болады: атап айтсақ, жаңа өтілген материалды өз бетінше меңгеруде, есеп шығаруда, білімін тексеруде тесттік формада және т.б. қолдана алу мүмкіндігі болады. Сонымен қатар физика сабағында компьютерді қолдану білім алушылардың шығармашылық қабілеттерін қоса арттырады.

Бер:	Талдауы	Шешуі
$m = 14,7кг$ $m = 13,4кг$	Сұйыққа батқан дененің салмағы сол дененің сұйықтан тыс уақыттағы P салмағы мен $F_ы$ ығыстырушы күштің айырымасына тең болады.	$\frac{\rho_m}{\rho_c} = \frac{P}{P - P'} =$ $\frac{14,7}{14,7 - 13,4} = 11,3$

Дамыта оқыту принциптерінде жүзеге асыруына жол ашады. Сабақ барысында компьютерлік техникаларды қолдану арқылы білім алушылардың оқу үрдісіне болған мотивациясын көтеріледі, Білім алушыларға әлемді тану және таным процесстерін қабылдауына үлкен мүмкіндік береді [1].

Оқу үрдісінде ақпараттық компьютерлік технологияны қолдануды мұғалімде білуі шарт:

- Сабақ барысында жұмыс жасауы үшін және дидактикалық материалдарды дайындау үшін сәйкес редакторлардың көмегімен текстік, сандық, дыбыстық, графикалық ақпараттарды өзі бетінше өндеуді;
- Сабақ барысында бейне материялдарды демонстрациялау үшін MS Power Point редакторын қолдана отырып, берілген материал бойынша слайдтарды құрастыру;
- өз сабағы бойынша дайындаған бағдарламалық өнімдерін қолдану;
- Сабақ барысында электронды оқулықтармен жұмыс жасауды ұйымдастыру;
- оқу бағдарламалық құралдарын қолдану;
- дайын қабықша-бағдарламаларын пайдалана отырып тесттерды дайындау.

Физика сабағында білім алушыларды компьютерлік техникаға қатыстыратын әртүрлі тәсілдерді қолдануға болады. Оның бірі – компьютер көмегімен берілген есепті шығару[2].

Мысалы, 7-сыныпта физиканы оқыту үрдісінде есеп шығарғанда компьютерлік технологияны пайдалануымызға болады.

№ 1 есеп: Массасы 14,7 кг тәждің судағы салмағы 13,4 кг массаға сәйкес болады. Тәж таза алтыннан жасалды ма?

$\rho_т = ?$	$P^' = P - F_ы = \rho_т gV - \rho_с gV$, мұндағы V -дененің көлемі, $\rho_т$ -тығыздығы, $\rho_с$ - сұйықтың тығыздығы. Сонымен келесідей жазамыз: $$\frac{P}{P - P^'} = \frac{\rho_т gV}{\rho_с gV} = \frac{\rho_т}{\rho_с}.$$	$\rho_т = 11{,}3 * 1000 = 11300 кг/м^3$

Міне, осы бағыттрды пайдалана отырып, физика пәнінің есептерін әртүрлі әдіс - тәсілдермен шешуге болады.

Оқу – тәрбие үрдісінің сабақта дұрыс жүргізілуі үшін әр алуан оқыту әдіс-тәсілдерінің ішіндегі ең тиімдісін мүмкіндігінше және білім алушылардың жеке жағдайларына, ерекшеліктеріне, шығармашылықтарына байланысты таңдап алуға аса назар аудару керек. Себебі, білім бүгінгі заман талабы, ал қажеттіліктің қайнар көзі болса, нәтижеге жету барысында ізденіс жасау әрбір оқытушының азаматтық борышы деп білемін. Олай болса, осы есепті жаңа форматта шығарып көрейік[1].

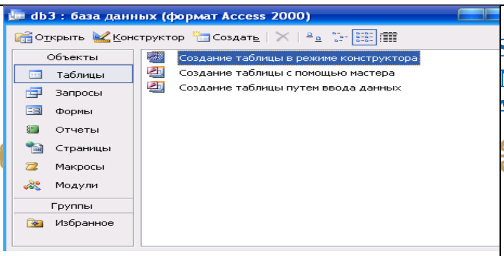

Мысалы жоғарыда қарастырылған есепті шығарып біткеннен кейін мәлімет қоры терезесін пайдалана отырып тәждің неден жасалғанына көз жеткіземіз. Ол үшін алдын-ала дайындаған заттардың тығыздықтар кестесін және есептің берілгені мен анықталған шама енгізген кесте арасында байланыс орнатамыз.

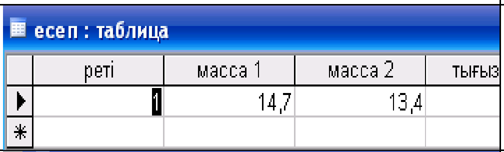
есеп : таблица

	реті	масса 1	масса 2	тығыз
▶	1	14,7	13,4	
*				

Мәлімет қоры терезесінде кесте құрамыз. Кесте ішіне есептің берілгені мен анықталған шаманы енгіземіз.

тығыздығы : таблица

	реті	қатты денелер	тығыздық кг/м3
▶	1	Алюминий	2700
	2	Мыс	8900
	3	Қалайы	7300
	4	Қорғасын	11300
	5	Күміс	10500
	6	Болат	7800
*			

Алдын-ала құрылған заттардың тығыздығы көрсетілген кестені пайдаланамыз.

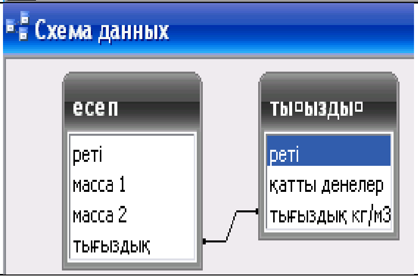

Есептің берілуі бойынша құрылған кесте мен заттардың тығыздығы енгізілген кестелер арасында байланыс орнатылады.

Кестелер арасында байланыс орнатылғаннан кейін сұраныс жасалады.

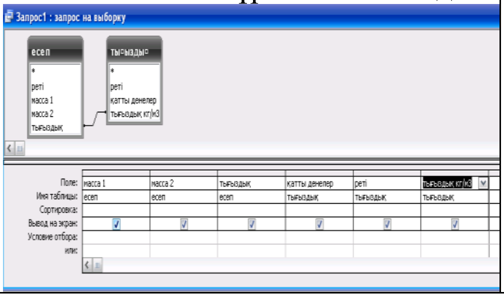

Соңғы нәтиже берілген сұраныс кестесі алынады.

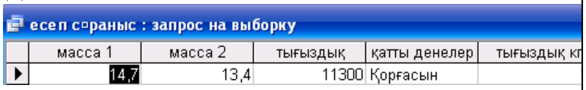
есеп сұраныс : запрос на выборку

	масса 1	масса 2	тығыздық	қатты денелер	тығыздық кг
▶	14,7	13,4	11300	Қорғасын	

1-кесте Excell бағдарламасының көмегімен есеп шығару және есептің шығарылуы арқылы график салу.

Алынған 1- кесте бойынша тәждің қорғасынан жасалғанын анықтай аламыз.

№2 (ПРГ, программалық есеп) Екі дененің қозғалыс теңдеулері келесідей берілген: $x_1=x_0^1+vt$ және $x_2=x_0^2+vt$. Денелердің кездесетін уақыты мен кездесетін орнының координатын табыңдар.

№	X_0^1,м	X_0^2,м	υ_1x,м/с	υ_2x,м/с
1	24	87	4,2	2,7
2	63	-12	-6,2	4,1
3	0	-17	1,1	2,6
4	263	0	0	4,9
5	12	-12	2,1	-2,1

Бер:	Талдауы
x1=x01+vt x2=x02+vt.	Кездесу уақыты кездесу шартынан анықталынады: $X_1(t)= X_2(t)$, $x_0^1+\upsilon_1 xt = x_0^2+\upsilon_2 xt$ $t = \frac{x_{02} - x_{01}}{\upsilon_{1x} - \upsilon_{2x}}$ денелердің кездесу уақытын біле отырып, кедесу орнының координатын кез-келген қозғалыс теңдеуі арқылы анықтай аламыз. $x_2=x_0^2+vt$.
$t, x - ?$	Шешуі

№	X 01,м	X 02,м	v1x,м/с	v2x,м/с	t,с	x,м
1	24	87	4,2	2,7	42	200,4
2	63	-12	-6,2	4,1	7,281553	17,85437
3	0	-17	1,1	2,6	11,33333	12,46667
4	263	0	0	4,9	53,67347	263
5	12	-12	2,1	-2,1	-5,71429	0

2- кетсе. Excel қолданбалы программасының көмегі арқылы x(t) тәуелділігінің графигін саламыз.

t,с	x1,м	x2,м
0	24	87
42	200,4	200,4

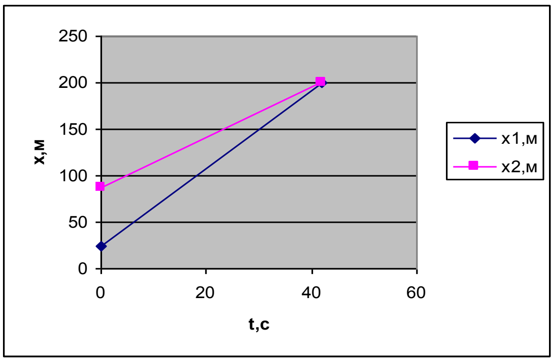

3- кесте. Алынған толық нәтиже.

Қорыта айтатын болсақ АКТ-ны қолдану барысында білім алушылар есепкеде шығармашылық қабілеттерінеде бірдей уақытта көңіл бөле алады. Және дәстүрлі сабақ болмағандықтан оқушылардың ешқайсысы үндемей отырып, немесе сабақтан тыс қалуына мүмкіндік болмайды.біреуі есептеп, екіншісі, компьютерлік бағдарламалармен жұмыс жасап. Үшіншісі, кетселерге орналастырып, әркім өз бетінше жұмыс жасап бір есептің шығыуының өзінде бір үлесі бар екенін сезіне бастайды. Әр үлкен жетістіктің осындай кішкентай жетістіктен басталатынын білген түсінген білім алушыға келесі есеп қиындық туғызбайды. Және келесі есептіде бар ынтасымен шығаруға тырысады.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Н.Ә.Назарбаев Қазақстан халқына Жолдауы. Егемен Қазақстан. 2008ж. 7 ақпан.
2. Б.Б. Жолдасова Инновациялық технологияларды білім беруде қолдану. Білім, №5,

2007ж.
3. «Физика және астрономия» республикалық ғылыми - әдістемелік педагогикалық журналы. 2012ж. №2.

УДК 82.09:821.512.122

КӨРКЕМ ШЫҒАРМА – РУХАНИ ЖАҢҒЫРУҒА БАСТАР ЗЕРДЕ МЕН ЗЕЙІННІҢ СҮЗГІСІ

А.С.Қыдыршаев,
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің «Рухани жаңғыру» институтының директоры, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасы, Орал қаласы,
Д.А.Шакуова,
Жоғары аграрлық-техникалық колледжінің магистр-оқытушысы, Қазақстан Республикасы, Орал қаласы

Аңдатпа. *Мақалада қазіргі таңдағы оқырман моделі, көркем шығарма оқу мәселесі, оқырман талғамы таразыланған. Көркем шығарма оқудың тиімділігі, оқырманға берілер рухани құндылық мәселесі баса айтылып, жаңа ұрпақты кітап оқуға бейімдеу жолдары айқындалады.*
Тірек сөздер. *Көркем шығарма, оқырман моделі, оқырман талғамы, рухани жаңғыру, психоаналитик, рухани құндылық, Абай, Аристотель, Лао-Цзы, Шәкәрім.*

Қазіргі таңдағы оқырман моделі, көркем шығарма оқу мәселесі, оқырман талғамы туралы айту - қоғамның өзекті де заманауи тынысын аңғартар сала. Мәселенің салмағы басым. Ең алдымен айтарымыз, көркем әдебиет – қастерлі өнер. Біздіңше, көркем әдебиеттің құндылығы ешқашан да төмендемек емес. Бұл жерде көркем шығарманы біреудің оқуы не оқымауының қатысы жоқ. Даусыз ақиқаты – әдеби шығарманың адамның күллі ойы мен қиялын баурап, биік қоғамдық идеяларға, арман-мұраттарға жетелейтіндігі. Бұлайша тұжырым жасау – қазіргі құндылықтар алмасқан дәуірде ескірген сенім емес пе дерсіз? Асылы, белгілі бір көркем әдеби шығарманың қоғамдық, тәрбиелік маңыздылығына, оқырманын эстетикалық сезімге бөлей алатынына шүбә жоқ! Демек, әдебиеттің құдіретін, әлеуметтік мәнін, күллі қоғамды өзгертушілік күшін осы тұрғыдан тану шарт. Шынайы әдебиет ескірмейді. Өз кезеңінде атақты Аристотель әдебиетті өмірді танудың, тәлім-тәрбие берудің негізгі нысанасы тұрғысында пайымдаған. Әйгілі Әуезов әдебиеттің зор міндетінің бірін елдің мінезін түзеу тұрғысында түйіндеген. Бүгінгі кезеңдегі зерттеуші ғалымдардың бірі, профессор Кит Оутли көркем әдебиетті «сананың пилотажды жаттығуы» үлгісінде таниды. Бұл – ұшқыштардың жерде тұрып-ақ әуе лайнерін басқаруды үйренуі деген сөз. Көркем әдебиетке жиі назар аударатындар өз бетінше әлеуметтік дағдыларын да жақсартпақ. Бұл үдерісті әдеби персонажбен өзімізді ұқсастыруымыз, психикалық жағдайды модельдеу, таным формасы қабілетіне ие болу десек де болады. Нәтижеде кейіпкер басындағы ойдың оқырман тарапынан айқын ажыратылуы, оқырман санасында осы іс-әрекетке жауап берер қызметтердің іске қосылуы жүзеге аспақ.

Бүгінгі таңда бізге жеткен ақпарат бойынша Қазақстандағы Меломан / Marwin желісі арқылы күн сайын алты мың кітап сатылады деген мәлімет бар. Кітап үйінің баспасөз қызметінің хабарлауынша, оқырманды көбіне заманауи әдебиет пен классикалық туындылар қызықтырады. Өзін-өзі дамыту, бизнес саласындағы әдебиеттер мен балалар әдебиеті оқырман назарынан тыс қалмайтын көрінеді. Біздің байқауымызша, заман шындығын сөз еткен туындылар да, автобиографиялық немесе мемуарлық ыңғайдағы беллетристика сипатындағы шығармалардың да оқырмандарды бірден баурап алғаны рас. Ал деректі не ғылыми әдебиеттерді оқитындардың ерекшелігі өз алдына бір бөлек. Қысқасы, қандай туынды болмасын адамның ой-санасына белгілі бір деңгейде әсер етері даусыз.

Психологтардың, психоаналитиктердің пікірінше, көркем шығарма эмоциялық интеллектіні дамытуға көбірек септеспек. Бұл орайда бірден айқын танылар тұс – көркем әдебиет оқитындар мен оқымайтын адамдардың бір-бірінен мүлдем бөлекше келетіндігі. Мәселен, кітап оқитындардың сөздік қорының бай болуы. Сондай-ақ, әлемдегі ең ірі баспа санатындағы Оксфорд университетінің баспасынан шығатын әлеуметтік неврология бағытындағы ғылыми журналда жарияланған мақалада осы мәселеге акцент берілген-ді. Зерттеу нәтижелеріне сүйене айтсақ, көркем әдебиетті оқу адамның қайырымдылық, азаматтық белсенділік сияқты әлеуметтік-танымдық қабілетін жақсартады; күллі әлемдегі зорлық-зомбылық деңгейінің біртіндеп төмендеуіне әкеледі; жеке адам тағдырына қатысты қайшылықты жағдайлар өзіндік шешім іздеуге ұмтылдырады. Бұл реттегі мамандар тарапынан жүргізілген эксперимент нәтижелері де ойлантады. Мәселен, фотосуреттегі адамның бет-әлпетіне, кескін-келбетіне қарап, оның көңіл-күйін дәл айтып бере аламыз ба? Оңай шаруа емес. Нәтижеде көркем әдебиетпен көп шұғылданғандар аса қырағылық танытып, тұлғааралық қабылдау шкаласы бойынша жоғарғы көрсеткішке ие болған. Әлеуметтік неврология бойынша көркем әдебиетті жиі оқитындар өзгенің қуанышы мен қайғы-қасіретін жақсы сезініп, шынайы түсіне алары айқындалған. Яғни, кітап оқитындар өзгенің эмоциясын жақсы ажырата алмақ. Ал мұның тиімділігі неде? Тағы да эксперимент нәтижелеріне жүгінсек, көркем шығарма оқуға ден қоюшылар өзгелерге риясыз қызмет көрсетуге даярлығын айқындайды. Қысқасы, көркем әдебиет оқырманды кейіпкердің ішкі әлеміне терең бойлай алатын артықшылыққа ие етеді. Демек, бұл айтылғандардан шығарылар қорытынды – әдебиет тек сөз өнері ғана емес, парасат пен нәзік сезімталдыққа бастар жол. Бүгінгі таңда техникалық білім беру салаларына гуманитарлық модульдердің көптеп енгізілуі де осыдан болса керек-ті [1;2;3;4].

Есімізде, бала кезімізде ертегі атаулыны жарыса оқушы едік. Ауылдық кітапханада, мектеп кітапханасында біз оқымаған ертегі қалмаған шығар-ау! Әсіресе, қиял-ғажайып ертегілеріне құмар болатынбыз. Бала кезімізден кітап атаулыны күндіз-түні (шамның жарығымен, көрпе астында фонарикпен (кішкентай мысығымыз жанымызда)) оқып қана қоймай, оқыған ертегілерімізді кешқұрым ауылдың өзіміз сияқты қара домалақтарын үй жанына жиып, негізгі мазмұнға өз жанымыздан сөздерді де, оқиғаларды да молынан қосып, кей тұстарда «өтірікті шындай, шындықты құдай ұрғандай» қылып, тыңдаушыларымыздың ауыздарынан суын ағыза, кейбір тұстарда әндетіп те қойып, айыздарын қандыра айтатынбыз. Сонда шама-шарқымызша образға ене өзімізше «құлпырта баяндаудың шебері» атандық. Мына ғажапқа қарай қалыңыз, біз сөйлеп жатқан тұста шыбынның ұшқаны білінбеуші еді. Біздің баяндауымыздың әсерінен болса керек, кішкентай тыңдаушыларымыздың жүзі бір бозарып, бір қызарып, жүздері алабұртып, жүздері ғана емес, көздері де алуан күйге еніп, кейбірі сөз желісін бұза қозғалақтап қалса, екіншісі оны «тыныш отыр» деп түрте белгі беріп, кейбірі отырған жерінде қалғып кетіп, не басыңызды ауыртайық, әрбір балдырған тіпті дем алмастан ұйып тыңдайтындай көрінетін. Ал бұндайдан кейін, құдды бір көлкөсір шаруа бітіргендей, өзімізді биіктерден көруші едік. Деміміз көкте, денеміз жерде жүруші еді. Балалық бал дәурен-ай десеңші!..

Біз оқыған мектептің қазақ тілі мен әдебиеті, орыс тілі мен әдебиеті пәні мұғалімдері таңғажайып мамандар болды. Алғашқы лепте сол ұстаздарымыздың әсері болғаны даусыз. Бастауыштағы Айжан есімді мұғалимамыз, ортаңғы, жоғарғы сыныптардағы Мағжан, Кәкима сынды апайларымыз, орыс тілінен сабақ берген Ғибрат, Әміржан ағайларымыз – алтын адамдар еді ғой!.. Оның үстіне бала тәрбиесінде мектеп мұғалімдерімен тығыз байланыс орнатып алған үйден бақылаушы талапшыл әрі мейірімді марқұм Зылиха анамыздың өзіндік методикасына не жетсін!

Алғаш ден қойып, сүйіп оқыған шығармамыз – Сәбит Мұқановтың «Өмір мектебі» туындысы. Кейін қолға тиген Ғабит Мүсірепов, Мұхтар Әуезов, Әбіш Кекілбаевтардың прозалық туындыларының, поэзиялық дүниелерден Махамбет толғауларының, Мұқағали, Қадыр, Фариза өлеңдерінің берері мол ғой, шіркін!.. Бүгінгі таңда тақырыптық монографиялық ғылыми еңбектерді қазақ, орыс тілінде оқығанды тәуір көреміз. Бірегей жазушы Шерхан Мұртазаның айтқаны бар емес пе: *«Көркем әдебиет – ауыр артиллерия болса, публицистика – жеңіл кавалерия»* деп. Сол айтқандай, афоризмдерді (Әбу Насыр әл-Фарабидің, Абайдың тұңғиық ойларынан қуат алу) оқығанды жанымыз қалайды. Ғұлама ойшыл Лев Толстойдың күнделіктерін оқып бір жасап қалғанымыз бар! Дүлдүл классик Әбіш Кекілбаев публицистикасын ұнатамыз, жазушы-драматург Рахымжан Отарбаев прозасы сүйсінтеді. Бұл сапқа өз басымыз сүйсініп оқыған Дэниель Смиттің «Думай, как Эйнштейн», Хэл Элродтың «Магия утра» (Как первый час дня определяет ваш успех), Дейл Брекенридж Карнегидің «Как завоевывать друзей и оказывать влияние на людей», Стивен Р.Ковидің «Семь навыков высокоэффективных людей» (Мощные инструменты развития личности), Абрахам Маслоудың «Мотивация и личность», Джон Кехоның «Подсознание может всё!», Даниэль Канеманның «Думай медленно... Решай быстро», Джеймс Алленнің «Человек мыслящий», Эрминия Ибарраның «Действуй как лидер, думай как лидер», Энтони Роббинстің «Разбуди в себе исполина» (Карнеги XXI века), Генри Фордтың «Моя жизнь, мои достижения» еңбектерін қосыңыз. Өзімізге көл-көсір ағыл-тегіл ой салған осы бағыттағы еңбектерді студент шәкірттерімізге де оқуға кеңес берер едік. Құдайым-ау, түбіріңмен өзгересің ғой! Әрине, ішкі жан-дүниеңдегі өзгерісті дұрыс бағытқа бұру, бағыттау - сіздің арыңыздың еншісінде!

Ал көркем шығарма оқудың тиімділігі, оқырманға берер рухани құндылығы неде? Алдыңғы тұста да айта түстік, көркем шығарма оқудың тиімділігі таңғажайып. Көркем шығарманың оқырманға берер рухани құндылығы ұшан-теңіз. Көркем шығарма - рухани жаңғыру көзі. Ал рухани білім қашан да шынайы, толық, анық, мықты әрі жүйелі болуы тиіс. Көркем шығарма ақылыңа ақыл қосады, ал ақыл еркіндікке жол ашады, еркіндік әрекетке иелік етеді. Көркем шығарма даналыққа баулиды, ал даналықты үйрену адамды мықты әрі жанын жомарт етеді. Көркем әдебиетті сүймеу, оқымау мүмкін еместей болуы тиіс. Мәселе тек бастапқыда оның дәмін татуда, хош иісін сезуде. Одан әрі оның арынына тосқауыл болу мүмкін емес. Себебі халықтың рухани тұнбасы *«әдебиеті мен өнері ұлы болмаған жерде ұлт та ұлы бола алмайды» (Ғабит Мүсірепов)*. Мұхтар Әуезовке сүйене айтар болсақ, қай дәуірде де өз тілін, әдебиетін білмеген, қадірлемеген адам толық мәнді зиялы интеллектуал бола алмайды. Себебі ол қандайлық мамандыққа қатысты білімі болса да, рухани ой тәрбиесінде сыңаржақ кейіпте. Демек, *«әдебиеттің атқаратын орасан зор қызметімен ештеңе де теңесе алмайды» (Сағатхан Әшімбаев)*. Ал көркем туынды оқудың оқырманға берер рухани құндылығы да оның адам баласына алғашқы кезекте сыйлар эстетикасынан басталмақ. Мәселен, бір танымал ұлы қаламгерге жас жазушы келіп, тырнақалды жазған әңгімесін бағалауды өтінеді. Тәжірибелі тарлан алғашқыда жас жігіттің арқасынан қаға, таудай талабына ризашылық танытып шығарып салады. Жас жазушы қайтара оралады. Қаламгер әңгімені парақтап қарай отырып, екінші ретте де жас тұлғаның қадамына құптау білдіреді. Бұған да қанағат тұтпай үшінші қайтара оралған жас жігіт классик жазушының жазылған шығармаға сын айтуын қалап қадалып тұрып

алады. Сонда ғана өмір көрген тәжірибелі жазушы: *Айтыңызшы, Сіз осы жазған дүниеңізді көркем шығарма деп есептейсіз бе?* - деп сұрайды. Мұндай оқыс сауалдың боларын күтпеген жас жігіт: - Бұлайша айтуға қандай дәлеліңіз бар? - дейді. - Мәселен, Сіздің әңгімеңізде *«Бес тиын ақша жерге түсті»* деген сөйлем бар. Осы сөйлемнен оқырман қаншалықты ләззат алмақ. Ешқандай да, себебі бұл тек ақпарат қана емес пе?! Көркем шығармаға тән образ қайда, жанды қозғалыс қайда? - дейді жазушы. - Сізше қалай болар еді? – деп жас жігіт енді қызарақтап шамдана бастайды. – Мәселен, былай болса ше: *«Бес тиын пақыр ақша жерге ыршып түсті де, зыр-зыр қағып дөңгелей жөнелді»...* Көркем шығармада алғашқы кезекте образ, динамика болуын ескергейсіз, қалқам!.. - дейді қарымды қаламгер. Жас жазушы не айтарын білмей, мүдіре ойланып қалса керек. Бір мезетте тілге келіп: – Сонда қашан, қалай жазуға кеңес берер едіңіз? – деп сұрапты баяулап... - *«Біріншіден, інім, қашан жазбауға мүмкіндігің болмаған кезде жазғайсың! Екіншіден, жаза қалсаң, соқыр көретіндей, саңырау еститіндей жазғайсың»!* - деген екен дүлдүліміз... Бұндай астарлы терең тағылымды дүниелерді келтіре беруге болар [5,5]…

Ал ендігі кезекте отбасында ата-әже ретінде немере-жиендерге ертегі, мысал, тақпақтарды бірлесе оқуға қалай қарар едік? Тиімділігі неде? Қазақтың қайсар мінезді талантты ақыны Қасым Аманжолов айтқандай, отбасы – шағын мемлекет. Отбасының сәні – сыйластық, достық сәні – қимастық емес пе? Халық даналығына ден қойсақ, атасыз үй – батасыз, анасыз үй - панасыз. Ата – асқар тау, ана- бауырындағы бұлақ, бала – жағасындағы құрақ. Ата – бәйтерек, бала – жапырақ. Атаның жүгі - атанның жүгі. Ата балаға сыншы. Ата сөзі – бата сөзі, ана сөзі – ақылдың көзі. Атасыз ұл - жетесіз ұл. Атадан – өсиет, анадан – қасиет. Үйінде атасы бардың берер батасы бар. Ал бала – адамның бауыр еті, жүректің миуасы, көңілдің гүлі, көздің нұры. Бала – балым, баланың баласы – жаным. Бала балдан тәтті, немере жаннан тәтті. Олай болса, отбасында ата-әже ретінде немере-жиендерге ертегі, мысал, тақпақтарды бірлесе оқу – аса қажет іс. Баланың жақсысы – сүйініш, жаманы күйініш. Баланың сүйініш болуы да, күйініш болуы да ата-әже, әке-ана тәрбиесінен. Бұл ретте баланы ақырып үйретпе, ақырын үйрет дейміз. Баланы жақсылыққа жанастыру, жамандықтан адастыру жөн. Отбасында ата-әжелеріміздің немере-жиендеріне ертегі, мысал, тақпақтарды бірлесе оқуының, ауызша образға ене мазмұндап, мәнерлеп айтуының тиімділігі шаш етектен. Бұл – біздің сүйікті ісіміз, ұнататын хоббиымыз! Көмекшілеріміз – балаларды кішкентайынан халық ауыз әдебиетімен сусындататын көркем суретті қиял-ғажайып, тұрмыс-салт және батырлар туралы ертегілерінің жинақтары, Қадыр ақынның «Күміс қоңырауы» және «Айгөлек» республикалық балалар журналы, т.б. «Талапты бала талпынған құстай, Құмары қанбас биікке ұшпай» дегендей, баланы армандауға, қиялдауға, сөздік қорын байытуға баулисыз. Сөздің тонын, мәнерін қалыптастыра шыңдайсыз, шеберлігін арттырасыз. Күнсіз гүл өспесін, күтімсіз ұл өспесін білген жөн. «Әдепті бала – арлы бала, әдепсіз бала – сорлы бала» демекші , әдепсіз бала – аяққа басылған шала . Демек, аталған іс – немере-жиеннің әдебін қалыптастыруға сеп. Ұстазына қарап бала өсерін, бақташысына қарап мал өсерін ескерсек керек. «Балаға айтқан сөз – байлаусыз бұзау» деп түңіле бермегейсіз. Баланың аузымен періште сөйлерін ескергенге не жетсін! Бала – ата-ананың көз қуанышы емес пе? Түптің түбінде ата ұлы аталықтың сөзін айтары даусыз. Ендеше, бұл ретте Майқы би бабамыз айтқандай, тұлпардан тұлпар туарын, сұңқардан сұңқар туарын, асылдан асыл туарын, жалқаудан масыл туарын, масылдан мал бақпас туарын, тілазардан қылжақпас туарын, сараңнан бермес туарын, соқырдан көрмес туарын, мылжыңнан езбе туарын, қыдырмадан кезбе туарын ескерген жөн-ау! Қысқасы, келешек ұлт тірегі болар тұлғаның кісілігі – бүгінгі ата-әженің немере-жиенді ұлттық құндылықтарға орнымен баули білуінде [6;7].

Ал бүгінгі замандастарымызға қандай кітаптарды оқуға кеңес берер едік? Жоғарғы ретте біз санамалаған көркем, ғылыми дүниелерге қоса Немат Келімбетовтың «Үміт үзгім келмейді» ғұмырнамалық деректі хикаят- монологын, «Күншілдер» хикаят-диалогы мен «Қариялар», «Ұлыма хат» эсселерін, Әзілхан Нұршайықовтың «Әдеби күнделігін», Герольд Бельгердің «Тень минувших дней» күнделігін, «Шедевры восточный мудрости», «Қазақ афоризмдері» («Ақыл-ой антологиясы: бағзыдан бүгінге дейін»), «Золотые правила успешных людей» жинақтарын зер сала оқуға кеңес берер едік. Сондай-ақ Энтони Роббинстің «Книга о власти над собой», Карстен Бредемайердің «Черная риторика: Власть и магия слова», Аллан Пиз, Барбара Пиздің «Харизма. Искусство успешного общения», Кэтлин Адамстың «Дневник как путь к себе» (22 практики для самопознания и личностного развития), Ричард Брэнсонның «К черту всё! Берись и делай!» сияқты әлемдік деңгейде танымал еңбектерін бүгінгі ізбасар шәкірттеріміздің міндетті түрде салмақ сала ойлана оқығанын қалар едік. Бұның бәрі – көркем шығарма оқуға қажетті адами сананы алдын-ала әзірлеу де.

Биылғы жылы - Жұбан ақынның туғанына 100 жыл. Бұл ретте тілек тұрғысында айтсақ, Ұлтымыздың ұлылығын, қазақтың қазақтылығын күллі әлемге паш еткен Жұбан есімді тұлғамыздың рухани мұрасы бүгінгі жаңа ұрпаққа терең ой салғай! Осы 2020 жылдың сәуір айының 30-ында қолымызға Мәскеу Жазушылары Одағының «Венец» сыйақысының иегері, ақын, аудармашы Татьяна Кузовлеваның Жұбан ақынның 100 жылдығы қарсаңында сәуірдің 27-сі күні жолдаған *«Легко ли жить крылато? » (О трёх счастливых знаках в судьбе Джубана Мулдагалиева)* атты мақаласы тиді. Мәскеулік ақын Жұбан сөзін эпиграф ретінде алған *(«Легко, конечно, жить крылато в небе, Труднее жить крылато на земле»)*. Мақалада *«Всегда подтянутый и энергичный, он шёл по жизни крылато и твёрдо, преодолевая выпадавшие ему испытания с открытым забралом. Шёл, по его собственному выражению, «лицом к судьбе»; «Поэты пишут свои биографии стихами»* деген үзінділер бар. Ұнамды!.. Мақаланың жергілікті «Приуралье» газетіне жариялануына қолдау білдірдік... Сөз соңында айтарымыз, ғылым мен көркем әдебиетте ортақ қасиеттер мол: бұлардың екеуіне де бақылау да, салыстыру да, зерттеу де тән. Шынайы көркем шығарма адам бойына қаншама рухани құндылықтарды еге алады десеңші! Көркем шығарма адамды адамиландырады, адами кеудені абаттандырады. Түптің түбінде көркем шығарма тұлғаны бір мезет ойлануға жетелейді, тіпті еркіңнен тыс мәжбүрлейді. Десек те, оқу айтулы ережелі тұжырымдарды меңгеру үшін, ал тәжірибе одан ауытқу жолдарын игеру үшін керектігін білгенге не жетсін! Өз тұсында қытайлық философ, қытай халқының дәстүрлі ілімі даосизмнің негізін салушылардың бірі, «кәрі ғұлама» Лао-Цзы: «*Ойыңызға мұқият болыңыз, кез келген іс ойдан басталады»* деген екен. Ал Шәкәрім сынды қазақтың ғұламасы айтпай ма: *«Ойыңды түзе, сөзіңе айналады. Сөзіңді түзе, ісіңе айналады. Ісіңді түзе, әдетіңе айналады. Әдетіңді түзе, мінезіңе айналады. Ал мінезің - сенің тағдырың»* деп [6]. Әркез жадыда ұстағанға не жетсін! Олай болса, көркем туындылар арқылы санамызға жол тартқан ойымыздың у болмауын, сөзіміздің су болмауын, үмітіміздің бу болмауын тілелік! Ол үшін көркем әдебиет оқуға бой бұралық! Ол үшін Абайды оқуға ой бұралық!

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі. Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы //«Egemen Qazaqstan» газеті, №169, 3-қыркүйек 2019. 1-5 – б-б.
2. «Барымыз да, бағымыз да - Тәуелсіздік». Қазақстан Республикасының Президенті Қасым – Жомарт Тоқаевтың республикалық «Egemen Qazaqstan» және «Aiqyn» газеттеріне берген сұхбаты «Egemen Qazaqstan» газеті, №62, 2 сәуір 2019. - 1-2-б.б.

3. Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті-Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласы // «Егемен Қазақстан» газеті, №70, 12 сәуір 2017. – 1-2-б.б.
4. Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың «Ұлы даланың жеті қыры» мақаласы // «Егемен Қазақстан» газеті, №223, 21 қараша 2018. 1-2-б.б.
5.Қыдыршаев А.С. Көркем шығарма – рухани жаңғыру көзі // «Үш қоңыр» газеті, №19, 8 мамыр 2020 ж., 1-8-б.б.
6. Қыдыршаев А.С. Шешен сөйлей білеміз бе? (*Шешен сөйлеу мәдениетінің алтын қағидалары*). Оқу құралы.-Орал, 2017.-364 бет.
7. Қазақ афоризмдері (Ақыл-ой антологиясы: бағзыдан бүгінге дейін). Құрастырушы Е.Шаймерденұлы, Алматы: Алматыкітап баспасы, 2012. – 320 б.

УДК 37.031

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН КӨТЕРУ ЖОЛДАРЫ

Кайриденов Амангельды Ушакович
Магистрант ОП 6М060100 «Математика» ИнЕУ
Научный руководитель – Даниярова Жанат Капсаттаровна
Павлодар, Казахстан

Аннотация: ***О****қушылардың функционалдық сауаттылығын көтеру жолында пән бойынша оқу мақсаттарына жету үшін қажетті математикалық тіл терминологиясы бар лексиканы қолдану мәселелері қарастырылған. Қазақстандағы математикалық білімнің даму тарихына байланысты математикалық терминдер мен символдар және олармен байланысты мәселелер ұсынылған. Осы негізде қазақ ұлттық педагогикасының математикалық элементтерін қамтитын математикаға тән әдістемелік жүйе тұжырымдалған.*

Кілттік сөздер: *функционалдық сауаттылық, табиғи тіл, математикалық тіл, қолданбалық бағыт.*

Мектеп оқушыларының бойындағы қалыптасқан функционалдық сауаттылық дегеніміз – оқушының пәнді терең түсіну қабілетін дамыту, алған білімін сыныптан тыс жерде, практикада, өмірдегі кез келген жағдайда тиімді пайдалана білуін қамтамасыз ету.
Қазіргі қоғамға фукционалдық сауатты, анық нәтиже алу үшін жұмыс істей алатын, мәнді жетістіктер мен табыстарға қабілетті тұлғалар қажет. Фунционалдық сауаттылық концепциясына негізделген танымал халықаралық бағалау зерттеулердің бірі – Экономикалық серіктестік пен даму ұйымының жетекшілерімен өткізілетін 15 жастағы оқушылардың білім жетістіктерін бағалаудың Халықаралық бағдарламасы (Programmer for International Student Assessment – PISA) болып табылады. 2009 жылы Қазақстан алғашқы рет PISA зерттеуіне қатысты.
Функционалдық сауаттылықтың негізгі бағыттары:
- Оқу және жазу сауаттылық
- Жаратылыстану ғылымдарындағы сауаттылық
- Компьютерлік сауаттылық
- Математикалық сауаттылық

- Денсаулық сауаттылық
- Құқықтық сауаттылық

Білімге құзыреттілік тұрғыдан карауға негізделген оқушылардың функционалдық сауаттылығын жеткілікті деңгейге көтеру үшін, әр пәннің мазмұнына түрлі өмірлік жағдайда әмбебап біліктер мен дағдыларға негізгі құзыреттіліктерді қалыптастыру компонентін енгізу қажеттілігі туындады. . Оқушылардың функционалдық сауаттылығын көтеру жолдары:

1.Математика сабағында функционалдық сауаттылығын сабақтарды инновациялық әдіс-тәсілдер арқылы көтеруге болады.

2. АКТ құралдары арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру, көтеру.

3. Математика пәнінің қолданбалық бағытын ашып көрсету арқылы да оқушылардың функционалдық сауаттылығын көтеруге болады.

4. Өмірдегі кездесетін практикалық жағдайларды мазмұндайтын мәтінді есептер арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылығын көтеру.

5. Оқушыны шығармашылық жұмысқа баулап, өз бетінше жұмыс жасауға үйрету; оқулықтан тыс, қосымша мәліметтер беру;

6. Сабақта этнопедагогикалық тәрбие беруге мүмкіндік туғызу.

Аталған бағыттардың бәрінде мектеп математикасының гуманитарлық әлеуетінің лингвистикалық компонентін тереңінен қолдану керек. Олай болатыны, тапсырмаларды оқушы ауызша қайталай алатындай түсіну керек, ауызша, жазбаша қабілеттерін қалыптастыру арқылы оқушының «математикалық сауаттылықты» меңгере білу қабілетін шыңдайды.

Тапсырмалардың мазмұны оқыту бағдарламаларының негізін құрайтын дәстүрлі бөлімдермен немесе тақырыптармен байланысты болуы тиіс: сандар, алгебра, функциялар, геометрия, ықтималдық, статистика.

Есептер әр түрлі түрдегі сұрақтардан тұруы керек-жауап таңдау, қысқа жауап (Сан, өрнектер, формулалар, сөздер және т.б. түрінде), толық еркін жауап беру. Бірінші жағдайда оқушы ұсынылған жауаптардың арасында дұрыс жауап табу керек; екінші жағдайда - ешқандай түсініктеме бермей, өз жауабын жазу керек; үшінші жағдайда оқушыдан өз шешімін жазу, негіздеме беру, дәлел келтіру қажет. Кейде бұл сұрақтар өзара байланысты және оларды жүйелі орындау барысында оқушылар заңдылықтарды белгілеп, кейбір жалпылауға шығуы керек. Кейде сұрақтар тәуелсіз болып табылады және келесі сұраққа жауап алдыңғы сұраққа дұрыс жауап берумен байланысты емес. Бір тапсырмада әртүрлі түрдегі сұрақтар жиі ұсынылуы мүмкін: алдымен жауапты таңдау, қысқа жауап беру, соңында толық жауап беру сұрақтары ұсынылады. Оқушы тапсырманың шартын оқып, одан не қажет деген сұраққа жауап бере алмайды. Тапсырманың мәтіні бойынша барлық екпіндерді мұғалім қоюға мәжбүр. Жоғарыда келтірілген тапсырмалар оқушыларды міндетті тұжырымдауға сыни қарауға үйретеді, өмірлік жағдайларды моделдеуге мүмкіндік береді, назар аударуды және логикалық пайымдауды талап етеді. Кесте 1 соны білдіреді.

Кесте 1. - Тапсырма және оны бағалау жүйесі

Тапсырманың сипаттамасы (мұғалім үшін ақпарат)	1. Пән: математика 2. 5 сынып Тақырыбы: алаңдарды өлшеу бірліктері
Құзыреттілік: коммуникативтік	1. Өз ұстанымын басқаларына жеткізу: мәтінге негізделе отырып, күрделі емес тұжырымдар жасау; тұжырымды растайтын

<table>
<tr><td>Аспект:</td><td>дәлелдерді табу.
2. Басқалардың сөздерін тыңдау және түсіну.
3. Топта түрлі рөлдерді орындауды үйрену (көшбасшы, Орындаушы, сын).</td></tr>
<tr><td>Стимул (тапсырма контекстіне салады, орындауға ынталандырады)</td><td>Орман – жердегі өмірдің басты көзі. Бірақ әр секунд сайын планетаның атынан футбол алаңынан мөлшері жойылады! Тапсырманы орындап, оқулықтың бүкіл таралымын шығару үшін орманды қай алаңнан кесу керектігін анықтаңыз?</td></tr>
<tr><td>Қорытынды тұжырым</td><td>1000м^2 қағазды
өндіру үшін 25 ар орман
кесу қажет</td></tr>
<tr><td>Ақпарат көзі (тапсырманы орындау бойынша оқушының табысты қызметіне қажетті ақпаратты қамтиды)</td><td>1м^2=10000см^2,
1га=10000м^2
1км^2=1000000м^2</td></tr>
<tr><td>Тексеру құралы (мұғалім үшін ақпарат)</td><td>Тексеру құралы бағалау кестесі болып табылады,онда тапсырманың әрбір дұрыс орындалған тармағы бір баллмен бағаланады. 4 баллға "5", 3 баллға – "4", 2 баллға – "3", 1 баллға – "2"баға қойылады.
<table><tr><th>топтар</th><th>Пункт 1</th><th>Пункт 2</th><th>Пункт 3</th><th>Пункт 4</th></tr><tr><td>топ 1</td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr><tr><td>топ 2</td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr><tr><td>топ 3</td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr><tr><td>топ 4</td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr><tr><td>топ 5</td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr></table></td></tr>
</table>

Соңғы жылдары математикалық сауаттылық аясында көптеген есептер оқушыларлың математикаға деген көзқарасын мектеп математикасының гуманитарлық әлеуетінің лингвистикалық компоненті және оның негізгі құрамдастарын игеру керектігіне жеткізді. Келесі мысалдар соның дәлелі.

1-мысал.
Сіз-автопарк диспетчері, Кәсіби жарамдылыққа емтихан тапсырасыз. Тапсырма мәтінін оқыңыз. Оны шешу үшін қандай ақпарат жетіспейді? "А және В екі пунктінен бір-біріне қарсы жүк және жеңіл машиналар шықты. С тармағында олар кездесті. Жеңіл машинаның жылдамдығы жүк жылдамдығынан 20 км/сағ артық. Егер 200 км пункттер арасындағы қашықтық болса, екі машинаның жылдамдығын табыңыз".
Дұрыс жауапты сызыңыз:
1. Жүк автокөлігінің жылдамдығы.
2. Жеңіл автокөліктің жылдамдығы.
3. Әрбір машина жолда болған уақыт.
4. Жүк және жеңіл машиналардың кездесу орны.

2-мысал.

Сіз мектеп директоры болып табыласыз. Білім басқармасының сұранысы бойынша оқу жылының қорытынды есебін дайындау қажет.:

«5» -бағасы бар білім алушылардың % -

"4" және "5" бағалары бар білім алушылардың % -

«3» бағасы бар білім алушылардың % -

«2» бағасы бар білім алушылардың % -

Ақпарат көзі (кесте):

Мектепте оқушы саны	Бағасы «5» оқушы саны	Бағасы «4» және «5» оқушы саны	Бағасы «3» оқушы саны
720	36	288	360

Бұл есептер алынған ақпаратты жүйелендіруге және оны графикалық көріністен мәтіндік және керісінше көшіруге мүмкіндік береді, оқушылардың бейнелі ойлауын, модельмен жұмыс істей білуін дамытады.

Графикалық сауаттылық – математикалық тіл дамуының бір жолы

Қазіргі уақытта мектептерде окылып жүрген математика оқулықтарында, соның ішінде геометрия оқулығында көптеген анықтамалар, теоремалар, аксиомалар табиғи тілде жазылған. Ал табиғи тілде пайымдалған математикалық сөйлемдердің мазмұнында айкындалмағандық ілесе жүреді. Сол айқындалмағандықты жою үшін табиғи тілде пайымдалған математикалық сөйлемдерді математика тіліне аудару қажет. Математика тіліне аударылған пікірдің мазмұны нақтылана түседі де оны оқушы жақсы түсінеді. Математикада математика тілін меңгермей, табиғи тілде пайымдалған математикалық сөйлемдердің немесе пікірдің мазмұнын толық түсіну қиын.

Математикалық тіл жөнінде Т.А. Ладыженская өз еңбектерінде мынадай пікір білдірген: «... оқушылардың жазбаша математикалық тіліне келесі негізгі талаптар қойылады: математикалық, орфографиялық, графикалық сауаттылық.

Математикалық сауаттылық материалдың дәл және тиімді баяндалуын, терминдер мен символдардың дұрыс қолданылуын қамтиды.

Орфографиялық сауаттылық математикалық өрнектермен қатар басқа сөздер және стилистикалық тұрғыдан алғанда сөйлемдердің дұрыс құрылуын талап етеді.

Графикалық сауаттылыққа графиктер мен сызбалардың дұрыс салынуы, жазбалардың ұқыптылықпен және тиімді орындалуы жатады».

Дұрыс салынған сызба оқушылардың есте сақтау, кеңістікте елестету қабілеттерінің дамуына зор әсерін тигізеді.

Өзінің зерттеулерінде педагогика ғылымдарының докторы, профессор Қ.Ғ. Қожабаевтың айтуы бойынша «...математика сабақтарында математикалық тілдің меңгерілуі оқушылардың логикалық ойлауымен, математикалық аргументация және теореманы дәлелдеудің түрімен, ерекшеліктерімен тығыз байланыста болады».

Осыған қатысты геометриялық есептің мысалын келтірейік:

3-мысал: Координаталық бұрышты $3x+4y–12=10$ түзуімен қиып өткенде пайда болатын үшбұрыштың ауданын тап.

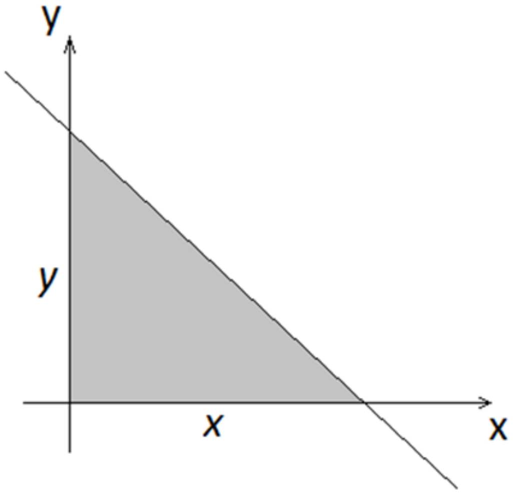

Шешуі:

x=0, 4y=12, y=3

y=0, 3x=12, x=4

$$S = \frac{4 * 3}{2} = 6$$

Жауабы: $S_{\Delta}=6$

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Т.А. Ладыженская Краевые задачи математической физики. — М.: Наука, Гл. ред. физико-математической лит-ры, 1973.
2. Қ.Ғ. Қожабаев Тәжірибелік мазмұнды есептердің оқушылардың танымдық ынтасын дамытудағы маңыздылығы // Международная научно-практическая конференция «Уалихановские чтения-21» С.151-153.
3. Математиканы тәрбиелей-дамыта оқытудың ғылыми-әдістемелік негіздері: Оқу құралы / Қ.Ғ. Қожабаев. – Көкшетау, 2015. - 202 б., 33 сурет, 7 кесте.

ӨЗІН-ӨЗІ ТАНУ САБАҚТАРЫНДА ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ЖОЛДАРЫ

Абдували Гүлайым Абдижамиқызы,
С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығының 4- курс студенті.
Ғылыми жетекші: **Игибаева Айнагул Курмашевна**,
С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университет профессоры.

Аңдатпа: *Өркениетті мемлекетке айналу барысында білім беру салаларында жаңа өзгерістердің болуы-заңды құбылыс. Қазақстандық білім беру жүйесін технологиялық тұрғыдан дамыту оқушылардың өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруға, интербелсенді технологияларды оқытуда қолданудың қызметтік мәні мен маңызын арттыруға жағдай жасайды.*

Аннотация: *В процессе превращения в цивилизованное государство, наличие новых преобразований в сфере образования является закономерным явлением. Технологическое развитие Казахстанской системы образования способствует формированию у учащихся навыков самостоятельной работы, повышению значимости и значения деятельности применения интерактивных технологий в обучении.*

Annotation: *In the process of becoming a civilized state, the presence of new transformations in the field of education is a natural phenomenon. Technological development of Kazakhstan's education system contributes to the formation of students ' skills of independent work, increasing the significance and significance of the use of interactive technologies in education.*

Кілт сөздер: *білім, технология, интербелсенділік, әлеуметтік мәселелер.*

Ключевые слова: *образование, технология, интерактивность, социальные проблемы.*

Keywords: *education, technology, interactivity, social problems.*

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтармен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» делінген. Өзін – өзі тану пәні мұғалімдерінің міндеті – мәдениетті түрде білімді, іскер, жеке тұлғаны дамыту,ұлтымыздың рухын көтеру,[1] осы мақсатқа жететіндей тиімді жол іздеу.

Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты бағдарламасын іске асыруға белсене қатысатындар, кең байтақ Қазақстанның байлығына ие болатындар, сол байлықты өз иелігіне жұмсайтындар, сөз жоқ, қазіргі мектеп қабырғасында жүрген біздің оқушыларымыз екеніне ешкім күмән келтіре алмайды. Менің де мұғалім ретінде алдыма қойған мақсатым – оқушыларға ұлттық педагогикалық тәрбие мен білім берумен қатар олардың шығармашылық қабілеттерін арттыру. Сол себепті сабақты идеялық жағынан ғылыми негізде, өмірмен байланысты ұйымдастыру оқушының қызығуын, білім құмарлығын таныту, әр сабақта оқушыларды ойлануға, өздігінен ізденіс жасауға баулып, ойын ауызша, жазбаша жинақтап баяндай білуге, мәдениетті сөйлеуге үйрету арқылы ұлттық әдет-ғұрыпты бойына сіңіруге дағдыландыру – әрбір ұстаздың абыройлы борышы. Бұл ретте өзім сабақ беретін өзін – өзі тану сабағымда оқытудың көптеген әдістерінен құралған интерактивті оқыту технологиясының тиімді әдістерін қолданамын. [2]

Интерактивті оқыту әдістері тұлғааралық қарым – қатынасқа негізделе отырып, “жеке тұлғаны дамытуға бағытталатын” қазіргі білім беру парадигмасын қанағаттандырады. Сонымен бірге, сапалы білім алудың алғышарттары болып табылатын таным белсенділігі мен ізденіс дербестігін қалыптастырып қана қоймай, ары қарай дамытады.

Интерактивті ағылшын тілінен аударғанда (inter – аралық, action – әрекет).

Интекративті технологияның пайдалы жақтары, 1 суреттен көре аласыздар:

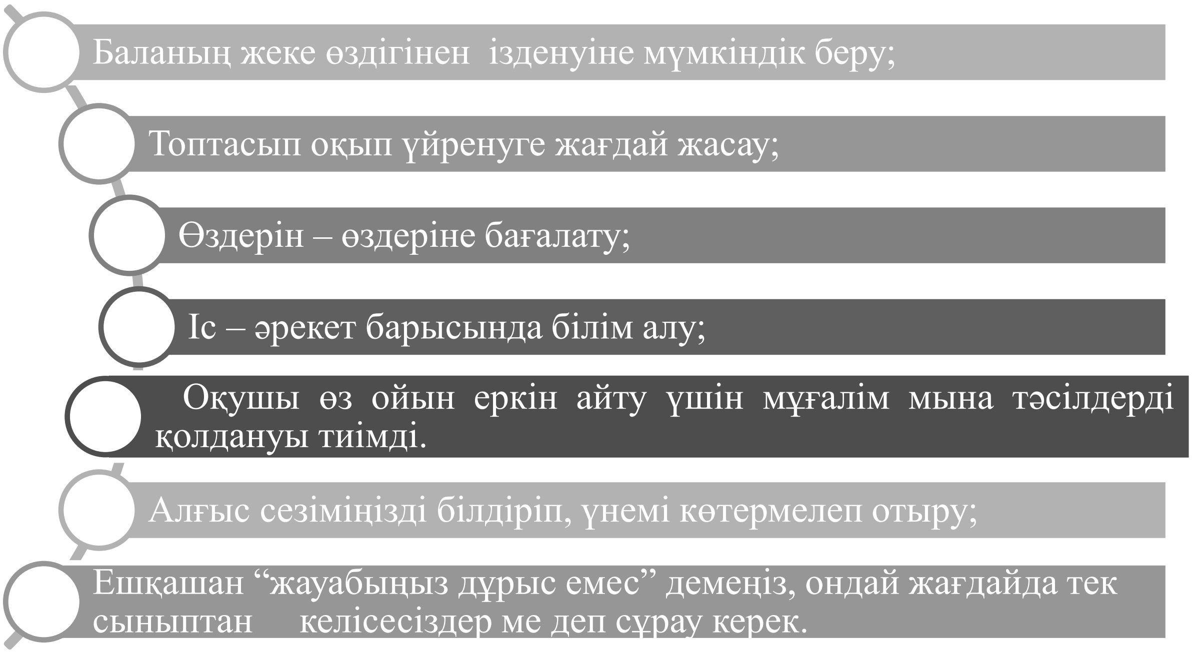

Сурет 1 Интекративті технологияның пайдалы жақтары

Осыған орай өзім сабақ беретін 5-9 сыныптарда осыған сәйкес өз тобымда ұйымдастырылған іс –әрекетті Д.Б. Эльконин, В.В. Давыдовтың «Дамыта оқыту технологиясы», В.Ф. Шаталовтың «Тірек сигналдары арқылы оқыту технологиясы», Ж. Қараевтың «Деңгейлеп оқыту технологиясы», М.М. Жанпейісованың «Модульдік оқыту технологиясы» т.б. технологияларының элементтерінің жиынтығы оқытудың интерактивті оқыту технологиясының әдіс – тәсілдерін қолдану арқылы оқушылардың білім сапасын арттыруға ықпал жасаймын. [3]

Еліміздің білім беру жүйесінде жас ұрпақты ұлттық құндылықтар негізінде руханилық пен адамгершілікке бағдарлап білім беру ісі өткір мәселе саналады. Бүгінгі таңда Сара Алпысқызы Назарбаеваның идеясымен Білім беру жүйесіне енгізілген «Өзін-өзі тану» пәнінің оқушылардың білімдерін, дағдыларын, құндылық бағдарларын дамыту үшін тиімділігі мен сенімділігі дәлелденді. Өзін-өзі тану пәні адамның өзін-өзі табуына, ең жақсы қасиеттерін ашуға, адамгершілік қасиеттерін және әрқашан адам қалпын сақтауға көмектеседі. Өзін-өзі тану пәні ұлттық құндылықтарды дәріптеуді, оны білім мазмұнына енгізу арқылы ұлттық тәрбие беруді, оны үздіксіз білім берудің көзіне айналдыруды, оның тереңдігі мен рухани шындығын балалық кезден бастап сіңіруді мұрат етіп отыр. Осы аталған қоғамдағы ізгілендірулердің адамның рухани дамуынан бастау алары, онымен тікелей сабақтас екендігі белгілі. Жас ұрпаққа тәлім-тәрбие беруде, оларды адами ізгі қатынастарға үйретуде «Өзін-өзі тану» пәнінің маңызы зор. «Жас бала-жаңа өркен жайған ағаш тәрізді»- дейді халқымыз. «Өзін-өзі тану» пәнінің мазмұны адамның өзін танып, адамның өзін-өзі жетілдіруіне игі ықпалын тигізетін, адамгершілік қасиеттерді тұлғаның бойына сіңіру болып табылады.[4]

В.В. Краевский «Адам жаны өзін-өзі тек өз іс-әрекеттері үстінде ғана тани алады, оның өзі туралы білімі, сыртқы табиғат құбылыстары туралы білік секілді, қадағалаудан құралады" - деп түсініктеме береді. Интербелседі технологияларды өзін-өзі тану сабақтарында қолданудың әлеуеттік мәні де осы ойтұжырымда түйінделген іспеттес, яғни әр оқушының сабаққа белсенді қатысуын шарттайтын интербелсенді технологиялардың міндеті өзін-өзі тану іс-әрекетінің барысында орындалатын әрекеттерге сәйкес келеді.

Ал С.А. Назарбаева «Өзін-өзі тану» бағдарламасының педагогикалық-психологиялық мәселелерімен айналысып, оған «... Өзін-өзі тану бағдарламасының міндеті – тұлғаға өзін-өзі тануға өзін және әлеуметтік ортасын түсінуге және өмірдегі өзгеріп жатқан жағдайларға қатынасы» деген пікір айтады [5, 31-32 бет]. Сондықтан, «Өзін-өзі тану» пәнін оқыту сабақтарында интербелсенді технологияларды қолданудың «Өзін-өзі тану» бағдарламасының пәндік міндеттерін орындаудағыжағдайының бес түрін қарастырамыз:

1. «Өзін-өзі тану» пәнін оқыту сабақтарында интербелсенді технологияларды қолданудың педагогикалық жағдайы.
2. «Өзін-өзі тану» пәнін оқыту сабақтарында интербелсенді технологияларды қолданудың тәрбиелік жағдайы.
3. «Өзін-өзі тану» пәнін оқыту сабақтарында интербелсенді технологияларды қолданудың дамытушылық жағдайы.
4. «Өзін-өзі тану» пәнін оқыту сабақтарында интербелсенді технологияларды қолданудың білім берушілік жағдайы.
5. «Өзін-өзі тану» пәнін оқыту сабақтарында интербелсенді технологияларды қолданудың психологиялықжағдайы.

Нарықтық экономика шарттарында дамып жатқан біздің қазіргі білімі, алдымен оқушыларға деген мұғалімнің педагогикалық әсері: қазіргі заманындағы өмір шарттарына бейімделген; бәсекелестікке қабілеттілігі; шығармашылықпен ойлайтын тұлғаны қалыптастыру бағыттау қажет.Оқушылардың өзін –өзі тану сабағында шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін жаңа технологияларды ұтымды пайдалану қажет.

Оқыту технологияларының құрылымдық элементтеріне мыналар жатады: мақсат, мазмұн, әдістер, формалар, құралдар, оқушы, оқытушысы, нәтиже 2 – суреттен тамашалай аласыздар.

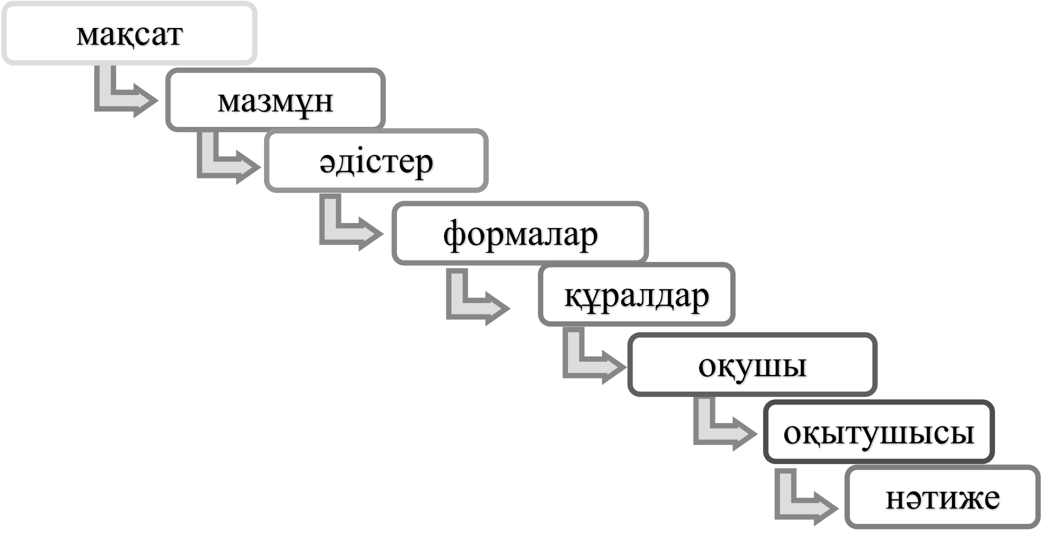

Сурет 2 Оқыту технологияларының құрылымдық элементтері

Барлық технологиялардың мақсаты – пәнді оқытуда оқушының жеке басының дара және дербес ерекшеліктерін ескеріп, олардың өз бетінше ізденуін арттырып, шығармашылықтарын қалыптастыру болып табылады.

Сонымен жаңа оқу технологияларды және интерактивті әдістерді оқу үрдісінде қолданудың нәтижесінде оқушылар жинақталған тәжірибиесін сыртқа шығарып, оны өмірінде пайдалана алады. Жалпы заман талабына сай білім беру қашан да өзектілі мәселе. Шығармашылық қабілеті мол, жан-жақты дамыған адамзат тәрбиелеуде жаңа педагогикалық технология ауадай қажет.

Интерактивті оқыту технологиясы – нәтижеге бағытталған оқыту.Интерактивті әдістердің шартты түрде тренинг, рольдік ойын деп бөлінуі оның белсенді сипаттамасын дәлдей түсіп, ұстазға оқыту мақсатына жету үшін аз сағат ішінде көп көлемді материалды меңгертуге оқушы мен оқытушының синхрондық әрекеттерін арнайы ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Негізгі орта мектепке арналған «Өзін – өзі тану» пәнінің оқу бағдарламасында адамның жеке тұлғалық әлеуетін мақсатты түрде және кеңінен ашуға бағытталған рухани-адамгершілік білім беру ұлттық білім беру жүйесін дамытудың басты бағыты болып отыр. Жеке тұлғаның психологиялық, рухани, тәндік, әлеуметтік және шығармашылық дамуының үйлесімділігіне қол жеткізуге мүмкіндік беретін рухани-адамгершілік тәрбие білім беру жүйесінде өзін-өзі тану пәні арқылы, жүзеге асады.

Интерактивті оқыту әдістері дәстүрлі оқыту әдістерінен оқу үрдісінде оқушылардың өзінің өмірлік тәжірибелерін пайдалану арқылы есте берік сақтауымен, мәліметтерді талдап, жинақтау арқылы жеке және кәсіптік қабілеттерін аша алуымен ерекшеленеді.

Интереактивті оқытудың тиімді жақтары:

Оқушылар ақпарат алумен қатар өздерінің белгілі бір мәселені шешу жолын қисынды түсіндіріп береді. Оқушылар ойларының тереңдігіне талпынады.

Мұғалімнің жетешілігі арқылы білімдерін әрі қарай дамытады.

Осыған орай тарих сабағында өзім қолданып жүрген интерактивті оқыту технологиясы - білім берудің болашақ көкжиегін кеңейтетініне сеніміміз зор.

Қорыта келе , мұғалім ізденісі білім кепілі. Демек жаңа технологиямен қаруланған мұғалім ғана, өркениетті ел болашағын тәрбиелей алады. Жаңа технологияны білім беру саласында тиімді пайдалану оқушылардың өзіндік жұмысының сапасын арттыруға көмектеседі. Тәуелсіз Қазақстанның келешегі жас ұрпақтың қолында, ал жас ұрпақ – ұлттың ұлт болып қалуының кепілі.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан – 2050» Жолдауы.
2. Қазақстан Республикасының Білім Заңы.
3. Құдайбергенева К.С. Инновациялық тәжірибе орталығы- педагогикалық технология көзі. Алматы // 2001. -75бет.
4. Г.К. Айкинбаева, Жоғары мектеп психологиясы, оқу құралы, Алматы- 2014, 71б.
5. Бугримов, И.В. Использование интерактивных технологий на занятиях… / И.В.Бугримов // Пазашкольнае выхаванне. – 2005. – № 4.

ӘОЖ: 37.013(01)

БОЛАШАҚ БИОЛОГ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МОДЕЛІ

Раманова Ляззат Бауржановна
«Биология» мамандығы докторанты, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті
Ғылыми жетекші - **Ибадуллаева Салтанат Жарылкасыновна**
Қызылорда, Қазақстан

Аннотация
Мақалада қазіргі кезеңдегі білім беру процесінде білім беру процесін сапасын арттыру мақсатында кәсіби құзыреттілігінжоғарылату жайлы ақпарат берілген. Модельдеу процесі жайында ақпарат берілген, сонымен қатар теориялық-әдіснамалық компонент, мазмұндық компонент,моделдің іс-әрекеттік компоненті, нәтижелік компонент мағлумат берілген.
Түйін сөздер: *Педагогикалық үдеріс,модельдеу,принципі, компонент*

Қазіргі білім беру саясатының басты мақсаты – маман даярлаудың сапасын арттыру, білім берудің ғылыми-әдістемелік жүйесін түбегейлі жаңарту, оқытудың формалары мен әдістерін өзгерту, нәтжесінде алдыңғы қатарлы оқу-тәрбие тәжірибелері мен қоғамның сұраныстарының алшақтығын жою, білімдегі жаңашылдықты саралау, білімді жетілдіру үдерісіндегі үздіксіздікті қамтамасыз етуде, оның рөлін арттыру және халықаралық талаптарға сай, ізденімпаз, шығармашыл, жаңашыл мамандар дайындау болып табылады.

Студенттерінің көптілді білім беру жағдайында кәсіби құзыреттілігінқалыптастырудың моделін жасамас бұрын алдымен оқу-тәрбие үрдісінің құрылымын анықтау қажет. Ол үшін, біз педагогикалық үдеріс және оның құрамдас бөліктеріне тоқталдық.

Педагогикалық үдеріс – белгілі бір мақсаты бар және қол жеткізілуі тиіс нәтижелері алдын-ала анықталған мақсатты үдеріс. Оның құрамындағы оқыту мен тәрбиелеу біртіндеп өзін-өзі тәрбиелеу мен өз бетімен білім алу үдерістеріне ұштасуы қажет[1].

Педагогикалық үдерістің тұтастығы педагогикалық объектілерді жүйе ретінде қарастыруды қажет етеді. Өйткені, педагогикалық үдеріс педагогикалық жүйеде жүзеге асады. Ал педагогикалық жүйе – өзгерістер кезінде тұрақты болып қалатын бөліктердің бірлігі. Бұны негізгі құраушылардың құрамын, құрылымын және ұйымдастыру ерекшеліктерін, олардың арасындағы өзара байланысты, жүйенің сыртқы байланыстарын, атқаратын қызметін, ролін, біртұтас жүйенің даму заңдылықтары мен тенденцияларын анықтау деп түсінуге болады, олай дейтініміз тұтастық тек жүйелі объектілерге тән.

Ал, модельдеу таным теориясының негізгі категориясына жатады. Оның педагогикалық тұрғыдағы мәні зерттеу нысанын бейнелеп ұсынудың тиімді формасы ретінде қарастырылуында. Ол зерттеудің түпнұсқасынан ерекшеленіп беріледі, сондықтан модельді зерттеу нұсқасының мәні мен мағынасын, яғни зерттеудің мақсат-міндеттері мен алынатын нәтижені жүйелеп беру үлгісі немесе ұқсастыққа негізделген таным құралы деуге болады. Ғылыми таным үрдісінде модель түпнұсқа орнында жүреді[2,3]. Кез-келген жүйе тәрізді модельдің де элементтік құрамы, құрылымы, сыртқы және ішкі байланыстары болады. Модель жасауда зерттеудің түпнұсқасындағы маңызды элементтер сақталады да, қалған маңызы шамалы элементтер жаңа құрылымдық элементтерге біріктіріліп беріледі. Дегенмен құрылымдық элементтердің мұндай өзгерістері модель

жасаудың негізгі міндетін бұзбауы, яғни ол зерттеудің түпнұсқасын айқындайтындай болуы керек.

Модельдеудің негізгі ұстанымдарына бір-бірімен тығыз байланыстағы ұқсастық немесе толық үйлестік және жүйелілік жатады. Модельдеу дегенімізді – «табиғи затты олардың аналогтары, нұсқалары арқылы арнайы құрастыру жолымен заттай және ойша елестету, сол арқылы осы жүйені ұйымдастыру жолдары мен қызметін қайта қарау» – деп түсінуге болады. Модель әдетте «зерттеу барысында бір объектінің екінші объекті жөнінде мағлұмат алуы үшін қызмет етуі» ретінде қабылданады.

Ұқсастық (толық үйлестік) принципі екі түрлі жағдайда беріледі:

1) заттардың, құбылыстар мен ұғымдардың өзара ұқсастығы;

2) зерттеу пәнінің басқа пәндермен ұқсастығын айқындайтын жалпы ғылыми зерттеу әдістері, ойды қорытындылау түрі. Жүйелілік принципіндегі модельдеуге талдау және сараптау тәсілдері тән.

Ғылым мен практикада модельдеудің негізгі екі түрі бар:

- біріншісіне материалдық модельдеу жатады, яғни макеттер, муляждар, ұшақтың немесе кеменің модельдері және математикалық моделдер жатады.

-екіншісіне ойды модельдеу, яғни суреттеу, фотосуреттер, зерттеушінің санасындағы ойды бейнелейтін модель, белгілер мен символдар (математикалық, кибернетикалық), карта, сызба, кесте, сұлба, диаграмма және т.б. Модельдеудің екінші түрі педагогикалық зерттеулер үшін маңызды әдіснама. Ол зерттеу процесінің белгілі бір құрылымы мен реттілігін сипаттайды.

Соңғы жылдардағы модельдеу әдістеріне талдау жасай келе, оны жекелеген ғылымдарда: техника, жаратылыстану, тіл білімі, экология, медицина, экономика және т.б. қолдану мүмкіндіктері зерттелді. Логикалық көзқарас тұрғысынан модельдеу әдісі бір объектіні танып-білуден өзге объектілерді танып-білуге өтуді білдіреді.

Модель – кейбір нақты өмірде бар немесе ойша елестетілетін жүйе. Ол таным үрдісінде өзге жүйені – түпнұсқаны алмастырады және сипаттайды. Түпнұсқамен ұқсастық қатынаста болады, осының арқасында модельдерді зерттеу түпнұсқа туралы ақпарат алуға мүмкіндік береді [4, 5].

Кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру жеке шығармашылық қабілетті дамытуды, педагогикалық инновацияларды дұрыс қабылдауы, күнделікті өзгеріп жататын педагогикалық ортаға тез бейімделуді қажет етеді. Болашақ маман дайындау мәселесі оның тұлғалық сапалары мен қасиеттерін қалыптастырудың маңызын көрсетеді. Тұлғалық-бағдарлық бағытта білім беру нәтижесі білім, біліктілік және дағды жүйесінде, шығармашылық іс-әрекет тәжірибесіне және эмоционалды көңіл-күйді көрсете білуге, еркті қарым-қатынасқа педагогикалық бейімделген тұлғаны қалыптастыру ретінде түсіндіріледі. Болашақ маманның кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруда көп тілді білім берудің алатын орны ерекше.

Біз ұсынатын модельдің тұтастығын бір-бірімен тығыз байланыстағы тұтас педагогикалық үдерістің оған қатысушылардың іс-әрекеті тұрғысынан анықталатын келесі компоненттер құрайды:

- теориялық-әдіснамалық компонент;
- мақсаттық компонент;
- мазмұндық компонент;
- үдерістік немесе іс-әрекеттік компонент (мұғалім пен білім алушының өзарабайланысты қызметі);
- нәтижелік компонент (қойылған мақсатқа сәйкес қол жеткізілетін нәтижелер, тұлға өзгерістері).

Қандай да бір компоненттің ескерілмеуі педагогикалық жүйетұтастығының бұзылуына әкеп соғады.

Енді педагогикалық үдеріс құрылымындағы бұл компоненттердің әрқайсысының мәнін ашып көрсетейік:

1) мақсат – өзара әрекет нәтижесінің алдын-ала бейнеленуі;

2) мазмұн – білім, практикалық біліктер, шығармашылық біліктер, және құндылық бағдарлардан тұратын әлеуметтік тәжірибе бөлшегі;

3) педагогикалық іс-әрекетті жүзеге асыру құралдары;

4) нәтиже – мақсаттың орындалу көрсеткіші.

Тұтас педагогикалық үдерістің мақсаттық компонентін біз (1 –сурет) былай анықтадық.

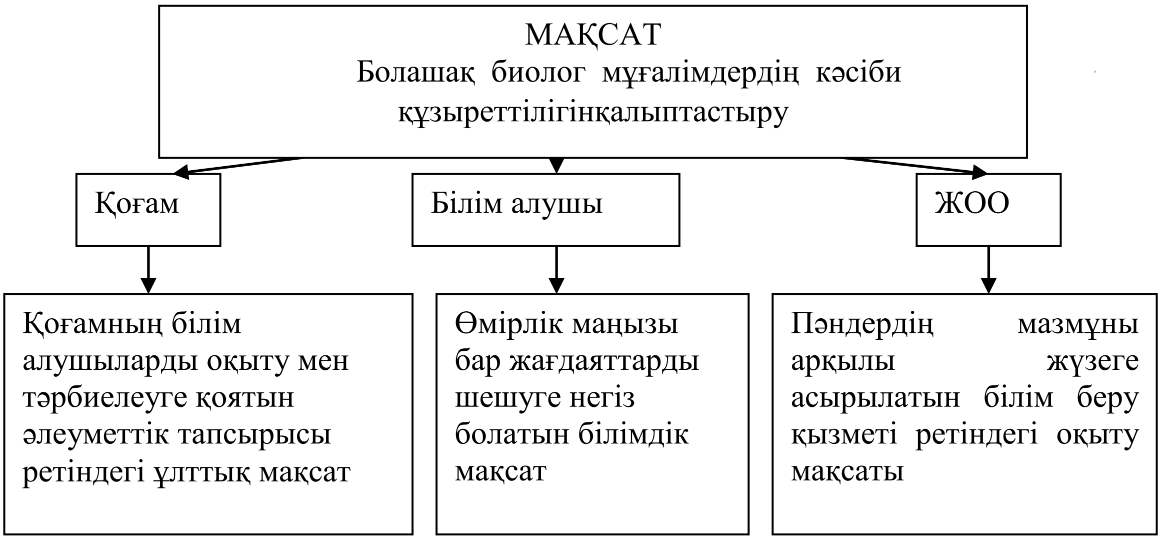

Сурет 1 – Білім мазмұнын таңдау мақсатарының иерархиясы

Педагогикалық үдеріс белгілі бір заңдылықтар мен ұстанымдар негізінде сипатталады. Педагогикалық ұстанымдар – қойылған мақсатқа қол жеткізуге мүмкіндік беретін негізгі идеялар, ережелер. Олардың атқаратын қызметі:

1. Мақсаттың анық, дәл тұжырымдалуын қамтамасыз етеді.
2. Педагогикалық үдерістің мазмұнын, әдісін, құралдары мен формаларын анықтайды.
3. Педагогикалық үдерістің тиімділігін анықтауға мүмкіндік береді.
4. Педагогикалық үдерісті дамыту заңдылықтары ретінде қолданылады.

Болашақ биолог мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігінқалыптастырудың моделі 1-кестеде берілген.

Кесте 1-Болашақ биолог мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігінқалыптастырудың моделі

Теориялық-әдіснамалық компонент	
Дидактикалық тәсілдер	Ағылшын тілі мен биология пәнін кіріктіріп оқыту
Спиральды, тұлғалық-іс-әрекеттік, проблемалық, кіріктіріп оқыту	- танымдық тұрғыдан, дәлме-дәл оқу материалын пайдалану ұстанымы; - оқу үрдісінде мұғалімнің белсенді қолдауы мен көмегі ұстанымы; - екінші немесе шетел тілдерін қаркынды және өнімді меңгеру ұстанымы;

<table>
<tr><td colspan="2"></td><td colspan="4">- полимәдениеттілік ұстанымы;
- ойлау дағдыларын дамыту ұстанымы;
- тұрақты оқыту ұстанымы.</td></tr>
<tr><td colspan="6">Мақсатты компонент</td></tr>
<tr><td colspan="2">Мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігінқалыптастыру</td><td colspan="2">Биологиялық білімді қалыптастыру</td><td colspan="2">Ағылшын тілі мен биология пәнін кіріктіріп оқытуға деген қызығушылығын қалыптастыру</td></tr>
<tr><td colspan="6">Мазмұндық компонент</td></tr>
<tr><td colspan="4">Биология мамандығы студенттерінің көптілді білім беру жағдайындағы кәсіби құзыреттілігі</td><td colspan="2">Биологиялық білім</td></tr>
<tr><td colspan="6">Іс-әрекеттік компонент</td></tr>
<tr><td>Оқытушының іс-әрекеті</td><td colspan="2">Әдістер</td><td colspan="2">Формалар</td><td>Құралдар</td></tr>
<tr><td>Білім алушылардың іс-әрекетін басқарумен сипатталады</td><td colspan="2">Ізденіс, диалог, әнгіме, аудару</td><td colspan="2">Ұжымдық, топтық, жұптық</td><td>Аудио, видио жазбалар, анықтамалдар, кестелер</td></tr>
<tr><td colspan="6">Нәтижелік компонент</td></tr>
<tr><td colspan="6">Кәсіби құзыреттілігі қалыптасқан, биологиялық білімі бар және ағылшын тілі мен биология пәнін кіріктіріп оқытуға деген қызығушылығы қалыптасқан тұлға</td></tr>
</table>

Бұл модел биология мамандығы студенттерінің көптілді білім беру жағдайындағы кәсіби құзыреттілігінің қалыптасу механизімін түсіндіруге мүмкіндік берсе, ал олардың компоненттерін бір-бірімен байланыста талдау осы оқу үдерісінің нәтижесін алдын алау көрудің жолы болып табылады.

Болашақ биолог мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігінқалыптастырудың моделін құруда негізге алынған компоненттерге жеке-жеке тоқталдық.Теориялық-әдіснамалық компонент, Мазмұндық компонент,Моделдің іс-әрекеттік компоненті, нәтижелік компонент.

Сонымен қорытындылай келе, аталған бөлімде тұлғалық-іс-әрекеттік, проблемалық, кіріктіріп оқыту тәсілдері негізінде, құрамына теориялық-әдіснамалық, мақсаттық, мазмұндық, үдерістік немесе іс-әрекеттік, нәтижелік компоненттер кіретін болашақ биолог мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігінқалыптастырудың әдістемелік моделіқұрылды.Бұл ұсынып отырған модель жоғары оқу орнындағы биология мамандығы студенттерінің көптілді білім беру жағдайында кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың әдістемесін жасаудың негізі болып табылады.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1.Таубаева Ш.Т. Введение в методологию и методику педагогического исследования: учебное пособие. – Түркістан: «Тұран» баспасы, 2007. – 190 с.

2.Қазақбаева Д.М. Жаратылыс-ғылыми білім мазмұнын интеграциялау мәселесі // Қазақстан кәсіпкері – Профессионал Казахстана. – 2010. – № 3 (82). – Б. 26-29.

3. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии / под ред. С.А.Смирнова. – М.: 1998. – С. 104-105.

4. Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе: анализ зарубежного опыта. – М.: Знание, 1989. – 182 с.

5.Мұқанбетова Ш.Т. Тұлғалық-бағдарлы білім беру негізінде оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары: пед. ғыл. канд. ... автореф. – Атырау, 2008. – 30 б.

УДК 14.35.09

TO THE PROBLEM OF THE SOCIAL AND MORAL ORIENTATION OF THE FUTURE TEACHER THROUGH INDEPENDENT WORK

K. S. Brimzhanova
Magister of Russian Language and Literature, Senior Lecturer
Kostanay state pedagogical University named after U. Sultangazin
(Kostanay, Kazakhstan)
Ye. N. Ivanova
Magister of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer
Kostanay state pedagogical University named after U. Sultangazin
(Kostanay, Kazakhstan)

Annotation

The article deals with the topical issue of the formation of social and moral orientation of the individual. The main ways of solving this problem in the educational space are proposed. Attention is paid to the structure of the moral culture of the individual. Of great interest are the factors of social and moral orientation of the individual. The authors list the levels of achievements of human values that are important for the formation of social and moral orientation of the future teacher. The emphasis is made on the methodological basis of independent work of students.

Key words: *formation, the orientation of the personality, social and moral orientation, moral culture, independence, independent work, future teacher.*

At the present stage of development of society and the world as a whole. Special the actuality becomes the problem of moral education of the individual. Political. economic, social changes in the states naturally relate to the moral sphere, which leads to dramatic changes in social relations led to a decrease in life values and the achievements of the older generation. One of the main causes of social crisis is a lack in society moral ideal, which in turn leads to a decline in morality. As a result, systematic and purposeful work on the formation of the younger generation, the development of moral values, relevant generally accepted standards. Therefore, they are often formed spontaneously, under the influence of various factors.

In the Law of the Republic of Kazakhstan "On Education" one of the priority directions of state policy indicated is improvement of the educational system, namely: the goals are determined, tasks of reforming and development, the implementation of which «requires the search and developing new methods for preparing future specialists to professional activity» [1, p.5].

The Concept of education in the system of continuous education of the Republic of Kazakhstan formulated the purpose of education: the creation in the system of continuous education optimal conditions for the formation, development, self-realization, socialization of the student as a citizen and patriot of the Republic of Kazakhstan, capable of professional, intellectual and social creativity [2, p.2].

To achieve this goal, the ways, opportunities and content of the activities in the following regulations are described: Concepts of ethno-cultural education of the Republic of Kazakhstan; The concept of legal education of students in the Republic of Kazakhstan; Concepts of the state youth policy in the field of education Republic of Kazakhstan; The concept of moral and sex education in the Republic of Kazakhstan; The concept of humanitarian education in the Republic of Kazakhstan; The comprehensive education program in educational institutions of the

Republic of Kazakhstan; State program of patriotic education of citizens Republic of Kazakhstan and others [2].

Based on the analysis of psychological and pedagogical literature, we were found that one of the criteria for the formation of moral orientation favors is the achieved level of moral personality culture - a culture that is not limited only to the knowledge of norms interpersonal relationships, but involves, above all, the assimilation personality principles and ideals of morality, as well as the ability to apply them in a specific act. There are rich moral needs of the individual, and its activity is appeared in various areas of society, raising his moral culture level (V.A. Gorshevsky, L.I. Ruvinsky, A.I. Titarenko, I.F. Kharlamov). A person who has reached the so-called maturity level carries responsibility not only for personal behavior but also for the behavior of others people.

We agree with scientists describing the concept of "moral" as a term commonly used in speech and literature as synonymous with morality, sometimes - ethics. In a number of philosophical systems, the concept of moral is separated from morality, although such conceptualization carries the author's character and does not always correspond to everyday usage. In this narrower sense, the concept of moral is used to the designation of a part or level of morality in general, while moral is the internal or internalized side of morality, while the latter is regarded as external to man. Under the moral culture, we will understand the practical embodiment morality - a special form of social consciousness that regulates relations between people through a system of norms, principles, ideals, and values.

Uznadze D. N. in scientific research he wrote the diversity of moral culture of the individual:

- the spiritual and moral education of a person;
- unity of moral positions, knowledge, beliefs of a person;
- the depth of feelings (moral) and experiences;
- education and tact in communication;
- a developed sense of patriotism and citizenship;
- high level of critical self-esteem;
- the ability to self-control and consistency in the behavior of the individual [3, p.10].

Based on the foregoingwe concluded that moral culture is the most important indicator of a person’s social development. This is a process of elevating the individual in his development and formation. Consequently, the social and moral orientation of the individual is a holistic system of elements, including the culture of ethical thinking, apply moral standards to the peculiarities of the situation. K.D.Ushinsky in pedagogical works indicatedwhat is most important in parenting is a conviction [4, p.17].

In a teacher’s activity, ideological conviction determines all otherpersonality traits and characteristics expressing their socio-moral orientation, in particular, social needs, moral and value orientation, sense of public duty and civic responsibility.

The level of formation of social and moral – orientation personality in the period of modernity is not sufficiently formed.

This is indicated by the following factors:

- low level of formation of civil self-consciousness;
- organization of collective social activities;
- moral behavior and humanistic behavior;
- self-education professional qualities.

We adhere to the point of view of the Zimnyaya I.A. that for the effective development of social and moral orientation of the individual should take into account factors of two types. The first type is educational work during training sessions:

a) through forms:

-personal-individual;

- social and collective;
- socially-group;

b) through methods:

-organization of collective, socially useful activities;
-stimulating moral behavior and humanisticrelationship;
-self-education.

The second type of Zimnyaya I.A. relates educational work in extracurricular time:

-management of the process of adaptation of future teachers to professional activities (practice, student organizations, camp counselors, management of sociocultural and mass sports events, etc.).

In research on the development of social and moral orientation of personality Zimnyaya I.A. pays attention to self-education of the future teacher through:

- self-assessment, group assessment, external evaluation of management;
- the inclusion of mechanisms for self-realization and self-actualization, the result, which is the development of the subject of socially significant and socially useful activities, the future teacher, able to take a conscious and active life position in all major areas of public life.

In professional activities, teachers take into account the different levels of human achievement of values corresponding to the psychological characteristics of age at each stage of life. For example, in the writings of Zimnyaya I.A. formulated and described the following levels:

-standard level – the knowledge is gained according to generally accepted samples of behavior;

-personal level — the knowledge is gained as a result of the search for truth, comparisons, matchings, bringing the moral values with actions into line, proving of falsity and truthfulness of ideals, the formation of moral and spiritual reference points in life;

-level of consciousness: the knowledge is gained on the basis of self-monitoring, self-understanding, self-knowledge, desire to spiritual harmony, the maturity of moral and spiritual personality [5, p. 21].

Ideological conviction is based on the social activity of a teacher. That is why it is rightly considered to be the deepest fundamental properties of the teacher's personality. The teacher-citizen is loyal to his people and close to them.

In the process of professional training of students and future teachers for the study of disciplines of the pedagogical cycle, great deal of attention is paid to the development and formation of moral beliefs as an individual need in the educational and pedagogical process.

Independent work of a student in a pedagogical university is usually divided into educational, scientific and social. All these types of independent work are interrelated and interdependent. The central place is occupied by the student's independent activity in mastering main competencies and developing them.

In independent work, students are invited to search for information, structure it, classify, analyze and project educational activities of students of different age groups, both in class and in extracurricular work. Students are very active in their project and research activities.

The methodological basis of independent work of students is an activity approach the essence of which is the learning goals that are focused on the formation of skills to solve typical and atypical tasks, that is, on real situations where students need to show their knowledge of a particular discipline.

A lot of attention in the self-training of future teachers at the University is paid to the search for information and the study of the basic provisions of normative documents for the implementation of the tasks of education of the younger generation. For example, the Concept of education in the system of continuous education of the Republic of Kazakhstan lists:

- creation and developing upbringing systems in the educational institutions which contribute to formulating free, physical healthy, spiritual and moral personality;

- upbringing citizenship,patriotism, intelligence, respect for human rights and freedoms, for the symbols of State and national traditions;

- formation of humanistic worldview, responsibilities to yourselves and society, to future generations, forthe results in its activities in social, natural and cultural environments.

Also important in the implementation of modern approaches to achieving the goals of education are:

- create conditions to absorbthe world and national culture by childrenand young people through acquisition of state and other languages, learning and adopting traditions by the people of Kazakhstan;

- maximum development of children's and young people's cognitive interests, theirabilities, self- education,and self-knowledge in the modalities of educational organization which contribute to person's personality development, self-realization and socialization in the future;

- formation of personal and professional qualities which need for life in the modern society and effective social professional activity, develop the motivation in the continuing personal and professional improvement;

- upbringing based on sustainable traditions of ethnic and religious tolerance in Kazakhstan's society;

- develop skills among children and youth to counter various forms of ethnoreligious extremism and radicalism penetrating into Kazakhstan from the outside;

- the revival of a family education system and include family in the upbringing system of the school [2, p. 4].

The aim of upbringing and tasks of upbringing works are implemented in the educational process, outside of class and leisure time.

If pay attention to the content of students design activities in educational process, it effectively implements in the role of:

a)class teacher by preparation of:

-upbringing works plan for thesemester;

-week-long and daily mission timeline;

-thematic class hours by the field of upbringing;

-elaborating parent-teacher conferences and parents' lectures;

b)subject teacher- planning upbringing situation at the stage of the lesson etc.

In higher education, the design process can be used to develop, renew and enhance any aspect of learning and teaching. Consider for example, curriculum design, task design, spatial design, classroom layout, assessment design, curriculum alignment, instructional design, human-computer interface design, programmed instruction, adaptive technological systems, and pedagogical design [6].

Thus, theoretical analysis of future teacher'sproblems of the formation of the social and moral orientations,which includes consideration of the concept of morality, moral culture, moral orientation and the content of normative state documents allow us to state the relevance and existing problems in the area of the education system.

The considered aspects of the current state of the problem of formation of social and moral orientation of future teachers contribute to the emergence of contradictions between the growing need of society in the preparation of competent teachers with social and moral orientation, and the lack of theoretical and methodological and technological development of ways and means of its formation, adapted to the use in modern conditions of professional education.

The professional competence phenomenon has the following characteristics:

-it is a complex personal formation;

-it is systemic: its constituent elements are in close interrelation and generate a new

personal formation upon interaction;

-it forms during the synthesis of theoretical knowledge and practical skills and integrates into the structure of already existing personal characteristics;

-it is conceptually determined by the nature of the professional activity it is required for;

-it creates stereotypes of professional activity that are determined by professionally important personal qualities;

-it is determined by the teacher's solid attitude to his/her professional activity;

-it creatively transforms the professional environment;

-it has the potential for development and can manifest in various levels of formation. To resolve the contradictions and existing problems in the area of the education system, it is necessary to purposeful work on the creation of a pedagogical potential for development and can manifest in various levels of formation teachers [7].

To resolve the contradictions and existing problems in this area of the education system, it is necessary to purposeful work on the creation of a pedagogical model for the effective formation of social and moral orientation of future teachers.

Competence, erudition, individual creativity, independent search knowledge and need to improve them, the high culture of personality are the features of the new view on the pedagogical education.

REFERENCES

1. Zakon Respubliki Kazakstan ot 27 iyulya 2007 goda № 319-III «Ob obrazovanii» (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniy na 13.11.2015 g.).

2. Koncepciya vospitaniya v sisteme neprerivnogo obrazovaniya Respubliki Kazakstan № 521 ot 16 noyabrya 2009 goda.

3. Uznadze D. N. Obshaya psihologiya: uchebnik [Tekst]/ D. N. Uznadze. - SPb.: Piter, 2004 – 413S.

4. Grigorovich L. A. Pedagogika i psihologiya: uchebnoe posobiye [Tekst]/ L. A. Grigorovich, T. D. Martsinkovskaya. - M.: Gardariki, 2003 – 480 S.

5. Zimnyaya I.A. Pedagogicheskaya psihologiya: uchebnik [Tekst]/ I.A. Zimnyaya. - M.: Logos, 2004 – 384 S.

6. Goodyear, P. (2015). Teaching as design. *HERDSA Review of Higher Education, 2,* 27-50 p.

7. Hanley, C., & Brown, T. (2017). Developing a university contribution to teacher education: Creating an analytical space for learning narratives. Journal of Curriculum Studies, Volume 49. No. 3. 352-368 p.

УДК 005.342

ИННОВАЦИЯЛЫК ОКУТУУНУН ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ

Рыскулова Гулзат Уметкуловна
Педагогика илимдеринин кандидаты, доцент
Кыргыз Республикасы, Жалал-Абад мамлекеттик университети

Аннотация: *Окуу процессиндеги жаңы талаптарга ылайык ишмердүүлүктөрдүн сапатын жогорулатуу максатында ар кандай жаңы маалыматтардын технологиялары киргизилүүдө. Интерактивдүү окутуу-бул мугалим менен окуучулардын максаттуу өз ара пикир алышып аракеттенүү процесси. Макалада сабактын максаттары, окутуунун*

методдору жана формалары аныкталат. Окутуу процессиндеги мугалим менен окуучунун өз ара биргелешип аракеттенүү формаларына басым жасалат

Ачкыч сөздөр: *инновация, окутуу процесси, традициялык окутуу, инновациялык окутуу, инновациялык технология.*

XX кылымдын башынан окутуп-тарбиялоо процессине жаңыча мамиле жасоонун багыты пайда болгонун белгилөөгө болот. Адам баласы окутуп-тарбиялоо процессиндеги тынымсыз изденүүсүнүн, аракеттеринин натыйжасында педагогикалык инновациялык процесстер Батыш өлкөлөрүндө 1950-жылдын экинчи жарымында, ал эми Россияда акыркы он жылдыкта атайын изилдөөнүн предмети катары белгилүү болсо, Кыргызстанда инновация боюнча алгачкы саамалык катары пикирлер 1990-жылдардан тартып жарыялана баштады. “Инновация” сөзү «novatio» латын тилинен алынып, кыргызча “жаңылануу“, “өзгөрүү” “жаңы багытка өзгөрүү” деген маанини түшүндүрөт . Тактап айтканда, кайсы бир чөйрөдөгү жаңыланууну киргизүүнү, жаңы багытка өзгөрүүнү же ишмердүүлүктүн бир абалдан экинчи бир жаңы абалга өтүүнү түшүнүүгө болот. Жалпысынан алганда, инновациялык процесс деп, кайсы бир тармактагы жаралган жаңылыктардын пайда болушун айтууга болот. Алгач “инновация” термини америкалык экономист Йозефром Шумпетеромдун “Экономикалык өнүгүүнүн теориясы” аттуу эмгегинде 1911-жылыы колдонулган. Инновация термини экономикалык багыттагы иликтөөлөрдө экономикалык өнүгүү процессине байланышкан маселелерди талдоонун тегерегинде пайдаланылса, бара-бара ал адам ишмердүүлүгүнүн бардык чөйрөлөрүндөгү жаңылануу багытына карата аракеттерде, изденүүдө активдүү колдонула баштаган. Эгерде бул термин окутуу процессине байланышкан жаңылыктардын пайда болушуна, өзгөрүшүнө аларды практикады колдонулушуна, жайылтылышына тиешелүү ишмердүүлүктөр болсо, анда ал **инновациялык окутуу** деп аталат. «Ошондуктан, инновация аркылуу кайсы бир системада бир сапаттык абалдан экинчи бир сапаттык абалга өтүү процесси жүрөт десе туура болот. Демек, «инновациялык» процесс деген жаңычылдыкты жаратуучу, түзүүчү (иштеп чыгуучу), өздөштүрүүчү, колдонуучу жана жайылтуучу комплекстүү ишкер аракеттенүүнү өзүнө камтыйт. Мына ушул санап өткөн бардык ишкер аракеттенүүлөр окуу процессине киргизилгенде гана ал инновациялык окутууга жатат. Эгер ушул жаңыча ишкер аракеттер тарбиялык ишке, өстүрүүгө, же башкарууга байланыштуу болсо, анда ал инновациялык тарбиялоо, өстүрүү же башкаруу деп аталат” [3:2004]. Инновациялык окутуунун конкреттүү механизмдери болуп инновациялык технологиялар эсептелет. “ Технология” деген терминге токтоло кетсек, латын сөзүнөн алынган, “техне”-искусство, чеберчилик, ал эми “логос”-илим дегенди билдирет. Технология-тигил же бул процессти ишке ашыруудагы билим, каражат, жол-жоболордун жыйындысы жана илимдин жетишкендиктерин жайылтуу. Окутуу процессинде интерактивдүү усулдарды колдонуу менен окуучулар жаңы материал боюнча акыл-ой чабуулун жүргүзүү, талкуулоо жана жыйынтык чыгаруу иш аракеттерин аткарышат. Мугалим теманын максатына, мазмунуна ылайык кандай интерактивдүү методду колдонуу керектигин аныктап, ага керектүү окуу каражаттарын тандайт жана убакытты туура пайдаланууну эске алуу менен, объективдүү шарттарга ылайык уюштурат. Инновациялык багыттагы окутуунун методдору – бул бүгүнкү күндүн талабына карата жаңыланган интерактивдүү методдорду пайдалануу менен, окутуу процессинде илимдин, жаңы техниканын жана технологиялардын жетишкендиктерин пайдалануу. Бүгүнкү күндө инновациялык багыттагы окутуу маселеси актуалдуу проблема катары каралып келе жатат.“Высшая школа нуждается в ориентации на решение задач повышения качества образования с помощью инновационных подходов и методов. Суть изменений сводится к повышению уровня инженерной подготовки, внедрению в систему образования современных информационнообразовательных технологий,

сокращению сроков образования, к обучению студентов методологии творчества, принципам инновационной деятельности, навыкам управления персоналом, к овладению ими основами менеджмента и маркетинга» [4:24]. Бүгүнкү күндө инновациялык окутууда жаңылыктар окуу материалдардын мазмунуна да, ошондой эле окутуунун формаларына жана методдоруна да киргизилиши мүмкүн. Инновациялык окутуунун стратегиясы мугалим менен окуучунун ишмердүүлүктөрүн бирдиктүү өнүктүрүүнүн жалпы программасына байланышкан. Инновация маселесине байланышкан төмөнкү пикирге токтолсок:”Инновациялар адамдын дүйнөгө жасоочу мамилелеринин бүткүл системасын өзгөртүп кайра кура тургандыгын түшүнүү өтө маанилүү. Инновациялык окутуунун стратегиясы мугалим менен окууучунун ишмердүүлүктөрүн бирдиктүү өнүктүрүүнүн генералдык жалпы программасына байланышкан. Азыркы күндө окутуунун традициялык жана инновациялык стратегиялары орун алат”,-дейт И.Б.Бекбоев [1:276] Бул стратегияларда мугалим менен окуучунун мамилелеринин стили жана окутуунун максатына, мазмунуна жана методдору менен формаларына коюлган дидактикалык талаптарга болгон көз караштар бири-бирине таптакыр карама- каршы. Эмесе традициялык жана инновациялык окутуудагы сабактардын салыштырмалуу анализине токтололу:

1.Мугалим менен окуучунун мамилелеринин стилин салыштырып көрөлү:

Традициялык сабакта. М**угалим** окуучуну анча барктабайт, анын мүмкүнчүлүктөрүн, жеке өзгөчөлүктөрүн билбейт. Анын аракеттеринде буйрук берүү, мажбурлоо, жазалоо, тилдөө орун алат. **Окуучу** мугалимди анча сыйлабайт, окууну жек көрөт, мугалимдин талаптарын кызыгуусуз аткарат,өз оюн ачык айта албайт, пассивдүү болуп, чыгармачылыгын көрсөтө албайт. Окутууда коркутуу, буйруу, тыюу салуу, жазалоо аракеттери колдонулат. Инновациялык сабакта М**угалим** окуучуну барктайт, анын мүмкүнчүлүктөрүн, жеке өзгөчөлүктөрүн жакшы билет. Анын аракеттеринде окуучунун инсандыгын кадырлоо менен андан талап кылат,багыт берет,мактайт, кызыктырат, эркиндигине, инсан болуп калыптанышына шарт түзөт. **Окуучу** мугалимди сыйлайт,кызыгып окуйт, мугалим менен кызматташат, өз оюн ачык айтып, чыгармачылыгын, демилгелүүлүгүн көрсөтө алат. Окутууда мугалим менен окуучунун биргелешкен натыйжалуу ишмердүүлүгү орун алат.

2. Сабактын максаттары боюнча салыштырып көрөлү:

Традициялык сабакта. Сабактын максаттарын жана милдеттерин иштеп чыгууга окуучулар тартылбайт. Сабактын максаттарында билим берүүчүлүк(билимдерди,билгичтиктерди жана көндүмдөрдү) гана максатына басым жасалып, тарбиялоочулук, өнүктүрүүчүлүк максаттарына анча көңүл бурулбайт. Сабактын максаттары окуучулардын жеке өзгөчөлүктөрүнө жана класс жамаатынын мүмкүнчүлүктөрүнө жараша конкреттештирилбейт. Инновациялык сабакта. Сабактын максаттарын жана милдеттерин мугалим окуучулар менен бирдикте иштеп чыгышат. Сабактын билим берүүчүлүк, тарбиялоочулук, өнүктүрүүчүлүк максаттары окуучулардын жеке өзгөчөлүктөрүнө жана класс жамаатынын мүмкүнчүлүктөрүнө жараша түзүлүп, комплекстүү чечүү менен ишке ашырылат. Сабактын максаттары жана милдеттери так көрсөтүлүп, сабактын бардык элементтеринин максаттарга баш ийүүчүлүгү орун алат.

3. Сабактын окуу материалынын мазмуну боюнча салыштырып көрөлү:

Традициялык сабакта. Мугалим тарабынан теориялык каталыктар, фактыларды бурмалоолор болот; окуу материалынын тарбия берүү жагына жетишээрлик көнүл бурулбайт; теориянын турмуш менен жасалма байланыштыруу орун алат; кээде сабактын мазмуну анын максаттарына туура келбейт; жалпылоочу корутунду жасоонун ордуна айрым фактыларга, кубулуштарга убакыт көп сарпталат; предметтик ички жана предметтер аралык байланыштар жетишсиз аныкталат.

Инновациялык сабакта. Сабактын мазмунуна коюлуучу дидактикалык талаптар түздөн-түз анын максаттарына баш ийет; окуу материалынын өзөктүү негизгилерин ажыратып көрсөтөт; теория менен практиканын, предметтер аралык байланыштар ишке ашат; окуу материалы көбүнчө ири блоктор менен өтөт; материалдын мазмуну боюнча корутунду чыгарууга жана жалпылоого өзгөчө көңүл бурулат; таяныч билимдер, билгичтиктер, көндүмдөр аныкталып актуалдаштырылат.
4. Окутуунун методдору жана формалары боюнча салыштырып көрөлү: Традициялык сабакта. Материалдын мазмуну окуучулардын жекече өзгөчөлүктөрү ар кандай болгондугуна карабастан окутуунун көнүмуш методдорунун жана формаларынын кеңири орун алышы; "түшүндүңөр", "эстеп калгыла", " кайра айтып бересиңер" деген схемада ,окутуунун репродуктивдүү методдору көп пайдаланылат; начар окугандарга жана эң жакшы окугандарга дифференциалдуу мамиле жасоо жокко эсе. Инновациялык сабакта. Сабактын максаттары орундалгандай окутуунун методдору жана формалары аныкталат; мугалим менен окуучунун өз ара биргелешип аракеттенүү формаларына басым жасалат; окуучулардын жекече, жупта, топто жана жалпы жамааатта иштөө формаларына көңүл бурулат;окуучулардын жекече өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен жогорку деңгээлдеги билим берүүгө, тарбия берүүгө жана өсүп-өнүгүшүнө шарттар түзүлөт; начар окугандарга жана эң мыкты окугандарга дифференциалдуу мамиле жасоо камыз кылынат; "өздөштүрдү","сезимдүү андап билди", "билимдерди пайдаланганга үйрөндү", "чыгармачылыгын көрсөттү"деген схемада окутулгандай окутуунун методдору жана формалары тандалат. Демек, сабактын негизги элементтерине (максаттарына, мазмунуна, методдоруна жана окутуу формаларына) инновациялык технология киргизилгендиктен мындай сабак инновациялык сабак деп аталат.

Окуу процессиндеги жаңы талаптарга ылайык ишмердүүлүктөрдүн сапатын жогорулатуу максатында ар кандай жаңы маалыматтардын технологиялары киргизилүүдө. Интерактивдүү окутуу-бул мугалим менен окуучулардын максаттуу өз ара пикир алышып аракеттенүү процесси. Интерактивдүү окутуу жамааттык (мугалим - класстагы окуучулар), топтук (окуучу - окуучулар), жекече (окуучу-репетитор, окуучу-окуучу, окуучу- мугалим) жана башка формаларда болушу мүмкүн. Окуучу жалаң эле окуучулук милдетти аткарбай, мугалимдин да милдеттин аткарат. Төмөнкү пикирге көңүл бурсак: «К инновационным процессам относятся все связанные с передовым опытом, многочисленные организационные преобразования в сфере непрерывного образования, достижения научной мысли и их внедрение в практику. Учебно-воспитательный процесс, занимающий центральное место в педагогике, можно рассматривать как инновационный, т.к. его цель заключается в передачи учащимся новых для них знаний, формировании новых свойств личности. Если бы мы располагали эффективными методами изучения и оценки инновационных процессов, то это позволило бы их регулировать, усиливать практическую пользу и повышать целенаправленность [2:2012]. Демек, алынган пикирде белгиленгендей студенттердин эркин ой жүгүртүүсүнө шарт түзүү менен жаңы коомдун инсандарын, заман талабына ылайык тарбиялоого шарт түзөбүз. Мугалимдин жана окуучулардын бирдиктүү аракеттенүүсү менен жаңы маалыматтар өздөштүрүлөт. Мугалим жаңы материалды өздөштүрүүгө багытталган иш - аракетинде окуучуларга багыт берип, алардын алдына коюлган проблеманы чечүүгө шарт түзөт, окуучулардын ой пикирлерин угуп талкуулоо менен бирдиктүү жыйынтык чыгарууга багыттайт. Алдын ала окуу каражаттарын, берилүүчү тапшырмаларды, суроолорду даярдайт жана окуу процессин уюштурат, көзөмөлдөйт. Ал эми окуучу коюлган проблеманы чечүүнүн үстүндө активдүү иштейт, өз ойлорун башкалар менен бөлүшөт, талкуулашат, бирдиктүү жыйынтыкка жетишет. Окуучулар арасында өз ара бирин-бири окутуу, жардамдашуу аркылуу ынтымактуу болууга тарбияланышат. "Только в том случае, когда обучаемый рассматривается как личность, а учебный процесс направлен на ее воспитание, создаются

условия для развития мыслительных, творческих способностей, формируется умение принимать оптимальные решения в нестандартных ситуациях и мотивация достижения. Тогда можно говорить об осуществлении ориентированного на личность образования. При этом чем выше уровень развития мышления и творческой активности обучаемого, тем выше уровень сформированности его личностных качеств, глубже знание фактов, правил, лучше развита логика его мышления» [4:27]. Инновациялык багыттагы интерактивдүү методдорду колдонуу менен окутууда жаңы билимдерди, билгичтиктерди жана көндүмдөрдү окуучулардын аң сезимдүү өздөштүрүүсүнө жана алардын активдүүлүгүн жогорулатууга шарт түзүлөт. Мында жаңылануу жолу менен, “таанып билүү, түшүнүү, талдай билүү, ой жүгүртүү, колдоно билүү” концепциясынын негизинде иш жүргүзүлөт. Тактап айтканда, ачык, эркин жана биргелешип өз ара аркеттенүү менен окуу процесси уюштурулат. Инновациялык багыттагы ар түрдүү интерактивдүү методдорду колдонуу менен, сабакта окуучулардын эки-экиден, чакан топтордо жана башка формада жайгашуусуна ылайык шарттарды түзөбүз. Интерактивдүү методдорду колдонууда айрым учурларда оюн түрүндө же дискуссия түрүндө максатка ылайык уюштурулат.

Жыйынтыктап айтканда, инновациялык багыттагы методдорду колдонуу менен окутуу процессинде окуучунун чыгармачылыгынын өсүүсүнө, жаңы билимге, билгичтикке жана көндүмдөргө ээ болуусуна, эркин сүйлөп, эркин ой жүгүртүүсүнө кененирээк шарт түзүлөт.

КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАР:

1. Бекбоев И.Б. Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери. –Бишкек “Педагогика века”-2004.-384 б.
2. Мамадалиев, К. Р. Инновационные технологии в обучении / К. Р. Мамадалиев. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2012. — № 11 (46). — С. 450-452. — URL: https://moluch.ru/archive/46/5639/ (дата обращения: 08.06.2020).
3. Педагогика (энциклопедиялык окуу куралы). - Б.: 2004.
4. САЛЬНИКОВ В.А. Инновационное обучение: личностно ориентированный подход\\Высшее образование в России • № 11, 2010/ стр 22-27].

УДК 378.1

ҚАЗАҚ РУХАНИ МӘДЕНИЕТІ БАСТАУЫНЫҢ ТӘРБИЕЛІК РОЛІ

Мусаханова Гульмира Маратқызы
докторант, М. Әуезов атындағы ОҚМУ,
Ғылыми жетекшісі: п.ғ.д., профессор Қалыбекова Асма Ахметқызы
Шымкент, Қазақстан

Түйін. *Қазіргі жағдайда әлемнің бірегей ұлттық бейнесін оның құндылықтық өмірмәнділік бағдарларымен жаңғырта отырып, қазақ халқының бай рухани мұрасын игерудің маңызды рөлі артуда. Бұл мақалада әлем мен адамды қабылдаудың тұтастығы, ақыл-ой мен жүректің бірлігі, шындық, мейірімділік пен әділеттіліктің рухани-адамгершіліктік басымдылықтары, төзімділік пен ізгі ниеттіліктің ерекше түрі – бұның барлығы Ұлы Даланың сабақтарынан көрініс тапты. Халықтың салт-дәстүрлерін,*

ұлттық этикетін білу қазақ халқының рухани мәдениетінің қайнар көздерін пайдалануға, қазақ тұрмысының, салт-дәстүрлерінің төлтумалығын мұқият сақтауға мүмкіндік береді, себебі қазақ халқының өмірінің барлық салаларының мән-мағынасы дәл осы халықтық мерекелерде, әдет-ғұрыпта, ұлттық ойындарда барынша толық көрініс тапқан. Ережелер, жөн-жобалар, мінез-құлық ережелері, сұлулық туралы, бала тәрбиесі туралы, еңбек дағдылары туралы түсініктер солардан табылады.

Осылайша, тәрбие жұмысын неғұрлым жоғары, сапалы деңгейге көтеру, тәрбие мазмұнын, формасы мен патриоттық тәрбие әдістерінің технологиясын уақыт ағымына сәйкес келтіру. Ал бұл жалпыадамзаттық құндылықтарды, қазақ халқының тарихи тәжірибесін, оның сан ғасырлық салт-дәстүрін ескере отырып, тәрбие жүйесін жаңартуды талап етеді. Бұдан шығатын қорытынды, патриоттық тәрбиенің мәні жас ұрпақтың адамгершілігін, имандылығын, ақыл-ой қасиеттерін нығайтуға келіп саяды.

Кілттік сөздер: *халық педагогика, патриоттық тәрбие, рухани мәдениет, ұлттық сана-сезім, халықтық педагогика құралдары, халық ауыз әдебиеті, халықтық салт-дәстүрлер*

Аннотация. В настоящее время, важная роль овладению богатым духовным наследием казахского народа возрастает, возрождая уникальный национальный образ мира с его ценностями и жизненными ориентациями. В этой статье говорится о целостности восприятия мира и человека, единство разума и сердца, духовные и нравственные приоритеты истины, добра и справедливости, особый вид терпимости и доброй воли - все это отражено на уроках Великой степи. Знание традиций и национального этикета народа позволяет использовать источники духовной культуры казахского народа, бережно сохранять самобытность казахского образа жизни, обычаи и традиции, потому что смысл всех сфер жизни казахского народа полностью находит отражение в этих народных праздниках, обычаях и тралициях, национальных играх. Среди них находятся понятие о правилах, положениях, правилах поведения, понятия красоты, воспитания детей, трудовые навыки.

Таким образом, поднятие качества воспитательной работы на более высокий уровень, приведение содержания, формы и технологии методов патриотического воспитания в соответствие со временем. А это требует модернизации системы образования с учетом общечеловеческих ценностей, исторического опыта казахского народа, его многовековых традиций. Сделан вывод о том, что сущность патриотического воспитания заключается в укреплении нравственности, этики и интеллектуальных качеств молодого поколения.

Ключевые слова: народная педагогика, патриотическое воспитание, духовная культура, национальное самосознание, средства народной педагогики, фольклор, народные обычаи и традиции.

Annotation. In the current situation, the important role of mastering the rich spiritual heritage of the Kazakh people is growing, reviving the unique national image of the world with its values and vital orientations. In this article, the integrity of the perception of the world and man, the unity of mind and heart, the spiritual and moral priorities of truth, kindness and justice, a special kind of tolerance and goodwill - all this is reflected in the lessons of the Great Steppe. Knowledge of the traditions and national etiquette of the people allows to use the sources of the spiritual culture of the Kazakh people, to carefully preserve the authenticity of the Kazakh way of life, customs and traditions, because the essence of all spheres of life of the Kazakh people reflected. The rules, regulations, rules of conduct, concepts of beauty, child rearing, work skills are among them.

Only by knowing the national "roots" of the centuries can children and youth be brought up to be true patriots of the Motherland, to respect the blessings of the past, to cultivate true love for the Motherland and to preserve their knowledge and pass it on to future generations.

Keywords: folk pedagogy, patriotic up-bringing, spiritual culture, national consciousness, tools of folk pedagogy, folklore, folk customs.

Қазақстан Республикасының дербестігі мен егемендігі, ұлттық сананың өсуі, мәдени және рухани салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптардың жаңғыруы жүріп жатқан қазіргі жағдайда жас ұрпақты өз халқының рухани қазынасымен, ұлттық мәдениетімен, дәстүрімен неғұрлым тереңірек, түбегейлі таныстыру қажеттілігі арта түсуде. Орыс педагогы К.Д.Ушинскийдің «халықтың өзі жасаған тәрбие, ұлттық бастауларға негізделген тәрбие абстрактілік идеяларға немесе өзге халықтардан алынған идеяларға негізделген ең үздік жүйелердің өзінен табыла бермейтін ғажайып тәрбиелік күшке ие»[1] деген жұртқа мәлім сөзі осы жолдағы бағыт-бағдар бола алады.

Халықтық педагогиканың ұмытылған идеяларын қайта жаңғырту тақырыбы кейінгі кезеңде ерекше мәнді болып отыр, себебі ұлттық халық шығармашылығын, өз халқының салт-дәстүрін білу, «ұлттықтан – жалпы адамзаттыққа» желісіне қол жеткізу бүгінгінің және келешектің адамын тәрбиелейді. Әрбір бала өзінің шыққан тегін білетін, атамекенін сүйетін адам болуы тиіс. Әрі қарай олардың еңбек ету және Отанын, туған жерін қорғау қабілетінің мөлшері осы махаббаттың күшімен анықталады. Балаларды халықтық салт-дәстүрлерге, әдет-ғұрыптарға баулуды ерте жастан бастау қажет, бұл кезде бала қоршаған ортаны біртұтас, таза әрі қажетті нәрсе деп қабылдайды, таным және қабылдау қабілеттері барынша жоғары болады. қазақ халқының рухани мәдениетінде балалар мен жасөспірімдерді тәрбиелеудегі үлкен міндет отбасына жүктеледі. Отбасы – ересектер мен балалардың қарым-қатынас, тұрмыс, мәдени даму ортасы әрі негізгі бос уақыты өтетін орын. Бірақ, бір өкініштісі, қазіргі уақытта ұрпақтар сабақтастығы елеулі дәрежеде азайып кетті, бұған өткен дәстүрлерді ұмыттыру және одан жирендіру кезеңі әсер етті. Бүгінгі таңда жаңаша ойлауға көшкен біз өткеннің көп қазынасынан айырылғанымызды көріп отырмыз.

Тәрбие жүйесі ұзақ жыл бойы халықтық педагогиканы ескермей жасалып келді, ұлттық тарих пен мәдениетті оқытып үйретудің біртұтас бағдарламасы болмады. Ал адам бойындағы ұлттық мақтанышты өз Отанының ізгі дәстүрлерімен тәрбиелеу қажет қой. Туған өлкенің хош иісі, бала кезден көріп өскен өмір шындығы және бабалар дәстүрі есте сақталып, ұлттық мінез-құлықты қалыптастыру тиіс.

Қазақ халқының халықтық шығармашылығында – әндерде, аңыздарда, айтыста ерте заманнан бері адам бойындағы, табиғаттағы, өнердегі сұлулық паш етілген, ол соған сәйкес халықтық салт-дәстүрлермен бекітіліп, ұрпақтан-ұрпаққа беріліп отырған.

Адамды, әсіресе баланы тәрбиелеу үдерісі адамгершілік пен моральдан, халықтық дәстүрлерден нәр алып, тамыр тартуы тиіс, онсыз мағынасы болмайды. Адам өзін туған халқының, мәдениетінің бір бөлшегі ретінде сезінбейінше, рухани дамуы мүмкін емес.

Қазақ халқының дәстүрлері адамның өзінің қалыптасуы мен даму барысында, ғасырлар бойы жүзеге асып, жетіліп отырды. Оның тарихы өте бай. Мазмұны терең, пішіні ұлттық дәстүрлер қазақ халқының рухани дамуының құнды нәтижесі ретінде өткен мен болашақтың арасындағы байланыстырушы буын қызметін атқарады.

Ұлттардың тағдыры әр түрлі жағдайларда және түрлі сипатта қалыптасады, әрбір халықтың өзіндік ерекшеліктері бар, сол ерекшеліктері өмірдің барлық саласында, оның ішінде дәстүрлерінен де көрініс табады. Қазақтың ұлттық киімінде, баспанасында,

---

[1] *Ушинский К.Д.* Педагогические сочинения: в 6 т. – М.: Педагогика, 1990. – Т.2. – С.201.

тұрмыстық заттарында, тілінде, өнерінде, адамдармен өзара қарым-қатынасында рухани мәдениеттің тек осы халыққа тән өзіндік ұстанымдары жатады. Уақыт өткен сайын халықтың рухани мәдениетінің ерекшелігін жоғалтпау, сақтау, дамыту және жас ұрпаққа дарыту өте маңызды міндет. Сондықтан аға буынның барлық салт-дәстүрлері әзірге толық ұмытылмай тұрғанда біз оларды балаларымыздың бойына сіңіруге тиіспіз, өйткені «өткенсіз болашақ та жоқ».

Бүгінгі күні қазақтың халықтық дәстүрлерін бала тәрбиесіне пайдаланудың кейбір жақсы көріністері бар болғанымен, жалпы жағдай дабыл қағарлықтай. Кейбір дәстүрлер із-түзсіз жоғалған, көпшілігі сахналық түрге көшкен, ұлттық дәстүрлер жеке мақсатқа жиі пайдаланылады. Мысалы, ғұрыптарды мерекелер мен ойын-сауықтарда да сәндік киім үлгілері түрінде көрсететін болды. Халық дәстүрлерін пайдаланудың сахналық түрін жоққа шығаруға болмайды, себебі олар белгілі бір мөлшерде балаларды халық дәстүріне тартады, бұл тек сыртқы көрініс ғана болса да таным арқылы мойындауға алып келеді. Халық дәстүрлерінің табиғи өмір сүру ортасы белгілі мөлшерде жойылса да, біз жас ұрпақты сол әлемге жетелеудің тиімді жолдарын іздеуге тиіспіз. Осы мақсатпен, бала тәрбиелеушілердің бәрі, әсіресе мектептер, мектептен тыс мекемелер халықтық салт-дәстүрлерді дайындау мен көрсетуге балаларды жиірек қатыстырып, көне халық дәстүрлерінің мағынасы мен әдемілігі туралы әңгіме жүргізуі, балалармен және жасөспірімдермен жұмыстың өзге формаларын пайдалануға тиіс.

Осылайша, халықтық педагогиканың элементтерін тәрбиеге пайдаланудың басты мақсаты – рухани дүниеге, адамгершілік дүниетанымға, эстетикалық талғамның қалыптасуына, өмірді мәдени қабылдауын дамытуға игі ықпал етеді.

Халықтың салт-дәстүрлерін, ұлттық этикетін білу қазақ халқының рухани мәдениетінің қайнар көздерін пайдалануға, қазақ тұрмысының, салт-дәстүрлерінің төлтумалығын мұқият сақтауға мүмкіндік береді, себебі қазақ халқының өмірінің барлық салаларының мән-мағынасы дәл осы халықтық мерекелерде, әдет-ғұрыпта, ұлттық ойындарда барынша толық көрініс тапқан. Ережелер, жөн-жобалар, мінез-құлық ережелері, сұлулық туралы, бала тәрбиесі туралы, еңбек дағдылары туралы түсініктер солардан табылады.

Осылайша, ұлттық сананың жаңғыруы адамгершілік мінез-құлық тәжірибесімен және мәдениеттің руханилығымен біріге отырып, қазіргі уақытта ерекше көкейкесті мәселеге айналды. Ол ең алдымен материалдық және рухани құндылықтарды жасаудағы адам рөлінің артуынан көрінеді және үйлесімді әрі бәсекеге қабілетті тұлғаның қалыптасуы мен дамуына жағдай жасайды. Бұл міндеттердің тиімді жүзеге асырылуы көбінесе мұғалімдердің халықтық педагогиканың тәрбиелік әлеуетін жүзеге асыруға қаншалықты дайын екеніне байланысты.

Шымкент қаласындағы Оқушылар сарайында әр түрлі бағыттағы қызығу клубтары мен үйірмелері жұмыс істейді, онда мектепке дейінгі, кіші, орта, жоғарғы буындағы мектеп оқушылары шұғылданады. Балалар мен жасөспірімдердің бос уақыттағы іс-әрекетін ұйымдастырушылар мен үйірме жетекшілерінің алға қойған мақсаты айқын – оқушыларға адамгершілік-эстетикалық тәрбие беру және бос уақыттарын ұйымдастыру. Мұнда балалар қазақтың ұлттық мәдениеті, әдебі, музыкасы, салт-дәстүрі, фольклоры туралы білім алады, «Парасат» деп аталатын ұлттық фольклорлық ансамбль құрылған. Оның құрамына балалар ғана емес, олардың ата-аналары да қатысып, айтыс ұйымдастырады, кештер өткізеді. Қазақ халқының мақал-мәтелдері, нақыл сөздер айтылады. Ұжымда «Шілдехана» деп аталатын ойын-сауық кеші қызықты өтті. Ол «Бесік жырының» мән-мазмұнымен таныстыруға арналды. «Бесік жырында» баланың болашағы жырға қосылып, халықтың өлшеусіз данышпандығы көрініс табады. Бұл жырды айтудағы мақсат: жұмсақ, бірқалыпты үн сәбиді тыныштандырып қана қоймай, оның құлағына

ұлттық музыканы, ана тілінің әуезін сіңіреді. Жыр еңбексүйгіштікке, батылдыққа, ерлікке, ержүректікке шақырады. Келесі кеш төрт түлікке арналған ән-жырларды үйренуге арналады, оларда қазақ халқының өмірінің табиғат жағдайларымен және негізгі шаруашылығы – мал бағумен байланыстылығы ашылады. Оңтүстік Қазақстан облыстық Оқушылар сарайының қызметкерлері ата-бабаның салт-дәстүрлерін, әдет-ғұрыптарын қайта жаңғырту жолында көп шығармашылық ізденіс жасады. «Ата салты» деген ортақ атқа біріктірілген бірқатар іс-шаралар өткізілді, қазақтың ұлттық тағамдарының, ұлттық киімдерінің, үй мүліктерінің көрмелері болды. Облыстық Оқушылар сарайында мектеппен бірлесіп «Мектепке жасына дейінгілерге арналған үйірме» ұйымдастырылды, онда балалар қазақ тілінде дұрыс сөйлеуді үйренеді, ересектер сабақ уақытында балалармен қазақ тілінде ғана сөйлеседі, балалар қазақтың халық ертегілерін және қазақ халқының ерте заманнан бүгінгі күнге дейінгі өмірінен сыр шертетін кітаптарды оқиды. Тәрбиешілерімен бірге халық әндерін шырқайды, өлең оқиды. Сабақта балаларды қазақ халқының тұрмысымен, дәстүрімен, өнерімен таныстырады.

Осы бағытта Оңтүстік Қазақстан облысының Жетісай қаласындағы қазақтың халық аспаптар оркестрінің мүшелері осы бағытта үлкен жұмыстар жүргізуде.

Оркестр жетекшісі балаларға ойын техникасын үйрету жұмысында қазақтың халық мәдениетінде ғасырлар бойы келе жатқан тәжірибені пайдаланады. Бұл ауылда тұрып, өз өнерін жастарға ауызша үйрету арқылы сіңіретін халық музыканттарының тәжірибесі. Осы мақсатпен оркестрге ақындар, шебер домбырашылар шақырылады, олар концерт дайындау барысында балалармен қарым-қатынас жасап, оларға өздерінің тәжірибесі мен шеберлігін дарытады. Бір өкініштісі, мұндай шеберлер барған сайын азайып барады, олардың алдын көрген шәкірттер өкінбейді. Халық музыкасына мұндай көңіл бөлініп отырған жерде балалар музыкалық аспаптарды шебер игеріп, фольклорлық өнерге араласып қана қоймай, бұрынғы шеберлердің ісін әрі қарай жалғастырады деген үміт бар. Осылайша олар өз халқының сан ғасырлық мәдениетін байытады және өздері де рухани жағынан байи түседі.

Осылайша, ғасырлар тереңінен бастау алған ұлттық «тамырыңды» білгенде ғана балалар мен жастарды өткеннің игіліктерін құрметтеуге, Туған жерге шынайы махаббатқа тәрбиелеуге және оларды алған білімін сақтайтын әрі келешек ұрпақтарға мұқият табыстайтын Отанының нағыз **патриоттары** етіп тәрбиелеуге болады.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1.Ушинский К.Д. Педагогические сочинения: в 6 т. – М.: Педагогика, 1990. – Т.2. – С.201.

УДК 517

КАК НАУЧИТЬСЯ РЕШАТЬ ЗАДАЧИ

Миннахмитова Л.– студентка
Научный руководитель: к. ф-м. н., доцент - Алтынбеков Ш.
Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, г. Шымкент

Резюме
По теме был проведен обзор литературы, проведен анализ обзора
Түйіндеме
Тақырып үстінде әдебиеттерге шолу жүргізілген, шолуға талдау келтірілген.
Summary

A review of the literature on this topic is conducted, the results of the review are analyzed.

Решение задач занимает в математическом образовании огромное место. Поэтому обучению решения задач уделяется много внимания, но до сих пор, пожалуй, единственным методом такого обучения были показ способов решения определенных видов задач и значительная, порой изнурительная практика по овладению ими.

В последние годы появился ряд пособий, в которых излагаются некоторые общие указания и рекомендации (эвристики) по решению задач, по поиску этих решений. В первую очередь это книги Д. Пойя, некоторые удачные пособия для поступающих в ВУЗы. Однако эти пособия излагают вопросы, связанные с решением математических задач, недостаточно полно, без необходимой системы, без учета тех реальных трудностей, с которыми сталкиваются учащиеся.

Психологические исследования проблемы обучения решению задач показывают, что основные причины несформированности у учащихся общих умений и способностей в решении задач состоят в том, что школьникам не даются необходимые знания о сущности задач и их решений, а поэтому они решают задачи, не осознавая должным образом свою собственную деятельность.

Умение решать задачи является одним из основных показателей уровня математического развития, глубины освоения учебного материала. И вот тут обнаруживается, что многие не могут показать достаточные умения в решении задач.

Эта работа предназначена для того, чтобы помочь научиться решать школьные и предлагающиеся на приемных экзаменах в вузах и колледжах математические задачи.

Необходимо понять, что только в результате самостоятельной и упорной работы можно действительно чему-то научиться, а тем более такому сложному умению, как умение решать математические задачи.

Решение задач - это работа несколько необычная, а именно умственная. А чтобы научиться какой-либо работе, нужно предварительно хорошо изучить тот материал, над которым придется работать, те инструменты, с помощью которых выполняется эта работа. Значит, для того чтобы научиться решать задачи, надо разобраться в том, что собой они представляют, как они устроены, из каких составных частей они состоят, каковы инструменты, с помощью которых производится решение задач. Начнем все это изучать.

Если приглядеться к любой задаче, то увидим, что она представляет собой требование или вопрос, на который надо найти ответ, опираясь и учитывая те условия, которые указаны в задаче. Поэтому, приступая к решению какой-либо задачи, надо ее внимательно изучить, установить, в чем состоят ее требования (вопросы), каковы условия, исходя из которых надо решать задачу. Все это называется анализом задачи.

*Условия и требования задачи***.** Получив задачу, мы, естественно, ее внимательно читаем. Первое, что нужно сделать при анализе задачи, - это расчленить формулировку задачи на условия и требования. Заметим, что в задаче обычно не одно условие, а несколько независимых элементарных (т. е. нерасчленимых дальше) условий; требований в задаче также может быть не одно. Поэтому необходимо расчленить все утверждения и требования задачи на отдельные элементарные условия и требования.

Часто требование задачи формулируется в виде вопроса. Но всякий вопрос предполагает требование найти ответ на этот вопрос, а поэтому всякий вопрос можно заменить требованием. Формулировка любой задачи состоит из нескольких утверждений и требований. Утверждения задачи называются условиями задачи. В качестве примера рассмотрим следующую задачу: Сколько цифр содержит число 2^{100} (в десятичной системе счисления)?

Формулировка этой задачи состоит из одного вопроса. Но, вдумавшись в этот вопрос, мы можем из него вычленить такие условия:

1) 2^{100} есть натуральное число;

2) его можно записать обычным образом в виде многозначного числа в десятичной системе счисления.

Тогда *требование* этой задачи состоит в следующем: найти, сколько цифр содержит запись этого многозначного числа.

Выяснив, условия и требования задач встает такой вопрос: «Как же научится решать задачи?». Ответ на этот вопрос приведен в книге Л.М. Фридмана и Е.Н. Турецкого «Как научиться решать задачи».

Во-первых, надо научиться анализировать сами задачи. Это значит, что нужно уметь расчленять задачу на элементарные условия и требования. А в каждом элементарном условии видеть объект и его характеристику; если же объектов в условии несколько, то выявить их отношение (связь). Нужно также установить характер каждого требования (вопроса) и тем самым определить вид задачи.

Во-вторых, надо хорошо понять, что решение любой задачи есть последовательное применение математических знаний к условиям данной задачи, получение тем самым из этих условий, следствий (промежуточных решений) до тех пор, пока не получим такие следствия, которые являются ответами на требования (вопросы) задачи. А для того чтобы получать эти следствия, надо хорошо знать и помнить все знания из курса математики. Без этих знаний решать задачи невозможно.

В-третьих, надо уметь использовать основные методы решения задач. А их всего лишь три: разбиение задачи на подзадачи, преобразование (моделирование) задачи и метод вспомогательных элементов.

Получив задачу, проанализировав ее, построив ее схематическую запись (если надо), дальше надо действовать, как правило, в таком порядке:

1. Разбить сложную задачу на более простые подзадачи.
2. Если же разбить сложную задачу на подзадачи не удается, то надо, преобразовать ее в более простой, более знакомый вид.

Для этого можно использовать различные приемы: тождественные преобразования заданных выражений, замену переменных (неизвестных), различные замены объектов задачи другими более знакомыми или более удобными объектами и т. д.

3. Если же разбить задачу на подзадачи или преобразовать ее в более простой вид непосредственно не удается, то надо попытаться ввести какие-либо вспомогательные элементы, с тем чтобы получить задачу, которую или можно разбить на подзадачи, или же преобразовать в более простой вид.

Вывод

Решение математических задач развивает мышление, улучшает математическую подготовку, помогает установить связи между разными темами по математике.

Решение математических задач способствует повышению интереса к изучению математики, так как подбирая свой способ решения задач, решающий показывает не только свой уровень знаний, но и творческий подход по данной теме.

ЛИТЕРАТУРА

[1.] Пойя Д. Как решать задачу. — М.: Либроком, 2010. — 208 с.

[2.] Фриман Л.М., Турецкий Е.Н. Как научиться решать задачи: Пособие для учащихся.-2-е изд., перераб. И доп.-М.: Просвещение, 1984.-175 с., ил.

УДК 811.161

СПЕЦИФИКА ОБУЧЕНИЯ НАУЧНОМУ СТИЛЮ НА ЗАНЯТИЯХ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РУССКОГО ЯЗЫКА В МЕДИЦИНСКОМ КОЛЛЕДЖЕ

Естемесова Карлыгаш Амангельдиевна
Декан школы сестринского образования,
к.б.н., ассоциированный профессор
Омашева Жанар Магауяевна
преподаватель, доктор phD
Турысбекова Арайлым Есенгелдиновна
преподаватель,
магистр педагогических наук
Талипбекова Хатира Дурмахановна
преподаватель
Школа сестринского образования, Медицинский университет Караганды,
Караганда, Казахстан

Аннотация: *Статья посвящена изучению научного стиля на занятиях по профессиональному русского языку в медицинском колледже***.** *Авторы статьи отмечают, что изучение научного стиля на занятиях по профессиональному русскому языку способствует развитию лингвистической и коммуникативной компетентностей, необходимых при формировании высокопрофессионального специалиста. В заключение предлагается текст и задания, нацеленные на усвоение лексики и грамматики.*

Ключевые слова: *кредитная технология, профессиональный русский язык, текст, компетенции, навыки, умения*

В связи с внедрением кредитной технологии обучения в медицинском колледже актуальным становится поиск новых приемов обучения, пересмотр организации учебного процесса в направлении изменения соотношения объема аудиторных и внеудиторных занятий обучающихся, изменение технологии обучения и методическое обеспечение учебного процесса.

В типовых учебных планах ТиПО (техническое и профессиональное обучение) по кредитной технологии обучения определяется трудоемкость обязательного компонента и каждого вида учебной деятельности (теоретического обучения, производственного обучения, профессиональной практики, промежуточной и итоговой аттестации, а компонент по выбору указывается общим количеством часов.

Задачей кредитной технологии обучения является развитие у обучающихся способности к самоорганизации и самообразованию, что означает изменение функции преподавателя и обучаемых.

Результаты обучения определяются на основе Дублинских дескрипторов первого уровня (бакалавриат) и выражаются через базовые и профессиональные компетенции, которые формулируются как на уровне всей программы, так и на уровне модуля отдельной дисциплины.

«Базовые компетенции направлены на развитие социально-гуманитарного мировоззрения в контексте формирования национального сознания и духовной модернизации, социальной ответственности, организации работы, взаимоотношений с другими людьми на рабочем месте, а также ответственности за окружающую среду.

Профессиональные компетенции определяются на основе профессиональных стандартов (при наличии) или функционального анализа рынка труда, с учетом требований работодателей и социального запроса общества» [1].

Основной целью профессионального русского языка является «формирование и совершенствование коммуникативных навыков и умений, связанных с научной и профессиональной сферами деятельности, развитие необходимых профессиональных компетенций в результате использования профессионально-ориентированного материала в заданных профессиональных ситуациях, обеспечение связи профессионально-ориентированного русского языка с профилирующими дисциплинами, что ведет к получению более глубокого и качественного медицинского образования»; овладение русским языком как средством коммуникации во всех сферах деятельности, лексическим и терминологическим минимумом по специальности, развитие научно-профессиональной речи, формирование навыков и умений, связанных с анализом текстов научного стиля.

На занятиях по профессиональному русскому языку работа с текстом предполагает использование заданий, учитывающих специфику аудиторных занятий, СРСП и СРС соответствующей специальности, в соответствии с изменившимися функциями преподавателя, учитывая понятия компетентности в образовании.

Так, на аудиторном занятии по теме: «Синтаксические особенности научного стиля речи» обучающиеся работают с текстом и выполняют задания, направленные на формирование и развитие речевых навыков и умений, необходимых для общения в учебно-научной сфере, овладения необходимыми языковыми средствами, усвоения определенного минимума основной информации научного характера.

Приступая к работе над текстом, необходимо обратить внимание на предтекстовые и послетекстовые задания. К примеру,

Предтекстовые задания

Задание 1. Прочитайте текст. Озаглавьте текст. Определите стиль текста

Задание 2 Распределите слова по трем колонкам: общеупотребительные слова, общенаучные слова и термины.

Задание 3. Выпишите из текста вводные слова и конструкции. Определите значение вводных слов.

Задание 4.От данных глаголов образуйте видовые нары: *перегонять, выполнять, выдерживать, развивать, наполнять, выбрасывать, сопровождать, уплотнять, открывать*

Мышечные стенки правого и левого желудочков по толщине отличаются друг от друга: стенки левого желудочка намного толще стенок правого. Дело в том, что левому желудочку приходится перегонять кровь через все тело, а это длинный и тяжелый путь, требующий больших усилий. Правый желудочек, перегоняющий кровь только через легкие, выполняют сравнительно небольшую работу. Это один из примеров приспособления органа к условиям его деятельности.

Артерии и вены отличаются друг от друга по своему строению: стенки артерий толще, эластичнее и состоят из мышечных и эластичных волокон. Такие стенки приспособлены к тому, чтобы выдерживать высокое кровяное давление, ведь кровь выбрасывается из сердца в артерии под большим давлением. Кроме того, толстые стенки артерий способствуют движению крови, о чем будет рассказано ниже.

В течение жизни кровеносная система постепенно изменяется. С годами у людей начинается умеренное утолщение и уплотнение стенок артерий (*атеросклероз)*. Иногда стенки артерий резко уплотняются, теряют свою эластичность. Это часто сопровождается повышенным кровяным давлением, и человек заболевает *гипертонией*. Может наступить

момент, когда затвердевшая, хрупкая, потерявшая эластичность стенка сосудика не выдержит повышенного кровяного давления и разорвется - произойдет кровоизлияние. Так, при разрыве сосудов мозга, развивается кровоизлияние в мозг; оно сопровождается параличами.

Как уже отмечалось, стенки вен, в отличие от стенок артерий, тонки и дряблы. Но вены отличаются от артерий не только этим. Почти на всем протяжении крупных вен, за исключением нижней и верхней полых вен, недалеко друг от друга находятся полулунные (кармашкообразные) клапаны. Они открываются в сторону сердца. Такое устройство клапанов не мешает току крови к сердцу, но препятствует ее обратному току. Они наполняются кровью и закрывают просвет вен.

Послетекстовые задания

Задание 5. Найдите предложения с причастным оборотом, замените их, где это возможно, СПП.

Задание 6. Дайте по три примера из предложенного текста на каждый вид словосочетаний.

Задание *7*. Замените причастные конструкции фразами со словом «который».

1. Сердце и кровеносные сосуды, относящиеся к кровеносной системе, обеспечивают движение крови в организме.
2. Клапаны, имеющиеся в венах, не позволяют крови течь обратно.
3. Артерии, постепенно становящиеся тоньше, переходят в капилляры.

В. Фразы со словом «который» замените причастными оборотами.

1. Периферическая нервная система состоит из нервов, которые отходят от головного и спинного мозга, и нервных узлов, которые находятся на периферии.
2. Капилляры имеют очень тонкие стенки, которые состоят только из одного слоя клеток.

Задание 8. Кратко запишите содержание текста, используя в качестве средств связи слова и словосочетания: *прежде всего, во-первых, во-вторых, кроме того, при этом, с одной стороны, с другой стороны, вместе с тем, наконец, таким образом.*

Текст был подобран с учетом дисциплин, изучающих обучающимися по специальности «Лечебное дело» на втором курсе, так как при составлении силлабуса по профессиональному русскому языку осуществляется интеграция с соответствующими кафедрами.

При подготовке к самостоятельной работе обучающихся под руководством преподавателя обучающиеся могут использовать материалы основной и дополнительной литературы, энциклопедий, интернета и др. При этом преподаватель обращает внимание на отбор материала для самостоятельного усвоения, соответствующий программе и рабочему плану, обеспечение обучающихся необходимой методической и специальной литературой, рациональным приемам самостоятельной работы.

Таким образом, при обучении научному стилю на занятиях профессионального русского языка формируются профессиональные компетенции, путем понимания, применения, анализа, синтеза и оценки изучаемого материала.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 31 октября 2018 года №604 «Об утверждении государственных общеобязательных стандартах образования всех уровней образования»

УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИНИНГ БОШЛАНҒИЧ СИНФЛАРИДА ИҚТИДОРЛИ ЎҚУВЧИЛАР БИЛАН ИШЛАШ

Маматов Аваз Мухиддинович
(ГулДУ, таянч докторант)

Аннотация *ушбу мақолада умутаълим мактабларининг бошлангич синфларида иқтидорли ўқувчиларни танлаш ва улар билан ишлашнинг педагогик механизмларини ишлаб чиқиш бунда, таълим дастурлари ва дидактик таъминотини такомиллаштириш, ўқувчилар билан дарсдан ташқари ишлаш жараёнида бошланғич синф ўқувчиларининг иқтидорини ривожлантириш, ўзлари қизиққан соҳасидаги қобилиятларини рўёбга чиқарадиган психо-педагогик омиллар, ўқувчиларга индивидуал ёндашув асосида уларнинг интеллектуал салоҳиятни оширишга қаратилган илмий тавсиялар ишлаб чиқилган.*

Калит сўзлар: *иқтидорли ўқувчи****,*** *бендинг методи, стриминг методи, сеттинг методи, индивидуаллашув, интеграцион, рефлексив эмоционал-иродавий ривожлантириш шахсга йўналтирилган, динамик, прогностик, баҳолаш, кузатиш, таҳлил қилиш, ҳимоялаш, жалб этиш, мотивацион, аксиологик, танаффуссиз эстафета, мустақил мавзуда мунозара яратиш, кундалик, биоқувватли, иерархик.*

Бугунги кунга келиб, мамлакатимизда умумий ўрта таълим мактабларнинг бошланғич таълим тизимида ўқувчи шахси ва уларнинг таълим олиш самарадорлигини оширишга жуда кенг эътибор қаратилмоқда. Бошланғич синф ўқувчиларининг саводхонлигини ошириш учун кўпгина ижтимоий ислоҳотлар амалга оширилмоқда. Ўқувчиларни иқтидорини ривожлантиришда улар билан кенг кўламли психологик-педагогик ташхис амалга ошириш ва текшириш натижалари асосида таълим жараёнини ташкил қилиш педагоглар томонидан илмий тадқиқот олиб борилиш ва илмий асосларини ишлаб чиқиш соҳанинг долзарблигини белгилайди.

Мамалакатимизда бошланғич таълим жараёнига инновацион технологияларни жорий қилиш ўқувчиларни креатив фикрлаш кўникмасига эга бўлган иқтидорли ўқувчилар билан тизимили ишлаш методикасини такомиллаштириш, бошланғич синф ўқувчиларининг фанлардан иқтидорини ривожлантириш, ўқув мақсадига йўналтирилган ижтимоий-педагогик фаолиятни ташкил этиш каби муаммоларга алоҳида эътибор қаратиш долзарб бўлмоқда. Таълим тизими илғор мамлакатларда ихтисослаштирилган таълим тизимини ташкил қилиш, бошланғич таълим тизимида иқтидорли ўқувчилар билан ишлашнинг педагогик имкониятларини яратиш ва уларни такомиллаштириш “Бендинг”, “Стриминг”, “Сеттинг” каби ўқитиш методларини бошланғич таълим тизими амалиётга татбиқ этишга устувор аҳамият қаратилмоқда.

Таълим тизимининг бошланғич синфларидан бошлаб иқтидорли ўқувчиларни танлаш ва улар билан ишлашнинг педагогик механизмларини, таълим дастурлари ва дидактик таъминотини такомиллаштириш, ўқувчилар билан дарсдан ташқари ишлаш жараёнида бошланғич синф ўқувчиларининг иқтидорини ривожлантириш, ўзлари қизиққан соҳасидаги қобилиятларини рўёбга чиқарадиган психо-педагогик омиллар, ўқувчиларга индивидуал ёндашув асосида уларнинг интеллектуал салоҳиятни оширишга қаратилган илмий тадқиқотлар олиб бориш бўйича илий ишлар олиб борилмоқда. Мазкур муаммолар узлуксиз таълим тизимининг қуйи босқичлариданоқ ўқувчиларининг ўзлаштириш имкониятлари ва қизиқишларини аниқлаш ва таълим мазмунини шу асосда ташкил этишга хизмат қиладиган таълим-тарбия тизимини тубдан ўзгартириш омили сифатида эътироф этилмоқда.

Юқоридаги муаммолардан келиб чиқиб, қуйидаги вазифалар асосида бошланғич синфларда иқтидорли ўқувчилар билан ишлаш механизмини такомиллаштириш имконияти пайдо бўлади:

иқтидорли ўқувчиларни қўллаб-кувватлашнинг ҳуқуқий-меъёрий асосларини ишлаб чиқиш;

иқтидорли ўқувчиларини ўқитиш ва тарбиялашнинг инновацион тизимини жорий этиш бўйича педагогик тадбирлар ишлаб чиқиш;

оила, таълим муассасасаси ва ёшлар ташкилотларининг ҳамкорлигини йўлга қўйишга қаратилган ислоҳотлар илғор хорижий тажрибалар асосида иқтидорли ўқувчиларини танлашнинг диагностик таҳлил қилиш мезонларини ишлаб чиқиш;

иқтидорли ўқувчилари билан ишлашда интерфаол методлардан фойдалиниш усулларини ишлаб чиқиш ва амалиётга жорий қилиш.

Мамалакатимизда хозирги кунга келиб, иқтидорли ўқувчилар билан ишлаш механизмини такомиллаштириш бўйича қўйилган вазифаларни бажариш бўйича ижтимоий ислоҳотлар амалага оширилаётганлигини асоси сифатида “Халқ таълими тизимини 2030 - йилгача ривожлантириш концепцияси”да иқтидорли ўқувчилар ва истеъдодли ёшлар билан аниқ мақсадга йўналтирилган ишларни амалга ошириш тизимини яратиш бўйича ислоҳотлар амалга оширилган ва буни амалга ошириш бўйича самарали ишлар бажарилмоқда. Лекин, ушбу хужжатда белгиланган вазифаларни амалга оширишда: иқтидорли ўқувчилар билан ишлашнинг педагогик-психологик хусусиятлари ва иқтидорли ўқувчиларни танлаш ва ривожлантириш мезонларини аниқлаштириш, иқтидорли ўқувчилар билан ишлашнинг ижтимоий-педагогик тузилмасини ва ташкилий-методик тизимини ишлаб чиқиш бўйича ишлар халигача самарали йўлга қўйишда камчиликларга йўл қўйилмоқда.

Хозирги кунга келиб, иқтидорли ўқувчилар билан ишлаш механизмини такомиллаштириш бўйича: О.Мусурмонова, Д.Богоявленская, Б.Ананьев, Л.Выготский каби олимлар томонидан бошланғич синф ўқувчиларининг интеллекти ва ностандарт фикрлашини ривожлантириш, иқтидорли ўқувчилар билан ишлашнинг ижтимоий-педагогик хусусиятлари ва уларнинг тафаккури ва иқтидорлиликнинг психологик асосларини тадқиқ этиш бўйича муаммоларни ўрганишган ва тавсиялар ишлаб чиқишган.

Биз ушбу мақолани тайёрлашимиздан асосий мақсад бошланғич таълим тизимида иқтидорли ўқувчилари билан ишлашнинг замонавий педагогик технологияларини ишлаб чиқиш бўйича методик тавсияларни бермоқчимиз.

Бошланғич таълим тизимида иқтидорли ўқувчилари билан ишлашда замонавий педагогик технологияларини таълим амалиётига жорий қилишда қуйидаги асосий вазифаларни бажариш орқали самарали натижага эришиш мумкин бўлади:

иқтидорли ўқувчилари билан ишлашнинг педагогик-психологик омилларини ишлаб чиқиш;

бошланғич синфларда иқтидорли ўқувчиларни танлаш мезонларини ишлаб чиқиш;

бошланғич синфларда иқтидорли ўқувчилар билан ишлашнинг ижтимоий-педагогик моделини яратиш керак бўлади.

Ушбу вазифаларни бажариш учун ушбу соҳага оид бўлган сиёсий, фалсафий, социологик, психологик, педагогик адабиётларни қиёсий таҳлил қилиш бошланғич таълим тизимидаги ДТС, ўқув дастури, дарслик ва ўқув қўлланмаларни педагогик таҳлил қилдик, анкета, сўровнома, суҳбат, кузатиш, аналитик обзор, интервью,эксперт баҳолаш, педагогик эксперимент, мониторинг, математик статистик таҳлил этиш усулларини ишлаб чиқдик.

Юқорида кўрсатилган вазифаларни бажариш натижасида қуйидаги тавсияларни ишлаб чиқдик:

бошланғич синфларда иқтидорли ўқувчиларнинг ижтимоийлашув босқичлари (бошланғич, индивидуаллашув, интеграцион, фаолият) анаънавий, институционал, шахслараро, рефлексив механизмлар учун ўз-ўзини мотивацион рағбатлантириш, эмоционал-иродавий ривожлантириш ва назорат қилиш кўрсаткичларини ишлаб чиқдик;

бошланғич синфларда иқтидорли ўқувчилар билан ишлашнинг ижтимоий-педагогик тузилмаси иқтидорлиликни ташхислаш ёндашувлари (шахсга йўналтирилган, динамик, прогностик) ва воситаларини (баҳолаш, кузатиш, таҳлил қилиш, ҳимоялаш, жалб этиш) қўллаш бўйича тавсиялар ишлаб чиқдик;

бошланғич синфларда иқтидорли ўқувчилар билан ишлашнинг интегратив-ривожлантирувчи технологияси бошланғич синф ўқувчиларида аутопсихологик компетентлиликни ривожлантириш, толерант хулқ-атвор, ўз фаолиятини мустақил бошқаришга йўналтирилган ўқув жараёни компонентларини (мотивацион, манмунга доир, фаолиятга доир, аксиологик) киритиш бўйича тавсиялар ишлаб чиқдик;

ижтимоий-педагогик фаолият методлари (“Танаффуссиз эстафета”, “Мустақил мавзуда мунозара яратиш”, кундалик, овоз бериш ва баҳолаш) мотив туркумларини (ижтимоий эҳтиёжли, бошқарилувчи, акс эттирувчи, умумий, биоқувватли, иерархик)ни ишлаб чиқдик.

Хулоса қилиб айтганда, бошланғич синфларда иқтидорли ўқувчиларни индивидуал таълим, интеграцион фаолият ва рефлексивлик механизмларини ишлаб чиқиш, иқтидорли ўқувчилар билан ишлашда шахсга йўналтирилган таълим методларидан фойдаланишни йўлга қўйиш, шахсга йўналтирилган таълимнинг асосий тамойили таълим марказига иқтидорли ўқувчиларни жалб қилиш, ўқувчилар билан ишлашнинг интегратив-ривожлантирувчи технологиясини ишлаб чиқишда ўқувчиларнинг ўз фаолиятини мустақил бошқаришга йўналтирилган ўқув жараёни компонентларини киритиш ва ижтимоий-педагогик фаолият методларини ишлаб чиқиш бошланғич таълим тизимида иқтидорли ўқувчилар билан ишлаш механизмларини ишлаб чиқиш ва таълим амалиётига жорий қилишда самарали натижа беради.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. А Мусурманова “Профессионализм педагога в духовном формировании подростков средствами книг” Концептуальные основы формирования духовной культуры молодежи в системе непрерывного образования 2019 г.
2. Д.Богоявленская «Психологические основы интеллектуальной активности» октоpской диссертации.
3. Выготский, Л.С.ПСИХОЛОГИЯ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕКА, Москва-2005 г.

УДК 37.014.53

ЛЕТНИЙ ОТДЫХ КАК НОВАЯ «СТУПЕНЬ К ЗНАНИЮ».

Баёв А.В.
Кандидат философских наук,
Доцент СКГУ им. М. Козыбаева
Рудер В.П.
Магистр естественных наук
Старший преподаватель СКГУ им. М. Козыбаева
Диц Д.Ф.
Студентка педагогического факультета им. М. Козыбаева

(Кафедра «Истории Казахстана и социально-гуманитарных дисциплин», СКГУ им. М. Козыбаева, г. Петропавловск, СКО, Казахстан).

Аннотация: *В соответствии с рейтингом и отзывами лучших детский лагерей РК, была предложена инновационная идея о создании образовательного пространства на уровне областей РК. Целью данного пространства является интеграция отдыха, воспитания и образования. Развитие данной программы направлено на организационный, культурный отдых, раннюю профориентацию и осознание целей и задач социальных институтов. Данная разработка привлечет внимание, как родителей, так и руководителей, преследующих общую цель – воспитание научных основ у одаренных детей и применение их на практике для студентов.*

Ключевые слова: *детский лагерь****;*** *образовательное пространство; профориентация; комплекс «Мирас»; культурный отдых; социализация; литературно-театральный сезон; естественнонаучный сезон.*

21 мая 2019 года на заседании правительства Республики Казахстан премьер-министр Аскар Мамин выступил со следующей речью: - … Вопрос организации отдыха детей очень важный. Он касается каждой семьи, … далее он продолжает, …необходимо провести работу по открытию до тысячи новых летних лагерей. С этим невозможно не согласиться, так как в настоящий период, выбирая лагерь, родители ребенка, прежде всего, ориентируются на программу лагеря. Чтобы ребёнок, в условиях безопасности и в благоприятной окружающей среде мог почувствовать себя взрослее и самостоятельней, научиться коммуникации с детьми разного возраста, правильно питаться, приобрести навыки утренней гимнастики и занятию активными физическими упражнениями в течение дня.

Изучив отзывы и рейтинг лучших детских лагерей в республике Казахстан в 2019 году [1] можно сделать следующий вывод, что сейчас в Казахстане лагеря работают в основном по трем направлениям: творческое, спортивное и развлекательное. Следует выделить общее для всех лагерей:

1. Лагеря располагаются в живописных уголках природы. Это большой плюс, т.к. дети на период летнего отдыха должны прибывать в благоприятной экологической и эстетической среде, пусть даже на незначительный промежуток времени.
2. Дают возможность познавательно проводить время на свежем воздухе.
3. Предполагают участие в походах, спортивных мероприятиях, различных творческих занятиях.

Нам хотелось остановиться на примерах нескольких лагерей. Детский оздоровительный лагерь (далее «ДОЛ») «Тау-Самал», кроме оздоровления предлагает тематические познавательные мероприятия, творческие занятия и языковые программы (занятия на английском языке). ДОЛ «Ак Бастау» упор делает на укрепление здоровья и повышение иммунитета. ДОЛ «Арман Дала» кроме основных услуг, предлагает уроки рисования и живописи. Спортивно-познавательный лагерь Skala Kids предлагает детям в течении сезона погружение в англоязычную среду, с носителями языка. В «Лего - лагере» дети осваивают Stem-конструирование, кодирование и робототехнику, а также учатся математике. Детский лагерь «Марал-сай» кроме оздоровления опирается на обучение основам бизнеса и проведение творческих и научных занятий, таких областях знаний как арифметика и химия. Конечно, нужно упомянуть и Республиканский учебно-оздоровительный центр «Балдаурен», который был создан по аналогии с всемирно известным лагерем «Артек». «Балдаурен» предоставляет комплекс оздоровительных мероприятий, учебно-педагогических услуг, осуществляет проведение научно-

практических программ и культурно-массовых мероприятий его двери для детей открыты круглый год.

Очень интересная модель представлена в Российской федерации, центр «Сириус». Мы считаем, что концепция возникновения «Сириуса», это эволюционное развитие идеи «Артека». Главная цель программы, профессиональная поддержка, развитие одаренных детей по всей России и обеспечение их взаимодействия с научно-образовательными субъектами. Приоритетная работа в центре связана с выявлением талантов и их дальнейшее сопровождение, в части получения образования и профессиональных навыков. Главная идея - Не потерять ни одного талантливого ребенка, в условиях борьбы за интеллектуальные ресурсы в мире.

Идея «Сириуса» является передовой, хотя и достаточно локальной. По своей сути она, обладает малым потенциалом развития. В ней отсутствуют глобальные возможности. Фактически эта идея себя проявила и ее эволюционные способности, в дальнейшем развитии ограничены несколькими идиоадаптивными функциями. От нее не стоит ждать явления подобного ароморфозу.

Наша идея заключается в следующем: в соответствии с актуальными потребностями, организацией отдыха, идеями современных образовательных программ, создать дополнительное инновационное пространство на областном уровне в республике Казахстан. Для крупнейших городов Казахстана – Астаны и Алматы, это городские звенья.

Такие пространства можно создать при КазНПУ им. Абая, или университете им. Сатпаева, для Астаны при ЕНУ им. Гумилева. В таком пространстве каждый одаренный ребенок может не только отдохнуть во время каникул, но и получить новые дополнительные знания о мире, о себе, расширить кругозор, окунуться в условия благоприятные для эффективной самореализации и формирования у него активной жизненной позиции.

Попробовать реализовать проект вначале на примере Северо-Казахстанской области при Северо-Казахстанском государственном университете им. М. Козыбаева. СКГУ им.М. Козыбаева имеет на своем балансе базу научно-производственного комплекса «Мирас», это бывший детский оздоровительный лагерь отдыха «Балдырган». В целях воспитания, отдыха и занятости детей предлагаем на базе научно-производственного комплекса «Мирас» организовать центр научного воспитания «детства и юношества».

Итогом реализации предложенной программы должно стать инновационно-образовательное пространство для одаренных детей на уровне области. Разработка данной программы было вызвано следующим: во-первых, усилением спроса родителей и детей на организованный и культурный отдых в местах с минимально затронутой антропогенным воздействием экологической ниши. Во-вторых, воспитанием в детях научно-социальных компетенций, которые помогут им в получении дальнейшего образования и социализации. В-третьих, в последнее время отмечается усиление внимания к раннему профессиональному самоопределению (профориентации). Немаловажным моментом является привлечение студентов для работы в центре и выработка у них навыков практической работы в избранной им профессии, конечно в первую очередь это касается студентов педагогических специальностей. В нашем центре они могут оттачивать навыки работы с детьми в летних лагерях, на летних школьных площадках и т.д.

СКГУ им. М. Козыбаева должно выработать совместно с областным управлением образования СКО принципы и критерии отбора в центр. Университет предоставляет в управление тематические сезоны и количество мест на те или иные направления. Управление образования в свою очередь должно выбирать детей только по уровню знаний, умений и навыков в спорте, науках, искусстве, выработать концепции работы с

отстающими детьми, для развития у них интереса к учебе и раскрытия у них потенциальных талантов. Центром воспитательной работы центра является ребенок и его стремление к постоянному развитию, расширению кругозора потенциальных возможностей в организации досуга. Пребывание здесь для каждого ребенка – время получения новых знаний, приобретения навыков и жизненного опыта. Все это возможно благодаря продуманной организованной системе планирования смен центра.

Каждый ребенок, находящийся в центре научного воспитания «детства и юношества» может стать участником самых разных по содержанию, тематике, направлению образовательных программ. Для этого, в центре имеются профессиональные кадры, работающие в Северо-Казахстанском государственном университете. В целом программа развития центра научного воспитания «детства и юношества» должна быть сориентирована на создание научно-образовательной среды нового типа и иметь следующие особенности:

1. У ребенка, перед заездом в центр «детства и юношества» появится возможность выбора образовательного маршрута и поведенческой стратегии, подготовки к выбору будущей специализации.
2. Специализация сезонов, в которых будут работать кружки, секции, различные студии:

а) естественнонаучный сезон (на котором дети под руководством преподавателей биологии, географии и ряда других дисциплин, вместе со студентами ВУЗа будут приобщаться к природе. Детям представится возможность собирать гербарий, заниматься описанием растительного и животного мира, знакомиться с почвами северо-Казахстанской области, заниматься картографией, вместе со специалистами топографами создать топографическую карту центра и сделать корреляцию ирригационной ситуации на местности.

б) литературно-театральный сезон, где ребятам представится возможность участвовать в литературных чтениях, совместно с театральной студенческой студией «Пилигрим» СКГУ им. М. Козыбаева участвовать в театральных постановках и др.

3. Интеграция общеобразовательной организации, детского лагеря отдыха и науки на получение предметных и межпредметных образовательных результатов.
4. Повышение спроса родителей и детей на организованный отдых в местах с минимально затронутой антропогенным воздействием экологической ниши, воспитания в школьниках научно-социальных компетенций, которые помогут им в получении дальнейшего образования и социализации.
5. Модернизация старых форм работы и введение новых инновационных методов сочетающих в себе: отдых, воспитание и обучение.
6. Использование творческого потенциала педагогов, студентов и подростков в реализации личностно-ориентированных интересов каждого из них.

Мы можем сделать все возможное, чтобы центр научного воспитания «детства и юношества» на базе научно-производственного комплекса «Мирас» стал основой для педагогической системы, которая будет способствовать развитию ребенка как творческой личности, его духовного и физического саморазвития, возможности для воспитания трудолюбия, активности, целеустремленности, здорового образа жизни. Это не просто. Но как сказал в своё время первый президент Казахстана Назарбаев Н.А. – «А народное сознание выражается скорее в поговорке: «по труду и честь»». [2].

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Vyborok.com 2016-2019
2. Нурсултан Назарбаев: без правых и левых. –М.: Мол. гвардия, 1991. – 207 С.

UDK 37.013.46

QISQA MUDDATLI GURUHLARDA INTEGRATSION MASHG`ULOTLAR VOSITASIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI MAKTAB TA`LIMIGA TAYYORLASH

Abdusamatova Nargiza
Namangan davlat universiteti katta o'qituvchisi
O'zbekiston, Namangan
Vaxobjonova Maftuna
Namangan davlat universiteti magistranti
O'zbekiston, Namangan

Annotatsiya: *ushbu maqolada maktabgacha ta`lim tashkilotlarida qisqa muddatli guruhlarda integratsion mashg`ulotlar vositasida maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta`limiga tayyorlash xususida so`z yuritiladi.*

***Kalit so`zlar:*** *integratsiya, ta`lim, tarbiyachi, maktabgacha yoshdagi bolalar, maktab ta`limiga tayyorlash…*

Annotation: *This article discusses the preparation of preschool children for school education through integrated training in short-term groups in preschool education institutions.*

Key words: *integration, education, educator, preschool children, preparation to school education*

Bugungi kunda yurtimiz o'ziga xos rivojlanish, yangilanish, yuksalish davriga o'tdi. Bu yuksalishning zamirida esa inson va uning baxt saodati, manfaatlari yotadi. Ya'ni mamlakatimiz fuqarolarining tinch-totuv yashashi uchun keng va qulay imkoniyatlarni yaratish, uning baxtli kelajagini ta'minlash masalasi turadi.

Maktabgacha davr – bu bolaning o'sish, rivojlanish, o'zini namoyon etishga intilish, o'rganishga, bilishga ishtiyoqi kuchli bo'lgan davrdir. Aynan shu davrda bolaning insoniy sifatlari va aqliy salohiyati rivojlanishi uchun poydevor yaratiladi. Maktabgacha yoshdagi bola bilan ta'lim-tarbiya qanchalik erta boshlansa, samarasi shunchalik erta namoyon bo'ladi va bolaning butun hayotiga ijobiy ta'sir qiladi.

Maktabgacha ta'lim-tarbiya – har bir bolaga individual yondashish, uni shaxs sifatida hurmat qilish, ma'naviy-axloqiy tomondan tarbiyalash, bolaning qiziqish va ehtiyojiga mos tarzda ta'lim berishni nazarda tutadi. Zero, shaxs sifatida shakllangan, kamol topgan bola o'zini, o'zligini taniydi va kelajakda millatning, yurtning faxriga aylanadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 391-sonli qarorida maktabgacha ta'lim tashkilotlari oldiga bolalarga, shu jumladan, o'ziga xos ehtiyojlari bor bolalarga yakka tartibda ta'lim dasturlaridan foydalanish, shuningdek, o'z vaqtida inklyuziv maktabgacha ta'lim va tarbiya olish imkonini beradigan qulay muhit yaratish;

bolalarda Vatanga muhabbat tuyg'usini, oilaga, o'z xalqining milliy, tarixiy, madaniy qadriyatlariga hurmat bilan munosabatda bo'lishni, atrof-muhitga ehtiyotkor munosabatni shakllantirish;

bolaning shaxsini shakllantirish, uning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, ijtimoiy tajriba orttirishini ta'minlash;

bolaning jamiyatga moslashishini va boshlang'ich ta'limga tayyorligini ta'minlash;

ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarni joriy etish kabi vazifalar qo'yiladi.

"Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonunda maktabgacha ta'lim va tarbiya — bolalarga ta'lim va tarbiya berishga, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy, etik, estetik va jismoniy jihatdan rivojlantirishga, shuningdek bolalarni umumiy o'rta ta'limga tayyorlashga qaratilgan uzluksiz ta'lim turi sifatida ta'riflanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolaning maktab ta'limiga o'tishi uning hayoti, axloqi, qiziqishi va munosabatlarida anchayin jiddiy o'zgarishlarni yuzaga chiqaradi. Shuning uchun qisqa muddatli guruhlarda tarbiyachi bolalarni maktab ta'limiga aqliy, jismoniy, pedagogik-psixologik jihatdan tayyorlashi, bolalarni yangi bilim, tushuncha, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirishi, integratsiyalashgan mashg'ulotlardan foydalanib, bolalarda bilish motivatsiyasinini rivojlantirishi, mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirishi kerak bo'ladi.

Maktab ta'limiga bolalarni maktabda o'qitishning samaradorligi tayyorgarlik ko'p jihatdan ularning tayyorgarlik darajalari tushunchasi bog'liq bo'ladi. Maktabga kirish bola hayotidagi odatiy turmush tarzi, atrofdagilar bilan munosabat tizimining o'zgarishiga aloqador muhim davrdir. Bola hayotida birinchi bor markaziy o'rinni ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan o'quv faoliyati egallaydi.

Maktabgacha ta'lim va tarbiyani integratsiyalash muammosi nazariya uchun ham, amaliyot uchun ham muhim va dolzarbdir.

Maktabgacha ta`lim yoshidagi bolalarni qisqa muddatli guruhlarda maktab ta`limiga tayyorlashda mashg`ulotlarni integrasiyalashning u yoki bu darajasini mashg`ulot jarayonida qo`llash natijasida bolalarning bilish imkoniyati kengayadi, o`quv rejalarini ilmiy tadqiqot natijalariga tayangan holda qayta ko`rib chiqish, takomillashtirish uchun qulay shart-sharoitlar tug`iladi. Mashg`ulotlararo integrasiya asosida o`quv biluv jarayoni natijalarini istiqbollik qilish mexanizmlari yaratilishi, kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirishni yo`lga qo`yish uchun huquqiy-metodik imkoniyatlar yaratilishi zarur. Integral dasturlar asosida o`quv-biluv jarayonining iqtisodiy jihatdan samaradorlik darajasini aniqlash, integrasion mashg`ulotlarni quyidagi guruhlarga bo`lish mumkin.

1. Polipredmet integrasiyalash. Fundamental tizimli kurslar qatorini almashtirish. Masalan: qisqa muddatli guruhlarda nutq o`stirish, tasviriy faoliyat, tevarak-atrof bilan tanishtirish, tabiat, musiqa, jismoniy tarbiya mashg`ulotlarini bir mashg`ulot doirasiga kiritish.
2. Chegaradosh mashg`ulotlar asosida yangi tabiiy-ilmiy mashg`ulotlarning yuzaga kelishi. Masalan: nutq o`stirish, tasviriy faoliyat, tevarak atrof bilan tanishtirish, qurish-yasash, loy ishi, tabiat mashg`ulotlari asosida ekologiya kursining yuzaga kelishi
3. Kompleks ob`ektlarni o`rganish asosida integrasiyaning kompleks ob`ektlari bog`cha qobiliyatini rejalashtirish, mashg`ulotlar, ko`ngilochar tadbirlar (mahalla, oila hamkorligi asosida).
4. Maktabgacha ta`lim o`quv dasturlarida global ta`lim masalalarini o`z ichiga olgan modellarni qo`llash yo`li bilan muvofiqlashtirish. Bunda bola faqatgina mashg`ulotlar jarayonidagi ma`lumotlar bilan cheklanibgina qolmasdan, balki, hayotiy, dunyoviy tushunchalarga ham ega bo`ladi.

O`zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta`lim "Konsepsiyasi", "Nizomi" va "Bilimdon" tayanch dasturining tahliliga asoslanib, maktabgacha ta`lim tashkilotlarida o`tkaziladigan mashg`ulotlar mavzulari har bir guruhning yosh va ruhiy xususiyatlarini hisobga olgan holda tanlanganligiga guvoh bo`lindi. Bu esa mashg`ulotlarning o`zaro integrasiyalash imkonini beradi.

Ta'lim faoliyatining etakchi turi sifatida bolaning kundalik hayot jarayonini qayta quradi: kun tartibi o'zgaradi, erkin o'yinlar vaqti qisqaradi. Bolaning mustaqilligi va uyushganligi, uning ishchanligi va intizomligiga talablar jiddiy ravishda ortadi. Maktabgacha yoshdagi bolalikka nisbatan o'quvchining o'z hatti-harakati, majburiyatlarini bajarishga shaxsiy mas'uliyati ancha-muncha ortadi.

Qisqa muddatli guruhlarda quyidagi mashg`ulotlarni tashkil etiladi va ularni integratsiyalsh jarayonida mavzularnining mazmunan bog`liqligiga e`tibor qilinadi.

Qisqa muddatli guruhlarda ta'lim jarayonini tashkil etish qator shartlarga javob berishi kerak:

1.Maktabgacha yoshdagi bolalarning kun tartibida faoliyatning har xil turlarini – oʻquv, mehnat va oʻyinlarni dam olish va mustaqil mashgʻulotlar bilan birgalikda amalga oshirgan holda oqilona taqsimlash ularning charchab qolmasligiga xizmat qiladi;

2.Maktabgacha ta'limning variativ shakllarini tashkil etishda ta'lim faoliyatining mazmuni bolalar faoliyatining turli sohalarini qamrab olishi, bilimlarning predmet sohalarining oʻzaro uygʻunligini ta'minlashi, shaxsning milliy madaniyatining asoslarini shakllantirilishi lozim. Bu keyinchalik bolaning boshlangʻich maktabda nazariy bilim va amaliy koʻnikmalarni muvaffaqiyatli egallashiga imkon beradi.

Xulosa o`rnida shuni ta`kidlash lozimki, qisqa muddatli giruhlarda integratsiyalashgan mashg`ulotlarni to`g`ri tashkil etish maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta`limiga tayyorlash vazifasining sifatini oshishiga xizmat qiladi. Qisqa muddatli guruhlarda bolaning qisqa muddatda maktab ta'limiga tayyorlashda mashgʻulotlarni oʻzaro integratsiyalash asosida tashkil etish oʻzining tezkor natijasini beradi.

ADABIYOTLAR:

1.Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining "2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida" gi qarori "Xalq soʻzi" gazetasining 259-son. 31 dekabr. 2017.
2.Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qoʻyiladigan davlat talablari. - T. 2018.
3."Ilk qadam" davlat oʻquv dasturi. - T.: 2018.
4.Oʻzbek tilining izohli lugʻati. J.II. – T.: "Oʻzbek milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. – 672 b.
5.Zunnunov.A. Sulaymonov A. «Ta'lim jarayonida oʻquv fanlarini integratsiyalash omillari».T.2004. 4-5 b

УДК 37.013.46

БАСТАУЫШ ТӘЛІМ ОҚЫТУШЫЛАРЫНЫҢ БІЛІМІН ЖЕТІЛДІРУДЕ ЖАС ҰРПАҚҚА САУАТТАНДЫРУ КЕЗЕҢІН МЕҢГЕРТУДІҢ ХАЛЫҚ ПЕДАГОГИКАСЫ МЕН ҒЫЛЫМИ ПЕДАГОГИКАНЫҢ САБАҚТАСТЫҒЫН ДӘЙЕКТЕУ

Джураева Пердегүл Саидовна
Өзбекстан Республикасы Науаи облыстық халыққа білім беру қызметкерлерін қайта дайындау және олардың білімін жетілдіру территориялық орталығы «Мектепке дейінгі, бастауыш және арнайы білім беру методикасы» кафедрасы аға оқытушысы

Аннотация: *Оқытушылардың білімін жетілдіру мақсатында оқу курстарында сабақтарды тиімді ұйымдастыруымызда сауаттандыру кезеңі, сабақта оқушылардың дайындық дәрежелері мен меңгерушілік қабілеттеріне сәйкес іс жүргізу, халықтық тәрбиенің басты қағидаларының ғылыми педагогикамен байланысын іс жүзіндегі маңызы, "Әріптер әлеміне саяхат" тақырыбында балаларға базарлық ретінде ұсынылып отырған әріптер кесіміндегі тақпақтар жинағынан үлгілер.*

Тірек сөздер: *тәлім, теориялық білім, сауаттандыру кезеңі, педагогик жанасу, балалар ұғымы, ұлттық құндылықтарымыз, халықтық тәрбие, ғылыми педагогика, тапқырлық тәсілі, ұйымдастырушылық қабілеті, ғұлама.*

Anotation: *Literacy period in the effective organization of lessons in orden to improve the knowledge of teachers, the level of readiness and leadership skills of students in the classroom, the practical significance of the connection of the main principles of public education with scientific pedagogy, samples of poems from the collection of letters.*

Keywords: *education, theoretical knowledge, the stage of literacy, pedagogical approach, the concept of children, our national values, folk education, scientific pedagogy, ingenuity, organizational skills, knowledge.*

«Тәлім деген сөз адамға оқыту, түсіндіру негізінде теориялық білім беру, тәрбиенің теориялық қасиеттерін, белгілі бір өнерді иелеу үшін қажетті болған ақылақ нормаларын және практикалық біліктерін үйрету болып саналады», - деген екен шығыс ғұламасы Әбу Насыр Фараби. Ендеше, біз бастауыш сынып оқытушыларының білімін жетілдіру мақсатында оқу курстарында сабақтарды тиімді ұйымдастыруы мақсатында сауаттандыру кезеңі – күрделі үдеріс болып, бірінші сыныпта жүзеге асырылып, мұнда оқушылардың иелеген оқу мен жазу дағдылары барлық оқу предметтерін меңгерулері үшін мүмкіндік туғызатынын, оқу мен жазуды білмейтін оқушыға математика, табиғаттану, бейнелеу және тағы басқа оқу пәндерінен білім, білік, дағдыларды беру үшін әрекетттенетін жұмыстардың ешқандай да нәтижесі болмайтынын түсіндіре отырып, педагогик жанасуымыздың басты міндеттеріздің бірі екенін дәйектілікпен теориялық, әрі методикалық тұрғыдан ұқтыруымыз тиіс. Міне, осындай маңызды да күрделі міндетті нәтижелі шешу үшін оқытушы тәлім әдістерін дұрыс және орынды қолдануы, сабақтың әрбір минутынан ұтымды пайдалануы, сабақта оқушылардың дайындық дәрежелері мен меңгерушілік қабілеттеріне сәйкес іс жүргізулері талап етіледі. Оқыту үдерісінде оқушылар оқуды жемісті иелеуі үшін буынға бөлу, буын шекарасын анықтау, буыннан дыбысты ажырату, дыбысты әріппен белгілеу, кеспе әріптерден буын құрастыру мен оқу, кеспе буын, олардан сөз құрастыру жұмыстары үздіксіз түрде өткізіліп барылуы тиіс. Мұндай сабақтар сондай ұйымдастырылуы тиіс, ол әрбір баланың білімін меңгеру мүмкіншіліктерін есепке алуы, шығармашылық және өзіндік пікірлеуге үндеуі қажет. Ауызша және жазбаша сөйлеу мәнерінің дұрыс дамуына, бала жеке менінің жалпы бағытта кемелденуіне әсер етсін және тәміндесін.

Қорытындылай келе, жалпылама үйрену барысында бірінші басқыштағы сабақтарды “сөйлеу мәнерінің фонетик бөліктерін үйрену сабақтары” деп те аталатынын, мұнда оқушылар бірыңғай дыбыс пен әріпті үйренуге дайындалатынын да атап өту жөн. Бізге белгілі, балалар тілді бір бүтін бірлік ретінде ойлайды. Міне, осы ойлаулары негізінде сөйлеу мәнерінің бөліктерден құралғанын үйренеді. Бала сөйлеу мәнерлерінің бөліктерден құралғанын біліп баруы нәтижесінде оның ең кіші бөлегі дыбыс екенін аңғара бастайды және сауат ашуға дайын болады. Содан соң балаға бірыңғай дыбыс пен оны бейнелеуші форма - әріп таныстырылады. Екінші басқышта буын мен сөзден дауысты дыбысты ажыратып алудың қолайлығын есепке алып, “дауысты дыбыс және әріптер үйренілетін сабақтар” деп те негізгі кезеңді атайтынын ескертіп өткен жөн.

Сауаттандыру кезеңі таусылғаннан соң, “Әліппе” оқулығымен қоштасу мерекесі мектепте тәлімдік-тәрбиелік шаралар ретінде сыныптан тыс кең көлемде өткізіледі. Бұл шара – бірінші сынып оқушылары үшін өте ірі, тарихи оқиға болып қалуы, бір өмір жүректерінің түбінде естен кетпестей із қалдыруын терең ойлағаған түрде қызықты, әсерлі, тартымды, қуанышты көңілде өткізілуіне мән берілуі тиіс. Балалар әрбір әріпке талдау айтуда, “Әліппе” ден үйренген өлеңдер мен тақпақтарын, мақал-мәтелдерін, жаңылтпаш пен ертегі, жұмбақтар жайлы білімдерін көрсету барысында оларды

қошеметтеп, еркін сөйлеулеріне, ойнақы әрі әсерлі айту ережелеріне мұқият зер салуларын қадағалау – балалар ұғымы үшін психологик-педагогик тұрғыдан да талап дәрежесінде болуы керек. Сондай-ақ, ән айту мен билерінде ұлттық, тәлімдік-тәрбиелік мақсаты маңызды саналған орындалуы жеңіл, ойнақы, әрі тез үйрену мүмкіншілігі бар түрлерінен пайдалану – балалар үшін шынайы қызуғушылықтарын арттыруда мазмұнды мәнге ие. Осылайша, білім жайлы толғаныстарымыз бен толғауларымызды халықтық тәрбиенің басты қағидаларының ғылыми педагогикамен байланысын іс жүзіндегі маңызына тереңірек назар аударайық.

Халық педагогикасында ұлттық құндылықтарымызды білім мен тәрбие жүйесінде ұштастыра меңгертуімізде баланың жас ерекшелігін ескере отырып жүргізуді талап еткен. Мәселен, "ұлыңа бес жасқа дейін патшадай қара, он бес жасқа дейін қосшыңдай сана, он бес жастан асқан соң ақылшы досыңдай бағала" деген мәтел баланы еркін тәрбиелеудің, көмекшім деп үмітпен қараудың, ақылшым деп тең санаудың қажеттігін мегзейді. Ал бұл ғылыми педагогиканың ынтымақтастық принципімен қабысып жатыр. Сондай-ақ, ұлттық салт-дәстүрлерімізді бала санасына үйлестіре үйретуіміз оның жеке бас ерекшеліктерін (психологиясын) ескере отырып жүргізуді де ескертеді. "Баланы туады екенсің, мінезді тумайды екенсің", "Бір биеден ала да туады, құла да туады", "Балаңа үміт арту — әкенің парызы, ақтау — баланың қарызы" деп ой түйіндеген.

Халық педагогикасының тағы бір принципі балаға үлкен талап қоя білуге, оның жеке басын қадірлеуге негізделген. Баланың жіберген қателіктерін үлкендер дер кезінде бақылап, дұрыс жолға салуды мақұлдаған. "Ата балаға сыншы", "Баланың балалығына әкенің даналығы бар", "Ақырып айтқаннан ақылмен айтқан артық" деген мәтелдер осы ойды құптаудан туған. Яғни, тәрбиешінің жылы жүректі болуын, тапқырлық тәсілмен тәрбиелеуін орынды санаған.

Шәкіртті тәрбиелеу, оқыту барысында ақыл-ойын дамыту бүгінгі педагогиканың ең көкейкесті мәселелерінің бірі. Дамыта оқытып тәрбиелеу ісі асқақ арманмен байланысты. Осыны құптаған ата-бабамыз "Армансыз ұлан – қанатсыз қыран", "Арманы жоқтың пәрмені жоқ" деп, келешекті қиялдай білетін арманға, ой дербестігіне тәрбиелеуді мақсат еткен.

Міне, осындай пікірлерді одан әрі өрбіте отырып, ғылыми танымдарды сабақ үдерістерінде де халық педагогикасының "сегіз қырлы, бір сырлы" ұстанымымен ұштастыра қолданудың неғұрлым шығармашылық ықпалы бар екенін пайымдау мақсатында түрлі шаралар өткізу – кіші мектеп жасындағы балалар үшін соғұрлым тиімді дағды болары сөзсіз. "Әріптер әлеміне саяхат" тақырыбында балаларға базарлық ретінде ұсынылып отырған әріптер кесіміндегі тақпақтар жинағынан «Әліппе» мерекесінде пайдаланса, балалардың тіл байлығы мен есте сақтау зерделігін арттырған боласыздар. Өйткені, мұндай шаралардың мақсаты мен міндеті: жан-жақты жетілген азамат тәрбиелеу, ал мазмұны: ұлттық салт-дәстүрлер арқылы балаға ақыл-ой, адамгершілік, әсемдік, дене, денсаулық, еңбек тәрбиелерін беру, мінез-құлық дағдыларын қалыптастыру болып табылады. Мәселен; А әрпі кесімінде төмендегіше түрде айту мүмкін:

Ана деген асыл жан,
Айтар әні бұрыннан:
"Ана тілің – арың бұл" ,
Асқақ тұтқан қашаннан.

Сондай – ақ, мақал-мәтелдер мен насихат сөздерді де жатқа айтуларында алфавит ретімен, әрбір әріпке арнап жоспарлы меңгеру тағылымын үйрету тәлімдік-тәрбиелік мақсатқа сай келеді. Мәселен: «Ақылды адам – адаспайды», «Алдыңғы толқын – ағалар, Кейінгі толқын – інілер», «Аяз, әліңді біл, құмырсқа жолыңды біл», «Әлін білмеген әлек», «Әдептілік – адам көркі, Сәлемдесу - әдеп көркі», «Әдепті бала елге мәнзүр» және тағы басқалар.

Қорыта келгенде, мерекені тартымды, есте қаларлық дәрежеде ұйымдастыруда оқытушы шеберлігі мен тәжірибесі ерекше мәнге ие. Өйткені, баланың қашанда жаны пәк, көңілі нәзік, сенімі сезік. Оның түйсігі арқылы дүниенің қыр-сырын көре білу, көрген нәрселерімізді оларға бала тілінде әсерлі жеткізе білу – біз ұстаздардың аса жауапкершілікті де маңызды борышымыз. Балалардың жатқа айтқан жыр шашулары, шырқаған ән мен өлеңдері, ойнаған билері, сазналық көріністері бәрі – бәрінде Отанға, ата-анаға, дос пен ұстаздарға деген сүйіспеншіліктерінің лебі сезіліп-ақ тұрады. Перзенттерінің көңіл-күйінен ризалық пейіл танытқан ата-аналардың ұстазға білдірген тілектері мен ниеттерінің өзі бір дүние-ақ.

Иә, ұстаз үшін осы бір ауыз жылы сөз оның бүкіл еңбегінің еленгендік дәрежесі, өзі үшін адамилық әрі кәсіптік ар - ожданы мен міндетіне берілген әділетті баға мен алғыс болмақ. Осы тұсты ұлы ғәзелтанушы ғұлама Әлішер Науаи бабамыздың «Мұғалімнің мақсаты лауазым үшін күрес болмауы, білмеген ілімдерін айтпауы, өзін көрсету үшін дәріс бермеуі, тойымсыздық пен қатулық жасап, босқа сөз сатпауы, айқай көтермеуі тиіс», - деген ұлағатты сөздеріне әрдайым сүйенуіміз тиіс.

ПАЙЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Бала меніне бағытталған тәлім. 1, 2, 3 – модулдар. – Жалпы білім беру мектептерінің оқытушылары үшін оқу модулдары. Т.: «Жасырынбақ - плюс»баспахана үйі, 2013.- 147 б.
2. М.Омаров, Әліппе. 1 – сынып үшін. – Т. «Оқытушы», 2019. – 80 б.
3. Республикалық «Нұрлы жол» үнқағазы. 2019-2020 жыл сандары.
4. Джураева П.С. «Бастауыш сыныптарда сауаттандыру кезеңі мен «Әліппе» мерекесіне арналған » әдістемелік нұсқау. Науаи ОХББҚҚДБЖИ, 2010. – 21б.

UDK 37.013.46

THE ROLE OF SOCIAL NETWORKS IN THE EDUCATION OF CHILDREN

Khaydarova Rashidahon Khabibullaevna
Barotova Khurriyatkhon Adkhamjanovna
Boltaboeva Adiba Jakbaralievna
Namangan region 60th General Secondary School English teachers
Namangan city, Uzbekistan

Annotation*: In the 21st century, the age of science, technology and progress is rapidly evolving, and social networks are becoming the basis for the development of human consciousness. The Internet, which connects the world to the example of the "Spider Web", in the 1960s It was first used by the State Defense Agency.*

Keywords*: XXI century, 1960, USA, Defense Agency, Internet, Online, Technology, Development, Republic of Uzbekistan, 1997, Pedagogy, Family, Education, Ibrat.*

Nothing affects a child's hard-heartedness as much as an example, and there is no example that is stronger and more enduring than the example of parents and teachers. What kind of person will be today's child tomorrow is how this period, often called childhood, passed from his mind and heart to the environment. The age of the child should be taken into account in relation to the child.

Upbringing is the spiritual core of a person and its roots go to the family. The family is a part of society and it raises perfect children for this society. Thus, the foundation of human

maturity lies in the initial upbringing received from the family. However, the beginning of greatness is not limited to upbringing, but is accompanied by education. The leadership of science and education in the process of orientation is invaluable.

Today is the development of science, its past, its history, it is an unbroken bridge of yesterday and today. Although technology was not developed in the past, the scientific-theoretical approach was the high development of its time. This can be clearly seen in the place of our great scientists in history.

In the 21st century, the rapidly evolving 21st century science and technology is becoming the basis for the development of modern social networks. It was first used by the Agency. Its global distribution has led to the most rapid popularity of the period. Although the Internet first appeared in the Republic of Uzbekistan in 1997, its importance is still evident today.

Of course, this is a turning point in the educational process. The use of modern technical means in the educational process, improving the quality of teaching depends on these tools. Relevant methodological recommendations are aimed at creating a technical environment in the educational process, ie the application of the Internet in the teaching process.

Concepts such as "Computer technology" and "New information technology" have emerged, which can be used as a modern technical tool for the implementation of modern pedagogical technology. hose. Whether we like it or not, today's social development encourages children to be creative in their education. In the process of education, the Internet has radically changed the quality of education. The task and task is to apply educational standards in the educational process. If this task is not fulfilled, the achievement of quality and efficiency in the field of education is a learning process. transactions will be qoladi.Shuning addressing the issues of improving the organization of the content of the course and students can meet the requirements of the international standard of education training and education, in social networks, the role of the Internet.

Due to today's global problem of human health, the need for the Internet has increased. Online classes have been organized at all levels of education. As a result, no student is limited to the distance learning process.

Today, we, educators, have a great responsibility to make the most of the free time of young people staying at home. In the process, parents themselves are directly involved not only in upbringing, but also in education. The success of each lesson depends on the goal the teacher has set for himself. When the goal is clear, dimensional, achievable, significant, realistic, and time-bound, the lesson The new teaching method has aroused the interest of students and pupils.

The convenience of social networks has increased so much that as a result, for students and young people ZIYONET.uz, UZEDU.uz., Edupartal, Kitob.uz, Kitob ulashamiz.uz, Online school, Sites such as an online library have been introduced. The ZOOM program is one of them.

The potential of social networking has developed so much that even a home-based online money-making program has been introduced for students.

In order to organize the effective use of the younger generation in social networks, competitions in sports, science and innovative technologies are also the most effective way to spend time with students. It should be noted that this system is highly accurate and understandable. Because it is based on distance and clear goal-orientation.

Their active work and thinking in the acquisition of knowledge by students through online lessons. is considered an essential element.

The rational use of social networks in the educational process focuses on identifying the previous knowledge of students, which is the basis for the acquisition of new knowledge, because knowledge is strengthened when it is evaluated with information that is the basis of existing new knowledge.

At present, our talented and educated young people have been trained and gained experience in the field of distance education in leading universities and research centers abroad

through social networks. This has led to the expansion and strengthening of international relations in the field of education. We must constantly strive to improve our knowledge, skills and abilities. We must be leaders in the formation of a well-rounded person-citizen.

In conclusion, it can be said that in a rapidly growing social life, accustoming humanity and, in particular, our dear children to the benefits of popular culture, is an important task for dear teachers and parents. Every citizen should feel the importance of educating children, for example, white paper, not obscene, seductive, war sites, but the national spirit, Uzbek values and the spiritual heritage of our great ancestors.

REFERENCES:

1.Farberman.B.L. The most important innovation in education. Enlightenment. May 24, 1995.
2.Saidaxmedov.N.Pedagogical technology: analysis, definition, review.
3.Ishmatov.Q.Theoretical bases of pedagogical technology.1999.
4.Ziyonet.uz.
5.Pedagogika.uz.

UDK 37.013.46

ZAMONAVIY TA`LIM

Ruzimuhammedova Lobar
Guliston tumani 7- umum ta'lim maktabi boshlang'ich sinf o'qituvchisi
Sirdaryo viloyati, O'zbekiston

Annotatsiya: *Ta'lim jarayonini zamon talablari darajasida moslashtirishga, muommolar yechimimni topishga va ta'lim mazmunini shakli va usullarini muntazam yangilashga qaratilgan zamonaviy pedagogik texnalogiyalar dars sifatini oshiradi.*
Kalit so'zlar: *Ta`lim, zamonaviy, o`quv, interfaol, ko'rgazmali qurol, test.*

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning O'qituvchi va murabbiylar kuni munosabati bilan soha xodimlariga yo'llagan tabrigida O'zbekiston Respublikasini 2017-2021-yillarda rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi asosida barcha sohalarda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar muvaffaqiyati, mamlakatimizning rivojlangan davlatlar qatoridan munosib o'rin egallashi, avvalo, ilm-fan va ta'lim-tarbiya sohasining rivoji bilan bog'liq ekani alohida ta'kidlandi.

Shu nuqtai nazardan, keyingi bir yil davomida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti va Vazirlar Mahkamasining ta'lim-tarbiya sohasiga oid 74 farmoni, qaror va farmoyishi qabul qilingani bejiz emas. Maqsad farzandlarimizning zamon talablari darajasida, xalqaro andozalarga mos ta'lim-tarbiya olishi, kasb-hunar egallashiga erishish hamda yetuk mutaxassis kadrlar tayyorlash orqali mamlakatimiz taraqqiyotini ta'minlashdir.

Prezidentimizning 2017 yil 20 apreldagi "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori ham ushbu sohadagi islohotlarni amalga oshirishning muhim huquqiy asoslaridan biri bo'ldi. Mazkur qaror oliy ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish, mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish borasidagi ustuvor vazifalarga mos holda, kadrlar tayyorlashning ma'no-mazmunini tubdan qayta ko'rib chiqish, xalqaro standartlar darajasida oliy malakali mutaxassislar tayyorlash uchun zarur sharoitlar yaratishga qaratilgani bilan ahamiyatlidir.Qarorda belgilangan vazifalarning samarali yechimini ta'minlash maqsadida oliy ta'lim darajasini sifat jihatidan oshirish va tubdan takomillashtirish, oliy ta'lim muassasalari

moddiy-texnik bazasini mustahkamlash va modernizatsiya qilish, ularni zamonaviy o‘quv-ilmiy laboratoriyalari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan jihozlash choralari ko‘rilmoqda. Oliy ta’lim tizimini 2017-2021 yillarga mo‘ljallangan kompleks rivojlantirish dasturi tasdiqlandi. Dasturda har bir oliy ta’lim muassasasi bo‘yicha amalga oshirilishi lozim bo‘lgan vazifalar, chora-tadbirlar belgilab berildi.

Boshlang’ich sinf o’qituvchisi ta’limning poydevori bo’lib, har bir darsida yangi usul, uslub yoki texnalogiyani joriy etish orqali o’quvchida mustahkam bilim bilan birga, uni amaliy faolyatda qo’llashning ko’nikma va malakalakalarini tarkib toptirsa maqsadga mufofiqdir. Dars berayotgan sinfiga taaluqli didaktik matreallarni, darsliklarni uslubiy qo’llanmalarni va elektron o’quv vositalarini ham mukammal o’rganishi, shuningdek, ularni darslarda qo’llay olishi lozim.

Darsni boy ko’rgazmali qurollar bilan tashlik etish o’quvchilar diqqatini jamlashga yordam beradi . Ko’rgazmali materiallar faqat rasm emas, balki masala matni, misollar yoki kartochkali hamda test topshiriqlari ham bo’lishi mumkin.yana shular orasiga onlayn darslarni ham qo’shish mumkin. Bulardan o’qituvchi doimiy ravishda darslarda faol qo’llay olsagina ular foyda keltira oladi.sizu bizga shu paytgacha notanish bo’lgan “masofaviy ta’lim “ bugun zaruriy ehtiyojga aylandi.Sababi yurtimizdagi hozirgi vaziyat bizga onlayn darslarga bo’lgan talabni ham suv va havodek zarur ekanligini va bu tajribani ham o’zlashtirish kerakligini yaqqol ko’rsatib turibdi.onlayn darslar qanday bo’ladi? U bizga nima uchun kerak Keling siz bilan onlayn darslarning ustun va zaif jihatlarini ko’rib chiqamiz.

Ustunligi

-Ortiqcha vaqt va kuch talab etmaydi

-Bir vaqtning o’zida butun mamlakatni qamrab olishi mumkin.

-Qoldirilgan darsni internet orqali ko’rish mumkin.

-Barcha darslar zamon talablariga mos ravishda tashkil etilishi.

Bu darslarning jonli bo’lmasligi o’quvchilarni nazorat qilish imkonini cheklaydi. Bu esa ayniqsa past o’zlashtiruvchi o’quvchilarning vazifalari e’tibordan chetda qolishiga olib keladi.

Respublikamizning barcha hududlarida ham internet tezligi yuqori emasligi.

Kuchli shamollar tufayli elektr energiyasidagi uzulishlar ham darslarni vaqtida ko’rishga, o’zlashtirishga to’siq bo’ladi.

Kelgusida biz shu muammolar yechilishini va O’zbekiston masofaviy ta’limda ham yetakchi o’rinlarda bo’lishini istaymiz.Inavatsion texnalogiyalarni mukammal o’rganish, ularni ta’lim jarayoniga moslashtirish va amaliyotda muvoffaqiyatli qo’llash hozirda davr talabi bo’lib, o’qituvchi va o’quvchilar uchun yetarlicha qulayliklar yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy texnalogiyalardan foydalanilganda o’quvchilarga bilim berish sifati yuqori darajada ta’minlanadi. Buning natijasida o’qituvchi mehnatining sifat va samaradorligi yanada ortadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 1997-yil 29-avgustdagi “Ta’lim to’g’risida”gi Qonuni.

2.Mirziyoyev Sh. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: O‘zbekiston, 2017.

3.www.ziyonet.uz

4.www.kitobxon.com

UDK 37.013.46

UMUMUMIY O‘RTA TA’LIM MAKTABLARI O‘QUVCHILARINING YOZMA NUTQINI INSHO YOZISH ORQALI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Hayitboyeva Feruzaxon Nizomjonovna
Qo‘shtepa tumani 7-maktabning ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi
Farg‘ona viloyati O’zbekiston

Annotatsiya: *Maqolada umumta’lim maktablari o‘quvchilarining yozma nutqini insho yozish orqali rivojlantirish usullari ko‘rsatib berilgan. Shuningdek, muallif o‘quvchining shaxsiy nutqiy faoliyatini shakllantirishdagi metodik talablarini aytib o‘tgan.*

Kalit so‘zlar. *Syujet, peyzaj, hissiyot, individuallik, epizod, badiiy tasvir, insho, obrazlilik, yozma ish, uzluksiz ta’lim, tasavvur, atrof-olam, ko‘nikma, boshlang‘ich ta’lim, maktabgacha tarbiya davri, og‘zaki matn.*

Nutq fikr bayon qilish vositasi bo‘lib, og‘zaki va yozma, ichki va tashqi nutq kabi shakllari mavjud. Nutqning amaliy ahamiyati shundaki, tafakkur nutq yordamida ro‘yobga chiqadi. Og‘zaki nutq pauza, urg‘u, intonatsiya va tovushlar orqali borib yetsa, yozma nutq esa harf va so‘zlarning ma’lum qonuniyat asosida o‘zaro birikuvi (tinish belgilar, abzas, paragraf) orqali borib yetadi. Og‘zaki nutqni eshitamiz, yozma nutqni ko‘ramiz va o‘qiymiz. Yozma nutqda savodxonlik va mazmun asosiy o‘rin tutadi.

Yozma nutqning talabi quyidagicha:

– Har bir so‘z, har bir jumla muallif maqsadini amalga ochirishga xizmat etishi lozim.

– Yozma nutqda fikr ifodali va ravon bayon etilishi kerak.

– Bildirilgan fikrlar asosida xulosa chiqarilishi shart.

Ta’lim va tarbiya metodikasi

Nutq faoliyati, shuningdek, o‘quvchilar nutqini o‘stirish uchun bir necha shartga rioya qilish zarur:

1. Kishi nutqining yuzaga chiqishi uchun talab bo‘lishi kerak. O‘quvchilar nutqini o‘stirishning metodik talabi o‘quvchi o‘z fikrini, og‘zaki yoki yozma bayon qilish xohishini va zaruriyatini yuzaga keltiradigan vaziyat yaratish hisoblanadi.

2. Har qanday nutqning mazmuni, mavzusi bo‘lishi lozim. Bu material qanchalik to‘liq, boy, qimmatli bo‘lsa, uning bayoni shunchalik mazmunli bo‘ladi. Shunday ekan, o‘quvchilar nutqini o‘stirishning ikkinchi sharti nutqqa oid mashqlarning mavzulari haqida bo‘lib, o‘quvchining nutqi mazmunli bo‘lishi uchun g‘amxo‘rlik qilishi hisoblanadi.

3. Fikr tinglovchi tushunadigan so‘z, so‘z birikmalari, gap, nutq yordamida ifodalansagina tushunarli bo‘ladi. Shuning uchun nutqni muvaffaqiyatli o‘stirishning uchinchi sharti − nutqni til vositalari bilan qurollantirish hisoblanadi. O‘quvchilarga til namunalarini berish, ular uchun yaxshi nutqiy sharoit yaratish zarur. Nutq o‘stirishning metodik sharti nutqiy faoliyatning keng tizimini yaratish, ya’ni, birinchidan, yaxshi nutq namunasini idrok etish, ikkinchidan, o‘rgangan til vositalaridan foydalanib, o‘z fikrini bayon etish uchun sharoit yaratish hisoblanadi.

Bola tilni nutqiy faoliyat jarayonida o‘zlashtiradi. Buning o‘zi yetarli emas, chunki u nutqni yuzaki o‘zlashtiradi. Nutqni egallashning qator aspektlari mavjud. Bular:

– Adabiy til me’yorlarini o‘zlashtirish. Maktab o‘quvchilarini adabiy tilni sodda so‘z-lashuv tilidan, sheva va jargondan farqlashga o‘rgatadi, adabiy tilning badiiy, ilmiy, so‘z-lashuv variantlari bilan tanishtiradi.

– Jamiyatimizning har bir a’zosi uchun zarur bo‘lgan muhim nutq malakalarini, ya’ni o‘qish va yozish malakalarini o‘zlashtirish. Bu bilan o‘quvchilar yozma nutqning xu-susiyatlarini, uning og‘zaki-so‘zlashuv nutqdan farqini bilib oladi.

– O‘quvchilarning nutq madaniyatini takomillashtirish. Til jamiyatdagi eng muhim aloqa vositasidir, mana shu ijtimoiy ahamiyatidan kelib chiqib, maktabda o‘quvchilarning nutq madaniyatiga alohida e’tibor beriladi.

Bu vazifalarni bajarish uchun o‘qituvchi o‘quvchilar bilan rejali ish olib borishi lozim. Buning uchun o‘quvchilar nutqini o‘stirish ustida ishlash tushunchasiga nimalar kirishini bilib olish muhimdir.

Nutq o‘stirishda uch yo‘nalish aniq ajratiladi:

– so‘z ustida ishlash;

– so‘z birikmasi va gap ustida ishlash;

– bog‘lanishli nutq ustida ishlash.

Insho qanday turda bo‘lishidan qat’i nazar, og‘zakimi yoki yozmami, o‘zida o‘quv-chilarning o‘z fikrlarini yaratishga yo‘naltirilgan ishni mujassamlashtiradi. Insho o‘quvchining shaxsiy nutqiy faoliyatini shakllantirish va rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu ikki yo‘nalishdagi ishni: nutqiy faoliyatni takomillashtirish hamda nutqiy ko‘nikmalarning har birini shakllantirishni o‘zida mujassamlashtirgan mashqlarning bir ko‘rinishi sanaladi. Muallif tomonidan hal qilinadigan matn mavzusi, uning asosiy g‘oyasi, mikromatnning tarkibi, ularning izchilligi, til vositalaridan foydalanish xususiyatlariga doir sharhlar o‘quv-chilarga topshiriqni to‘laqonli tushunish imkoniyatini beradi. Muallif fikrini yuzaga chiqa-rish esa insho yozishga tayyorlanish jarayonida o‘quvchi oldiga barchasini aniqlash va amalda qo‘llash vazifasini qo‘yadi.

Insho, bu – o‘quvchilarning tabiiy monologik nutqining yanada mukammal bo‘-lishiga, nutqiy faoliyati tajribasining boyitilishiga qaratilgan mashq turi hisob lanadi. Insho o‘tkazish haqiqiy nutqiy faoliyatda mavjud bo‘lgan barcha shart-sharoitlarni kuzatishni talab qiladi. Nutq har doim insonlarga hamroh bo‘ladi. U mustaqil faoliyat sifatida, shuningdek, mehnat, o‘yin, ijodiy va boshqa faoliyat bilan ham bog‘liq bo‘lishi mumkin. Aynan shu sabab aniq bir nutqiy asarni yozishga tayyorgarlik ko‘rishdan oldin muloqotning aniq vaziyatini yaratish, o‘quvchilarda unga kirishib ketish ehtiyojlarining shakllanishi haqida qayg‘urish kerak. Nutqiy muloqot fikr almashish shakliga ega bo‘lishi kerak. Bunda o‘qituvchining roli so‘rash va javob talab qilishdan emas, balki muloqotda qatnashadiganlar, ya’ni o‘quv-chilar qarashlariga qiziqish bildiradigan teng huquqli suhbatdosh bo‘lishdan iborat bo‘li-shi lozim. Bunday holatning o‘ziga xos xususiyatlari shundaki, u tajribaliroq kishi sifatida suhbatni boshqarib boradi. Suhbatning ko‘zda tutilgan mavzusi u yoki bu darsdagi ta’lim topshiriqlari bilan aniqlanadi. Erkin muloqot davomida suhbat nutqini takomillashtirish, ilmiy-rasmiy yoki badiiy nutqni maxsus tashkillashtirish yoki o‘quvchilarning dars jarayonidagi boshqa faoliyat tur-laridan foydalanish mumkin. Masalan, ilmiy-rasmiy nutqning qo‘yilishida to‘g‘ri tashkil qilingan o‘quv faoliyatida topshiriqni bajarishning tanlangan usullari, o‘z fikrining dalil- isbotlari, bajariladigan o‘quv harakatlarining izohlari va boshqalar katta rol o‘ynaydi. Badiiy nutqni rivojlantirish uchun borliqni ruhiy-hissiy idrok qilishga asoslangan tasav vurga keltirish ishi-da so‘z orqali ifodalanadigan ijodiy faoliyatni tashkil etish juda muhim. Bu nafaqat ona tili va adabiyot darslarida, balki musiqa va rasm darslarida ham muhim sanaladi. Nutqiy vaziyatlardan foydalanish matn tuzishga maxsus tayyorlanishni o‘tkazishni taqiqlamaydi. Inshoning mavzusi, janri va tayyorgarlik ishining xarakteriga ko‘ra, birinchi navbatda, o‘quvchilarga qaysi uslubdagi matnni tavsiya qilish, so‘ng umumiy vaziyatlardan biriga daxldor bo‘lgan va o‘quvchilar uchun qiziqarli, hayotiy bo‘lgan aniq holatlarni o‘ylab topish zarur.

Inshoni yozish bosqichida o‘quvchilar imloviy xatoga yo‘l qo‘yish qo‘rquvidan xalos bo‘lishlari uchun ularning diqqati aynan nutqiy topshiriqlarni bajarishga qaratilgan bo‘li-shi lozim. Amaliyotda qo‘llanilgan yo‘riqnomaga ko‘ra, faqat yozilishi aniq bo‘lgan so‘z-lardan

foydalanish xavflidir, chunki bu holat tayyorgarlik ishlarining ahamiyatini yo‘qqa chiqaradi va o‘quvchilarning nutqini rivojlantirishga to‘sqinlik qiladi. Insholarni tekshirish bosqichida o‘quvchiga mazkur masalani o‘zi mustaqil tekshirish uchun ma’lum bir vaqt beriladi.
Inshoni yozish bosqichi quyidagicha tashkil qilinadi:
– dastlabki tayyorgarlik;
– nutqiy vaziyatni yaratish;
– o‘z-o‘zini nazorat qilish;
– insho(matn)ni yozish.

Matn – mazmun, uslub va grammatik jihatdan o‘zaro bog‘langan va aniq ketma-ketlikda joylashgan gaplar qatoridan tuzilgan tugallangan asar. Matndagi gaplar oddiy, oldinma-keyin kelmaydi. Balki bu bog‘lanishning o‘z qonunlari mavjud. Gaplar orasida teng sizlik mavjud. Gaplar kontekstga bog‘liq bo‘lishi yoki bo‘lmasligi mumkin. Kontekstga bog‘liq gaplarni mustaqil ishlatish mumkin emas, chunki ularning mazmuni kontekstdan tashqarida har doim ham tushunarli bo‘lavermaydi. Gaplardagi o‘zaro aloqa zanjir usulida (ikkinchi gap birinchi gap bilan, uchinchi gap ikkinchi gap bilan) yoki muqobil (gaplar o‘zaro bog‘lanmaydi, balki o‘zaro taqqoslanadi, bunda barcha gaplar birinchi gapga bog‘langan bo‘lib, uni aniqlab keladi) bo‘lishi mumkin. Matn qurilishi nutq turiga bog‘liq bo‘ladi.

Nutq turlarini tasniflashda bayon usuli, tasvir usuli va muhokama usuli alohida farqlanadi. Yozma nutqni rvojlantirish bosqichlarida tasvir usulidagi mashqlardan foydalanish samarali natijalar beradi. Narsani tasvirlash. Bunday tasvirda hamma narsa aniq, mantiqiy, to‘liq chegaralangan, shaxsiy hissiyot va tasavvurlarsiz bo‘lishi kerak. Badiiy tasvirda esa narsa haqida timsolli tasavvur beriladi. Bunday insholarda muallifning narsani idrok qilishi, kayfiyati, fikrlari va kechinmalari tasvirlanadi. Butun diqqat faqat narsaning timsolini yaratishga hamda yorqin detallarga qaratiladi. Tasvir uchun aniqroq ahamiyatga ega sifatlar, otlar, ravishlar, shuningdek, qiyoslashlar, qiyosiy oborotlar va ko‘chma ma’noli so‘zlardan keng foydalaniladi. Jonivorni tasvirlash. Jonivorni tasvirlash maktab insholarining eng sevimli turlaridan biridir. Bunday insho, odatda, shaxsiy taassurotlar va kuzatishlar asosida yoziladi. Jonivorni tasvirlash jarayonida uning qiliqlarini, u bilan bog‘liq qiziq sargu zashtlarni hikoya qilmaslik mumkin emas. Buning ustiga, bunday insholarda jonivorning hayotida ro‘y bergan biror voqeani emas, balki uning tashqi ko‘rinishini yoki xarakterini tasvirlash muhim. Jonivorlar tasvirida nasl, tirnoqlar (changallar), tumshuq (yoki burun), gavda, panja, tus kabi so‘zlardan o‘rinli foydalanish zarur. Ularning tashqi ko‘rinishi yoki xarakteriga xos eng muhim jihatlarni ko‘rsata bilish lozim. Xona (imorat) tasviri.Bunday matnlarni yaratish tajribasi juda kam, shuning uchun bunday inshoni yozish jarayonida o‘quvchilarda xona yoki binoning eng muhim o‘ziga xosliklarini ko‘rsata oladigan detallarga e’tibor qilish ko‘nikmasini shakllantirish lozim. O‘rin-joy tasviri.Bunday inshoda inson xohlagan joyni tasvirlashi mumkin: qish-loq, qo‘rg‘on, shahar, ko‘cha, hovli, maydon va b. Bunday tasvirning asosi berilgan joy uchun xarakterli bo‘lgan narsalarni hisobga olish va ularning tasviri sanaladi. O‘rin-joyni tasvirlashda “kuzatishning boshlang‘ich nuqtasi”ni topishni bilish talab etiladi. Masalan, siz adir yoki qirning ustida turib, shahar va uning atrofini kuzatyapsiz. Bunda quyidagi so‘zlar va so‘z birikmalaridan foydalanasiz: yaqinda, bir necha qadam narida, sal nariroqda, yaqinida, qarshisida, ko‘pqavatli uylar jamlanmasi, yangi rejalashtirish, ko‘priklarning nafis panjaralari, tasvirli burchaklar va h.k. Inson tashqi qiyofasini tasvirlash.Bunda insonning yuz tuzilishi, qomati, xatti-harakati, o‘zini tutishi, o‘ziga xos gavda holati, kiyim-boshi tasvirlanadi. Bunday tasvirning bosh vazifasi inson tashqi qiyofasining asosiy jihatlari va xarakterli xususiyatlarini aniqlash hamda uni so‘zlar orqali ifodalashdan iborat. Bu jihatlar insonning yurishturishi, qiliqlari, kasbi va mashg‘uloti, xarakter xususiyatlari bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin.

Harakat tasviri. Har qanday tasvirdagidek, harakat tasviri ham rasmiy va badiiy bo‘lishi mumkin. Rasmiy tasvirda asosiysi aniqlik va mantiqiy ketma-ketlik sanalib, jarayonning barcha unsurlarining to‘liq tasviri uchun yetarli bo‘ladi. Badiiy tasvirda esa o‘quvchining hissiyotiga

ta'sir etish, unda muayyan kayfiyatni tug'dirish asosiy xususiyat sanaladi. Insonning mehnat faoliyatini tasvirlovchi matnlar quyidagi qismlarga bo'linadi: ishga tayyorlanish, ishning borishi va ishning natijasi. Tabiat tasviri. Bunday tasvirli inshoda hikoya qilish uchun istalgan mavzu tanla-nishi kerak. Boshlash uchun badiiy asarlardan olingan tabiat tasvirlari o'qib eshittirilishi lozim. Keyin o'quvchilarga o'z kuzatishlaridan olingan taassurot bo'yicha yozish topshiriladi. Bunda yordam uchun quyidagi savollar beriladi: Tasvirlanayotgan narsa nimaga o'xshaydi? U nimani eslatadi? U insonda qanday fikr va hissiyotlarni uygotadi? Tasvir uncha katta emas, lekin yorqin bo'lishi kerak. Rasm tasviri. Bunday insho nafaqat o'quvchilarning luga'viy boyligini oshiradigan, balki go'zallikka intilishni, san'atni tushunish va qadrlashni o'rgatadigan, dunyoqarashini kengaytiradigan, kuzatuvchanligi va tasavvurini rivojlantiradigan ijodiy ish sanaladi. Tasviriy san'at olami juda boy va murakkabdir, u bir necha janrlarga bo'linadi: natyurmort, portret, peyzaj. Tasviriy san'atning asosiy belgisi – ranglardir. Ranglar so'z boyligining oshishida asosiy rolni o'ynaydi. Rasmni tahlil qilishda quyidagilar hisobga olinishi kerak:

– rasm janri;
– rasmda tasvirlangan shaxs va narsa(lar);
– rasm uyg'otadigan kayfiyat;
– rasmning asosiy mikromatnlari;
– muallif timsol yaratishda foydalangan tasviriy-ifoda vositalari (hajm, kompozitsiya, yorug'lik, rang va kolorit);
– muallif pozitsiyasini va rasmning asosiy g'oyasini ifodalashda bu vositalarning ahamiyati.

Tasvirlash, bu – narsa yoki hodisani ko'rsatish, ularning ayni damda berilgan maq-sad uchun muhimroq bo'lgan u yoki bu belgilarini ochib berishdir. Belgi nima? Biz uni tanib olishimiz uchun faqatgina unga xos bo'lgan xarakterli xususiyati, o'ziga xosligi hisoblanadi. Tasviriy inshoda syujet ham, qoidaga muvofiq, harakatlanuvchi shaxslar ham yo'q. Narsani tasvirlashda noaniqlikka yo'l qo'ymaslik uchun, birinchidan, uni diqqat bilan kuzatish, unda butun umumiy tasvirni ko'rsata oladigan detallarni ajratish; ikkin-chidan, uslub talablariga mos keladigan qiziqroq va yorqinroq belgilarni ajratib olish (ular ko'p bo'lishi shart emas), uchinchidan, timsolli qiyoslash, sifatlashlar kabi til vositalaridan moslarini tanlash muhim.Bugungi o'quvchilar ertaga qaysi kasb egalari bo'lishidan qat'i nazar, ular birinchi navbatda, madaniyatli kishi bo'lishlari lozim. Bugungi kunda madaniyatli kishi erkin va savodxonlik bilan yoza olishi va gapira olishi lozim. Shaxsni o'z fikr va tuyg'ularini xoh og'zaki, xoh yozma ravishda ifodalash malakasisiz rivojlantirish mumkin emas.
Shaxsni shakllantirish va rivojlantirish – ijtimoiy va iqtisodiy masalalarni hal qilishning dastlabki shartidir. Hozirgi zamonaviy maktablarda aksariyat o'quvchilar insho yozishni xohlamaydilar, yoki yozishga qiynaladilar. Biroq muloqotning zamonaviy davrida yozma nutqni o'quvchilarning eng ko'p talab etiladigan faoliyat turlaridan biri deb tan olish kerak. Chunki sayt tuzish, chatlar yordamida tarmoqda muloqot – bularning hammasi matnlarning mantiqiy va kompozitsion jihatdan tugallikka ega bo'lgan mustaqil ravish-da tuzilgan yozma nutq ko'rinishlaridir. Shuni esda tutish lozimki, har qanday xizmat qog'ozi – hujjatlar: hisobot, ma'lumotnoma, tavsiyanoma, qaydmi – bularning hammasi inshoning bir turi sanaladi va ishbilarmon kishining muvaffaqiyati uning aloqa matnlarini yozish mahoratiga bog'liq.

Xulosa qilib aytish mumkinki, insho yozishni o'rgatish – zamonaviy maktabning dolzarb muammolaridan biridir va bu ko'nikma o'quvchining kelajakda qaysi soha – xoh fan, xoh texnika yoki san'at sohasida bo'lmasin, madaniyatli kishi sifatida kamol topishi uchun zarurdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma'naviyat, 2008.
2. Zunnunov A. Adabiyot o'qitish metodikasi. –T.: O'qituvchi, 1992. 299-b.
3. Husanboyeva Q. Tahlil adabiyotni anglash yo'li. – T.: Sharq, 2013. 346-b.

4. Nurmonov A, Sobirov.A. Hozirgi O‘zbek adabiy tili. – T.: Ilm ziyo, 2010. 160-b.
5. Turdiyev B. Yozma nutqni rivojlantirish yuzasidan praktikum. – T.: O‘qituvchi, 1980, 124-b.
6. Madayev O. Insho qanday yoziladi. – T., 1991, 120-b.
7. M. Hazratqulov “Xalq ta’limi”ilmiy-metodik jurnali. 2016. № 6.
8. Баранова Э. Методика обучения аргументированному письменному выс-казыванию. – М.: Просвещение, 1991. – С. 227.

UDK 37.013.46

MATEMATIK SAVODXONLIKNI OSHIRISH BO’YICHA PISA TOPSHIRIQLARINI DARS MASHG’ULOTLARIDA QO’LLASH

Nishonova Muattarxon Alisherovna
Andijon shahar 35-davlat ixtisoslashtirilgan maktabi matematika o’qituvchisi
Andijon, O’zbekiston

Annotatsiya: *Ushbu maqolada matematik savodxonlikni oshirish bo’yicha PISA topshiriqlarini dars mashg’ulotlarida qo’llashning muhim jihatlari aytib o’tilgan. Muallif tomonidan tuzilgan “Teraklar” misolida PISA topshirig’ini yechish va baholash bosqichlari ko’rsatib o’tilgan. Topshiriqni yechish jarayonida o’xshash uchburchaklarning hossalari, proporsional miqdorlar haqidagi tushunchalardan foydalanilgan.*

Kalit so’zlar: *PISA-xalqaro tadqiqoti, matematik savodxonlik, PISA topshiriqlari, kontekst, o’xshash uchburchaklar, proporsional miqdorlar.*

Barchamizga ma’lumki, mamlakatimiz 2021-yilda ilk marotaba PISA (15-16 yoshli o‘quvchilarning o’qish, matematika va tabiiy savodxonlikka oid bilimlarini baholash bo‘yicha xalqaro dastur) xalqaro tadqiqotida qatnashish uchun tayyorgarlik ko’rmoqda. Jarayonga tayyorgarlik ko’rish maqsadida respublikamizning barcha maktablarida sayi-harakatlar qilinmoqda. Turli hududlarda seminarlar tashkil etilmoqda, xalqaro tajribaga suyangan holda o’quvchilarda amaliy ko‘nikma va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish bo‘yicha ishlar amalga oshirilmoqda.

Avvalgi yillardagi PISA tadqiqotlaridan farqli o’laroq 2021-yilda matematik savodxonlikni baholash ustuvor yo’nalish sifatida qaralmoqda. PISA tadqiqotlarida o’quvchilarning matematik savodxonligini baholashda quyidagi uch jihatga alohida e’tibor qaratiladi:
1. Berilgan topshiriqlar o’quvchilarning kundalik hayotdagi qiziqishlari va ehtiyojlariga mosligi;
2. Muammo mazmunining hayotiyligi;
3. Matematikaning qo’llash bosqichlarining barchasini qamrab olinganligi, ya’ni masalani tushunish, matematik modellashtirish, yechish, natijani tahlil qilib hulosa qilishgacha barcha bosqichlarning qamrab olinganligi.

Maktab matematika darslarida o’quvchilarning olgan bilimlarini mustahkamlash, kelgusidagi PISA tadqiqotlariga tayyorlab borish maqsadida, dars mashg’ulotlarida PISA topshiriqlarini yechib, muhokama qilib borish, imkon qadar o’tilgan mavzuga oid bilim, ko’nikmalarni tadbiq etgan holda hal qilinuvchi PISA topshiriqlarini tuzib, ularni o’quvchilar bilan tahlil qilish juda samaralidir. Sababi, olgan bilimlarini fikrlashga undaydigan keng qamrovli hayotiy muammoli masalalar yordamida mustahkamlashi o’quvchining qalbida fanga bo’lgan ishtiyoqni yanada orttiradi. Ularni hayotda qanchalik muhim ahamiyatli ekanligini to’laroq his qilishga undaydi. Shuni ta’kidlash joizki, o’quvchilarga PISA topshiriqlarini

berishdan avval, ularni topshiriqni yechishga tayyorlash, ya'ni topshiriqni yechish jarayonida kerak bo'ladigan tayanch bilimlarni faollashtirish kerak. Shuningdek, bitta PISA topshirig'ida berilgan savollar butunlay boshqa-boshqa sinf mavzulariga oid bo'lishi mumkin, hatto hech bir sinf mavzusiga mos bo'lmasligi ham mumkin. Shuning uchun, o'qituvchi o'rganilayotgan mavzuga mos PISA topshiriqlarini tanlashi, ulardan o'z o'rnida foydalana bilishi kerak. o'quvchining sinf darajasiga ham mos bo'lishi ahamiyatlidir.

PISA-2021 topshiriqlari matematikaning ushbu to'rtta: miqdorlar, o'zgarishlar va munosabatlar, fazo va shakl, ma'lumotlar va noaniqliklar-mazmun bo'limlari bo'yicha taqsimlanganganligini hisobga olgan holda quyidagi darslarda foydalanish uchun tuzilgan PISA topshirig'ida ularni ko'proq qamrab olishga harakat qilindi.

TERAKLAR

Davron dadasi bilan qurilish uchun dala hovliga ekilgan 10 yillik teraklarni kesishmoqchi. Dadasi qurilish uchun 10 metrlik yog'ochlar kerak bo'lishini aytdi. Davron daraxtlarni kesmay turib, ularni taxminiy balandligini hisoblay olishi mumkinligini o'ylab qoldi. Soyalar va ruletka yordamida hisoblashga kirishib ketdi.

1-savol: Davron bu ishni qanday amalga oshirishi mumkin?

____
____
____

1-savol to'g'risida ma'lumot:

Savol tavsifi: hayotiy masalaga matematik yechim berish;
Matematikaga oid mazmun sohasi: fazo va shakl;
Kontekst: kasbiy.
Aqliy faoliyat turi: ifodalash.

Birinchi savolning javobini hal qilish uchun o'quvchi kunning bir hil vaqtida olingan jism uzunliklarining ularning soyalariga nisbatlari teng bo'lishidan foydalanadi. Davron o'zining bo'yini soyasining uzunligiga nisbatini terakning bo'yini uning soyasining uzunligiga nisbatiga tengligidan foydalanib hisoblaydi. Bu hisob kitobni Davron bilan uning soyasi hamda terak bilan uning soyasi hosil qilayotgan o'xshash uchburchaklar xossasidan kelib chiqib kengroq tushuntirishi ham mumkin.

1-savolning baholash mezoni:

Quyidagi mazmundagi javob toliq qabul qilinadi:

To'g'ri javob:

a) O'rtacha uzunlikdagi terak o'zining soyasi bilan to'g'ri burchakli uchburchak hosil qiladi, huddi shu vaqtda biror jism ham o'zining soyasi bilan bu uchburchakka o'xshash uchburchak hosil qiladi. O'xshash uchburchaklar xossasiga ko'ra ularning mos tomonlari nisbati teng bo'ladi. Demak, jism va terak uzunliklari nisbati ularning soyalari uzunliklari mos holdagi nisbatiga tengdir.

b) Davron soyasi o'zining bo'yiga teng bo'lgan paytda terakning soyasi uzunligini o'lchaydi. Bu uzunlik terakning uzunligini beradi.
Quyidagi hollarda javob qabul qilinmaydi:
a) boshqa javoblar berilgan bo'lsa;
b) javob berilmagan bo'lsa.
2-savol: Agar Davronning bo'yi 1.5 m; soyasining uzunligi esa 1.8 m bo'lsa, soyasining uzunligi 18 m bo'lgan terakning uzunligini toping.
A. 17 m
B. 18 m
C. 20 m
D. 15 m.
2-savol to'g'risida ma'lumot:
Savol tavsifi: o'xhashlik hossasidan foydalanib, terakning uzunligini hisoblash;
Matematikaga oid mazmun sohasi: fazo va shakl;
Kontekst: shaxsiy;
Aqliy faoliyat turi: qo'llash.
O'xshahslik xossasiga ko'ra hisoblansa,

$$\frac{1.5}{1.8}=\frac{h}{18}; \qquad h=\frac{1.5\cdot 18}{1.8}m=15m.$$

Demak, terakning bo'yi 15 metr ekan.
2-savolning baholash mezoni:
Quyidagi mazmundagi javob toliq qabul qilinadi:
To'g'ri javob: D. 15m.
Quyidagi hollarda javob qabul qilinmaydi:
a) boshqa javoblar berilgan bo'lsa;
b) javob berilmagan bo'lsa.
3-savol: 8-10 yoshli ishga yaroqli terakzorning 1gektaridan o'rtacha 700m^3 yog'och olinadi. Davronning dala hovlisidagi 20x25 m o'lchamdagi terakzordan o'rtacha qancha kub metr yog'och olish mumkin?
3-savol to'g'risida ma'lumot:
Savol tavsifi: proporsiyadan foydalanib berilgan o'lchamdagi maydondan olinadigan yog'och miqdorini hisoblash;
Matematikaga oid mazmun sohasi: miqdorlar;
Kontekst: kasbiy;
Aqliy faoliyat turi: qo'llash.
3-savolining javobini topish uchun avval 20x25m metr o'lchamdagi maydon yuzasini hisoblanadi.

$$S=20\cdot 25m^2=500m^2$$

So'nga, proporsiya yordamida bu maydondan olinadigan yog'ochning hajmi topiladi: 1ga=10000m^2 ligini hisobga olgan holda

10000 m^2———— 700 m^3
500 m^2 ———— X m^3

$$X=\frac{500\cdot 700}{10000}m^3=35m^3$$

3-savolning baholash mezoni:
Quyidagi mazmundagi javob toliq qabul qilinadi:
To'g'ri javob: O'rtacha $35m^3$ yog'och olish mumkin.
Quyidagi hollarda javob qabul qilinmaydi:
a) boshqa javoblar berilgan bo'lsa;
b) javob berilmagan bo'lsa.

Ko'rilgan masalada Miqdorlar hamda Fazo va shakl bo'limlariga oid tushunchalar tadbiq etilgan. Yuqoridagi kabi topshiriqni geometriya darslarida geometrik shakllarning o'xshashligiga oid mavzularni o'rganilganda, amaliy-tadbiqiy masalalar yechish jarayonida ko'rib tahlil etish mumkin. Bu masalada nafaqat o'quvchi o'xshashlik tushunchasini, balki quyi sinflarda o'tilgan proporsiya, yuza o'lchov birliklari, yuzalarni hisoblash kabi tushunchalarni ham tadbiq etib, ularni mustahkamlaydi. Bundan tashqari, ushbu masalada tabiiy, ilmiy savodxonlik tekshirilgan va berilgan savollar shaxsiy, kasbiy kontekst turkumlariga oiddir.

Bu kabi PISA topshiriqlaridan dars jarayonlarida, sinfdan tashqari to'garak mashg'ulotlarida o'quvchilarning savodxonligini oshirish, mantiqiy fikrlash, hayotiy-muammoli masalalarni tahlil qilish, hal etish ko'nikmalarini rivojlantirish, jarayon davomida o'quvchilar bilimidagi bo'shliqlarni aniqlagan holda, PISA-2021 tadqiqotlariga puxta tayyorlanishda foydalanish mumkin.

Mazkur reyting natijalaridan kelib chiqib yurtimizning kelgusi rivojlanishiga baho beriladi, uzoq muddatga xorijiy investitsiya kiritadigan yirik korxonalar tomonidan ushbu reyting natijalari inobatga olinishidan ham bu jarayon rivojlanib borayotgan mamlakatimiz uchun qay darajada muhim ekanligini his qilish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.A.A.Ismailov, N.A.Karimov, B.Q.Haydarov, Sh.N.Ismailov. "Xalqaro tadqiqotlarda o'quvchilar matematik savodxonligini baholash". T., 2019.
2.B.Xaydarov, E.Sariqov, A.Qo'chqorov Geometriya. Umumiy o'rta ya'lim maktablarining 9-sinfi uchun darslik. T., 2019.
3.O'zbekiston milliy ensiklopediyasi (2000-2005) ma'lumotlari.
4.Ozolin G.. Shamsiyev Q., Stipinskiy V., O'zbekiston teraklari, T., 1992.

UDK 37.013.46

ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA DIDAKTIK O'YINLARDAN FOYDALANISH

Murodova Muhabbatxon Nizomjonovna
Qo'shtepa tumani 2-maktabning ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
Farg'ona viloyati, O'zbekiston

Annotatsiya: *Maqolada ta'limdagi innovatsion texnologiyalar va interfaol usullarni fanga tatbiq qilishning maqsad va mohiyati yoritilgan. Shuningdek, mualliflar ona tili va adabiyot darslarida foydalanishda kerak bo'ladigan metodlar haqida ma'lumotlar berib o'tgan.*

Kalit so'zlar. *innovatsion texnologiyalar, interfaol usullar, mustaqil fikrlash, bahs yuritish, trening, o'zaro munosabat.*

Аннотация: *В статье изложена цель и сущность инновационных технологий и интерактивных методов, используемых в процессе обучения. Авторы характеризуют методы, которые можно эффективно применять именно на уроках родного языка и литературы.*

Ключевые слова. *Инновационные технологии, интерактивные методы, самостоятельное мышление, диспут, тренинг, взаимоотношения.*

Annotation: *The article is about innovation technologies and interactive methods in education. The author also outlines method which could be easily used on language and literature classes.*

Key words. *innovation technology, interactive method, independent mind, training discussion, mutual relations.*

Bugungi kunda ta'limda innovatsion texnologiyalar va interfaol usullardan foy-dalanish keng ommalashib bormoqda. Ta'lim subyektlari o'qituvchi, o'quvchi va o'quvchilar guruhining hamkorligi, qizg'in bahs-munozaralari, o'zaro fikr almashishi asosida tashkil etiladi. O'quvchilarda erkin fikrlash, shaxsiy qarashlarini qat'iy tarzda bayon etish, muammoli vaziyatlarda yechimlarni birga izlash, o'quv materiallarini o'zlashtirishda o'quvchilar yakdilligiga erishish, "o'qituvchi-o'quvchi-o'quvchilar guruhi"-ning o'zaro hurmat, tushuntirish va qo'llab quvvatlashlari, samimiy munosabatda bo'lishi bilan tasniflanadi. Mumtoz adabiyot namunalarini o'qitishda interfaol ta'limning bahs-munozara, mu-ammoli vaziyat, trening, rolli o'yin, debat, intervyu, videotahlil, taqdimot kabi metodlari-dan foydalanish ta'lim samaradorligiga erishishning muhim omilidir. "Bumerang", "Charxpalak", "klaster", "Aqliy hujum", "Muloqot texnologiyasi", "Blits-so'rov", "Muammo texnologiyasi", "debat" va h.k. o'qitishning noan'anaviy usullari sirasi-ga kiradi. Bundan tashqari 6x6 uslubi, "qarorlar shajarasi", "Zig-zag strategiyasi", "Ajurli arra", "integratsiyalashgan dars usuli", "Hamkorlik usuli", "Boshqotirma usuli", "Muzyorar" kabi usullardan ham foydalanish o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, zukkolikka, o'zgalar fikrini hurmat qilishga yo'naltiriladi.Ta'lim sohasining alohida yo'nalishi sifatida trening yo'nalishi ham taraqqiy etdi. Ta'lim metodi sifatida rivojlanayotgan pedagogik trening va uni qo'llash uslubi mazmun jihatdan ta'lim va tarbiya sohasida treninglarning qanday tartibda tashkil etilishi va o'tkazili shi borasidagi masalalarni yoritishga bag'ishlanadi. Treningning asosiy maqsadi: shaxsni tabiiy erkinlikni his etishga o'rgatish, o'z guruhida va undan tashqarida o'zaro munosabat o'rnata olish kompetensiyalarini shakllantirishdan iborat. demak, trening shaxsda mavjud bo'lgan bilim, ko'nikma, malakalarni o'yin va mashqlar orqali o'tkaziladigan mashg'ulotlar yig'indisidir. Treninglarning asosiy qonunlaridan biri bu – guruhlar bilan ishlash. Bunday darslar quyidagi tarzda tashkil etiladi. Guruh a'zolari doira shaklida o'tiradilar. doira shaklida o'tirishning afzalligi shundaki, barcha ishtirokchilar bir-birlarini ko'rib turishadi. Bu esa, ishtirokchilarda ishonch, qiziqish, diqqat kabi xususiyatlarni vujudga keltiradi. Shuningdek, boshlovchi va ishtirokchilar orasida erkin muloqot qilish imkoniyatini yaratadi. Ayniqsa, bolalar guruhlar bilan ishlaganda ular qarshisida o'qituvchining bo'lmasligi o'smirlarda haqiqiy tenglikni his qi-lishga yordam beradi. Bu orqali guruh a'zolarining haqiqiy ijtimoiy tengligini ta'minlovchi psixologik muhit yaratiladi. Pedagogik treninglarda: "Tanishuv o'yinlari", "Ahillashuv o'yinlari" va ishchanlik muhitlarini yaratuvchi o'yinlardan foydalaniladi. dars samaradorligini oshirishda turli didaktik o'yinlardan foydalanish muhim ta'limiy ahamiyat kasb etadi. Tanishuv o'yinlariga esa, "qor yig'imi", "Olma", "ismlar-fazilatlar", "Juftlik asosida tanishuv" kabilar kiradi. Shunday o'yinlar sirasiga quyidagilarni kiritish mumkin. Ahillashtiruvchi o'yinlar: "Botqoqlik", "Avtobus", "Toping-chi bu kim?", "Orqama-orqa", "G'aram", "Tepalik", "So'qmoq", "qayerdan qayerga?", "qayta tuzilish", "ishonch parvo-zi", "Yomg'ir", "ko'rinmas sovg'a", "Yashirin lider", "Sakrash", "Chigilni yechish". ishchanlik muhitini yaratuvchi o'yinlar: "Joy almashish", "O'tirib turish", "Mevali daraxt", "Hayvonot olami", "klaster", "Blits-so'rov", "Suhbat", "6x6x6", "Tushunchalar tahlili", "SCOreinterfaol usuli", "kBitexnikasi", "Assessment texnikasi" kabi bir qator metodlarni keltirishimiz mumkin. keltirilgan ilg'or tajribalar barcha fanlar qatori ona tili va adabiyot darslarida qo'llanilib, yuqori natijalarga erishildi. quyida yuqori natijalarga erishgan bir nechta metodlarga to'xtalib o'tamiz.

FSMU metodi. Mazkur metod o‘quvchilardagi umumiy fikrlardan xususiy xulosalar chiqarish, taqqoslash, qiyoslash orqali axborotlarni o‘zlashtirish, xulosalash, shuningdek, mustaqil ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantiradi.
F – fikringizni bayon qiling;
S – fikringiz bayoniga sabab ko‘rsating;
M – ko‘rsatgan sababingizni isbotlab, misol keltiring;
U – fikringizni umumlashtiring;
xalq og‘zaki ijodi mavzusi yuzasidan “FSMU” o‘tkazish namunasi:
F – fikringizni bayon qiling: badiiy adabiyotimizning eng qadimiy shakli xalq og‘zaki ijodi hisoblanadi. Muallifning noma‘lumligi, yillar mobaynida aytuvchilar tomonidan sayqallanib, takomillashib, mukammal shaklga ega bo‘lish xalq og‘zaki ijodi namunalariga xos belgilardir.
S – sabab xalq og‘zaki ijodi yozma adabiyotidan ancha ilgari paydo bo‘lgan va yozma adabiyotning bunyodga kelishiga zamin hozirlagan va h.k.
M – o‘zbek folklorida turlar quyidagicha:
1) epik tur: mif, afsona, rivoyat, ertak, naql, latifa, lof, terma, doston va boshqalar;
2) lirik tur: marosim folklorining barcha ko‘rinishlari, bolalar folklorining ko‘pgina turlari;
3) dramatik tur: og‘zaki drama, qo‘g‘irchoq o‘yini, askiya, xalq teatrlari va shu ka-bilar;
4) maxsus tur: maqol, matal, topishmoq;
U – xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, xalq yaratgan barcha asarlar o‘zining g‘oyaviyligi, chuqur xalqchilligi, til boyligi va badiiyligi bilan barcha davrlarda qadrlidir va h.k. Demak, ushbu metod ham ona tili va adabiyot darslarida qo‘llanilsa, o‘quvchilarda erkin fikrlashni shakllantiradi.

O‘zbekiston respublikasi Oliy va O‘rta maxsus ta’lim vazirligi, xalq ta’limi vazirligi va O‘rta maxsus kasb-hunar ta’limi markazining 2013-yil 4-iyundagi “Umumta’lim fanlari bo‘yicha uzluksiz ta’limning dTS va o‘quv dasturlarini ishlab chiqish to‘g‘risida”gi qo‘shma qaroriga asosan umumiy o‘rta, o‘rta maxsus kasb-hunar ta’limi muassasalarida barcha fanlar bo‘yicha ishchi guruhi tuzilib, ular tomonidan o‘quvchilarda kompetentlik yondashuvni shakl lantirish maqsadida uzluksiz ta’lim tizimi uchun DTS va o‘quv dasturi qayta ko‘rib chiqildi.
kompetensiya – mazkur fan bo‘yicha o‘quvchi egallagan nazariy bilim, amaliy ko‘nikma va malakalarini kundalik hayotida duch keladigan amaliy va nazariy masalalarni ye chishda foydalanib, amaliyotda qo‘llay olishdir.
kompetentlik – bilimdonlik, tajribalilik, mas’uliyatlilik kabi boshqa xislat va fazilatlar tushiniladi.
kompetensiya – ko‘zlangan natijalarga erishish uchun bo‘lib, ko‘nikma va malakalarni qo‘llay olish qobiliyatini namoyish etishni bildiradi.
Ta’limning barcha bosqichlarida ona tili o‘qitishning asosiy maqsadi o‘quvchilarning kundalik, ilmiy va kasbga oid sohalarida faoliyat olib borishi uchun kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishdan iborat.

Ona tili kommunikativ kompetensiyasi – tili bo‘yicha egallagan bilim, ko‘nikma va malakalarini muloqot jarayonida qo‘llash qobilyati. Shu maqsadda o‘quv fanining asosiy mazmunida quyidagi talablar ko‘zda tutiladi:
– ona tilidan muloqot malakasini egallash (kommunikativ kompetensiya);
– til materiali va vositalarini nutqda qo‘llay bilish uchun yetarli bilimlarni o‘zlashtirish (grammatik kompetensiya).

Pedagogika fanining rivojlanishi faqat ilmiy xodimlarning tadqiqotlari bilangina kifoyalanib qolmaydi. Bu ishga keng o‘qituvchilar ommasi ham bosh qo‘shsa, fanning rivojlanishi ancha yuqori bo‘ladi. Pedagogika tajribalarni umumlashtirish, uning yutuqlarini amaliyotga qo‘llash pedagogika fani va maktabdagi tarbiyaviy jarayonlar samaradorligigata’sir qiladi. ilmiy tadqiqotlar olib borish yo‘li bilan obyektiv borliqdagi bir butunlikni, ya’ni narsa va

hodisaning qonuniy bog‘ligini aniqlaydigan faoliyat turidir. ilm aniqlagan bilimlar fanning mulki bo‘lib qoladi.

Yuqorida keltirilgan barcha metodlar darsning sifat va samaradorligini oshirishni ta’minlaydi. Faqatgina bu usullardan mavzuga mosini tanlab, foydalanish zarur. Chunki dars davomida zamonaviylikka erishishda barcha metodlardan o‘rinsiz va ko‘p foydalanish ham yaramaydi. Zero, noan’anaviy metodlardan foydalanib dars tashkil qilish o‘quvchilarning bilish faoliyatini kuchaytirish, darslarda samarali natijalarga erishish yo‘llaridan biridir.

“Davom ettiring” metodi

Namuna: Antonim – qarama-qarshi ma’noli so‘zlar,

M-Morfologiya – so‘z turkumlarini o‘rganuvchi tilshunoslik bo‘limi;

A-Aniqlovchi – gapdagi biror bo‘lakning belgisini yoki bir narsa-buyumni kimga yoki nimaga qarashli ekanligini bildirgan bo‘lak;

I -ismlar – egalik, kelishik qo‘shimchalari bilan o‘zgarish xususiyatiga ega bo‘lgan so‘zlar;

R-ravish – ish-harakatning belgisini, ya’ni vaziyatini, paytini, o‘rnini, daraja-miqdorini, sabab maqsadini ifodalovchi mustaqil so‘z turkumi;

Sh-Shakldoshlik – shakli bir xil, manosi har xil bo‘lgan so‘zlar;

K-kesim – gapning grammatik markazi va h.k.

Ushbu o‘yinda oxirgi harfdan boshlanuvchi terminlar bilan davom ettirildi. Bu metodni ona tili darslarining mavzuni mustahkamlash qismida qo‘llash mumkin.xulosa o‘rnida shuni aytish joizki, jadallik bilan rivojlanib borayotgan ushbu zamonda ta’lim fidoyilari, biz o‘qituvchilar faollik bilan ishlashimiz, yangilik yaratishga hara-kat qilishimiz talab etiladi. Chunki mustaqillik farzandlari bo‘lmish hozirgi ilg‘or o‘quvchilarimiz bir-biridan zukko, oqil, tirishqoq va qiziquvchandir. Ta’lim va tarbiya hamisha birgadir. kishilarda bilim berish va bu bilimlarni amaliyotda qo‘llay olishga o‘rgatish hamda ularni umumiy rivojlantirishni bir butunlikda amalga oshirishni taqozo etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – T., 2008.
2. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – T.: Sharq, 2004.
3. Turg‘unov A., Ismoilova X. Zamonaviy pedagogik treninglar. – Andijon: 2012.
4. “Til va adabiyot ta’limi” jurnali. 3-son. 2014.
5. D.Qodirova, D.Maripova “Xalq ta’limi”ilmiy-metodik jurnali. 2016. № 3.
5. “Ma’rifat” gazetasi. 1-2-3-sonlar. 2015.

UDK 37.013.46

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA MATEMATIK NUTQNI RIVOJLANTIRISH

Gulbahor Ro‘ziyeva
Navoiy viloyat XTXQTMOHM katta o‘qituvchisi
Nigora Nurnazarova
Navbahor tuman 8-maktab o‘qituvchisi
Navoiy, O’zbekiston

Annotatsiya: *Ushbu maqolada boshlang'ich sinf matematika darslarida o'quvchilarning matematik nutqlarini o'stirish usullari haqida fikr yuritilgan. Matematik nutqni shakllantirish matematika fanini o'zlashtirish uchun juda muhimdir.*

Kalitso'zlar: *Mazmunlik, mantiqiylik, aniqlik, ifodalilik, tushunarlilik.*

Hozirgi vaqtda boshlang'ich sinf o'quvchilari natural va nol sonlari kabi muhim matematik tushunchalar bilan ko'rgazmali va turli usullar orqali tanishmoqdalar, shu sonlar ustida amallar bajarmoqdalar. Bu amallarning xossalari hisoblash ko'nikmalarining shakllanish jarayonida o'zlashtiriladi va foydalaniladi.

Shu sinflar sanoqning o'nli sistemasi, uning og'zaki va yozma nomerlanishi; tenglik va tengsizlik (katta, kichik) munosabati tenglama va tengsizlik, geometrik figuralar, ularning xossalri va munosabatlari ham o'rganiladi, ayrim miqdorlarning o'zgarishiga bog'liq bo'lgan savollar qaraladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga to'plam va ular ustida amallar, binar munosabatlar, funksiyalar va boshqalar haqida ochiq gapirilmasa-da, o'qituvchi o'quv jarayonini tashkil qilishda mana shu tushunchalarga suyanadi.

Masalan, umumiy elementlarga ega bo'lmagan ikki to'plamni qo'shish amaliga suyanib natural sonlarni qo'shish tushunchasi kiritiladi. Shu amallarning (kommutativligi va boshqa) xossalari ko'rib chiqiladi.

Hisoblash ko'nikmalarini shakllantirish jarayonida va masalalar yechishda binar munosabatlar, tenglama va uni yechish haqidagi birinchi tushunchalarni o'zlashtirish kerak bo'ladi. Buning uchun matematika logika elementlari va boshqa ko'p masalalarni o'rganishga to'g'ri keladi.

Aytilganlarni amalga oshirishda, boshlang'ich sinf o'quvchilarining matematik til va nutqlarini o'stirish ustida ishlashga e'tibor berishni talab qiladigan asosiy vazifalardan biridir.

O'quvchining adabiy tili qancha rivojlangan bo'lsa, uning matematik tilni egallashi shunchalik osonlashadi.

Matematik tilni egallashning o'ziga xos xususiyati shundaki, unda ko'proq simvollar ishtirok etadi. Bu jihatdan olganda matematik tilni egallash ob'yekti maktab partasidir. Haqiqatan ham, agar o'quvchining adabiy tilini rivojlantirish uchun radio, televideniya, turli gazeta va jurnallar, adabiy kitoblar xizmat qilsa, ularda matematik tilni rivojlantirish uchun asosan, o'quv jarayonida olib boriladigan ishlar xizmat qiladi. Biz bilamizki, til kishilar o'rtasida aloqa vositasi, nutq esa shu aloqani amalga oshirish jarayoni bo'lib xizmat qiladi.

Matematik nutq ham adabiy asosida quriladi. Matematika til va nutqning qanchalik darajada rivojlanganligi qo'yilgan savollarga yozma va og'zaki javoblar, har xil topshiriqlarni bajarish, kitob matni ustida ishlash, o'zgalarning nutqiga tanqidiy munosabatda bo'lishda namayon bo'ladi.

E'tibor berib qarasak, har bir o'quvchi matematik bilimni matematik nutq faoliyati orqali egallashini ko'ramiz. Shunday ekan, o'quvchining matematik nutqiga bir qancha talablar qo'yiladi. Shu talablardan ayrimlarini keltiramiz.

1. Mazmunlik – o'quvchi o'zi yaxshi bilgan matematik jumlani yozma yoki og'zaki ifoda etishi mumkin. Demak, o'quvchi o'zi yaxshi o'zlashtirib olgan matematik ifodalar haqida gapirsa, yoki yozsa, bu o'ziga va boshqa o'quvchilarga qiziq, hayotiy va tushunarli bo'ladi.

2. Mantiqiylik – matematik nutqqa bo'lgan talablardan biridir. O'quvchi o'z nutqini fikrlarining izchilligi va ravonliliga e'tibor berib tuzishi kerak.

3. Aniqlik– bunda o'quvchi bildirmoqchi bo'lgan fikr va yozmoqchi bo'lgan ifodaning aniq bo'lishi talab qilinadi.

4. Ifodalilik – bu talab o'quvchidan matematik jumlalarni, o'qiyotganda ovoz va ohangni to'g'ri tanlashni, kitob bilan ishlashni, yozayotganda esa rasmiylashtira bilishni talab qiladi.

5. Tushunarlilik – bu talab, har bir o‘quvchi qanday tushunchani o‘rganayotgan, qandaydir matematik amalni bajarayotgan bo‘lmasin, o‘zi shu narsalarni to‘la bilgan va ishongan holda bajarishini talab qiladi. O‘quvchilar yo‘l qo‘yadigan kamchiliklar mana shu talablarni to‘la bajarmaslikdan kelib chiqadi.

O‘quvchilarning matematik nutqlarini o‘stirishning yana bir omili, ularga matematikaga doir so‘zlarning lug’atini tuzdirish va shu so‘zlarning ma’nosini tushungan holda ishlatishga o‘rgata borish kerak.

Matematika darsida o‘quvchilarning nutqini o‘stirish uchun matematikani ona tili bilan bog’lab o‘qitish zarur . Matematika darsida ham o‘quvchi aniq, qisqa mazmunli gapirishga o‘rgatiladi, matematik terminlarning mazmun va ma’nolarini o‘rganib, lug’at boyliklarini oshirib boradilar. Har bir yangi mavzuo‘tilganda o‘quvchilardan ularni so‘zlab berish va yozishni o‘rganib olish talab etiladi.

O‘quvchining nutqini o‘stirishda og’zaki masala va misollar tuzdirish ham alohida ahamiyatga ega. Bu o‘quvchining faolligini ham oshiradi. O‘quvchining nutqini o‘stirish maqsadida tajribali o‘quvchilar o‘tgan zamon fe’llari, masalan, oldi, keldi, o‘qidi, kesdi kabi fel’lar ishtirokida o‘quvchilarga masalala tuzdiradilar.

Bundan tashqari mehnat darslarida olib boriladigan ishlar, ekskursiyalardagi kuzatilgan hodisalar, transport harakatlari haqida masalalar tuzdirish ham maqsadga muvofiqdir.

O‘quvchilarning umumiy madaniyati baholanganda matematik madaniyati qanday baholansa, ularning matematik madaniyati baholanganda og’zaki va yozma hisoblash qobiliyatlari, ya’ni matematik nutqlari ham shunday nazarda tutiladi.

Xulosa qilib aytganda o‘quvchi o‘z bilganlarini ravon gapirib bera olsa, o‘ylagan va eshitgan jumlalarni yozma bayon olsa, uning nutqi rivojlangan deyishimiz mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1.Bikbayeva N.U., Sidelnikova R.I, Adambekova G.A.Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasi. – T. O‘qituvchi: 1996.
2.Bikbayeva N.U., Boshlang’ich sinflarda matematika o’qitish metodikasi. T, 1998.
3. Nurmatov A, Ahmadjonov I, Levenberg L. Boshlang’ich sinflarda matematika o’qitish metodikasi. T, 1991.

UDK 37.013.46

KOMPETENTLIKKA YO‘NALTIRILGAN INNOVATSION MATEMATIKA DARSLARINI TASHKIL ETISH

Sultonova Iroda
11- sonli Davlat Ixtisoslashtirilgan umumta’lim maktab – internatining
matematika fani o’qituvchisi
Namangan viloyati O’zbekiston

Annotatsiya: *Ushbu maqolada matematika fanini o’qitishda tatqiqot, loyiha metodlarini qo’llash va axborot resurslaridan foydalanishning afzalliklari yoritilgan. Shuningdek, ekskursiya soatlarini qo’shish samarasi haqida bayon etilgan. Bundan tashqari trigonometriyani o’rganishda ba’zi usullari keltirilgan.*

Kalit so’zlar: *matematika, fan, koordinata, kompetentlik, trigonometrik funksiya.*

Matematika fanini o'rganishda o'quvchilarda quyidagi holatlar kuzatiladi: quyi sinflar(boshlang'ich sinflar, 5, 6 sinflar)da sinfning deyarli barcha o'quvchisi fanni o'zlashtirishda qiynalmaydi, yuqori sinflarda matematikani o'rganishga bo'lgan qobilyatlari asta tabaqalashib boradi.

Bunga sabab fanning murakkablashuvi. Fan mohiyatinini barcha o'quvchilarga yetkazishning birgina yo'li, oddiy usulda dars o'tishdan voz kechish, matematikani o'qitishda aborot tehnologiyalari, elektron darsliklar va innovotsion tehnologiyalardan foydalanish.

Eshitgan materialning ¼ qismi, ko'z bilan ko'rgan materialning 1/3 qismi, ham ko'rib, ham eshitgan materialning ½ qismi, o'quv jarayonida o'quvchi boshqa harakatlar bilan birga boshqa harakatlarga jalb etilsa ¾ qismi o'quvchi xotirasida qoladi. Asosiy e'tibor o'quvchining ijodkorligini oshirishga qaratilishi lozim.

Faqat mavzuga doir qonunni yoki qoidani o'rgatib unga doir misol va masala yechishdan tashqari, yangi mavzuni o'quvchi bilan hamkorlikda tushuntirish, amaliy mashqlar orqali mavzuning tayanchtushunchalarini o'quvchi o'zi topishga undash. Mavzuga doir qoidalarni o'quvchining o'zi xulosa qilishiga o'rgatish.

Masalan, 6-sinf kesimida "Har xil ishorali sonlarni qo'shish" mavzusini o'rganishdan oldin quyidagi misollarni yechish talab etiladi:

-8+9; 7+(-13); 12+(-13); -8+5.

Yuqoridagi misollarni o'quvchilar koordinata to'g'ri chizig'i yordamida qo'sha oladi. Misollar tekshirilgach o'quvchilarga savol tashlanadi.

"Koordinata to'g'ri chizig'isiz sonlarni qanday qo'shish mumkin?"

Endi o'quvchi bu savolga javob topa olishi mumkin ya'ni " Har xil ishorali sonlarni qo'shish uchun:

1-qadam: qo'shiluvchilarning moduli kattasidan moduli kichigi ayiriladi;

2-qadam: natijaga moduli kattasining ishorasi qo'yiladi.

9- sinflar kesimida "Ikkilangan burchak sinusi va kosinusi " mavzusini o'rganishda ham shu usulni qo'llasa bo'ladi. O'quvchilarga quyidagicha topshiriq beriladi:

Sin (2α)=sin (α+α);cos (2α)=cos (α+α); tg (2α)=tg (α+α);ctg (2α)=ctg (α+α) ni mustaqil hisoblashni topshirish. Tops hiriq bajarilgandan so'ng o'quvchilar sin (2α)=2sin αcosα; cos2α=$\cos^2$ α+$\sin^2$α;tg2α=$\frac{2tg\alpha}{1-tg^2\alpha}$ ekanligini topa olishadi. Bu usulni barcha darslarda yangi mavzuni bayon etish uchun qo'llash mumkin. O'quvchini har bir dars uchun munosib tayyorlanishga o'rgatish, ijodkorlikka undash uchun uyga beriladigan topshiriq misol va masalalardan tashqari mavzuga doir biror prizintatasiya yaratishni topshirish kerak(bu ishni A4 formatdagi varoqda ham bajarsa bo'ladi)

Har bir dars jarayonida relaksatsiya o'tkazish o'quvchining fanga bo'lgan zerikishni oldini olishga yordam beradi.

Turli trigonometrik funksiyalar qiymatlarini geometrik yo'l bilan topish metodi.

Birlik radiusga ega bo'lgan aylana ichida chizilgan muntazam n burchakli ko'pburchakda a_n tomon ma'lum bo'lsa, unda $\frac{\pi}{n}$($=\frac{180^o}{n}$) burchak orqali uning trigonometrik funksiyasini aniqlash oson. Ko'pburchak tomonlarini teng ikkiga bo'luvchi apofema bilan hosil bo'lgan to'g'ri burchakli uchburchakda $\frac{a_n}{2}$ chizig'i $\frac{\pi}{n}$ burchakka nisbatan sinus chizig'i bo'lib hisoblanadi. Shunga ko'ra l_n=$\sqrt{1-\frac{a_n^2}{4}}$ ifoda buning kosinusi bo'ladi, natijada

$\sin\frac{\pi}{n}=\frac{a_n}{2}$;$\cos\frac{\pi}{n}=\sqrt{1-\frac{a_n^2}{4}}$ bo'ladi.

Geometriyadagi ma'lum formulalarda ba'zi bir muntazam ko'pburchak tomonlarining tashqi chizilgan aylana radiusi orqali berilgan formulasidan foydalanamiz:

1. n=3 bo'lganda $a_3=\sqrt{3}, l_3=\frac{1}{2}$ (bunda aylana radiusini R=1 deb hisobladik)

Demak, $\sin\frac{\pi}{3}=\sin 60^0=\frac{\sqrt{3}}{2};\cos\frac{\pi}{3}=\frac{1}{2};tg\frac{\pi}{3}=\sqrt{3}$ va $ctg\frac{\pi}{3}=\frac{\sqrt{3}}{3}$; olinadi.

2. n= 4 bo'lganda $a_4=\sqrt{2}$, $l_4=\frac{\sqrt{2}}{2}$. Bundan:

$\sin\frac{\pi}{4}=\sin 45^0=\frac{\sqrt{2}}{2}$, $\cos\frac{\pi}{4}=\cos 45^0=\frac{\sqrt{2}}{2}$, $tg\frac{\pi}{4}=1$, $ctg\frac{\pi}{4}=1$.

3. n=5 bo'lganda $a_5=\sqrt{\frac{5-\sqrt{5}}{2}}$, $l_5=\frac{1}{2}\sqrt{\frac{3+\sqrt{5}}{2}}=\frac{1}{4}(\sqrt{5}+1)$. Natijada

$\sin\frac{\pi}{5}=\sin 36^0=\frac{1}{2}\sqrt{\frac{3+\sqrt{5}}{2}}$, $\cos\frac{\pi}{5}=\frac{1}{4}(\sqrt{5}+1)$ hamda $tg\frac{\pi}{4}=\frac{2\sqrt{5-\sqrt{5}}}{\sqrt{2}(\sqrt{5}+1)}$ bo'ladi.

4. n=6 bo'lganda $a_6=1$, $l_6=\frac{\sqrt{3}}{2}$ bo'lib, bundan:

$\sin\frac{\pi}{6}=\sin 30^0=\frac{1}{2}$; $\cos\frac{\pi}{6}=\frac{\sqrt{3}}{2}$;$ctg\frac{\pi}{6}=\sqrt{3}$ va $tg\frac{\pi}{6}=\frac{\sqrt{3}}{3}$

5. n=8 bo'lganda $a_8=\sqrt{\frac{2-\sqrt{2}}{1}}$, $l_8=\frac{\sqrt{2+\sqrt{2}}}{2}$, bundan:

$\sin\frac{\pi}{8}=\sin 22,5^0=\sqrt{\frac{2-\sqrt{2}}{2}}$; $\cos\frac{\pi}{8}=\cos 22,5^0=\frac{\sqrt{2+\sqrt{2}}}{2}$, $tg\frac{\pi}{8}=\sqrt{2}-1$.

6. n=10 bo'lganda $a_{10}=\frac{\sqrt{5}-1}{2}$, $l_{10}=\frac{1}{4}\sqrt{10+2\sqrt{5}}$ bo'lib, bundan:

$\sin\frac{\pi}{10}=\sin 18^0=\frac{\sqrt{5}-1}{4}$, $\cos\frac{\pi}{10}=\cos 18^0=\frac{1}{4}\sqrt{10+2\sqrt{5}}$, $tg\frac{\pi}{10}=\frac{\sqrt{5}-1}{\sqrt{10+2\sqrt{5}}}$.

7. n=12 bo'lganda $a_{12}=\sqrt{2-\sqrt{3}}$,, $l_{12}=\frac{\sqrt{2+\sqrt{3}}}{2}$ bo'lib, bundan

$\sin\frac{\pi}{12}=\sin 15^0=\frac{\sqrt{2-\sqrt{3}}}{2}$, $\cos\frac{\pi}{12}=\cos 15^0=\frac{\sqrt{2+\sqrt{3}}}{2}$, $tg\frac{\pi}{12}=2-\sqrt{3}$ kelib chiqadi.

Dars jarayonida o'qituvchidan ko'ra o'quvchini ko'proq ishlatish, ularni ijodkorlikka, kreativ fikirlash qobilyatini oshirishga xizmat qiladi. Amaliy labaratoriya darslari tashkil etish ham o'quvchilarda fanning mohiyatiga chuqurroq yetishga yordam beradi. Masalan uchburchak yuzini hisoblash formulasini o'rgatishdan oldin, shu uchburchakni to'g'ri to'rtburchakga to'ldiruvchi uchburchaklar bilan to'ldirish va ularning yuzlari tengligini ustma-ust qo'yish orqali ko'rsatish, bundan uchburchak yuzi to'rtburchak yuzini yarmiga teng ekanligi aniqlanadi. Tayyor ABC uchburchakni qaychi bilan ABD vaBDC uchburchaklarga ajratiladi. Bunda, BD-balandlik ekanligi aytiladi. Oldindan tayyorlanganABD va BDC uchburchaklarga teng shakllar bilan yasaladi va bundan S=ah/2 ni hosil qilish mumkin.

Amaliy-labaratoriya darslari ko'proq geometriya fanini o'qitishda qo'llaniladi. Bundan tashqari eksbursiya darslarini tashkil etish ham o'quvchini mavzu mohiyatini anglashiga yordam beribgina qolmay kasbga bo'lgan muhabbatini ham uyg'otadi.

9-sinf Geometriya fanida "o'xshash uchburchaklar "mavzusini o'tishda maktab hovlisida baland daraxt bo'yini aniqlash mumkin. "Simmetriya"mavzusida ham muzey, inshoatlardagi simetri shakllarni ko'zdan kechirib, shakllardagi simmetriya o'qlarini nechtaligini aniqlash mumkin.

Metodlar	Ijobiy jihatlari	Salbiy jihatlari
Taqdimot materiallaridan foydalanish	1)Axborotni taqdim qilish shaklini qulaylashtirishga 2)Butun dars davomida yoki uning ma'lum bir qismida foydalanish imkoniyati.	
Tatqiqot-loyiha	1)o'quvchining izlanuvchanligini	Noto'g'ri

	oshirishi 2)mavzu o'quvchi xotirasiga tezroq va chuqurroq singishi	ma'lumotga ishonib qolish.
Amaliy-labaratoriya	Ma'lum mavzuni ochimagan qirralarini ochish.	
Ekuskursiya darslari	Taqribiy eksprementlardan foydalanish.	

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:
1. B. Xaydarov. E. Sariqov. A. Qo'chqorov. 9-sinf algebra darsligi. - Toshkent: 2019-y
2. B. Xaydarov. E. Sariqov. A. Qo'chqorov 9-sinf geometriya darsligi. - Toshkent: 2019-y
3. Obid Karimi. Triganometriyadan misol va masalalar yechish. – Toshkent: 1972-y
4. Tematik test 1996-2016 yil. Matematika.

UDK 37.013.46

MASOFAVIY TA'LIM, UNING YUTUQ VAKAMCHILIKLARI (BOSHLANG`ICH SINF MATEMATIKA FANI MISOLIDA)

Yusupova Shohzoda Yunus qizi
Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
1-kurs magistranti

Annotatsiya
Ushbu maqolada masofaviy ta'lim, uning modellari, masofaviy ta'lim qatnashchilari, masofaviy ta'limdan foydalanish bosqichlari haqida, uning boshlang'ich sinf matematika fanini tashkil etish jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan kamchiliklari va afzalliklari haqida so'z yuritiladi.

Tayanch iboralar: *Masofaviy ta'lim, onlayn dars, boshlang'ich sinf, matematika, internet, model, telekommunikatsiya, televideniya.*

Dunyohamjamiyatinihushyorlikkachaqirganbugungipandemiyasharoitidadunyoningboshqadavlatlarisingariyurtimizdahamkarantinjoriyetildi.Shu sababli bir qancha soha vakillari o'z faoliyatlarini onlayn shakldа davom ettirish majburiyatini oldilar, xususan ta'lim sohasi vakillariga ham dars jarayonlarini onlayn tashkil etishlari bo'yicha vazifalar yuklatildi.

Darhaqiqat, bugungi vaziyatni axborot texnologiyalari zamonida yashayotganimiz asnosida, ta'lim sohasida ham asr imkoniyatlaridan yanada keng foydalanish imkoni desak, yanglishmagan bo'lamiz. Hozirgi kunda nashr qilinayotgan bir qancha maqolalarda ham masofaviy ta'limning, xususan, onlayn darslardan foydalanishning samarali jihatlari haqida fikrlar keltirilmoqda.Bu kabi fikrlar o'z o'rnida asosli bo'lib, qo'shimcha mulohazalar qilishga ham undaydi.

Deylik, Boshlang'ich sinf o'quvchilari misolida aytadigan bo'lsak, bola onggi shundayki, borliqni ilm orqali anglash bilan o'zini cheksiz ummonga nazar tashlab turgandek his etadi.U

atrof-olamni ustozining qo'lidan tutib anglashga intiladi.Buni esa uzviy davom etishini xohlaydi, qachonki, muallim dars jarayonlariga o'ziga xos yondashib o'quvchini qiziqtira olgan bo'lsa.Demak, bunday vaziyatda o'quvchiga bilim berishni davom ettirish orqaligina ularning bu qiziqishlarini yanada rivojlantirish mumkin. Buning uchun o'qituvchi masofaviy ta'limning onlayn dars usulidan foydalanganda o'quvchilarning yosh xususiyatlari va aqliy salohiyatiga alohida e'tibor berishi muhim ahamiyatga ega. Bunda o'qituvchi masofaviy ta'limni tashkil etish shartlari va modellari bilan tanishib chiqishi maqsadga muvofiqdir.

Ko`pchilik Internetdan faqatgina yangiliklar bilan tanishish, ma'lumot qidirish, elektron pochtadan foydalanish yoki ijtimoiy tarmoqlarda gap sotish uchun foydalanishi hech kimga sir emas. Internetning imkoniyatlari kundan - kunga ortib bormoqda. Internetdan foydalanishning yangi bosqichi boshlandi, ya'ni Internet turli sohalarga tadbiq qilinmoqda. Internet texnologiyalar: masofadan o`qitish, elektron kutubxonalar, telemeditsina, telemeterologiya, elektron tadbirkorlik, elektron magazinlar va boshqalar.

Vaholanki, ta'lim tizimida sezilarli o`zgarishlar ro`y bermoqda. Ta'lim tizimida masofadan o`qitish shakllari qo`llanilmoqda. Masofadan o`qitish -bu mustaqil o`qishdir. Mustaqil o`qish insonning mustaqil fikrlash, holatni baholash, xulosa va bashorat qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Masofadan o`qitishning yana bir afzalligi shundaki, unda o`quvchi o`ziga qulay vaqtda bilim olishi mumkin. Aynan shu afzalliklari tufayli bu uslub dunyoda hozirgi kunda keng tarqalgan.

Masofadan o`qitishning yana bir afzallik tomoni unda o'quvchi vazifalarni o'qituvchining ko'magisiz bajarishni o'rganadi. O`zlashtirish ko'rsatkichi topshiriqlarni, testlarni bajarishiga qarab aniqlanadi.

Ushbu ta'lim shaklining ko'plab afzallik tomonlari borligi ko'pchilikka ma'lum. Barcha oliy o'quv yurtlarida masofadan o'qitish texnika va texnologiyasini amalga oshirish borasida qator ishlar olib borilmoqda va shu asnoda "Moodle" kabi bir qator masofaviy ta'lim tizimlaridan foydalangan holda darslar tashkil etilmoqda. Shu o'rinda masofaviy ta'lim tushunchasiga ta'rif beradigan bo'lsak, masofaviy ta'lim (MT) - bu o`qituvchi va o`quvchi bir biri bilan masofa yoki vaqt orqali ajratilganligi sababli, axborot texnologiyalardan fodalanilgan holda tashkil etiladigan ta'lim turi.

Bu ta'lim turining bir necha modellari mavjudbo'lib, ular masofaviy ta'limni tashkil qilinishiga sabab bo`lgan vaziyatlar bilan farqlanadi:

- geografik sabablar (mamlakat maydoni, markazlardan geografik uzoqlashgan hududlarning mavjudligi);
- mamlakatni kompyuterlashtirish va axborotlashtirish darajasi;
- transport va kommunikatsiyalarning rivojlanish darajasi;
- masofaviy ta'lim uchun bilimli mutaxassislarning mavjudligi;
- ta'lim sohasida informatsion va kommunikatsion texnologiyalardan foydalanish darajasi;
- mamlakatning ta'lim sohasidagi odatlari.

Birlamchi model. Ushbu model faqat masofaviy o`quvchilar bilan ishlashga mo'ljallangan bo'ladi. O'quvchilarning har biri virtual ravishda o`qituvchiga biriktirilgan bo`ladilar.Topshiriqlarni bajarish va uni o'qituvchiga topshirish chog'ida yuzaga keladigan savollarga javob olish uchun esa regional bo`limlarga borishlariga to'qri keladi. Bu modelda dunyoning bir qancha o'quv yurtlari ta'limni tashkil etib kelmoqdalar.

Ikkilamchi model. Ushbu model masofaviy va kunduzgi ta'lim oluvchilarining bir vaqtda ishlashi uchun yaratiladi. Bunda ikkala guruhda ham bir xil o`quv dasturi va darslar jadvali, imtixonlar va ularni baxolash mezonlari mavjud bo'ladi. Bu kabi o`quv muassasalarda kunduzgi kurslarning soni masofaviylarga qaraganda ko`p bo'ladi.Ushbu masofaviy kurslar pedagogikadagi yangi yo`nalishlarni izlashda qo'llaniladi.

Konsortsium modeli. Ushbu model ikkita universitetlarni bir biri bilan birlashishini talab qiladi.Ushbu muassasalardan biri o`quv kurslarni tashkil qilib uning ishini ta'minlasa, ikinchisi esa ularni tasdiqlab, kurslarga o`quvchilarni ta'minlaydi.Shu bilan birga bu jarayonda butun universitet emas, balki bitta kafedra yoki markaz, universitet o`rnida ta'lim sohasida ishlaydigan korxonalar ham qatnashishi mumkin. Ushbu modelda o`quv kurslarni doimiy ravishda nazorat qilish zarur bo`ladi.

Multimedia dasturlariga asoslangan model. Ushbu modelda informatsion va kommunikatsion imkoniyatlar keng foydalaniladi. Bitta o`quv muassasada bo`lib o'tgan o`quv kurslar videokonferensiyalar, radiotranslyatsiyalar va telekommunakatsion kanallar orqali sinxron teleko`rsatuvlar ko'rinishida boshqa auditoriyalarga uzatiladi.Bu modeldan oliy ta'lim muassasalari kam foydalanishadi.

Hozirgi kunda O'zbekistondagi umumta'lim muassasalarida multimedia dasturlariga asoslangan modeldan foydalanilmoqda.Masofaviy ta'limning bu modelida metodik, iqtisodiy, sotsial yutuqlar va afzalliklar, hamda kamchilik va salbiy tomonlar mavjud. Biz bu afzalliklar va kamchiliklarni boshlang'ich sinf matematika fani misolida ko'rib chiqamiz.

I. Metodik yutuqlar va afzalliklarga quyidagilarni kiritish mumkin:

Dars jadvalning qulayligi. O`quvchi o`ziga ma'qul bo`lgan vaqtda o`quv jarayoniga qatnashish imkoniga ega. Televideniya orqali o'tiladigan darslar bir kunda ikki marotaba takroran ko'rsatiladi. Bunda o'quvchi misol va masalaning ishlanish algoritmiga to'liq tushunishga ulgurmagan bo'lsa qayta ko'rish orqali bu muammoni hal qilishi mumkin.

Qulay foydalanish manzillari. O`quvchi internet kafe, uy, mexmonxona va boshqa joylardan o`quv jarayoniga qatnashishi mumkin.Topshiriqlar esa ota-onalarining ko'magida bajariladi.

**Qulay o`quv reja.** O`quv rejani o'quvchilarga davlat ta'lim talablariga mos holatda tashkil qilish mumkin.O'quvchilar bu talablarga mos ravishda darslikdan tashqari topshiriqlarni ham bajarish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bundan tashqari iqtidorli o'quvchilar o'zlari o'qib turgan sinfdan yuqori sinflarning darslarini kuzatish va topshiriqlarni bajarish imkoniga ega bo'ladilar.

Ko'rgazmali qulayliklari. Multimediya imkoniyatlaridan to'liq foydalanish imkoniyati mavjud bo'lib, matematika darslarida qo'llaniladigan yasashga doir video, slaydlarni ko'rib o'rganish o'quvchilarning matematikaga bo'lgan qiziqishlarini yanada orttiradi.

Malakali o`qituvchilarni tanlab, ta'lim jarayoniga jalb qilish. Bunda asosiy talab fan o'qituvchisi o'z fan sohasini bilibgina qolmay, fan-texnika yutuqlaridan o'rinli foydalana olishi hisoblanadi.

II. Iqtisodiy yutuqlar va afzalliklarga quyidagilarni kiritish mumkin:

Cheksiz masofaga ta'lim berish. O`qituvchi va o`quvchilar o`rtasidagi masofa hech qanday ahamiyatga ega bo'lmaydi.

O'quvchilar sonining oshirilishi. Bir o'qituvchi an'anaviy ta'limdagi sinf o'quvchilaridan bir necha marotaba ko'p o'quvchilarga bir vaqtda dars o'tishi mumkin.

III. Ijtimoiy yutuqlar va afzalliklarga quyidagilarni kiritish mumkin:

Ijtimoiy guruhlarga ajratish yo'qligi. Jismoniy nuqsonlari bo'lgan bolalar, erkin ko`chib yurishi cheklangan o'quvchilar va boshqalar qatnashishi mumkin.

Ammo masofaviy ta'limda salbiy tomonlari ham borligi haqida aytish lozim. Ularga quyidagilarni kiritish mumkin:

Elektron holatdagi ta'lim va muloqot jarayonlarga ishonchsizlik. Ushbu sababdan o'quvchilar asosan virtual holatdagi ta'lim turida emas, balki oddiy ta'lim turlarida o`qish istagida bo`lishadi.

Virtual muhit va texnika ta'minot bilan bog`liqligi. Masofaviy ta'lim internet borligi, undan foydalanish narxi, tezligi va servislar mavjudligiga, maxsus kommunikatsion texnikalar mavjudligi va ular ishlashiga taalluqlidir.

O’quvchilarning topshiriqlarni bajarish mobaynida yuzaga keladigan qiyinchiliklarining o’qituvchi tomonidan o’z vaqtida hal qilinmasligi.

Boshlang’ich sinf o’quvchilari matematikaga oid vazifalarni mustaqil bajarishda qiyinchilik mavjudligi sababli ota-onaning doimiy ko’magiga tayanib ish tutishga o’rganib qolish kabi jihatlar yuzaga kelishi mumkin.

Bu kabi muammolarni hal etishda o’qituvchi va ota-onalar hamkorlikda faoliyat olib borishlari kerak. Shundagina masofaviy ta’limning yutuqlarini ko’ra olishimiz mumkin. Zero, bugungi vaziyat shuni taqozo etmoqda.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

[1]. Полат Е.С., МоисееваМ.В., ПетровА.У., БухагкинаМ.Ю., АксеновЮ.В., ГогбунъковаТ.Ф. Дистанционное обучение. −М.:ВЛАДОС, 1998, 304 с.
[2]. Abduqodirov A.A., Pardayev A.X. Masofali o‘qitish nazariyasi va amaliyoti. – T.: Fan, 2009.145 b.
[3]. Maqsuda Tillashayxova. Masofaviy ta’lim modellari va ularni takomillashtirish istiqbollarini ekspert baholash usuli orqali aniqlash.(Maqola). - Infocom.uz, 2016-yil.
[4]. Uza.uz

UDK 81-11

PRIORITY OF DIGITAL EDUCATION AT SCHOOLS

Norova Dilora Ibraximovna
Republic of Uzbekistan Region Bukhara
District Gijduvan school № 8.

Abstract. *This report addresses digital education in countries at primary and general secondary levels for the school year 2019/20 in all countries, covering education systems in total. The main findings highlight conclusions of particular interest to policy-makers. These findings are the product of an analysis of national level data using a comparative approach. They also serve as an overview of the key areas covered including the development of digital competence through school curricular, teacher-specific digital competences, the assessment of students’ digital competences and the use of technology in assessment and testing, and finally, the strategic approaches to digital education across countries with specific reference to policies supporting schools.*

Key words: *digital, education, curricular, development, technology.*

Digital technologies change very rapidly. Consequently, more than for any other curriculum area, education authorities must find a way of keeping pace with new developments, and at the same time offer learning content that does not become outdated too quickly. This need for change seems to be reflected in the fact that half of the European education systems are currently reforming the curricular related to digital competences. These reforms are largely aimed either at introducing digital competences into the curriculum where they had not previously been addressed, or at making the subject area more prominent. Some reforms are also intended to change the curriculum approach, update content or strengthen particular areas such as coding, computational thinking or safety. Often they are directly linked to the implementation of a digital

(education) strategy. Therefore they also relate to the more fundamental question of how digital technologies affect society.

Parental involvement is essential for the development of student digital competences for many reasons. PISA[1] 2012 data shows that young people spend more time on internet activities outside school than in school, which means that parents have an important role in encouraging their children to become critical and confident users of technology. A qualitative survey on young children and digital technologies found that 'parents would welcome advice on fostering children's online safety. Advice from schools appeared to be limited, nor did there appear to be substantive communication between school and families on issues related to technology'. The 2nd Survey of Schools on ICT[2] in Education found that the younger the child, the more frequently parents share in their ICT-related activities. However, a large proportion of secondary education students never or almost never discuss the risks of the internet with their parents. Moreover, more than half of secondary education students never or almost never get support from either their parents or their siblings for homework that requires the use of ICT. Also, in the same way as teacher attitudes towards digital technology and their ability to use it is a critical factor in how they deliver digital education to their students, parents attitudes and abilities will also determine whether they help or hinder their children's development of digital competences. Only a few of the countries contributing to this report give examples of policy measures in this area, and these very rarely feature among the main objectives of their digital education strategies. Practical support for parents can, for example, be given through guidance materials, where a practical guide for parents on the use of digital technologies has been developed. Other countries organize training for parents or run outreach and prevention campaigns, often linked to the area of safety.

Digital education can, of course, be one of the issues on which schools inform or consult parents (or at least their representatives) as part of normal communication procedures or via the school governing body. Moreover, digitalization in schools may improve the flow of information between schools and parents, reinforcing the school consultation and participation processes, and helping parents become more familiar with digital issues and the benefits technology brings. For example: Digital learning resources are on the political agenda of many European education systems. In some countries, the development, availability and quality of digital learning resources are addressed in the current strategy. In other cases, actions in this field have originated from different policy documents or specific initiatives, and they usually involve a variety of stakeholders both public and private. For example, the quality assurance of digital learning resources has been developed in cooperation with the university colleges for teacher education and e-textbooks have been developed together with professional publishers.

Digital technology: any product that can be used to create, view, distribute, modify, store, retrieve, transmit and receive information electronically in a digital form. In this report, the term ‘digital technologies’ is used in its widest sense, comprising: computer networks (e.g. the internet) and any online service supported by these (e.g. websites, social networks, online libraries, etc.); any kind of software (e.g.programmes, apps, virtual environments, games), whether networked or installed locally; any kind of hardware or ‘device’ (e.g. personal computers, mobile devices, digital whiteboards), and any kind of digital content, (e.g. files, information, data).

Requirements by top-level education authorities for schools to have a development plan which includes digital education, or a specific school digital plan means that the development of both digital competence and innovative teaching and learning methods becomes central to school development as part of a whole school approach. The ICILS[3] showed that teachers who were working in schools they saw as supporting ICT use through a planned and collaborative approach were more likely to use ICT in their teaching and emphasize the development of student`s computer and information literacy. More recently, the 2nd Survey of Schools on ICT in

Education found that 31 % of students in primary education, 34 % of students in lower secondary education and 30 % of students in upper secondary education attended schools that had written statements specifically on the use of ICT for pedagogical purposes.

Creating of digital learning materials by teachers has potentially beneficial outcome – the development of open educational recourses of scale. If teachers` capacities to use digital applications to create digital materials is developed on a large scale and these resources are shared by teachers with one another and published on platforms /repositories for other to use/adapt, using copyright that enables such sharing, it would be a powerful method of creating resources rich learning environments. In the context of the non-English learning environments, such a model would be even more useful, as curricular resource of availability in most languages in the developing countries is a fraction of what is available in English.

Digital technologies have seen rapid changes in a short period, and the latest is AI[4] -the use of big data and machine learning to develop predictive models. In education, it is claimed that AI can address the diverse learning needs of learners by:

-teaching through personalized education where custom content, pedagogy and assessment can be derived for each student based on her /his responses to past activities and assessments

-self-learning through adaptive practice

AI can be useful if it is used to provide teachers a range of content and pedagogy possibilities, based on analyses of learning context.

Acronyms:

[1]PISA- Programme for International Student Assessment

[2]ICT- Information and Communication Technologies

[3]ICILS- International Computer and Information Literacy Study

[4]AI-Artificial Intelligence

REFERENCES:

1. Website: www.alainet.org
2. Digital education at schools in Europe, Eurydice Report, © Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, 2019
3. Website: http://ec.europa.eu/eurydice.
4. Website: https://dpmk.hu/digitalis-pedagogiai-modszertanikozpont/

UDK 81-11

HOW TO MOTIVATE STUDENTS TO LEARN ENGLISH

Utapova Oysapar Urazmatovna
Sirdarya district, school № 39
Uzbekistan, Sirdarya region

Annotation: This article can help readers how to motivate students during the lessons and give instructions on how to plan lessons that will keep students motivated.

Keywords: motivation, intrinsic and extrinsic, play games, communicative and practical.

Motivation is one of the most important factors in language learning. Children with a good attitude towards English are more likely to work hard and keep going when learning gets challenging. Our exams are designed to motivate children by building their confidence step by

step. We aim to bring learning to life – covering topics that children are familiar with and developing the skills they need to make friends, study and work in English. What motivates children to learn a language? There are two main types of motivation. Learning English for a *particular purpose* – for example to get a job, get into university, to travel. After that becomes learning English because you *enjoy learning*, having fun and making progress. This tends to be the most effective form of motivation. Children are also more motivated when they have a positive impression of English-speaking people and cultures. If they like the music, films or sports, they are more likely to want to learn the language. What motivates children at different ages? Essentially, it's the same. Learners of all ages achieve more when they are intrinsically motivated. In other words, when the learning experience is fun, interesting and meaningful children will want to learn if they have extrinsic motivation, such as getting a reward for good results, or needing English for university studies. But as Steve Jobs said: 'The only way to do great work is to love what you do. As I am concerned that teacher should pay attention to the following points:

Keep Yourself Motivated- Think back to when you were a child. If your teacher was not enthusiastic about what he or she had scheduled for class that day, how did you feel about it? It's the same with young children today. If you, the teacher and often a role model for younger children, think this is a neat activity, then they will too!

Encourage- Young kids thrive on praise and positive attention from the adults in their lives. If you want them to like you and be motivated in your class, you often just need to give them a lot of positive attention.

Play Games- Children learn through play. Oftentimes they don't even realize they are learning if they are enjoying the game. Just think, children could sit there and fill out worksheet after worksheet or they could play an English game and learn the same concepts. Which would you rather do? When I say English games I'm talking about games that are specifically designed to teach language and vocabulary. For example, you could turn using vehicle vocabulary into a relay game where children need to pick a card with a word and then run to a box of vehicles (or a stack of pictures of vehicles) and bring the correct one his or her classmates. Here is another example: If you might normally give them a worksheet to write the correct verb next to the picture illustrating the action, have them instead practice their verbs by doing the action for the word you say or the word on a card that you hold up. Likewise, you could do the action and have them write down the word. You may access free samples of fun classroom games in the resource box below. When you play games, you can use points and competition as a motivator, but not for kids under six who may find the competition too stressful. For them, just playing the game is motivating enough. You can also sometimes award extra credit, but use it sparingly so that it remains "extra" and a special reward. Also if you use it too much, children can have so much extra credit that it sways the actual grades too much.

Get Their Hands Dirty Literally and figuratively- Children like to work with their hands and whatever you can do to get the items they are learning about in their hands is useful and fun for them. This can be anything from having a sensory table filled with sand and beach items when you want to teach them summer words to having them each bring in a piece of fruit when you are teaching fruit words. Anytime you can get young children up and doing instead of listening (often passively) you are getting their hands dirty in the learning process. For that reason teachers should know and differentiate the types of motivation while teaching their students. There are two types of motivation: intrinsic and extrinsic. Extrinsic motivation is a push that comes from outside of a person. When people want to gain a reward (good grades) or avoid punishment, they are usually extrinsically motivated. Intrinsic motivation is a push that comes from inside a person. When people enjoy doing a certain activity they are intrinsically motivated. At times, when a person has an intrinsic motivation, rewarding them can reduce their

intrinsic motivation, which could make them less interested in the activity, thus decreasing their performance. Besides that there exist some tactics to motivate students:

1. The teacher should make the class more communicative

The main reason students want to learn English is so that they can communicate with people from other countries, at school or/and for job purposes. The main goal for some students is being able to communicate in the business world.

The students will be more motivated if the teacher encourages them to communicate in class. Seeing the improvement, they are making throughout, will make them want to study and engage within the class even more.

2. The teacher should make English practical

People, in general, do not like to do things that are not beneficial to them. They want to know that there is a reason behind what they do, regardless of whether the action is simple or hard. One approach to keep things more practical within the classroom environment is to use reali whenever possible. Realia is one more approach to use objects and materials from everyday life. Introducing realia into your class will allow the students to be prepared for what they will encounter in the outside world. Project-based learning starts with true-to-life problems, which is a great way to keep things focused on reality where the students will have the chance to solve them. The students come across a series of steps that will guide them to the problem in the project-based activity.

Of course, the process of this activity is more important than the outcome, this is where students are practicing the language. By focusing on the communication process throughout the activity, the teacher is motivating the students because he/she is not concentrating on the extrinsic motivation when it comes to grading the assignment at the end of the lesson. Another way to stay focused on the practical is to role-play. Recreating real-life situation the students are likely to experience outside of the classroom will allow them to prepare for the future in a secure setting.

3. The teacher should try to make the class a fun setting

If a teacher can make the class fun for the students, it is a way to up the intrinsic motivation levels. Students are more prompt to be engaged in the learning process if they are having a good time.

Strategies for making the class a “fun class”:

Social media; by including them in the class, the teacher will not only make the language use practical, but the teacher will also bring something relatable for the students and add it within their learning process. They could start by writing something on Facebook or Instagram, or perhaps start a blog of some kind.

Bring pop culture to class. People of any age love magazines, movies, and music. These can be easily used for learning new vocabulary/reading activities or listening activities.

Games – They are a good way of incorporating fun and learning at the same time, with games like scrabble or charades the teacher can use grammatical structures and teach vocabulary.

4. Teach should form a relationship

If a teacher is teaching an international class, he/she may be the only English speaker they will see or speak with daily. Therefore, showing support to students is something the teacher needs to do before trying to motivate them.

A way of letting the students know the teacher cares is by encouraging expressions of culture in the class. Attention should be paid when the students are describing their traditions, beliefs or values. Another way to form relationships with the students is to show consideration. The teacher should try to bond with the students to allow them to see they can turn to him/her for advice/help.

5. The teacher should give feedback

Feedback should be carefully considered. The way the teacher delivers his/her feedback to the students is important for forming the right relationships with students. If the teacher corrects every mistake every time a student makes one, students will end up estranging themselves. Giving positive feedback is as important as giving criticism. If there is any mistake in need of addressing, the teacher should also have some positive feedback to deliver afterward.

Just like any other skill, motivation can be encouraged and improved. Children are most motivated when:

They feel that a learning activity is interesting and meaningful.

Give children lots of opportunities to explore their interests and create an atmosphere for playing activities in English. Any language 'work' you do at home that is fun, varied, attention -grabbing or creative will help your child prepare for their tests and develop their English language skills in a natural, stress-free way.

They believe that the learning activity can be successfully completed.

It's important to have learning activities at the right level. If an activity is far too easy or too difficult, it can be uninspiring and demoralizing.

Children have different preferences for how they take in information. Some like to listen to explanations and discuss, some like to look at diagrams and pictures, some like to actively experiment and create. Make a note of what works best – success builds motivation.

USED LITERATURE:

1. Forbes,"Motivation Matters: 40% Of High School Students Chronically Disengaged From School" (accessed 30 November 2017).
2. www.teachingenglishgames.com
3. **Shelley Vernon**, "Improve the effectiveness of your lessons"
4. Jackie Hostetler, "Education and language acquisition in our youngest learners"

UDK 81-11

THE ROLE OF FAIRY TALES IN OUR LIFE AND HOW TO TEACH FAIRY TALE TO YOUNG PEOPLE THROUGH METHODS

Khushimova Inoyatkhon Ilhomjonovna
English language teacher
Chinaz district Secondary school -6
Tashkent region Uzbekistan

Abstract: *A fairy tale is a fantasy story which gives moral education, and can be one of the media used for character building. One of the values found in a fairy tale is cooperation. Children's character building strategy is done through giving fairy tales, listening to fairy tales, and creating a supportive reading environment. This study aimed A fairy tale is a fantasy story which gives moral at observing the ability of children in identifying the character values found in fairy tales and their ability to implement the values in their daily life. The respondents of this study were 3-4-year-old students ofobserving the ability of children in identifying the character values found in fairy tales and their ability to implement the values in their daily life.*

Keywords: *Fairytale interactive method, The Scientific Method, Purpose Of The Study, Albert Einstein, Mrs. Goddard Blythe.*

As it is known that our most and foremost task is to give nurture to young generation for loving their own country and feel pride with our old, rich and spiritual heritage as well as to bring them up as well educated person who has a bright future. Today, our greatest aim is to acknowledge the young generation with an adequate knowledge, increase their capabilities for contributing to our motherland Uzbekistan with all their best in order to serve for its progress. Throughout the world, Uzbekistan is making political, social and diplomatic relations with foreign countries. For this reason, every person should know about foreign languages, their history and traditions as well. Our government is paying attention for increasing education and literacy of people. For this purpose, English are taught in all educational institutions from kindergarten to Institute and Universities. Furthermore, every person should know about their traditions and history very well. Thus, they feel pride with their past and have a strong foundations. Dear pupils, this book aims to inform you with our traditional songs, Uzbek folklore and some rhymes about our country. As well as, it is full of interesting activities, jokes, proverbs, riddles and tongue-twisters which help you to learn and practice English. Most activities are outlined to highlight your knowledge of English skills and develop your speech by learning them. Today we talk about the role of fairy tales in our life.
Albert Einstein once said:
"If you want your children to be intelligent, read them fairy tales. If you want them to be more intelligent, read them more fairy tales. "
Albert Einstein.

Fairy tales are often the first books to which children are exposed. These fantastic tales stimulate a child's imagination and entertain them with fictional accounts of adventure and bravery. Through reading and listening, young minds are filled with trolls, princesses, magic beings, heroes, heroines and villains, all making decisions that illustrate lessons of consequence. By proxy, children are taught the difference between good and evil and are given a context by which they can evaluate their own emotions and decision making.

Fairy tales are perpetually popular for a reason. They have been told for generations, and many of them have multiple variations. While the original stories are still widely known, many have evolved and been rewritten to keep up with the times. One of the things we love most about fairy tales, both new and old, is their ability to foster courage. Here are four ways in which they teach children to be brave. They show real-life problems in fantastical setting.

All children need to understand that bad things happen in the real world. Children know from a very young age that fantastical creatures like dragons and witches aren't real. When these creatures become the villains in stories, they allow children to process scary situations in a safe space. In this way, kids can build up courage for real-life mishaps.

In pretty much every fairy tale, there's a young person or child in dire straits. The arc of the story often follows a path of magic that has both sinister and wondrous elements. In the end, things usually turn out better-than-okay for the protagonist of the tale. The real world can be a scary place, but stories that offer happy endings can make us all a little bit braver in real life.

We're generalizing here, but most fairy tales involve a young character venturing, or being thrust, out into the world on his or her own. There are dark woods, evil witches, and lots and lots of orphans. Yet, most of these adventurers are still optimistic about life and find solace in woodland creatures or a sibling, and find that, despite their fears, they will be rescued. Or, they'll use their wits, and rescue themselves.

Fairy tales are packed with characters who are both independent *and* brave. At some point during the story, they gather their courage and slay the dragon, outsmart the witch, or stand up to their evil step-mother/sister(s) etc. Readers and listeners of fairy tales can't help but root for the hero or heroine. And later, they imagine themselves in the role. Imaginative play based on

fairy tales allows kids to pretend to be brave. And if they practice enough, they'll understand bravery a bit better and maybe even acquire the skill. Afterall, practicemakesperfect.

According to the United Kingdom newspaper The Telegraph, Mrs. Goddard Blythe, director of the Institute for Neuro-Physiological Psychology in Chester, said:

"Fairy tales help to teach children an understanding of right and wrong, not through direct teaching, but through implication. "

In other words, whether we are reading the Russian story of Masha and the Bear or the Mexican story of The Bear Prince, or the American story of the Wizard of Oz, In Uzbek fairy tale Zumrad and Kimmat we are teaching our children the importance of keeping our promises, the importance of family and the importance of being smart instead of strong (to just name a few).

Through fairy tales, young learners are not only being exposed to other cultures, but are developing socially and emotionally, all while they are being thrilled and intrigued. To put it simply, they are becoming more intelligent by experiencing learning, cleverly disguised as fun.

Fairy tales teach what life is about.

Young children do not always understand complex issues or ideas about morals and fairy tales provide some basic lessons. Fairy tales also teach children strategies for dealing with scary concepts such as death and abandonment. For example, "Cindrella" teaches children that sometimes a parent dies and other parents remarries.

The fairy tale of "Zumrad and Kimmat" to talk about good and urges.
In this fairy tale the good people will win.

The method of fairy tale. Fairytale method is a powerful tool to improve the character of an honest between God, yourself and others. Honest character can be improved through examples of actions. One simple example that can be done is with a fairy tale. Ironically in the present activities of storytelling rarely can be done by most parents, and teachers. Today, the role and function of story telling is already widely replaced by television and other modern games. Although a lot of benefits can be drawn from storytelling activities.

The Scientific Method is a wonderful life skill to possess with uses beyond the area of science. Once children are practiced in conducting science experiments, they can move to solving real life problems with the method. The goal of these activities is to teach and allow students to become fluent in the scientific method and encourage them and model for them how to notice the possibility for testing scientific principles in other areas of their lives.

Purpose Of The Study The purpose of this action research in general is to determine the effect of interactive fairytale method in improving honest character in primary students, and in particular to reveal: 1). How interactive fairytale methods are effective in improving honest character in children aged 7-8 years, 2. How teachers can implement interactive fairytale method in improving honest character in children aged 7-8 years, 3. How does interactive fairytale method can improve the character of an honest in children aged 7-8 years.

With these interactive fairytale students will feel happier and cultivation of character values will be able to be delivered in both effective and efficient. As always honest and fear lie will be carried out by these students through interactive fairytale. Indeed, in addition there are also other factors such as the child's motivation to succeed honesty of teachers and parents at home. For example, children are afraid to lie for fear of being scolded by parents and teachers at school. Because of these student's own admission stated previously often either lying to parents, teachers, and others. But after hearing the tales and the threat of teachers and parents, then the student is apparently no longer willing to lie and always behave honestly.

Conclusion The elementary school has a very strategic role in determining and honest character building for students in everyday life, whether at school, home and community. Honesty is a very important thing to cultivated, nurtured and developed for future life. Early age is a good time to instill character education. If we managed to instill character at his age, it is probable that future generations will behave honestly. This research revealed that fairytale interactive method is a good method to build honest character value on elementary students of school.

REFERENCES

1. English For school. (Method Musayeva A) p 23-24. 2011
2. The scientific method in Fairy tale Forest. LauraMargner p 10-11 Jan. 1. 2007.

3. Journal of Humanities and social science. Dr. Mardianto. Volume 20 issue 2, Feb. 2015.

UDK 330.47

DASTURLASHNI O'RGATISHDA ONLINE TEKSHIRUV TIZIMLARIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Ravshanova Dilafro'z Bahodirovna
Uchquduq tumani 18- maktab informatika fani o'qituvchisi
Navoiy viloyati O'zbekiston

Annotatsiya: *Ushbu maqolada online tekshiruv tizimlari, ularning imkoniyatlari, dasturlashni o'rgatishda bunday tizimlaridan foydalanishning afzalliklari to'g'risida so'z yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *dasturlash, dastur kodi, dastur kodini testlash, online tekshiruv tizimi, online musobaqa, foydalanuvchilar reytingi.*

Bugungi kunda axborot texnologiyalari jadal ravishda rivojlanib kundan-kunga yangi texnologiyalar hayotimizga kirib kelmoqda. Bu texnologiyalarning asosida ma'lum algoritmga asoslangan dastur kodlari yotadi. Dasturlash keng ma'nodagi tushuncha bo'lib u ko'plab sohalarni o'ziga jamlaydi. Umumiy olganda dasturlash bu - kompyuter mikroprotsessori uchun turli buyruqlar berish, qachon, qayerda nimani o'zgartirish va nimalarni kiritish yoki chiqarish haqida buyruqlar berishdir.

Dasturlashning negizida esa bir qancha dastur kodlari yotadi. Dastur kodi har xil dasturlash tillarida yozilishi mumkin. Axborot texnologiyalari sohasida ko‘plab dasturlash tillari mavjud bo‘lib, ularning soni yil sayin ortib bormoqda. Bir xil turdagi ishni bajaradigan dasturlarni deyarli barcha dasturlash tillarida yozish mumkin. C++, Java va Python tillari universal tillar hisoblanadi, C va Assembler tillari mashina tiliga ancha yaqin tillar bo‘lib, quyi yoki o'rta darajali tillardir.

Algoritmik til inson tillariga qanchalik yaqin bo‘lsa, u tilga yuqori darajali til deyiladi. Dasturlashni o'rgatish qaysi dasturlash tilini tanlashdan qat'iy nazar shu til bo'yicha dastlabki fundamental bilimlarni o'rgatishdan boshlanadi. Bular asosan quyidagi mavzulardan tashkil topadi.

1. Kiritish chiqarish operatorlari
2. Ma'lumotlarning toifalari
3. Shart va tanlash operatori
4. Sikl operatorlari
5. Bir o'lchamli va ko'p o'lchamli massivlar
6. Funksiya tushunchasi. Rekursiv funksiyalar
7. Fayllar bilan ishlash
8. Ma'lumotlarning murakkab toifalari. Struktura va sinflar

Bu mavzularni o'zlashtirishda o'quvchidan mavzu bo'yicha nazariy ma'lumotlarni o'rganib shu mavzuga doir masalalarni yechish ya'ni ularning tanlangan dasturlash tilidagi kodini yozish talab etiladi. Dastur kodi to'g'ri ekanligini bir nechta testlarni berib ko'rish yordamida aniqlash mumkin. Bunda dasturni to'g'riligini aniqlash testlarni kirituvchi odamga bog'liq bo'ladi. Ya'ni testlovchi odamdan dasturlash bo'yicha bilimlarni bilishi, dasturchining kodini tushunib uning xatosini topishi va bu xatoni yuzaga chiqaruvchi testlarni topa olishi talab

etiladi. Online tekshiruv tizimlari — dastur kodini testlovchi online tizimlar bo'lib, bu tizimlar yordamida dasturning berilgan testlarni to'g'ri chiqarishidan tashqari dasturning ishlash vaqti, operativ xotiradan egallagan joyi haqida ham ma'lumotlarni olish mumkin. Bunday tizimlarga misol qilib Codeforces, TopCoder, Timus, Acmp, Hackerrank, Hackerearth va boshqalarni misol qilib ko'rsatishimiz mumkin. Bunday tizimlarni yaratish va ularni rivojlantirish ustida O'zbekistonda ham bir qancha ishlar amalga oshirilmoqda. Bu ishlarning yaqqol misoli sifatida algo.ubtuit.uz va acm.tuit.uz online tekshiruv tizimlarini ko'rsatish mumkin.

Bu tizimlarning barchasi masalalar yechishga va online musobaqalar uyushtirishga mo'ljallangan. O'quvchilarga dasturlashni o'rgatishda bunday tekshiruv tizimlaridan foydalanish katta samara beradi. Bunda talabaning mustaqil o'rganish koeffitsiyetni oshadi va o'qituvchining talabani nazorat qilib borish imkoniyatini ortadi. Online tekshiruv tizimlarining yana bir qulay tomoni bu online musobaqalar uyushtirish mumkinligidir. Online musobaqalarda 5 tadan 13 tagacha masala va ularni yechish uchun 5 soatgacha vaqt beriladi. Bunday musobaqalarda masalalarni yechishda talabadan nafaqat bilim balki tezkorlik ham talab qilinadi. Musobaqalarda qatnashchilar reytingi ham ko'rsatib boriladi. Qatnashchilar reytingi ishlangan masalalar soni, ishlagan vaqti va muvaffaqiyatsiz urinishlar soniga qarab tuziladi.

Bundan tashqari online tekshiruv tizimlarining yana quyidagicha imkoniyatlarini ham ko'rsatib o'tish lozim.

– Musobaqa paytida ruxsat etilgan qatnashuvchilarning yechimini ko'rish va ularning yechimiga qo'shimcha testlar berish imkoniyati. Bunday imkoniyatdan foydalanish uchun qatnashchining o'zi shu masalani ishlagan bo'lishi kerak va bu imkoniyatdan foydalangandan so'ng unga o'z yechimini qayta yuborishga ruxsat berilmaydi.

– Musobaqa tugagandan so'ng istalgan qatnashchining yechimini ko'rish imkoniyati. Bunday imkoniyat qatnashuvchilarga o'zi ishlay olmagan masalalarni yechish usullarini o'rganishga katta yordam beradi. Qolaversa talaba boshqa qatnashchilarning kodini taxlil qilish mobaynida dasturlash bo'yicha yangi bilimlarga ega bo'ladi.

– Musobaqa tugagandan so'ng masalalarni muhokama qilish imkoniyati. Bunda talaba o'zini qiziqtirgan savollarga forum orqali javob topishi mumkin bo'ladi.

– Reyting bo'limi yordamida o'z reytingini bilib borish imkoniyati. Bunda musobaqa qatnashuvchilari o'zlari egallagan o'rniga qarab reyting ballarini yig'ib borishadi. Umumiy ishlagan masalalari bo'yicha va reyting balli bo'yicha tizim foydalanuvchilarining reytingi tuziladi.

– Tizimda ko'plab dasturlash tillarida yozilgan kodlarni kompilyatsiya qilish imkoniyati. Bunda foydalanuvchiga o'z kompyuteriga barcha tillarning kompilyatorlarini o'rnatmasdan tizim kompilyatoridan foydalanish imkoniyati yaratiladi. Dasturlashni o'rgatishda online tekshiruv tizimlaridan foydalanish yuqori samara beradi. Biror mavzu o'rgatilgandan so'ng shu mavzu asosida tayyorlangan musobaqada qatnashish talabaga o'tilgan mavzuni o'zlashtirishida katta yordam beradi. Online tekshiruv tizimlarida faqatgina algoritmik musobaqalardan tashqari web sahifalar yaratish bo'yicha ham musobaqalar o'tkaziladi. Bunda qatnashuvchiga masala sifatida biror sahifaning rasm ko'rinishi beriladi va qatnashuvchilardan bu sahifani HTML, CSS va JavaScript lardan foydalanib yaratish talab etiladi. Bunday tizimlarga DesignContest (www.designcontest.com), CodeProject (www.codeproject.com) va Programmr (www.programmr. com) kabi tizimlarni misol qilishimiz mumkin. Web sahifalar yaratish bo'yicha musobaqalar orqali talabalar web sahifalar yaratish bo'yicha bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishadi.

Xulosa qilib aytganda online tekshiruv tizimlaridan foydalanish talabalarning mustaqil o'rganishiga yordam beradi. Online musobaqalarda qatnashish esa talabaning dasturlash bo'yicha bilimlarini mustahkamlash va o'rgangan bilimlarni qo'llay olish qobiliyatini oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.Теория и практика дистанционного обучения: учеб. пособие для студ. высш. пед. учебн. заведений / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева; Под ред. Е. С. Полат // М.: Издательский центр «Академия», 2004. — 416 с.

2.Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения. — М.: Педагогика, 1981. — 186 с.

3.http://algo.ubtuit.uz/pictures/Finalbirinchikurs2017/final.html

4. http://lifehacker.com/the-best-resources-to-learn-to-code-1517844722

UDK 37.013.46

BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARINI INNOVACIYON FAOLIYATGA TAYYORLASH TEXNOLOGIYALARI

Salieva Perdexan Alimbetovna
Xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish xududiy markazi katta o'qituvchisi
Qoraqalpog'iston Respublikasi, O'zbekiston

Annotaciya: *Zamon talabiga javob bera oladigan raqobardosh kadrlarni tayyorlash uchun ta'limning yangi modullari yaratilmoqda, uning nazariy asoslari ilmiy amaliy jihatdan ko'rsatib berilmoqda. Davlatimiz tomonidan chiqarlayotgan bir qator qarorlarda o'quv tarbiyaviy jarayonga xorijiy mamlakatlardagi ta'lim jarayonini qo'llash asosida o'qitish samaradorligini oshirish zarurligi o'qtiriladi.Bugungi kunda ta'lim tizimi kadrlarni malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash yo'nalishlarida turli fanlarni o'qitishda "Modulli ta'lim texnologiyalari", "Muammoli ta'lim texnologiyalari"," Loyihalash texnologiyasi" kabi innovaciyon texnologiyalar keng qo'llanilmoqda.*

***Kalit sozlar**: uzluksiz ta'lim tizimi, zamonaviy yondoshuv, sifatli ta'lim, innovaciyon texnologiyalar, shaxsni rivojlantirish, innovaciyon pedagogik jarayonlar, kasbiy salohiyat.*

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 – yil 7 – fevraldagi PF- 4947- sonli farmoni bilan tasdiqlangan 2017-2021- yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yili"da amalga oshirishga oid Davlat dasturida: O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha mo'ljallangan Harakatlar strategiyasining amalga oshirilishi davlat va jamiyat qurilishini izchil takomillashtirishni ta'minlash, ixtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish sur'atlarini jadallashtirish, ilg'or innovaciyon va ilm – fan yutuqlariga asoslangan texnologiyalatdan foydalangan holda zamonaviy faoliyatga yo'naltirilgan yangicha yondoshuvlarni talab qilmoqda.

Shular jumlasidan: uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini va ta'lim sifatini tubdan oshirish kabi xalq ta'limi tizimida amalga oshirilishi lozim bo'lgan bir qator muhim vazifalar belgilangan.Bu borada ta'lim-tarbiya sifati va samaradorligini zamon talablari darajasiga ko'tarish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi.Mamlakatimiz ta'lim tizimi jamiyatda amalga oshirilayotgan yangilanishlar, rivojlangan demokratik huquqiy davlat qurilishi jarayonlari bilan hamohang tarzda taraqqiy etib bormoqda.

Ta'lim ustuvorligi, ta'lim mazmuni va tuzilishi o'zgarmoqda, yangi standartlar joriy etilmoqda, ta'lim sifati rivojlanishning yangi, yanada yuqori bosqichiga ko'tarilmoqda.Jamiyatning rivojlanishi, zamonaviy ixtisodiyotning shakllanishi, jamiyat ma'naviy- axloqiy asoslarining tiklanishi umumiy o'rta ta'lim muassasalari oldiga bilimdon, intellektual va ijodiy qobiliyatlari rivojlangan, hayotda o'z o'rnini topadigan, o'z faoliyati bilan o'zi va jamiyatga foyda keltiradigan, teran va mustaqil fikrlaydigan ma'naviy barkamol shaxsni shakllantirish vazifasini qo'ymoqda. Mazkur vazifalar umumiy o'rta ta'lim muassasalari faoliyatiga innovaciyon texnologiyalarni tatbiq etish natijasida amalga oshiriladi.

Innovasiyalar nazariy jihatdan asoslangan, biron-bir sohada aniq maqsadga qaratilgan hamda amaliy tatbiq etishga yo'naltirilgan yuqori samaradorlikka ega yangilik hisoblanadi.Innovaciyaning o'ziga xos xususiyati uni quyidagilar bilan bog'laydi:
-innovaciyalar doimo dolzarb muammoning yangi echimini o'z ichiga oladi;
-ularni foydalanish yangi sifatli natijalarni olish imkonini beradi;
-innovaciyalrni tatbiq etish tizimdagi barcha kompenentlarning sifat jihatdan o'zgarishlariga olib keladi.

Bugungi kunda innovaciyon pedagogik jarayonlar ta'lim muassasasi o'quv faoliyatining muhim kompenentlaridan biriga aylanib bormoqda.Chunki, innovaciyon pedagogik jarayonlar o'qituvchi va o'quvchi shaxsini intensiv rivojlantirish,ularning birgalikdagi faoliyati va muloqotini demokratlashtirish, ta'lim- tarbiya jarayonini insonparvarlashtirish, o'quvchini faol ta'limolish hamda o'zini shakllantirishga yo'naltirish, ta'lim texnolohiyalari, metod va vositalari hamda ta'limning moddiy texnika bazasini modernizaciyalash kabi vazifalarni bajaradi, pedagoglarning kasbiy mahorati, ularning ijodkorligi, izlanuvchanligining rivojlanish yo'nalishlarini aniqlaydi, o'quvchilarni shaxs sifatida kamol topishida muhim o'rin tutadi.

Shu jihatdan innovaciyon texnologiyalar asosida ta'lim jarayonlari sifat va samaradorligini oshirish muammosi shaxsni rivojlantirish va uni hayotga tayyorlash ga yo'naltirilgan kompleks vazifalarni amalga oshirish bilan bog'liq bo'lib, ta'lim siyosatining bugungi kundagi muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.Ta'lim muassasalarida amalga oshiriladigan innovaciyon pedagogik faoliyat o'qituvchilarning ilmiy- metodik faoliyati hamda o'quvchilarning o'quv- tadqiqot faoliyati bilan uzviy bog'liqdir.

Jamiyat, madaniyat va ta'lim rivojlanayotgan bugungi kunda umumiy o'rta ta'lim muassasalarida ta'limiy innovaciyalar tatbiqini yaxshilash, ulardan foydalanish metodikasini ishlab chiqish, innovaciyon faoliyatnirivojlantirish hamda o'qituvchilarning pedagogik faoliyatini innovaciyon yo'naltirishning zarurligini quyidagi holatlar belgilaydi.

Birinchidan, ijtimoiy-iqtisodiy yangilanishlar ta'lim sifatini yangi,yanada yuqori bosqichga ko'tarish zarurligini taqazo etadi. Bunda pedagogik yangiliklarni yaratish, o'zlashtirish, foydalanish va ta'lim jarayoniga tarbiq etishni o'z ishiga olgan o'qituvchilar pedagogik faoliyatining innovaciyon yo'nalganligini ta'lim siyoatini yangilash vositasi sifatida namoyon bo'ladi.

Ikkinchidan, ta'lim mazmunining insonparvarlashuvi, o'quv predmetlari hajmi va tarkibining o'zgarishi ta'limning yangi tashkiliy shakl va texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq etilishini talab etadi.Bunday vaziyatda o'qituvchilarning o'z faniga oid bilimlari bilan bir qatorda pedagogik bilimlari ham muhim ahamiyatga ega.

Uchinchidan, o'qituvchilarning pedagogik yangiliklarni ta'lim jarayoniga tatbiq etishga bo'lgan munosabatlari o'zgarib bormoqda.Avval innovaciyon pedagogik faoliyat, asosan yuqoridan taklif etilgan yangiliklarni ta'lim jarayoniga joriy etish bilan cheklangan bo'lsa,hozir u tanlanadigan tadqiqot xarakteriga ega bo'lib bormoqda.O'qituvchilar tomonidan ta'lim amaliyotiga kiritilayotgan pedagogik innovaciyalarni tahlil qilish va baholash, ularni ishlab chiqish va tatbiq tish uchun qulay ta'limiy sharoit yaratilishi muhim yo'nalishga aylanmoqda.

Barkamol insonni tarbiyalash masalasiga O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoev alohida e'tibor qaratib, quyidagi fikrlarni bildirib o'tganlar:

"Biz ta'lim va tarbiya tizimining barcha bo'g'inlari faoliyatini bugungi zamon talablari asosida takomillashtirishni o'zimizning birinchi darajali vazifamiz deb bilamiz.

Bugungi kun fani, texnikasi va ishlab chiqarishning rivojlanishi, ta'limda nazariya bilan amaliyot birligi hamda ta'limning ishlab chiqarish bilan integraciyaloshuvi talablari o'qituvchining faol va ongli mehnatiga asoslangan , uning ijodiy faoliyatini rag'batlantiradigan, tafakkurini rivojlantiradigan, vaqtni tejaydigan, bilim o'rganishni engillashtiradigan zamonaviy texnologiyalarni ishlab chiqish va o'quv jarayoniga tatbiq etishni taqozo etadi. Zamon talabiga javob bera oladigan raqobardosh kadrlarni tayyorlash uchun ta'limning yangi modullari yaratilmoqda, uning nazariy asoslari ilmiy amaliy jihatdan ko'rsatib berilmoqda. Shu boisdan, davlatimiz tomonidan chiqarlayotgan bir qator qarorlarda o'quv tarbiyaviy jarayonga xorijiy mamlakatlardagi ta'lim jarayonini qo'llash asosida o'qitish samaradorligini oshirish zarurligi o'qtiriladi.Bugungi kunda ta'lim tizimi kadrlarni malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash yo'nalishlarida turli fanlarni o'qitishda "Modulli ta'lim texnologiyalari", "Muammoli ta'lim texnologiyalari"," Loyihalash texnologiyasi" kabi innovaciyon texnologiyalar keng qo'llanilmoqda.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoev"Ta'lim- tarbiya sohasiga yangicha yondoshuv – barqaror taraqqiyot garovi"- degan filosofik fikrlarni deb aytib o'tganidek,mustaqil O'zbekistonimizning bugungi va ertangi kunini ta'minlaydigan barkamol shaxsni tarbiyalash va ularni jahon standartlari talablari darajasiga javob beradigan tarzda tayyorlash har bir o'qituvchining mahoratiga bog'liq.

O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A. Karimovning 2013 yil

6 dekabrdagi "Amalga oshirayotgan islohotlarimizni yanada chuqurlashtirish va fuqoralik jamiyati qurish – yorug' kelajagimizning asosiy omilidir" mavzusidagi ma'ruzalarida " 2014- yil Sog'lom bola yili" deb e'lon qilindi va quyidagi fikrlari bayon etildi: "Bolaning jismoniy va psixologik rivojlanishidagi ehg asosiy davr- bu - boshlang'ich sinf davridir. Hammamiz bilamizki, sobiq tuzum sharoitida bu masalaga, afsuski, etarlicha ahamiyat berilmas edi.

Boshlang'ich ta'limning sifatini oshirish, ta'lim standartlari, o'quv dasturlari, darslik va o'quv qo'llanmalarini takomillashtirish , zamonaviy pedagogik va AKTlarni keng joriy etish masalalari o'z ifodasini topishi kerak" – degan fikrlari bugun hayotda amalda ifodasini topmoqda.

O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi vazirligi ning 2013 –yil 14- noyabrda "Umumta'lim maktablarida boshlang'ich ta'limning samaradorligini oshirish to'g'risidagi" 365 – sonli buyrug'i asosida BOSHLANG'ICH TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH boyicha muvofiqlashtiruvchi ishchi guruhi tarkibi tasdiqlanib, ushbu guruh rivojlangan chet el mamlakatlarida va respublikamizdagi ilg'or tajribalarni o'rganib, ilmiy- metodik asoslangan xulosalar asosida "Boshlang'ich ta'limni rivojlantirish dasturi"ni ishlab chiqib, oldimizga ko'pgina vazifalarni belgilab berdi.

Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisining kasbiy salohiyati va ma'lumot darajasi, bolalar psixologiyasi, hozirgi zamon boshlang'ich ta'lim metodikasini bilishi boshlang'ich ta'lim sifatini muhim ahamiyatga eg.Boshlang'ich sinf o'quvchilarida zarur ko'nikmalarni shakllantirish, boshlang'ich ta'lim sifat- samaradorligini yangi bosqichga ko'tarish, o'qitishning zamonaviy usul va vositalaini amaliyotga joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Hozirgi kunda ta'lim sohasida innovasion pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish va talab kundan-kunga ortib bormoqda. Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxsni rivojlantirish texnologiyasida bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda

boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Ta'lim jarayonida o'quvchi asosiy figuraga aylanadi.

Boshlang'ich ta'limning samaradorligini ta'minlashda o'qituvchining shaxsiy sifatlari va pedagogik mahorati ham muhim ahamiyat kasb etadi.Shuning uchun «O'qituvchi bolalarimizga zamonaviy bilim bersin – deb talab qilamiz. Lekin zamonaviy bilim berish uchun, dastlab o'qituvchining o'zi mana shunday bilimga ega bo'lishi kerak ...» I.A.Karimov

Aytish joizki, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasining asosiy principlaridan yana biri – o'quvchilarda bilim, ko'nikma va malaka bilan birga hayotiy kompetenciyalarni shakllantirish, ya'ni ularni egallagan bilimlaridan kundalik hayotda duch keladigan tanish yoki notanish vaziyatlarda foydalanishga tayyorlashdir. Kompetenciyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari ta'lim mazmunini amaliyotga yo'naltirish kompetenciyalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Dars jarayonidagi ta'lim-tarbiya ishlarini innovasion texnologiyalardan foydalanish asosida tashkil etish ijobiy natija beradi, chunki o'qituvchi innovasion faoliyat yuritgandagina ta'lim mazmuni o'zgaradi.

Rivojlangan mamlakatlar ta'lim tizimida shaxs izviylashuvini ta'minlovchi yetakchi omil sifatida ta'lim jarayoniga e'tirof etilsa, biz shaxsning shakllanishida ta'lim hamda tarbiya jarayoni birdek ahamiyatga ega ekanligiga urg'u beramiz.

Darslarda innovasiyon pedagogik texnologiyalardan foydalanish ta`lim samaradorligini oshiribgina qolmay, o`quvchilarni mustaqil fikrlash ko`nikmalarni rivojlantiradi, ijodiy tafakkur salohiyatlarini takomillashtiradi, o`z ustida tinmay ishlab, ijodiy yondoshishga o`rgatadi. Innovaciyon pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish, innovaciyon pedagogik faoliyat bo'lib, umumta'lim maktablarida pedagog xodimlarning bu yo'nalishdagi faoliyatini to'g'ri yo'lga qo'yish bo'yicha bor muammolarni hal etish zarur. Pedagogik faoliyatda innovaciyalar qancha ko'p bo'lsa, o'qituvchi o'zining xususiy pedagogik tajribasini shuncha yaxshi tushunadi.Bu esa o'qituvchining innovaciyon faoliyat sub'ekti va tashkilotchisi sifatida yangilikni yaratish,qo'llash hamda tashkillashtirishda ishtirok etishini kengaytirib borish imkoniyatini beradi.

Innovaciyon faoliyat uzluksiz ravishda yangiliklar bilan ishlashdan iborat bo'lib, u uzoq vaqt davomida shakllanadi va takomillashib boradi. O'qituvchi, innovaciyon faoliyati xususiyatlarini o'rganib chiqqan pedagog olimlar fikrlariga tayangan holda, quyidagilarni innovaciyon faoliyatning asosiy belgilari deb hisoblashi mumkin.

Ijodiy faoliyat falsafasini egallash; pedagogik tadqiqot metodlarini egallash; mualliflik koncepciyalarini yaratish qobiliyati; tajriba sinov ishlarini rejalashtirish va amalga oshira olish; hamkasblar bilan hamkorlik; fikr olmashish va amaliy metodik yordam ko'rsata olish; yangiliklarni izlab topish, ularning bankini yaratish va o'z sharoitiga moslashtirib borish;

O'qituvchi darsga tayyorgarlik ko'rishda kompyuter orqali tarqatma, didaktik materiallar, ko'rgazmali qurol, slaid va dars ishlanmalari tayyorlashi, internet yordamida esa ularni turli qo'shimcha ma'lumotlar qiziqarli audio, video lavhalar bilan boyitishi mumkin.

O'qituvchilarni innovaciyon faoliyatga tayyorlashdan bosh maqsad- ularning yangilikka intiluvchanligi, yanglikni mustaqil izlash, yaratish, qo'llash ko'nikma va malakasini shakllantirib borish orqali pedagogik metodik mahoratini interfaol metodlardan foydalanib dars o'tish qobiliyatlarini takomillashtirishdan iborat.

Xulosa qilib aytganda, ta'limda innovaciyon texnologiyalarni joriy etish hozirda boshlang'ich sinf o'qituvchilari orasida dolzarb ilmiy-metodik va amaliy pedagogik muammo hisoblanadi. Uni ijobiy hal etish yo'lidagi asosiy masalalardan biri o'qituvchilarning innovaciyon texnologiyalar va ulardan unumli foydalanish bo'yicha tayyorgarliklarini zamonaviy talablar darajasida muntazam oshirib borishdan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.I.A.Karimov “Amalga oshirayotgan islohotlarimizni yanada chuqurlashtirish va fuqoralik jamiyati qurish – yorug’ kelajagimizning asosiy omilidir” mavzusidagi ma’ruzasi. 2013 yil 6 .xıı
2.O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 – yil 7 – fevraldagi PF- 4947- sonli farmoni bilan tasdiqlangan 2017-2021- yillarda O’zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo’nalishi bo’yicha Harakatlar strategiyasini “Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yili”da amalga oshirishga oid Davlat dasturi.
3.O’zbekiston Respublikasi xalq ta’limi vazirligining 2013 yil 14- noyabrda “Umumta’lim maktablarida boshlang’ich ta’limning samaradorligini oshirish to’g’risidagi” 365 – sonli buyrug’i.
4.Ishmuxamedov R.D. “ Talim va tarbiyada innovaciyon texnologiyalar”.T- 2013

UDK 37.013.46

BOSHLAHG‘ICH SINF ONA TILI DARSLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISHGA ZAMONAVIY YONDASHUV

Shilnikovskaya Nadejda Romanovna
Goyibnazarova Nilufar Rahimjonovna
Namangan shahar 48-umumiy o‘rta ta’lim maktabi o‘qituvchilari
Namangan, O’zbekiston

Annotatsiya: *maqolada boshlang‘ich sinf ona tili darslariga o‘qitishning zamonaviy usullarini tadbiq etish orqali o‘quvchilarning lug‘at boyligini oshirish, ularning mantiqiy va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish, matn yaratishga o‘rgatish, ona tili darslari samaradorligini oshirish yo‘llari xususida fikr-mulohazalar bayon etilgan.*

Kalit so‘zlar: *ona tili darslariga qiziqtirish yo‘llari, didaktik o‘yinlar, ta’limiy o‘yin-topshiriqlar, muammoli vaziyat yaratish, “Juftini tanlang!”, “O‘z shahring nomini izohlay olasanmi?” “Talaffuzda adashmang”.*

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ona tilidan egallagan bilim saviyasi ko‘pdan beri hammamizni tashvishga solayotgani hech kimga sir emas. Ayniqsa, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning ijodiy fikrlash darajasi eng asosiy muammolardan biridir. Lug‘atlarimiz so‘zga to‘la, o‘quvchining nutqida so‘z kam. Bu holat, avvalo, ona tili ta’limi mazmuni bilan chambarchas bog‘langan.

Nutqiy kompetensiyani rivojlantirish uchun boshlang‘ich ta’limdanoq o‘quvchilarga turli mavzulardagi matnlar bilan tanishtirish kerak. O‘quvchilar uchun notanish bolgan matn uch marta o‘qib eshittiriladi, o‘quvchilar matn mazmunini eslab qolib, u haqda ma’lumot berishlari, og‘zaki tarzda aytib berishlari lozim.

Shunday ekan, ona tili mashg‘ulotlarida asosiy e’tibor o‘quvchilarga tilning grammatik qurilishini emas, balki ularning so‘z boyligini oshirish, so‘zdan to‘g‘ri va o‘rinli foydalanish, fikrini sharoitga mos ravishda ifodalay olish ko‘nikmalarini kengaytirishga qaratilmog‘i zarur. Ona tilining boshlang‘ich kursida, asosan, nutqiy tadbirkorlikni rivojlantirish, orfoepik va imlo savodxonligini oshirish, so‘z va uning ma’nolari ustida ishlash, nutq sharoitiga mos ravishda so‘zdan to‘g‘ri va o‘rinli foydalanish malakalarini shakllantirishga alohida e’tibor beriladi. O‘quvchilarning o‘rganishi uchun tavsiya etilgan har bir mavzu, ularning yosh xususiyatlari va ona tilini o‘rganish imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda berilishi hamda ta’lim samaradorligini

ta’minlovchi metod va usullarini to‘g‘ri tanlay olishi kerak. Boshlangich sinf o‘quvchilarining diqqati xususida fikr yuritilganda uni yetarli darajada barqaror emasligini unutmaslik lozim. Bu yoshdagi bolalar diqqatlarini muayan narsaga qaratib turishda qiynaladilar. Psixologlarning fikriga ko‘ra, bolalar diqqatining barqarorligi miyada tormozlanish bilan qo‘zg‘alishning o‘zaro nomuvofiq harakat qilishidir. Ona tili mashg‘ulotlarida o‘quvchilarning ko‘p hollarda tutulishi, to‘xtab qolishi, so‘zni burro, aniq talaffuz eta olmasligi, yozishda ba`zan harf, bo‘g‘in, so‘zlarning tushib qolishi mana shu fiziologik holat tufayli sodir bo‘ladi.

Ma’limki, ta’lim jarayonida o‘quvchilarning bilimga qiziqishlari ham muhim ahamiyatga ega. Ona tili faniga qiziqtirish dars mashg‘ulotlarini qiziqarli tashkil etish, тopshiriqlarning rang-barangligiga erishish, ko‘rgazmali, aydiovizual va texnik vositalardan unumli foydalanish, dars mashg‘ulotlarining amaliy yo‘nalishini kuchaytirish, o‘quvchini ta’lim jarayonining subyektiga aylantirish singari omillar bilan chambarchas bog‘langan.

Boshlang’ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlarini hisobga olish va undan kelib chiqqan holda ona tilini o‘rganish imkoniyatlarini aniqlash ijobiy natijalarga erishishga ko‘maklashadi. Ona tili ta`limning samaradorligini ta’minlovchi muhim vositalardan biri o‘qitish metodini to‘g‘ri tanlanishidir. O‘qituvchi faoliyati bilan bog‘liq metodlarning eng samarali usullaridan biri muammoli o‘qitishdir. Biz boshlang’ich sinf o‘quvchilarining yoshi hamda umumiy bilim saviyasidan kelib chiqqan holda, muammoli vaziyatlar yaratishning quyidagi usullaridan foydalanishni tavsiya etamiz:

1. Ona tili darsligida berilgan mavzularni qiyoslab o‘rgatish orqali muammoli vaziyat yaratish**.** Bunda o‘rganiladigan har bir mavzu o‘quvchilardan tovushlar, so‘zlar va gaplarni qiyoslashni, shu asosda umumlashmalar hosil qilishini talab etadi. Bu hol o‘z-o‘zidan ravshanki, muammoli vaziyatni yuzaga keltiradi. Masalan, “Unli va undosh tovushlar” mavzusi o‘rganilayotganda o‘quvchi avval unli va undosh tovushlarni to‘g‘ri nomlashni, keyin qiyoslashni, unli va undoshlar ishtirokida so‘zlar, so‘zlardan esa gaplar hosil qilishni, ularning bir-biridan farqlarini aniqlashni talab etadi. O‘quvchilar bu topshiriqlarni bajarish asosida umumlashma hosil qiladilar.

2. Muammoli savollar berish orqali muammoli vaziyat yaratish. Bunda dars mashg‘ulotini muammoli savolni o‘rtaga tashlash bilan boshlash, masalan, 1) unli va undosh tovushlarni alohida-alohida ayttirish orqali “***Talaffuz qilishda qanday farqni sezyapsiz?”*** savoli bilan murojaat qilish; 2) unlilar ishtirok etgan beshta so‘z yozdirish va ulardagi unlini boshqa unli bilan almashtirib ko‘rish topshrig‘ini berish orqali “***Qanday o‘zgarishlarni sezyapsiz***?” degan savolga javob olish; 3) undosh tovushlarni talaffuz qildirish, shovqin va ovozdan hosil bo‘lgan undoshlarni alohida, faqat shovqindan hosil bo‘lgan undoshlarni alohida yozdirish topshirig‘ini berish kabilar.

Ona tili darslarida matn yaratish ham o‘quvchi uchun muammo sanaladi. Buning ehg samarali yo‘llaridan biri o‘quvchilarga savol berib, ularga javob topishni talab qilishdir. Masalan, 1. *Bog‘da qanday mevalar pishadi? 2. Bog‘bon qanday ishlarni bajaradi? 3. Namangan qaysi mevalari bilan mashhur? 4. Siz hosilni yig‘ishda qanday yordam berasiz?* va h. Suhbatdan so‘ng o‘quvchilarning ijodiy matn yaratishi ancha osonlashadi. O‘quvchilarga “Bog‘da”, “Polizda”, “Sevimli qahramonim”, “Men sevgan ertak”, “Mening onam”, “Qadrdon do‘stim”, “Maktabim” singari mavzularda matn yaratish tavsiya etiladi.

O‘quvchilarga tushunarli bo‘lishi uchun rasmlar asosida ham matn yaratish mumkin. O‘quvchilarni matn yaratishga o‘rgatish ham DTS talablaridan biridir. Boshlang’ich sinf o‘quvchilarini ona tili fanidan matn yaratishga o‘rgatish bir qator ta’limiy vositalarni qo‘llashni talab etadi. O‘quvchilarga rasmlar asosida og`zaki va yozma matnlar ishtirokida gaplar tuzish, ularning ma`nosini tushuntirish kabi ijodiy- amaliy ishlar topshiriladi.

Shunungdek, ona tili darslarida ta’limiy o‘yinlarni qo‘llash darsning samaradorligini oshirbgina qolmay, o‘quvchilarning ham qiziqishini oshirib boradi. Masalan, “**Juftini tanlang!**” o‘yin-topshirig‘i asosida “Juft sifatlar” mavzusini o‘tishda o‘qituvchi birinchi so‘zni aytadi,

o‘quvchilar esa uning har ikkala qismini daftarlariga yozib boradi: *katta – kichik, yaxshi - yomon, past – baland, uzoq - yaqin, shirin - achchiq, oq - qora,* v.h. **“Qanday sonni qo‘yamiz?”** usuli orqali o‘quvchilarni mantiqiy fikrlashga o‘rgatiladi. **Masalan,** so‘z birikmalaridagi nuqtalar o‘rnini son bilan to‘ldirish topshiriladi. Bu usul o‘quvchilarni topqirlikka o‘rgatish bilan birga so‘z boyligini oshirishga ham xizmat qiladi. Masalan, ... *olma, ...-maktab, ... gul, ... - uy, ... - avtobus, ... kg un, ... xashak, ... tuproq, ... tufli (beshta olma, 48-maktab, uch dona gul, 7-uy, 18-avtobus, uch kg un, ikki bog‘ xashak, bir siqim tuproq, bir juft tufli*. **“O‘z shahring nomini izohlay olasanmi?”** o‘yin-topshirig‘ini tadbiq etish axborotlardan to‘g‘ri foydalanish, izlanishga o‘rgatadi va vatanparvarlik hissini kuchaytiradi. Masalan**,** atoqli otlar imlosini tushuntirish uchun oldindan bu mavzuni o‘quvchilarga vazifa qilib beriladi va ota-otasi, bobo-momolari yordamida o‘z shahrining tarixi haqida ma’lumotlar to‘plab kelish topshiriladi. Masalan, Namangan shahri. *Namangan(Namak kon) – tuz koni. Bobomiz Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma” asarida Namangan qishlog‘i deb bayon etilgan. Keyinchalik shaharga aylangan. U hunarmandchilik markazi bo‘lgan. Namangan bozorlarida ip va gazlamalar, mis idishlar, zargarlik buyumlari, mehnat qurollari savdo qilingan.*

“Shart qo‘yildi: so‘zning podshosi” o‘yinida ertaklardagi shohlar yoki malikalar biror ishlarni amalga oshirish uchun shartlar qo‘yishi haqida o‘quvchilardan so‘raladi. Ma’lumki, boshlang`ich sinf o‘quvchilari ertaklarni o‘qishga qiziqishadi. Shundan keyin o‘quvchilarga matndagi ish-harakatni bildiruvchi so‘zlarni topish, ish-harakatni bajarilayotganligi yoki bajarilmayotganligini aniqlash, so‘z podshosining shartlarini belgilangan vaqtda bajartirish ijobiy natija beradi.

“Doirada berilgan harflar asosida so‘z tuz” o‘yinini qo‘llash uchun o‘quvchilarga doira ichida ma’lum harflar taqdim etiladi. Ular bu harflar ishtirokida so‘zlar hosil qiladilar. Mazkur usulni unli va undosh tovushlarni o‘rgangandan keyin o‘tkazish maqsadga muvofiq. Masalan, o‘quvchilar e`tiboriga a, i, b, u, f, d harflari berilgan bo‘lsa, ular bu harflarni qatnashtirib, ana, ona; ip, ilm; bola, odob; uzoq, kun; fil, saf; dars, obod kabi so‘zlar hosil qiladilar.

“Talaffuzda adashmang” o‘yini orqali o‘quvchilarga o‘xshash tovushlar qatnashgan so‘zlar va ularning o‘zaro farqlarini o‘rgatish samarali natija beradi. Masalan, **f va p, b va p** tovushlari qatnashgan va o‘zaro farqlanadigan so‘zlar yozilgan ko‘rgazma ko‘rsatiladi. O‘quvchilar bu so‘zlarning ma’nolarini aytishga harakat qiladi va izohlaydi. Mazkur usul asosida o‘quvchilar tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilishga, ma’no farqlashi asosida xatosiz yozishga o‘rgatiladi. Uxlamoq – uhlamoq; xol – hol(uxlamoq - dam olmoq; hol –ahvol, xol – odam tanasida bo‘ladigan xol).

Boshlang‘ich sinflarda ona tili darslarini turli noan’anaviy shakllarda tashkil etish pedagogik texnologiyaning eng muhim talabi sanaladi. Bu orqali o‘quvchilar mantiqiy va mustaqil fikr yuritishga o‘rgatiladi, ijodiy matn yaratish ko‘nikmalari rivojlantiriladi, olgan bilimlarini amaliyotda qo‘llash, fanga oid kompetensiyalar - bog‘lanishli nutq, ta’limiy bayon va ijodiy matn yaratish malakalari shakllanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Yo‘ldoshev J., Usmonov S. Zamonaviy pedagogik texnologiya. Toshkent. 2008.
2. Yo‘ldoshev J., Yo‘ldosheva F., Yo‘ldosheva G. Interfaol ta’lim – sifat kafolati. - Toshkent. 2008.
3. Abduraimova M. Ona tili ta’limida ilg‘or pedegogik texnologiya. Toshkent. 2005

UDK 37.013.46

OILADA HUQUQIY TARBIYANI SHAKLLANTIRISH VA HUQUQIY MADANIYATNI YUKSALTIRISH

Hoshimova Madina Raximjanovna
Namangan viloyati Chortoq tumani
26-umumiy o'rta ta'lim maktabi huquq fani o'qituvchisi

Annotatsiya: *Hozirgi zamon huquqiy onggi inqirozi ko'p jihatdan huquqiy madaniyat saviyasi bilan belgilanadi. Ma'naviy – axloqiy va huquqiy qadriyatlar tizimi sifatida huquqiy madaniyat huquqiy holat rivojining erishilgan darajasida, normativ huquqiy hujjatlarda, huquqiy ongda o'z ifodasini topadi. Ularga muvofiq ravishda qonunga itoatkor hayot tarzi shakllanadi hamda mamlakatda huquq-tartibot rejimini o'rnatuvchi ijtimoiy munosabatlarni huquqiy tartibga solish amalga oshiriladi.*

Kalit so'zlar: *siyosiy, axloqiy, estetik, diniy sohalari va tarmoqlari bilan o'zaro aloqa.*

Shu o'rinda yana bir jihatga e'tiborni jalb etishni istardik. Huquqiy madaniyatning boshqa siyosiy, axloqiy, estetik, diniy sohalari va tarmoqlari bilan o'zaro aloqada o'z ta'sirini o'tkazadi. Shuning uchun ham huquqiy madaniyatning o'ziga xos mazmunida ham umumiy madaniyatga, ham uning alohida tarmoqlariga doir xususiyatlar va xossalar, albatta, namoyon bo'ladi. Shu holat bilan bog'liq ravishda barcha madaniyatlarning o'zaro ta'siri katta ahamiyat kasb etadi. Haqiqatdan ham demokratik davlatda qonunga itoatkor xulq – atvorni taminlash uchun bir vaqtning o'zida buni ham axloqiy, ham huquqiy ong orqali amalga oshirish kerak bo'ladi.

Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirib borish qonun ustuvorligini ta'minlash va qonuniylikni mustahkamlashning eng muhim shartlaridan biri hisoblanadi. So'nngi yillarda milliy huquq tizimini tubdan isloh qilish, jamiyatda huquqiy madaniyatni shakllantirish hamda malakali yuridik kadrlarni tayyorlash borasida sezilarli ishlar amalga oshirildi. Shu bilan birga inson huquq va erkinliklariga hurmat munosabatini shakllantirishga, aholining huquqiy onggi va huquqiy madaniyatini yuksaltirishga, jamiyatda fuqarolarning huquqiy savodhonligi darajasini oshirishga to'sqinlik qiluvchi bir qator muammo va kamchiliklar saqlanib qolinmoqda. Uzoq yillar davomida bu masala huquqni muhofaza qiluvchi organlar va ayrim davlat organlarining ishi sifatida qarab kelinib, bunda oila, mahalla va fuqarolik jamiyati (Fuqarolik jamiyati- ijtimoiy hayotning davlat ta'siri va aralashuvidan, ma'muriy tazyiqlardan holi bo'lgan hamda insonlarning shaxsiy) boshqa institutlarining ishtiroki yetarlicha taminlanmagan.

Yoshlarning huquqiy tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillarga nisbatan huquqiy imunitet shakillantirish, (huquqiy imunitet – qonunlarni o'ziga moslik darajasini ajrata olish) har bir shaxsda qonunlarga va odob-axloq qoidalariga hurmat, milliy qadriyatlarga (qadriyat - inson uchun muhim ahamiyatga ega bo'lgan etnik jihat va hususiyatlardir) sadoqat, huquqbuzarliklarga (huquqbuzarlik- o'z xatti-harakatini tushunadigan va unga javob bera oladigan shaxsning huquqqa zid xatti-harakatidan kelib chiquvchi aybidir.) nisbatan murosasizlik hissini uyg'otish ishiga kompleks tarzda yondashilmadi. Jamiyat a'zolarining huquqiy ongi yuksak bo'lishi uchun ular ma'rifatli va yuksak ma'naviyat egasi bo'lishlari zarurdir. Huquqiy ongning yuksakligiga shaxsning fuqarolik jamiyatining to'laqonli a'zosi va huquqiy demokratik davlatning haqiqiy fuqarosi bo'lishi uchun kamlik qiladi. Buning uchun inson huquqiy madaniyatli inson bo'lishi zarur. Shaxsning huquqiy madaniyati deganda fuqarolarning o'z haq huquqlarini huquqiy ongiga tayangan holda o'zgalar manfaatiga zid kelmaydigan tarzda amalga oshirish tushuniladi.

2019 yil 9-yanvar kuni Prezidentimiz tomonidan "Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risi" dagi farmonga imzo

chekildi. Unda har bir inson mamlakatimizda istiqomat qilar ekan, uning manfaatlari shu jamiyatning boshqa a’zolari tomonidan hurmat qilinishiga erishish lozimligi ta’kidlanadi. Hozirgi kunda bunday emas, chunki, bunday bo’lishi uchun aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyati yuksak darajada bo’lishi talab etiladi. Afsuski fuqarolarning huquqiy savodhonlik darajasini oshirishga, ularning huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksak darajaga ko’tarishga to’sqinlik qilayotgan bir qator muammo va kamchiliklar mavjudligini farmonda qayt etib o’tilgan. Jamiyat hayotida ya’ni oilalarda huquqiy ong va huquqiy madaniyatning singdirishda qo’llanishi lozim bo’lgan omillar.
-Bolalar uchun yangi huquqiy portal yaratish. Unda Konstitutsiyani o’rganishga doirlik tushunchalar;
-Kundalik hayotida qo’llash mo’ljallangan boshlang’ich huquqiy bilimlar huquqni targ’ib qiluvchi turli xil o’yinlar, mashg’ulotlar va dasturlar bo’yicha uslubiy qo’llanmalar va boshqa zarur ma’lumotlarni berish.
-Oilada bolalarga huquqiy tarbiya va odob-axloqning boshlang’ich qoidalarini o’rgatish bo’yicha ota-onalar uchun uslubiy tavsiyalar ishlab chiqish va tarqatish.
-Oila davrasida huquqiy savodhonlikni oshirishga mo’jallangan, har bir elimentlar huquqiy bilimlarni o’rgatishga qaratilgan va kundalik hayotiga muhim masalalar yuzasidan huquqiy qo’llanma tayorlash va bepul tarqatish.
-Bolalar uchun huquqiy mavzularda va odob-axloqning oddiy va kundalik qoidalarini bilishni, qonunlarni hurmat qilish, o’zbek xalqining tarixi va milliy qadriyatlarini o’rgatishni targ’ib qiluvchi mul’tiplikasion filmlarni yaratish.
-Bolalar uchun huquqiy axborotni yetkazishga hamda kundalik turmushda qo’llaniladigan normalar va odob- axloq qoidalarini o’rgatishga qaratilgan audio ertaklar, kinofilmlar va kinojurnallar ishlab chiqish.
-Oilaviy notinchlik hamda bolalar nazoratsizligi va qarovsizligining oldini olish, bolalar orasida huquqbuzarlik va jinoyatlarning salbiy oqibatlari to’g’risida teleko’rsatuvlar, tok-shoular tayyorlash.
-Kundalik turmushda ko’p uchraydigan masalalarning huquqiy yechimlari va yangi qabul qilingan qonun hujjatlarining mohiyatini uyma-uy yurib targ’ib qilish, shuningdek huquqiy ma’lumotlarni yetkazishga qaratilgan flaer, buklet va boshqa tarqatma materyallarni oilalarga bepul tarqatish.
-Yoshlar va ota-onalar o’rtasida nikoh yoshi, aliment to’lash shartlari, qarindoshlar o’rtasidagi nikoh va uning huquqiy oqibatlari to’g’risida muntazam ravishda huquqiy targ’ibot tadbirlarini o’tkazish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov I.A. Yuksak manaviyat – yengilmas kuch. «Manaviyat»., 2008.
2. Mirziyoyev Sh. Harakatlar strategiyasi 2017-2021.- T.: O'zbekiston, 2017.
Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag‘ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo‘shma majlisidagi nutq / Sh.M.Mirziyoyev. - Toshkent : O‘zbekiston, 2016. — 56 b
4. Ochilov M. Universitetlar tizimida pedagog xodimlar tayyorlash muammolari. „Ta’lim va tarbiya“ jurnali. 1997. 5-6 son.
5. A. A. Abduqodirov XXI asr ta`limining asosiy shakllaridan biri//Ta`lim menejmenti, 2006. 64-b.

UDK 37.013.46

UZLUKSIZ TA`LIMDA MASOFAVIY TA`LIMNI QO‘LLASH IMKONIYATLARI

Matkarimova Gulbahor Abdumalikovna
Angren shahri
Ayrim fanlar chuqur o‘rganiladigan DIMI ona tili va adabiyot o‘qituvchisi
Toshkent viloyati, O’zbekiston

Annotatsiya: *Mamlakatimizda ta`lim tizimini rivojlantirish Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev Miromonovich rahnamoligida amalga oshirilayotgan keng ko`lamli islohotlarning ustuvor yo`nalishlaridan biridir. Jamiyatimizning rivojlangan davrida avvalgi metodik qo`llanmalar bilan cheklanib qolmasdan, unga fan-texnika yangiliklari, internet va yuksak texnologiyalar imkoniyatlaridan foydalangan holda, ta`lim jarayonini tinglovchilari uchun yanada qiziqarli va mazmunli qilib o`tish maqsadga muvofiq. Internet global kompyuter tarmog’ini rivojlanishi butun dunyo ta’lim tizimini takomillashtirishning yangi yo’nalishlarini ochilishiga sabab bo’ldi. O’quv muassasalarining texnik ta’minotini keskin o’zgarishi, dunyoviy axborot resurslarga keng yo’l ochilishi o’qitishning yangi shakl va usullaridan foydalanish zaruratini keltirib chiqardi.*

Kalit so’zlar: *ya’ni eshitish, ko’rish, idrok qilish, esda saqlab qolish, tushunish mushohada qilishda.*

Zamonaviy axborot va kommunikatsiya texnologiyalari vositalarini ta’lim jarayoniga kirib kelishi an’anaviy o’qitish usullariga qo’shimcha ravishda yangi o’qitish shakli - masofaviy o’qitish yaratilishiga omil bo’ldi. Masofadan o’qitish uslubi – bu internet orqali mustaqil o’qish demakdir. Mustaqil o’qish insonning mustaqil fikrlash, holatni baholash, xulosa va bashorat qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Masofadan o’qitishda o’quvchi o’ziga qulay vaqtda va hattoki, ishdan ajralmagan holda o’qishi mumkin.

Masofaviy ta'lim (lotincha "distansiya"- masofadan foydalanish) o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi to‘g‘ridan- to‘g‘ri "masofadan o‘qitish" imkoniyatini yaratib beruvchi zamonaviy axborot va telekommunikatsion texnologiyalardan foydalanish. U o‘quv fanlari bo‘yicha o‘zlashtirish samaradorligini ta'minlash, idrok etish qobiliyatini rivojlantirish kabi imkoniyatlarga ega.

Masofaviy ta’limda tinglovchlar mustaqil, erkin va ixtiyoriy bilim olish imkoniyatiga ega bo’ladi, talaba va tinglovchi o’rtasidagi aloqa hissiy munosabatlardan holi bo’lganligi uchun tinglovchilarning o’zlashtirish darajasi bevosita uning intellektual tomonlariga bog’liq, ko’rgazmalilikning keng imkoniyatlaridan foydalanish ya’ni eshitish, ko’rish, idrok qilish, esda saqlab qolish, tushunish mushohada qilishda texnik jarayonlarning faol ishtirok etish yordamida egallanayotgan bilim mohiyatini chuqurroq anglashga yordam beradi. Keys texnologiya - masofaviy ta’limda audiovideo va multimediali o’quv uslubiy materiallar majmuasini aks ettirsa, TV texnologiya - o’quv metodik ma’lumoitlarni televidenie orqali yetkazish mazmuniga, Internet texnologiya - masofaviy ta’limning jahon axborot ta’lim tarmoqlariga kirish, integratsiya va o’zaro tamoyillariga asoslanganligi bilan ahamiyatlidir. Bundan tashqari, masofaviy ta’lim jarayoni ham o’z navbatida ta’limiy va rivojlantruvchi xususiyatlaridan tashqari tarbiyaviy xarakterga ega bo’lib, shaxs axloqiy sifatlari-intizomlilik, onglilik, talabchanlik, hurmat va e’tiborlilik, o`quvlilikni shakllanishiga o’z ta’sirini o’tkazadi.

Masofaviy o’qitishda asosiy e’tiborni o’quv-uslubiy materiallarni tayyorlashga qaratiladi. Chunki o’quv-uslubiy materiallarning sifati masofadan o’qitish sifatining eng asosiy omillaridan biridir. O’qish tartibi quyidagicha: o’qituvchi kurs bilan tanishtiradi va topshiriqlar beradi.

O’quvchi ko’rsatilgan manbalar bilan ishlab topshiriqlarni bajaradi va o’qituvchiga yuboradi. O’qituvchi uni tekshiradi, zarur holda ko’rsatmalar beradi. Shu tartibda kurs mavzulari o’rganiladi. Muzokara internet xizmatlari orqali amalga oshiriladi. O’qish jarayonida talaba elektron darsliklardan, elektron kutubxona va forumlardan, videokonferentsiyalardan, on-line kurslaridan va Web-sahifalardan foydalanadi. Bu individuallik o’quvchida qiziqish uyg’otadi va uni o’qishda faollikka, ijodiy yondashuvga rag’batlantiradi. Ularni to’g’ri tashkil etish, o’qitish sifati va samarasini belgilaydi.

Masofaviy o’qitishda quyidagi o’quv materiallaridan foydalaniladi:

1. Darsliklar (modul);
2. Audio, videomateriallar;
3. Elektron va multimedia darsliklari;
4. On-line kurslari.

Masofaviy o’qitish – kommunikatsiya va kompyuterizatsiya hosilasi bo’lib, uning mohiyatida o’qitishning eng ilg’or usullarini Respublika bo’yicha keng joriy qilish masalasi ilk rejada turadi. Nazarimizda, masofaviy o’qitishning yutuq va kamchiliklari parallel ravishda namoyon bo’lmoqda. Yutuqlari quyidagilardan iborat:

-birinchidan, masofaviy o’qitish muayyan ilg’or o’qitish usulini keng ommalashtiradi;

-ikkinchidan, Respubika bo’yicha o’qitishnging yaxlit metodologiyasini shakllantiradi;

-uchinchidan, o’qitish sohasida ilmiy-amaliy axborot almashinish tezlashadi;

-to‘rtinchidan, moliyaviy tejamkorlikka olib keladi.

Kamchiliklar ham mavjud:

- birinchidan, masofaviy o’qitishning didaktik qonuniyatlari ishlab chiqilganicha yo’q;

- ikkinchidan, masofada turib saboq olayotganlarning holati va xatti-harakatieni to’liq darajada nazorat qilib bo’lmaydi;

-uchinchidan, o’qituvchi va talaba (o’quvchi) o’rtasida emotsional munosabat bo’lmaydi. Zero, masofaviy o’qitish texnologiyasidan tezkor axborot almashish maqsadida foydalanish kutilgan samarani berishi shubhasiz. Bugungi kunda poytaxtimizda va viloyatlar markazlarida o’ziga xos ilmiy potentsial markazlari shakllandi. Bu imkoniyatdan Respublika bo’yicha foydalanishda masofaviy o’qitish muhim o’rin tutadi. Shu ma’noda masofaviy o’qitishning metodologiyasi va ilmiy asoslarini yanada aniqlashtirib olish maqsadga muvofiqdir.122

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.A.A.Abduqodirov, A. X. Pardaev “Masofadan o`qitish nazariyasi va amaliyoti” Toshkent 2009 yil;

2.A.A.Abduqodirov Oliy ta`limda masofali o`qitish texnologiyasi//”OTM ta`lim jarayoniga zamonaviy PTlar va ilg`or tajribalarni joriy etishning ilmiy pedogogik asoslari” res. ilmiy-amaliy konf.mat-i(2008 yil 28-29 noyabr`), T.,2008 11-14 betlar;

3.A.A.Abduqodirov XXI asr ta`limining asosiy shakllaridan biri//Ta`lim menejmenti, 2006. 64-b.

4.N.N.Azizxo‘jaeva Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. -O‘.: O‘DPU, 2003. - 174 b.

5.O.Roziqov, S. Og‘ayev, M. Mahmudov, B. Adizov. Ta'lim texnologiyasi. - T.: O‘qituvchi, 1999.-A.69.

6.S.Og‘ayev. Ilg‘or pedagogik texnologiyalar-hayotiy ehtiyoj. "Xalq ta'limi" jurnali, 2001, 3, 69-71 b.

UDK 37.013.46

PHYSICAL EDUCATION IN THE ANCIENT WORLD

Suvanova Shakhnoza Shomuradovna
Karshi city, 26th school.
Kashkadarya region, Uzbekistan

Annotation: *Archaeological findings suggest that human society appeared on Earth 3.5-4 million years ago, according to various scientific studies. They had a lot of social life experience, such as making hunting weapons, lighting fires, dressing up, preparing children with special exercises to be physically fit.*

Key words: *wrestling, horse racing, javelin throwing, fencing, etc.*

In the early days, people struggled with nature to survive. That is, they invented production processes such as ways to avoid various natural disasters (wind, hurricanes, floods, cold, predatory attacks, etc.), and the manufacture of weapons. It is not difficult to imagine in modern times that the vital skills and abilities necessary for a person are physical qualities, skills and abilities formed in the processes of their direct labor activity. It is natural that young people learn all the labor and physical activity activities from adults and develop by imitating them.

Social life, especially animal hunting, led to the improvement of productive forces. The advent of various strong and sharp-pointed light spears, and then bullets and bows, led to the improvement of hunting and the development of hunting. As a result, the time spent finding food was significantly reduced. As a result, the opportunities for sedentary living and raising children have expanded.

With the emergence of new forms of economic management, the conditions for the organization of human society have become much stronger. Maternal seed communities emerged, whose members united on the basis of kinship relations and began to live by working.This, in turn, created a public outcry. Gradually, there were also changes in the field of culture. Housing, crafts appear. Fine arts (painting on rocks, making images of mothers from wood and clay and various shapes) were created. The team sang, played and danced, and celebrations ensued. It was during this period that religious ideas emerged (such as believing in, obeying, and sacrificing divine powers). Various labor-related competitions and games gained independent educational value and were used by different age groups of the seed team. A division of labor by sex and age was made.

Socio-labor and cultural processes were formed to one degree or another on almost all continents and later developed. The absence of property and social inequality in the early periods is explained by many sources. The seed community is divided into maternal (matriarchal) and paternal (patriarchal). It is natural that each of them has its own characteristics of social development and physical education.

Physical education in the matriarchal period.During the development of matriarchy, specially made equipment for the game (woolen ball, ball, spear sticks, blunt spears, toy, sledgehammer, sledgehammer, toy bow, curved cane, hammer etc.) appeared. Teaching young people to throw clubs, spears, clubs, and archery was one of the main directions of primary physical education.

In the Hindu tribe they made rubber balls, special sledges. They were also used for household chores and in various competitions. In the time of Columbus, Europeans recognized that the balls of the Indians were better than the balls of the Spaniards.

Among the peoples of eastern Brazil, girls and boys were to have the skills and qualities needed in their lives, such as agility, endurance, courage, and perseverance. In the Baroro and Conella tribes, young men were not allowed to marry until they had passed certain tests.

Primitive tribes in East Africa also held pole vault and high jump races. They were exhibited at various festivals.

Prior to the European invasion of North and South America, summer and winter hockey-type games played using large rubber balls, sledgehammers, and rackets were pictured in clear sources. During the primitive community regime, swimming, canoeing and kayaking were also widely used.

The disintegration of the primitive community and the formation of the system of slavery also took place in ancient Germany, Oceania, Hindu tribes (Aztec, Inca, Mayan) and elsewhere, which also led to the development of specific exercises and games. For example, in the Maya tribe, it has become a tradition to play a game with a ball made of rubber, which is very similar to basketball as a team. That is, its form and content may have formed the basis of the sports game that is now popular. In ancient Peru, exercise served as the most important tool in the training of young military units.

Those engaged in agriculture, animal husbandry and other professions began to invent various games and exercises in their fields. For example, those who are engaged in steaming, organized competitions in steaming.

Different tribal situations have led to mutual wars, conflicts and wars. For this reason, new activities, such as the construction of defensive fortifications and weapons, were developed and further developed. As a result, special attention was paid to the training of special fighters. In the physical training of warriors, examples of a new system of physical training began to emerge, which was intended to be used to conquer, oppress, and subjugate other tribes and peoples to the ruling minority. Such processes, in turn, created a system of slavery.

In the early days of slavery, the tradition of people's domination of tribal relations was preserved, limiting the power of tribal aristocracy. But the clashes between the tribes had serious military features. Their main reason was to gain wealth and establish their own dominance. Special guards appeared under the leadership of military geniuses. Geniuses were also often considered the leaders of the tribes. People's councils began to emerge. Their job was to protect all members of the team. Aul (rural) fortifications appear and a culture of military defense against the attack of foreign guards developed.

REFERENCE:

1.The law the Republic of Uzbekistan "On Physical Culture and Sports" . T., 2000
2.Akramov A.K. History of physical culture and sports in Uzbekistan. T., 1997.
3.Eshnazarov J. History and management of physical education. T., 2008
4.Ernazarov E. The Olympics is a holiday of world sports. T., 2008.

UDK 37.013.46

O’QUVCHILARDA NUTQ MADANIYATINI TARBIYALASH YOXUD SHIRINSUXONLIK – ERTANGI KELAJAK SARI MUSTAHKAM

G'ofurova Nargiza Abdunazar qizi
Sayxunobod tumani 15-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabning
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
Sirdaryo viloyati, O’zbekiston

Annotatsiya. *Bu maqolaning asosiy maqsadi o'quvchilarni nutq madaniyatiga o'rgatish, odatlantirish va shirinsuxon qilib tarbiyalash haqida so'z boradi. Bu maqsad yo'lida nuroniy keksalarimiz, o'qituvchilar, ota-onalar birgalikda yoshlarga bor ilmini berib, namuna bo'lishga chaqiriladi.*

Kalit so'zlar: *Nutq madaniyati, axloq-odob, til, so'z, tafakkur, talaffuz, iboralar, maqol va metal, notiqlik, shirinsuxonlik, fikrlash qobiliyati.*

Nutq madaniyati bevosita axloq-odob prinsiplariga bog'liqdir. Chunki nutq madaniyati – bu so'zga "chechanlik" bo'lmay, balki o'z fikrini aniq, ravshan, grammatik qoidalarga rioya qilgan holda munosib ohangda bayon qilish formasidir. Ravshan bayon etilgan nutq tafakkurning mantiqiyligi va chuqurligidan dalolat beradi.

Odamlarning bir –birlari bilan so'zlashishlaridan maqsad-moddiy borliqni, voqealikni bilish, o'zini qiziqtiradigan biror narsa haqida aniq tasavvur olishdir. Odamlarning ichki go'zalligi va ma'naviy yetukligini, hayotni va yashashni tabiat in'om etgan eng oliy ne'mat- til va tafakkursiz tassavur etish qiyin.

Inson o'z aql-u zakovati, tafakkuri, so'zlashish qobiliyati bilan tabiat sirlarini o'rganib, bilim olishga intilgan. U tafakkur orqali tabiat va jamiyat qiyofasini asta-sekinlik bilan o'zgartira borgan va shu jarayonda o'zi ham sotsial sub'ekt, ya'ni inson sifatida shakllana borgan. Shirinsuxanlik axloqiy madaniyatning muhim bosqichi bo'lib, u kishilik hayotida muhim o'rin egallaydi. Bir og'iz samimiy shirinso'z kishi ko'nglini ko'taradi, odamga kuch quvvat bag'ishlaydi, katta ijodiy faoliyatga undaydi.

Alisher Navoiy bobomiz so'z qudrati haqida shunday satrlarni bitadi:

So'z borkim, eshitg'uvchi taniga jon kiyirur
Va so'z borkim, aytg'uvchi boshin yerga berur

("Mahbub ul-qulub" asaridan)

Til –dil oynasi, dil esa madaniyatlilik nishonasidir. Dilda bori tilga chiqadi deganlaridek, kishining kimligini uning suhbatidan bilish mumkin. Yoshlarning sodda xalq tilida so'zlashishi faqatgina o'qimishliligidan darak bermay, balki ayni vaqtda aqlli va madaniyatliligini ham ko'rsatadi. Bunday yoshlar birinchi so'zlashuvdayoq odamlarni o'ziga jalb qila oladi. Aksincha, qo'pol ibora, mantiqsiz, pala-partish gap kishiga hurmat, e'tibor keltirmaydi, balki u haqda yomon taassurot qoldiradi, xolos. Shuning uchun yoshlar hamma vaqt shoshmasdan ohista, mayin ovoz bilan so'zlashga harakat qilishlari lozim. Talaffuz etilgan har bir so'z, bo'g'in, tovush aniq va ravshan jaranglashi lozim. So'zlashuvda ham yoshlar juda diqqat qilishi va tinglovchiga yaxshi ta'sir etish uchun ochiq va yengil iboralarni tanlashi lozim. Yoshlarning notiq bo'lishi shart emas, lekin faqat fikrini, tushunchalarini to'g'ri, aniq iboralar bilan ifoda qilishi kerak. Nafaqat ona tili darslarida, hatto boshqa fanlarni o'rganishida, tushunchalarini ifodalashida, albatta, nutq madaniyatiga, ravonligiga ega bo'lishi lozim.

Ona tilimizning sofligini saqlash har bir yosh avlodning sharafli burchidir. Afsuski, ba'zi yoshlarda turli hildagi, hatto o'zlari tushunmaydigan so'zlar va iboralarni ishlatib gapirish hollari ham uchrab turadi. Bunday toifadagi yoshlar so'zlashayotganida darhol uni to'xtatib, to'g'ri, tushunarli tilda so'zlashishga chaqirmog'imiz lozim.

Kishi fikrlarini ta'sirli, chuqur bayon etishi uchun maqol va matallardan unumli foydalanishi ham kerak. Shunda bayon etilayotgan fikr-mulohazalarning ta'sirchanligi yanada oshadi. Agar inson tafakkurining eng yuksak yutuqlari, eng chuqur bilimlari va eng otashin tuyg'ulari so'zda aniq va ochiq-oydin ifodalangan bo'lmasa, baribir odamlarga noma'lum bo'lib qolaveradi.

Donishmandlardan biri '' hamma qobiliyatlardan eng yaxshisi- nutq qobiliyatidir'', deb ta'kidlagan ekan. Notiqning shirin so'zi, ta'sirli, ma'noli gaplari kishini beixtiyor o'ziga jalb qiladi. Dono xalqimiz '' yaxshi so'z-jon ozig'i'' deb bekorga aytmagan. O'z o'rnida ishlatilgan

"assalomu alaykum", "bormisiz", "qadamingizga hasanot", "kechiring", "marhamat", "o'tiring", "jonim bilan", "ofarin", "rahmat", "boshim osmonga yetdi", "kelib turing", "xayr" kabi so'zlarini muomalada ishlatish qanday yaxshi.

Hozirgi zamon taraqqiyoti, ilm-fanning mislsiz o'sishi yoshlarimizni ma'rifatli, odobli, nutq madaniyati shakllangan bo'lishini taqazo etadi. Ona tiliga befarq qaraydigan kishi o'z xalqiga, uning asrlar osha ardoqlab kelayotgan milliy madaniyatiga hurmatsizlik qilayotgan bo'ladi. Tilning sofligi, ma'no aniqligi, o'tkirligi uchun kurash- madaniyat uchun kurashdir. Tillarning eng yaxshisi so'zga usta til, so'zlarning eng yaxshisi bilib, oxirini o'ylab so'zlangan so'zdir.

Abdulla Avloniy "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida shunday go'zal she'rni keltirib o'tganlar:

Go'zallik yuzda ermas, ey birodar,
So'zi shirin kishi har kimga yoqar.
So'zing oz bo'lsinu ma'noli bo'lsun,
Eshitkanlar qulog'i durga to'lsun.
So'zing bo'lsa kumush, jim turmak oltin,
Misi chiqg'ay so'zing ko'p bo'lsa bir kun.
Ko'paygan so'zni bo'lgay to'g'risi oz,
Shakarning ko'pidan ozi bo'lur soz.

Har bir xalqning asrlar, ming yillar davomida takomillashtirib, sayqal berib, ardoqlab kelayotgan bebaho xazinasi bo'lgan til boyligini chuqur qadrlamog'imiz lozim.

Darhaqiqat, yoshlar kamoloti, avvalo, uning nutqi, yani fikrlash qobiliyatida nomoyon bo'ladi. Shunisi quvonarliki, 11-sinf ona tili darsligining asosini "Nutq" mavzu qamrab olgan. Bu sinfda o'quvchilarimiz ta'sirli nutq — madaniy nutq tuzish malakalari, ya'ni nutq madaniyati bilan tanishadilar, uning asosiy tushunchalarini egallaydilar. Bu darslik yangi hayotga qadam qo'yayotgan yoshlarga kerakli va muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, biz ulg'ayib kelayotgan yosh avlodga nutq madaniyatining sir-asrorlarini o'rgatmog'imiz, uni to'g'ri va rost so'zlashga, shirinsuxan bo'lishga odatlantirmig'imiz muhim ijtimoiy-siyosiy ahamiyatga ega.

Shirin so'z kishi ko'nglini tog'dek ko'tarib, qalbni hayotbaxsh tuyg'ular, oliyjanob hissiyotlar bilan munavvar etadi. U ma'naviy kamolot sari yetaklaydi. Shuningdek, shirin so'z kishini har qanday qiyinchilikdan qutqaradi, kishi ruhini tetiklashtiradi, hatto bemorlarga shifo beradi... Ha, tibbiyot ilmining ibtidosidanoq so'z bilan bemorlar davolangan. Sharq meditsinasining asoschisi Ibn Sino ham Gippokrat ham bemorni dori-darmonsiz so'z bilan davolash afzal ekanini alohida takidlashgan. Shirinsuxanlik madaniyatlilikning bir belgisidir. Shu fazilatni o'quvchilarga yuqturish bugungi kunda tarbiyaning dolzarb masalasidir. Yoshlarni shirinsuxan qilib tarbiyalashda keksa avlodning hayot tajribasi, kishilarga bo'lgan samimiy munosbati eng qiyin va og'ir paytlarda ham vazminlik, yordam qo'lini cho'zish kabi hislatlari katta maktab vazifasini o'taydi.

O'rta maktabda nutq madaniyatini o'stirish vazifasi faqat ona tili va adabiyot o'qituvchilarining ishi bo'lib qolmay, balki butun pedagogik kollektivning, jamoatchilikning ishi bo'lishi kerak. Ota-onalar ham nutq madaniyatiga ega bo'lishlari juda muhim. Chunki farzandlariga namuna, ko'zgu hisoblanadi. Bizning madaniyatliligimiz, avvalo, nutqimizda ko'rinadi. Shunday ekan nutqimizning sofligini, jozibasini, dilga yoqimliligini, ta'sirchanligini yo'qotmagan holda munosabatga kirishaylik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1.Yoshlarning axloq madaniyati.-T: O'qituvchi, 1988-17
2. A. Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: 2008
3.www.kitobxon.com

4.www.ziyonet.uz
5.www.kh-davron.uz

UDK 37.013.46

ZAMONAVIY AXBOROT VA KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARI VOSITALARINI TA'LIM JARAYONIGA KIRIB KELISHI

Odinayeva Gulbahor Jo'raqulovna
Termiz shahar 4 - umumiy o'rta ta'lim maktabi
ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi
Surxondaryo viloyati, O'zbekiston

Annotatsiya: *Mamlakatimizda ta`lim tizimini rivojlantirish Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev Miromonovich rahnamoligida amalga oshirilayotgan keng ko`lamli islohotlarning ustuvor yo`nalishlaridan biridir. Jamiyatimizning rivojlangan davrida avvalgi metodik qo`llanmalar bilan cheklanib qolmasdan, unga fan-texnika yangiliklari, internet va yuksak texnologiyalar imkoniyatlaridan foydalangan holda, ta`lim jarayonini tinglovchilari uchun yanada qiziqarli va mazmunli qilib o`tish maqsadga muvofiq. Internet global kompyuter tarmog'ini rivojlanishi butun dunyo ta'lim tizimini takomillashtirishning yangi yo'nalishlarini ochilishiga sabab bo'ldi. O'quv muassasalarining texnik ta'minotini keskin o'zgarishi, dunyoviy axborot resurslarga keng yo'l ochilishi o'qitishning yangi shakl va usullaridan foydalanish zaruratini keltirib chiqardi.*

Kalit so'zlar: *shaxs axloqiy sifatlari-intizomlilik, onglilik, talabchanlik, hurmat va e'tiborlilik, o`quvlilikni shakllanish*

O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimovning 2012 - yil 28 - maydagi "Malakali pedagog kadrlar tayyorlash hamda o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarini shunday kadrlar bilan ta'minlash tizimini yanada takomillashtirishga oid chora-tadbirlar to'g'risida"gi qaroriga ko'ra, bugungi kunda o'rta maxsus, kasb- hunar ta'limi tizimida o'quv jarayoni tegishli darajada tashkil qilinishi, mashg'ulotlar zamonaviy ta'lim texnologiyalariga tayangan holda o'tkazilishi lozimligi, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan ta'minlanishi zarurligidan kelib chiqib, umumiy o'rta ta'lim fanlarini maqsadli, samarali va kafolatlangan natijali o'qitish davr talabidir.

Ta'lim-tarbiyada samarali islohotlarni amalga oshirish talab etilayotgan hozirgi davrda esa ilmiy-texnika taraqqiyoti yangi texnalogik rivojlanishlar sharoitida muvaffaqiyatli faoliyat ko`rsata oladigan jamiyat a'zolarini etishtirib berish yosh avlodni kasb-hunarga yo`naltirishda davlat xizmatini hamda o`rta ta'limning ko`p variantli uchinchi bosqichini joriy etish ta'lim mazmunini yaxshilashda pedagogik vositalarni qo`llash ta'limda tashabbuskorlik va ijodkorlikka keng yo`l ochish uni muqim tizimlarini yaratish kabi chet el tajribalarini o`rganish ayni muddaodir.

Zamonaviy axborot va kommunikatsiya texnologiyalari vositalarini ta'lim jarayoniga kirib kelishi an'anaviy o'qitish usullariga qo'shimcha ravishda yangi o'qitish shakli - masofaviy o'qitish yaratilishiga omil bo'ldi. Masofadan o'qitish uslubi – bu internet orqali mustaqil o'qish demakdir. Mustaqil o'qish insonning mustaqil fikrlash, holatni baholash, xulosa va bashorat qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Masofadan o'qitishda o'quvchi o'ziga qulay vaqtda va hattoki, ishdan ajralmagan holda o'qishi mumkin.

Masofaviy ta'lim (lotincha "distansiya"- masofadan foydalanish) o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi to‘g‘ridan- to‘g‘ri "masofadan o‘qitish" imkoniyatini yaratib beruvchi zamonaviy axborot va telekommunikatsion texnologiyalardan foydalanish. U o‘quv fanlari bo‘yicha o‘zlashtirish samaradorligini ta'minlash, idrok etish qobiliyatini rivojlantirish kabi imkoniyatlarga ega.

Masofaviy ta’limda tinglovchlar mustaqil, erkin va ixtiyoriy bilim olish imkoniyatiga ega bo’ladi, talaba va tinglovchi o’rtasidagi aloqa hissiy munosabatlardan holi bo’lganligi uchun tinglovchilarning o’zlashtirish darajasi bevosita uning intellektual tomonlariga bog’liq, ko’rgazmalilikning keng imkoniyatlaridan foydalanish ya’ni eshitish, ko’rish, idrok qilish, esda saqlab qolish, tushunish mushohada qilishda texnik jarayonlarning faol ishtirok etish yordamida egallanayotgan bilim mohiyatini chuqurroq anglashga yordam beradi. Keys texnologiya - masofaviy ta’limda audiovideo va multimediali o’quv uslubiy materiallar majmuasini aks ettirsa, TV texnologiya - o’quv metodik ma’lumoitlarni televidenie orqali yetkazish mazmuniga, Internet texnologiya - masofaviy ta’limning jahon axborot ta’lim tarmoqlariga kirish, integratsiya va o’zaro tamoyillariga asoslanganligi bilan ahamiyatlidir. Bundan tashqari, masofaviy ta’lim jarayoni ham o’z navbatida ta’limiy va rivojlantruvchi xususiyatlaridan tashqari tarbiyaviy xarakterga ega bo’lib, shaxs axloqiy sifatlari-intizomlilik, onglilik, talabchanlik, hurmat va e’tiborlilik, o`quvlilikni shakllanishiga o’z ta’sirini o’tkazadi.

Masofaviy o’qitishda asosiy e’tiborni o’quv-uslubiy materiallarni tayyorlashga qaratiladi. Chunki o’quv-uslubiy materiallarning sifati masofadan o’qitish sifatining eng asosiy omillaridan biridir. O’qish tartibi quyidagicha: o’qituvchi kurs bilan tanishtiradi va topshiriqlar beradi. O’quvchi ko’rsatilgan manbalar bilan ishlab topshiriqlarni bajaradi va o’qituvchiga yuboradi. O’qituvchi uni tekshiradi, zarur holda ko’rsatmalar beradi. Shu tartibda kurs mavzulari o’rganiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. A. A. Abduqodirov, A. X. Pardaev “Masofadan o`qitish nazariyasi va amaliyoti” Toshkent 2009 yil;
2. A. A. Abduqodirov Oliy ta`limda masofali o`qitish texnologiyasi//”OTM ta`lim jarayoniga zamonaviy PTlar va ilg`or tajribalarni joriy etishning ilmiy pedogogik asoslari” res. ilmiy-amaliy konf.mat-i(2008 yil 28-29 noyabr`), T.,2008 11-14 betlar;

UDK 37.013.46

O‘QUVCHILARDA IMLOVIY SAVODXONLIKNI OSHIRISHNING SAMARALI USULLARI

Axmadjonova Nodira Sirojidinova
Asaka tuman XTB tizimidagi
55-umumiy o‘rta ta’lim maktabi ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi
Andijon, O’zbekiston

Annotatsiya: *Bugun biz jadal rivojlanib borayotgan axborotlar asrida yashamoqdamiz. Tabiiyki, bu o‘sib kelayotgan yosh avlod, jumladan, maktab o‘quvchilarining ta’lim-tarbiyasiga ham o‘z ta’sirini o‘tkazmoqda. Axborotlar oqimi shunchalik ko‘pki, o‘quvchi diqqatini ularning ayrimlaridan himoyalash zarurati ham paydo bo‘lmoqda Eng kuchli himoya vositasi esa, albatta, bilim olishga bo‘lgan ehtiyoj tuyg‘g‘usini o‘quvchi ongida mustahkam shakllan-*

tirishdir. Bu, shubhasiz, o‘qituvchidan katta kuch — bilim va mahorat talab etadi.Agar o‘qituvchi o‘z ustida ishlamasa, doimiy bir xillikdan — zerikarli va tushunarsiz dars o‘tishdan qochmasa, bu borada muvaffaqiyatga erisha olmaydi.

Kalit so'zlar: *ta‘limning yangi-yangi yo‘l va usullarini izlash, pedagogik tajribalardan ijodiy foydalana olish juda muhim.*

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6- apreldagi 187-son qarori bilan tasdiqlangan umumiy o‘rta ta’limning davlat ta’lim standarti hamda umumiy o‘rta ta’limning ona tili fani bo‘yicha malaka talablarida belgilab qo‘yilganidek, ona tili ta’limining asosiy maqsadi – o‘quvchilarning o‘z fikrini og‘zaki va yozma tarzda to‘g‘ri hamda ravon bayon qiladigan, kitobxonlik madaniyati shakllangan, mustaqil va ijodiy fikrlay oladigan, o‘zgalar fikrini anglaydigan-muloqot va nutq madaniyati rivojlangan shaxsni kamol toptirishdan iborat. ”Mamlakatning rivojlangan davlatlar qatoridan munosib o‘rin egallashi, avvalo, ilm-fan va ta’lim-tarbiya sohasining rivoji bilan bog‘liq, desak, mubolag‘a bo‘lmaydi”, -degan edilar muhtaram Prezidentimiz Sh. Mirziyoyev. Darhaqiqat, mamlakatning ertangi kuni dunyoqarashi keng maktab bolalari va zamonaviy, salohiyatli o‘qituvchi-murabbiylarga ko‘p jihatdan bog‘liqdir. Shuning uchun ham pedagogik texnologiyalarni ta‘lim jarayoniga joriy etish, ta‘lim samaradorligini oshirish uchun tinimsiz izlanish bugungi kunning ehtiyojiga aylandi Bu vazifani amalga oshirish jarayoni boshlang‘ich sinflardanoq o‘quvchilarning o‘qishiga yangicha yondashish, o‘qituvchilarning o‘z kasbiga va tarbiyalanuvchilarga o‘ta ma‘suliyatli munosabatda bo‘lishlarini taqozo etadi. Ilg‘or pedagogok texnologiyalarni ta’lim jarayoniga mohirona tatbiq eta olish , ta‘limning yangi-yangi yo‘l va usullarini izlash, pedagogik tajribalardan ijodiy foydalana olish juda muhimdir.Chunki zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta‘lim jarayonining unumdorligini oshiradi, o‘quvchilarning mustaqil fiklash jarayonini shakllantiradi, o‘quvchilarda bilimga ishtiyoq va qiziqishni oshiradi, bilimlarni mustahkam o‘zlashtirish, ulardan amaliyotda erkin foydalanish ko‘nikma va malakalarini shakllantiradi.

O‘zbek xalqining yosh avlodni hayotga tayyorlashda ko‘p asrlar davomida qo‘llagan usul va vositalari, tadbir shakllari, o‘ziga xos urf-odatlari va an'analari, ta'lim-tarbiya haqidagi g‘oyalari va hayotiy tajribasi mavjud. Bu meros o‘tmishda ko‘plab alloma-yu donishmandlar yetishib chiqishiga asos bo‘lgan. Hozirgi kunda bu merosdan ijodiy foydalanish katta ahamiyatga ega. Ajdodlarimiz bilim o‘rgatuvchi ustoz faoliyatiga katta ahamiyat berganlar. Bu pedagogik faoliyatga bo‘lgan asosiy talablardan biri edi. Sharq uyg‘onish davrining buyuk mutafakkiri Abu Nasr Forobiy fikricha, “Ta'lim so‘z va o‘rgatish bilangina bo‘ladi. Tarbiya esa amaliy ish va tajriba bilan o‘rganishdir, ya'ni shu xalq, shu millatning amaliy malakalaridan iborat bo‘lgan ish-harakatga, kasb-hunarga berilgan bo‘lishidir. Agar ular ish, kasb-hunarga berilgan bo‘lsalar, kasb- hunarga qiziqsalar, shu qiziqish ularni butunlay kasb-hunarga jalb etsa, demak, ular kasb-hunarning chinakam oshig‘i bo‘ladilar”[1].

Pedagogik texnologiyani pedagog olimlar turlicha ta‘riflashadi. T.S.Nazarova ta`rificha: “Pedagogik texnologiya ta`lim-tarbiyadan ko‘zlangan maqsadga erishish uchun o‘quv jarayonida qo‘llaniladigan usullar, vositalar majmuidir”[2] Nufuzli YUNESKO tashkiloti ma`qullagan ta`rif bo‘yicha “Pedagogik texnologiya - ta`lim shakllarini optimallashtirish maqsadida texnik vositalar, inson salohiyati hamda ularning ta`sirini inobatga olib, o‘qitish va bilim o‘zlashtirishning barcha jarayonlarini aniqlash, yaratish va qo‘llashning tizimli metodidir”[3]

O‘zbekistonlik olim N.Sayidaxmedov fikricha: «Pedagogik texnologiya- bu o‘qituvchi tomonidan o‘qitish vositalari yordamida o‘quvchilarga ta`sir ko‘rsatish va bu faoliyat mahsuli sifatida ularda oldindan belgilab olingan shaxs sifatlarini shakllantirish jarayonidir»[4]. Yirik pedagog olimlarimizdan biri M.Ochilov pedagogik texnologiya sohasidagi tadqiqotlari natijasida quyidagi xulosaga keladi: “Pedagogik texnologiya- tizimli, texnologik yondashuvlar asosida ta`lim shakllarini qulaylashtirish, natijasini kafolatlash va ob`ektiv baholash uchun inson salohiyati hamda texnik vositalarning o‘zaro ta`sirini inobatga olib, ta`lim maqsadlarini

oydinlashtirib, o‘qitish va bilim o‘zlashtirish jarayonlarida qo‘llaniladigan usul va metodlar majmuidir”[5]

Ko‘rib turganimizdek, “pedagogik texnologiya” tushunchasini ta’riflashda hali yagona fikrga kelinganicha yo‘q. Pedagogik texnologiya – ta’lim-tarbiya jarayonlari, ta’lim usuli, vositalari, shakllari, o‘qituvchi va tahsil oluvchi o‘rtasidagi munosabatlar majmui bo‘lib, ta’lim jarayoniga tizimli, texnologik yondashuvni talab qiladi va o‘zida ta’lim maqsadlarini oydinlashtirishni, natijasini kafolatlashni va ob’ektiv baholashdek muhim belgilarni aks ettiradi .

O‘qituvchi dars jarayonida yangi pedagogik texnologiyalardan unumli foydalanishi zarur, albatta. Lekin dars jarayoni zinhor o‘qituvchining yangi pedagogik texnologiyalardan qay darajada foydalana olishini ko‘rsatuvchi sahnaga aylanib qolmasligi kerak. Chunki ta’limdan ko‘zlangan asosiy maqsad o‘quvchilarga zaruriy bilimlarni yetarli darajada berishdan iboratdir. Ya’ni tanlangan metodlar berilayotgan materialning oson va puxta o‘zlashtirilishiga xizmat qilsagina o‘zini oqlaydi.

Hozirda o‘quvchilardan ustozlar ham, ota-onalar ham ko‘proq kitob o‘qish , chet tillarini, shuningdek, ona tilimizni mukammal bilish, o‘z fikrini og‘zaki va yozma tarzda erkin bayon eta bilishni talab qilmoqdalar. Ona tilini chuqur o‘rganish muhim talablardan biridir, chunki til aloqa aralashuv vositasi bo‘libgina qolmay, millat ruhini tozalovchi, uni millatimizga begona tuyg‘ulardan himoyalovchi vositalardan biri ham hisoblanadi. Shu bois ona tili va adabiyot ta’limini beruvchi ustozlar oldiga ulkan mas’uliyat yuklanadi. Ular til qonuniyatlarini o‘rgatibgina qolmay, o‘quvchilarda hayotda tilimizning bor imkoniyatlaridan erkin foydalanish, grammatik jihatdan to‘g‘ri va jozibali nutqni og‘zaki va yozma tarzda yarata olish ko‘nikmalarini shakllantirishlari kerak. Buning uchun esa o‘qituvchi ona tili darslarida interfaol usullardan foydalanishi, o‘quvchini mustaqil fikrlashga , olgan . nazariy bilimlarini qo‘llagan holda matnlar yarata olishga yo‘naltirishi kerak. Matnlarning uslubiy va imloviy , shuningdek, tinish belgilari bilan bog`liq xatolardan xoli bo‘lishi eng muhim talabdir. Bunday xatolardan xoli matn yaratish uchun o‘quvchilarda , albatta, xatosiz yozish ko‘nikmalari uzluksiz ravishda (1-sinfdan 11-sinfgacha) shakllantirlib boriladi. Buning uchun ona tili darslarida, shuningdek, to‘garak mashg‘ulotlarida zaruriy bilimlar berilishi kerak. Mazkur qo‘llanmada ona tili darslarida va to‘garak mashg‘ulotlarida imloviy savodxonlikni o‘rgatishda foydalanish mumkin bo‘lgan bir necha usullarni tavsiya qilamiz.

O‘quvchilarda diktant, bayon, insho yozayotganda yoki matn tuzayotganda turli ko‘rinishlarda xatolar uchrab turadi. Bu nuqson , asosan, boshlang‘ich sinfdan boshlab past o‘zlashtiruvchi bolaga o‘z vaqtida individual e’tibor qaratilmagan-ligidan kelib chiqadi. Xatolarni to‘g‘rilash uchun, avvalo, o‘sha xatolarning turlari aniqlanishi, keyin esa shu xatolarni tuzatishga qaratilgan maqsadli usullar tanlanishi , mashg‘ulotlar davomida o‘rinli va tizimli qo‘llanib borilishi kerak. O‘quvchi matn yaratishda quyidagi xatolarga yo‘l qo‘yadilar:

O‘quvchilarda imloviy savodxonlikni oshirishning samarali usullari

1.“Esda saqlang!” usuli - imlosi bo‘lgan so‘zalrni videoproyektor ekranida ko‘rsatish va eslab qolish topshirig`ini berish usuli. Bu usulning afzalligi shundaki, o‘quvchi eshitganidan ko‘ra ko‘rganini osonroq va ko‘proq esda saqlab qoladi. Misollar quyidagicha bo‘lishi mumkin:

2.“Xatosini tuzating!” usuli. Bunda o‘quvchilarga ekranda imlo xatolari bor bovlgan diktant matni ko‘rsatiladi., yoki qo‘llariga tarqatma sifatida xatolari mavjud bo‘lgan gaplar beriladi. O‘quvchilar xatolarni o‘zlari aniqlaydilar. Namuna: Kecha baxodir blan Botr tiyatrga borishdi. Spektakl soxat ikkida boshlandi.

3.“Kim chaqqon?” usuli. Bunda o‘quvchilarga to‘g‘ri va xato yozilgan so‘zlar aralashtirib yozilgan va xatjildga solingan tarqatmalar beriladi. O‘quvchilar belgilanagan vaqt davomida to‘g‘ri yozilgan so‘zlarni saralab oladilar. Namuna: halq xulq xushyor xushhavo

4.“Zakovat charxalagi” o‘yini. Bu usul multimediya mahsuloti sifatida Microsoft Pover Point dasturida tayyorlanadi. Tanlangan so‘zlarning to‘g‘i yiki noto‘g‘ri variantlarini aniqlash topshiriqlariga asoslanadi. Namuna:

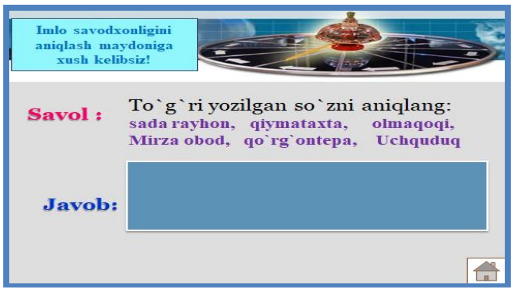

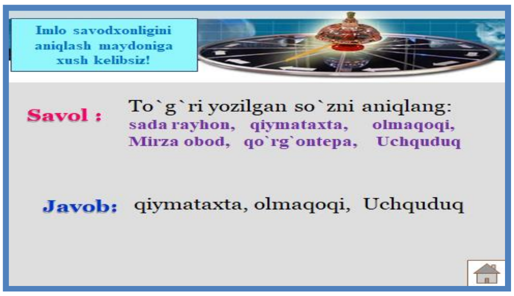

5.“Zanjirli diktant” usuli. Bu usul yozuv taxtasida o‘tkazilishi mumkin. Bunda o‘quvchilar guruhlanadi va bir nafardan o‘quvchi yozuv taxtasiga bir dona so‘z yozadi. Qolgan o‘quvchilar navbati bilan shu so‘zning oxirgi harfi bilan boshlanuvchi so‘z yozib, zanjirni davom ettiradilar. Namuna: Azizbek, kalit, tosh, shoh, huquq, qanoat, tabassum, mehr, rassom, mevazor, Rustam…

6.“Qarsakli javob” interfaol uslubi. Bu usuldan o‘qituvchi H va X undoshlarini farqlash , esda saqlab qolishlarini kuchaytirish va o‘quvchilar faolligini oshirib olish uchun darsning mustahkamlash qismida foydalanishi mumkin. Bunda har bir darsda 10 tadan 20 tagacha so‘z tanlab keladi va so‘zlarni o‘qiydi. O‘quvchilar navbati bilan H undoshi, ya’ni bo‘g‘iz undoshi ishtirok etgan so‘z o‘qilganda 2 ta qarsak, X undoshi, ya’ni chuqur til orqa undoshi qatnashgan so‘z o‘qilganda esa 1 marta qarsak chaladilar.

7.“Uchta to‘g‘ri va bitta xato” usuli. Bu usulda har bir tarqatmaga 4 tadan so‘z yoziladi va ularning 1 tasi noto‘g‘ri variantda beriladi. O‘quvchilar shu xatoni aniqlaydilar.

8.“So‘zdan so‘z yasang!” usuli. O‘quvchilar berilgan so‘zdan yangi so‘zlar yasaydilar. Namuna: “Vatanparvarlik” so‘zidan quyidagi so‘zlarni yasash mumkin: vatan, va, tan, ana, par, arpa, nav, kalit, tilak, ilk, tilka, pilik, pilla, alla…

Yuqorida imlo savodxonligini oshirishga qaratilgan bir necha usullarni ko‘rib chiqdik. Shu o‘rinda bir savol tug‘iladi. Biz ishlatayotgan “usul”, “uslub” tushunchalari qanday farqlanadi, yoki ikkisi ham bir ma’no anglatadimi? Javob esa quyidagicha: maqsadga yetishda muayyan to‘siqni engib o‘tish uchun qo‘llaniladigan tadbir va choralar majmuini usul , qo‘llaniladigan usullar tizimini uslub (yo‘l) deyiladi. Usullarni ma’lum bir uslubda qo‘llash jarayonida har bir harakat maqomi muayyan maqsad ko‘rsatkichlariga bo‘ysundiriladi. Undan tashqari, kishi maqsadga etish jarayonida bir qator qonuniyatlarga ham tamoyil sifatida amal qiladi. Har bir haqiqiy pedagog odatda o‘z oldiga o‘quvchilar uchun materialining mazmunini tushunib, o‘zlashtirib olishsin, ma’lum bilimlarni egallab, amaliyotda qo‘llashga o‘rgansin degan maqsadni qo‘yadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi». - T.: O‘zbekiston, 1997-yil.
2. O‘zbekiston Respublikasining «ta'lim to‘g‘risida»gi Qonuni. – Toshkent, 1997-yil. 3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6- apreldagi 187-son qarori
4. Forobiy. «Fozil odamlar shahri». - T.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi. nashriyoti, 1993. 182-184-185-b.
5. Farberman B.L. Progressivnie pedagogicheskie texnologii.-T.,1999, st.3.
6. Bozorova M, Norpo‘latova X. ―Ta'limni faollashtiruvchi metodlar‖, Metodik qo‘llanma TermDU ilmiy kengashida ko‘rib chiqilib nashrga tavsiya qilingan, 2010 yil
7. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar. T:, 2010-yil
8. Mallayev O. Yangi pedagogik texnologiyalar. T. 2000-yil 25. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Karshi «Nasaf», 2000-yil
9.To‘xliyev B. , Shamsiyeva M. , Ziyodova T.”O‘zbek tili o‘qitish metodikasi”, Toshkent, Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston milliy kutubxonasi nashriyoti, 2010.
10. Ziyomuhammedov Abdullayeva B.Sh. Ilg‘or pedagogik texnologiya: Nazariya va amaliyot «Ma'naviyat asoslari» darsi asosida ishlangan uslubiy qo‘llanma.-Toshkent, Abu Ali Ibn Sino nomli tibbiyot nashriyoti, 2001-y
11. Ziyomuhammadov B., Tojiev M. Pedagogik texnologiya. T:, 2009-yil
12.Usmonov K. , Xayitov A. “Ona tili va adabiyot fanlarini o‘qitishda ta’lim texnologiyalaridan foydalanish.Toshkent – 2011.
13. Turg’unov S.T., Maqsudova L.A., Umaraliyeva M. A., Tojiboyeva H. M. “Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish texnologiyalari”, Toshkent, “Sano-standart”, 2012.
14. Zunnunov A., To‘xliyev B. , Mas’udov X.”Pedagogika tarixi”, Toshkent, “Sharq”, 2002.
17. Hoshimov K., Nishonova S.”Pedagogika tarixi”, Toshkent, Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston milliy kutubxonasi nashriyoti, 2005.
18. A’zamov A. , Yusupov a.”O‘quvchilarga bilim berishda innovatsion usullardan foydalanish”, Toshkent, A.Avloniy nomidagi XTXQTMOMI “Mualliflik ishlarini nashrga tayyorlash bo‘limi”, 2002.
19. Umarova X.”Qiziqarli grammatika”,Toshkent, Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti,2002.
20. Sayidahmedov N.”Yangi pedagogik texnologiyalar”,Toshkent, “Moliya”-2003.

UDK 37.013.46

TA'LIM TIZIMIDA MULT'MEDIA TEXNOLOGIYALARINI TADBIQ ETISHDAGI MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

Sheraliyeva Umida Rahimovna
Baliqchi tumani 12- umumiy oʻrta ta'lim maktabi
ona tili va adabiyoti fani oʻqituvchisi
Andijon viloyati O'zbekistan

Annotatsiya: *XXI asr texnologiya asri deb e'tirof etildi,bu asr texnologiyalar taraqqiyoti bilan jadal suratlarda olamshumul voqealarga ega bo`lmoqda. Dunyoning ko`plab joylarida kashf qilingan yangidan yangi ixtirolar insoniyat tafakkurining cheksizligidan dalolatdir. Demak, hayotning inikosi bu - inson. Jamiyatning ham ob'ektiv, ham sub'ektiv mahsuli. Bizni zo`r qiziqish bilan hayratga solayotgan texnologiyalar, aslida inson tafakkuri bilan vujudga kelgan ixtirolardir. Bundan ko`rinib turibdiki, dunyodagi eng kuchli texnologiya, insonning tafakkur qilish texnologiyasi. OLLOH tomonidan yaratilgan bu ongli mavjudotning yana nimalarga qodirligi, kelajakda yana qanday kashfiyotlar kutayotganligi yolg`iz YARATGANga ayon. Ajab emas vaqti kelib uyda turib ham oyni kuzatishga muvoffaq bo`lsak.*

Kalit so'zlar: *Axborot kommunikasiya texnologiyalari, mult'media texnalogiyalari, ulardan oqilona va unumli foydalanish, obrazli tasavvur qilish, ko`rish, eshitish, tinglash, o`rganish, xotira mustahkamligi, afzalliklari va muammolar.*

Bugungi kun talabi esa, jahon bilan hamnafas bo`lib, zamondan uzoqlashmagan holda o`zimizni shakillantirib bormog'imiz lozim.

"Hammamizga ma'lumki, har sohaning ishlab chiqarish texnologiyasi mavjud. Jumladan, ta'lim tizimi texnologiyasi va uning atama sifatida qo`llanilishi ham o`zaro raqobat va raqobat orqali taraqqiy etish muhitini shakillantirmoqda. Daraxtning ildizi ozuqa bersa, jamiyatning ildizi ta'lim-tarbiyadir. Demak, ta'lim jarayonida axborot kommunikasiya texnologiyalarini qo'llash biz kutgan va kutmagan natijalarni ko`rsatadi" [2]

Pisixologlarning ta'kidlashicha bolalarning qiziqishlari va iqtidori ularning o`ynagan o`yinidan ma'lum bo`lar ekan. Shunday ekan, maktabgacha va boshlang`ich ta'lim tizimidan boshlab o`quvchilarimizning qiziqishlariga alohida urg`u bereshimiz kerak. Oilamizda shakillangan muhit 4-5 yoshli farzandlarimizni ham axborot almashishdek qobilyatini rivojlantirib bormoqda. Endi ular maktabda axborot kommunikasiya texnologiyalariga ehtiyoj sezadilar va bu qiziqishlari ortidan talab va takliflarini ham bera oladi.

" Axborot is'temoli ijtimoiy, ma'naviy ehtiyojlarni qondirishga qaratilgan hodisadir. Har qanday xizmatni iste'mol qilishdan avval uning sifati, narxi, foydasi, qulayligi va boshqa shu kabi xususiyatlari inobatga olinadi". [3]

Bola psixologiyasida tanlash qobilyati kuchli, u mustaqil qaror qabul qila oladi. Misol uchun bolaga yangi va eski o`yinchoq bersangiz, albatta, yangisini tanlaydi. Sababi u, yangi o`yinchoq o`ynash orqali yangi tafakkur, yangi estetik qobilyatga ega bo`ladi. Shu tariqa unda yana yangi o`yinchoqqa ehtiyoj seziladi.

Kundalik hayotimizda telefon va kompyuterdan foydalanganimizda, farzandlarimiz yonimizda kuzatib turib ham axborot almashinish va uzatish kabi ko`nikmalariga ega bo`larkan.

---

[2] O`ktamjon Ohunov. " Pedagagik texnologiyalar asoslari" maruza matnlari. Andijon – 2015.

[3] Xalq ta'limi jurnali 2015. 2-son, 105-bet.

Bugungi kunga kelib esa kitob, videofilm, mult'media o`yinchoq, turli o`yinlar va axborotlarni o`zida uyg`unlashtirib va ularni o`rnini bosa oluvchi kompyuter kundalik hamrohimizga aylangan. Bu bolaning hatti-harakatlariga va talablariga javob bera oladi.

"Dars va darsdan tashqari o`quv mashg`ulotlarida elektron qo`llanmalar, mult'media texnologiyalardan foydalanish o`quvchilarning bilim ko`nikma va malakalarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega". [4]

Bolaning bilimidagi bo`shliqlarni to`ldirishda mukammal dasturning o`zi yo`q. Dars va o`quv mashg`ulotlari zerikarli bo`lmasligi uchun o`qituvchi o`z tajribasidan kelib chiqib yangi axborot texnologiyasini yarata olishi kerak. O`quvchining ijobiy hissiyotlarini uyg`ota oladigan, bir-birini takrorlamaydigan ma'lumotlar, bola xotirasida o`chmas bitiklarga aylanadi.

Xalqimiz: " Yoshlikda olingan bilim, toshga bitilgan naqsh " deganlaridek bola xotirasiga joylashgan bu sahifa soda qilib aytganda, virus tushganda ham naqshinkor bezaklarini yoqotmaydi va bir umrga muhrlanib qoladi.

" Kichik maktab yoshidagi o`quvchilar uchun o`yin – ular hayot faoliyatining nihoyatda mazmunli bo`lagidir. O`yin jarayonida bola tashqi talablar emas, ichki ehtiyojlardan kelib chiqib, faoliyatga kirishadi. O `yinning maqsadi – jiddiy va zo`riqtiruvchi mehnatni o`quvchilar uchun qiziqarli va maroqli mashg`ulotga aylantirishdan iborat ".[5]

Axborot kommunikativ texnologiyalari va mult'mediyalardan estetik, gigiyenik va pisixologik qoidalarga amal qilgan holda foydalanish maqsadga muvoffiqdir. Bolaning yoshiga, saviyasiga mos kelishi muhim ahamiyatga ega.

O`quvchi uchun o`zlashtirishi qiyin bo`lgan ilmiy ma'lumotlar darsdan bezish yoki zerikish holatiga olib keladi. Bunday vaziyatlarda muammoning yechimini topish o`qituvchining mahoratiga bog`liq.

" Axborot kommunikasiya texnologiyalari va mult'mediyalardan foydalanish yaxshi, albatta. Lekin ularning ham shunday murakkab turlari borki, o`quvchi tog`ridan to`g`ri bu ma`lumotlarni qabul qila olmaydi. O`qituvchi shunday pedagagik mahoratga ega bo`lishi kerakki,o`quvchi uchun qiyin bo`lgan ma'lumotlarni hayotiy misollar bilan asoslab tushuntirib bersin. Shunda o`quvchi bilim, ko`nikma va malakaga ega bo`ladi va muammoning yechimi oydinlashadi".[6]

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1.I.Karimov. " Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch " – T.: " Ma'naviyat", 2008.
2.I.Xolliyev, J.Husanov. "Kasb-hunar ta'limi: texnologiya,ma'naviyat, mahorat. – T.: "O`qituvchi" 2003.
3.Xalq ta'limi jurnali 2015. 2-son.
4.Daniyorov Baxtiyor Xudoyberganovich. AVXTXQTUMO institutida tinglovchilarga so`zlagan nutqi. 2015.10.15.
5.M.S.Divanova, M.E.Inoyatova, X.Tangirov. " Matematika fanidan electron o`quv qo`llanma va uni yaratishning nazariy- amaliy negizlari".(4-sinflar uchunuslubiy va elektron o`quv qo`llanma) Toshkent – 2013.
6.O`ktamjon Ohunov. " Pedagagik texnologiyalar asoslari" maruza matnlari. Andijon – 2015.
7.M.Abdullayeva. "Pedagogikaning dolzarb masalalari" ma'ruza matnlari . Andijon – 2014.

[4] Daniyorov Baxtiyor Xudoyberganovich. AVXTXQTUMO institutida tinglovchilarga so`zlagan nutqi. 2015.10.15.

[5] M.S.Divanova, M.E.Inoyatova, X.Tangirov. " Matematika fanidan electron o`quv qo`llanma va uni yaratishning nazariy- amaliy negizlari".(4-sinflar uchunuslubiy va elektron o`quv qo`llanma) Toshkent – 2013. 51-bet.

[6] M.Abdullayeva. "Pedagogikaning dolzarb masalalari" ma'ruza matnlari , Andijon – 2014.

UDK 37.013.46

UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA O'QITUVCHI TARBIYACHI KASB FAOLIYATI MAZMUNI

Matjanova Baxtigul Saparbay qizi
Nukus Davlat pedagogika instituti
Turkiy tillar fakulteti 2-bosqich talabasi
Мирзаева Раъно Абдумажитовна
Самарканд ихтисослаштирилган
олимпия захиралари мактаб интернати
табиий фанлар метод бирлашма рахбари
Самарканд шахар, Ўзбекистон

Annotatsiya: *Ushbu maqolada uzluksiz ta'lim tizimida barkamol shaxsni tarbiyalashda o'qituvchining tarbiyachi sifatidagi faoliyati mazmuni yoritilgan. Bo'lajak o'qituvchilarda tarbiyachilik malakalarini tarkib toptirishning nazariy-amaliy jihatlari haqida fikr yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *o'qituvchi, tarbiyachi, o'qituvchi-tarbiyachi, kasb faoliyati, ta'lim, tarbiya, uzluksiz ta'lim, uzluksiz tarbiya, uzluksiz ta'lim tizimi, ma'naviy-axloqiy tarbiya.*

2017–2021-yillarga mo'ljallangan "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi", O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yoshlarni ma'aviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari"ga muvofiq, ta'lim bosqichlarining uzluksizligi va izchilligini ta'minlash, ta'lim-tarbiyaning zamonaviy metodologiyasini yaratish, o'quv adabiyotlarining yangi avlodini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish hamda pedagog xodimlarni tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish taqozo etiladi.

Uzluksiz ta'lim tizimida ishlaydigan har bir mutaxassis kasbiy pedagogik ma'lumotga ega bo'lish bilan cheklanmasdan, aynan shu yoshdagi o'quvchilarga ta'lim va tarbiya berishga maxsus tayyorgarlik ko'rgan bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Bo'lajak mutaxassislar o'zini o'qituvchi sifatida emas, ixtisoslik sohasida kasbiy kamol topishga ko'proq e'tibor qaratmoqda. Natijada bunday kadrlar pedagogik faoliyat yuritganda ixtisoslik fanidan chuqur bilim berishga harakat qiladi, lekin tarbiya jarayonining o'ziga xos qonuniyatlari, tamoyillari, mazmun-mohiyati, metodlari, vositalari va shakllarini professional darajada tatbiq etishga qiynaladi. Ular uzluksiz ta'lim tizimida yoshlarga ustoz-murabbiy bo'la olishi, har tomonlama ibrat, namuna ko'rsatishi davr talabiga aylandi. Shuning uchun ham uzluksizta'lim tizimi uchun o'qituvchi tayyorlashda bir qancha jihatlarga alohida e'tibor qaratish talab etiladi:

— o'z fanini mukammal darajada bilish va amaliy faoliyatda tatbiq etishi;
— psixologik-pedagogik bilimlar bilan qurollangan bo'lishi, milliy urfodat, an'ana, qadriyatlardan xabardor bo'lishi;
— o'zidagi shaxsiy-kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni o'quvchilarga yetkaza olishi;

Ta'lim-tarbiya jarayonining pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari tatbiqi bilan bog'liqligi insoniyat tamaddunining avloddan— avlodga uzatuvchi axborot sivilizatsiyasi deb yuritiladi.Ta'lim jarayonida integratsiya bilim va ko'nikmalar majmuasini kengaytiruvchi manba vazifasini bajargan bo'lsa, tarbiya jarayoniga xos integratsiya uzluksiz tarbiya tizimini bog'lovchi mexanizm vazifasini o'taydi. Buning uchun quyidagi pedagogik vazifalarni hal etish lozim bo'ladi:

— o'qituvchi-tarbiyachiga kasb faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan shart-sharoitlar yaratish;

— shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim mohiyatini belgilovchi o‘quv seminarlar, seminar-treninglar tashkil etish (yosh mutaxassislar va professor-o‘qituvchilarga mo‘ljallangan);
— uzluksiz ta’lim-tarbiya tizimida o‘qituvchining tarbiyachilik faoliyati samaradorligini aniqlash.

Olib borilgan kuzatishlar natijasi barkamol shaxs tarbiyasi quyidagi talablarni o‘z ichiga olishi aniqlandi. Bular:
— yoshlarni kasbga to‘g‘ri yo‘naltirish va kelajak orzu-rejalarining ro‘yobga chiqishida o‘z hissasini qo‘shish;
— pedagogik faoliyatga ijodiy yondashish;
—o‘quvchi va talaba yoshlarda kitobxonlik fazilatini shakllantirishga e’tibor qaratish;
— “Oila” ilmiy-amaliy tadqiqot markazida Yoshlar ittifoqi bilan hamkorlikda talabalarni mustaqil hayotga, oila qurishning o‘ziga xos xususiyatlarini bilishga tayyorlab borish, tegishli maslahat va tavsiyalar berish (yigit-qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash klublarini tashkil qilish);
— kafedra qoshidagi “ustoz-shogird” maktabi orqali yoshlar muammosini o‘rganuvchi tadqiqot ishlarini samarali olib borish;
— bo‘lajak mutaxassislarda o‘z-o‘zini va kasbiy o‘z-o‘zini tarbiyalash uyg‘unligiga erishish;

Taqiqotlar natijalari bugungi o‘quvchi va talaba-yoshlarni ma’naviy-axloqiy qadriyatlarimizni o‘rganishga bo‘lgan qiziqishlari tobora ortib borayotganligini ko‘rsatdi. Shu nuqtayi nazardan kelib chiqib, tarbiyachining kasbiy faoliyatini rejalashtirishga tizimli va shaxsiy faoliyatli yondashuv talab etiladi. Tarbiyashunoslik nazariyasi va uning metodikasi o‘qituvchi-tarbiyachidan ilmiy-nazariy hamda metodik bilim, tajriba egasi bo‘lishni talab etadi. Nazariy bilimlarni amaliyot darajasiga olib chiqa olgan o‘qituvchi-tarbiyachi kasbiy mahorat sirlarini egallash imkoniga ega bo‘ladi.

Tarbiyashunoslik nazariyasi va amaliyotida ters aloqa mexanizmining ishlab chiqilishi tarbiya samaradorligini oshiradi hamda kafolatli natijaga erishishni ta’minlaydi. Tadqiqotga oid izlanishlar va ilg‘or pedagogik tajribalar o‘qituvchi-tarbiyachi kasbining, o‘z tabiatiga ko‘ra, hamisha ijodiy, yangilik va bunyodkorlikka boy bo‘lgan amaliy faoliyatdan iborat ekanligini ko‘rsatdi. O‘qituvchi-tarbiyachi ko‘z o‘ngida mamlakat fuqarosi shakllanadi.

FOYDALANILGA ADABIYOT:

1. Nurumbekova Ya. Tarbiyachi kasb faoliyatida innovatsion texnologiyalar. — Guliston: Ziyo, 2012. — B. 22.
2. Jalolov J. J Chet tilini o’qitish metodikasi: Chet tillar oliy o‘quv yurtlari (fakultetlari) talabalari uchun darslik. — T.: O‘qituvchi, 2012.
3. Кокорин О.С. Развитие коммуникативной компетенции: исторический аспект, URL: http// aspirantura-olimpaida.narod.ru/ondex/0–85. (дата обращения 01.11.2015)136

UDK 37.013.46

БОЛА ТАРБИЯСИ - МУҲИМ МАСАЛА

Рузметова Раьно Кадамбоевна
Урганч шахридаги 8-сонли мактабнинг бошлангич синф ўқитувчиси
Хоразм вилоят Ўзбекистон

Аннотатция: *Фарзанд ота-онанинг эзгу орзуси, қувончи, бахти. Ҳар бир ота-она фарзандини сиҳат-саломат, бахтли бўлишини, ҳаётда бирор яхши ном қолдиришини орзу*

қилади. Бола инсонийликни дастлаб ота-онасидан олади. Шундай экан ота-она биринчи ҳаёт муаллими ҳисобланади. Улар болаларни ҳаётга ўргата бошлайдилар. Меҳр-муҳаббат эса ана шу катта ҳаёт жараёнида тўғилади. Шунингдек, ёш авлод камолида таълим-тарбия тўғри йўлга қўйилишининг аҳамияти катта. Болани ёшликдан тўғри тарбиялаш ҳар бир ота-онанинг масъулиятли ва шарафли бурчидир.

Калит сўзлар: *Сабр- токат, каноат, садокат, халолик, оила багри.*

Бола ота-онадан андоза олади. Оилада топа олмаган мехрни узга макондан излайди. Сабр-токат, каноат садокат халолик оила багрида шаклланади. Одатда болалар ҳар нарсага қизиқувчан бўлишади. Уларнинг ўзлари тўшунмаган саволларига ота-она, яқинлари ҳеч эринмай ширин сўз билан тўлиқ, тўғри жавоб беришлари зарур. Бундан ташқари, болаларда тақлидчанлик ҳисси кучли. Улар кўпроқ ота-оналари, ўқитўвчиларига тақлид қиладилар. Бу нарса яхши, лекин улар яхши нарсани ҳам, ёмон нарсани ҳам тақлид қилаверадилар. Баъзи ота-оналарнинг ўзлари меҳнаткаш, фарзандлари эса дангаса, ялқов бўлиб ўсади. Бирор ишни бажаришини айтсангиз ақл ўргатадиганлар хилидан бўлишади.

Бола ота-онадан андоза олади. Оилада топа олмаган мехрни узга макондан излайди. Сабр-токат, каноат садокат халолик оила багрида шаклланади.Мактабда такомиллашади. Оилада тарбия яхши булса, боланинг атрофдагилар билан муомаласида, муносабатида хам сезилади. Яхши булса, хуп, акси булсачи, барчага, айникса, синф рахбарига муаммо олиб келиши тайин. Айтайлик ота:” Болам, мени уйда йук деб айт! ” дейди .Шу кундан бошлаб боланинг ёлгон гапириш рефлекслари ишга тўшади. Хар хил ёлгон тўкийди. Аслида ота – она –биринчи муаллим . Уларга тўгри сузликни ў ргатмок жоиз. Боланинг кунглини самимият билан тўлдирайлик. Фарзандларимиз калбида униб чиккан окибат, гурур, орият,уларга йулчи юлдуз булсин.

Ўқитувчи бўлиш ҳам осон эмас. Чунки, Ўқитўвчилик феъли кенгликни, самимийликни ва болажонликни талаб этади. Оилада болаларнинг ақлий фаолиятини тараққий эттириш учун ҳамма қулай имкониятлар мавжуд бўлишини таъминлаш катталар зиммасида. Негаки, оила ўз хусусиятларига кўра кичкина бир корхона ҳисобланади.

Ақлий тарбия ва меҳнат кўникмасисиз бола камолотини тасаввур этиш қийин. Кузатишлардан аёнки, бола ўсмирлик даврида ўзини деярлик мустақил кишидай ҳис қилади. Болалар ота-оналари доимо ўгит-насиҳат қилишларидан, уларни тўшунмасликлари, кескин, қўпол муомалада бўлишлари ва эътибор бермасликларидан хафа бўладилар. Шу боисдан бўлса керак, мутасаддилар ўқитўвчиларнинг кўпчилиги ота-оналар ўз фарзандлари тарбиясига етарли эътибор бермаслигини интизомсизликнинг асосий сабаби, деб ҳисоблашмоқда. Баъзилар боланинг меҳнатга бўйин эгмаганлигига, ялқов бўлиб ўсаётганлигига таълим масканларини айблашади. Юзаки қараганда бу фикр тўғридек тўюлади. Чунки боланинг кўп вақти боғча, мактабда ўтади. Ота-онаси эса кун бўйи ишда бўлади. Аммо бу билан ўқитўвчи айбдор, деган хулоса келиб чиқмайди. Донишмандлардан бири “Тартиб интизомнинг енг зур мактаби - оила ” ,деган эди. Фарзанд оилада интизомли булса , мактабга уз вактида боради ,яхши Ўқийди ,устоз угитини кулокка олади .

Тарбияда болага дўстона муносабат муҳим. Оилада ота-она бўлса, таълим муассасаларида устозлар боланинг фикрлари, тўйғулари, ташвиш - хавотирлари, хулқи, одобини чукур ўрганиб, у билан яқин муносабатда бўлсаларгина уларнинг кўнглига йўл топа оладилар ва кўзланган мақсадга эришадилар. Атрофидаги яқин кишилари, устозларининг қандай фойдали иш билан шуғулланишаётганини кўрган бола, албатта, уларга ҳавас кўзи билан қарайди. Ўзи ҳам уларнинг изидан бориш, уларга ўхшашга ҳаракат қилади. Ўзига, ҳаётга бўлган ишончи янада ортади. Бунинг учун қанча кўп билим олиш, ўқиб-ўрганиш лозимлигини англаб етади. Юртига фойдаси тегадиган, маърифатли, комил инсон бўлиб етишишга ҳаракат қилади.

Шуни унутмайликки, ўзи яшаб тўрган маҳалладаги қўни-қўшнини ҳурмат қилишни, таълим олаётган илм даргоҳини авайлаб-асрашни, ота-онаси олдидаги фарзандлик бурчини чуқур англашни, яхши муомалани бола энг аввало, оиладан, мактабдан, қолаверса, ён-атрофидаги дўстларидан ўрганади. Ота-оналарнинг юксак маънавияти, қилаётган меҳнати, дарёдай тўлиб-тошган меҳри фарзандлари учун ҳамиша қадрли бўлиши зарур. Ёш авлод азиз ота-оналари ва кексаларни ҳамиша ардоқлашлари улар олдидаги юксак фарзандлик бурчи эканлигини доим эсда тўтишлари лозим. Хаетимизнинг хар бир сониясида бола тарбиясига маьсуллигимизни есдан чикармайлик. Ҳамкорликда ҳикмат кўп. Маҳалла аҳллари, ота-оналар, ўқитўвчилар ёшларнинг талаб ва истакларига пешвоз чиқишлари, уларнинг ҳаётда қоқилишларига йўл қўймасликлари муҳим вазифа эканини унутмайлик!

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1.Shavkat Mirziyoyev “Erkin va farovon, demokratik O’zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz” Toshkent 2016-yil 14-bet.
2.www.ziyonet.uz
3.www.kitobxon.com
4.www.marifat.uz

UDK 37.013.46

TA'LIM JARAYONIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR FOYDALANISH

Xadjiyeva Dilbar Zaynidinovna
Qibray tumanidagi 16-umumiy o'rta ta'lim maktabi
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
Xalq maorifi a'lochisi
Toshkent viloyati O’zbekiston

Annotatsiya: *Maqolada bugungi kunda dolzarb bo‘lgan innovatsion metodlarni ta'lim jarayonida ya'ni pedagogika sohasida foydalanish texnologiyasi va usullari haqida yoritilgan. Ta'lim tizimida ushbu uslublardan foydalanishning usullari haqida ma'lumot berilgan.*

Kalit so'zlar: *kadrlar, malaka, davr, texnologiya, innovatsion faoliyat,*

Kadrlar tayyorlash milliy dasturini amalga oshirishdagi asosiy tamoyillardan biri - bu ta'lim tizimini tuzilish va mazmun jihatidan isloh qilish uchun o`qituvchi va murabbiylarni qayta tayyorlash, yuqori malakali, raqobatga qodir mutaxassislar tayyorlash bo`yicha ta'lim muassasalarining faoliyatini uyg`unlashtirish, ilg`or pedagogik texnologiyalarni, pedagogik innovatsiyalarni ta'lim jarayoniga kiritish hisoblanadi.

Bugungi kunda pedagogika sohasida yangi ilmiy yo`nalish - pedagogik innovatsiya va ta'lim jarayonini yangilash q`oyalarining paydo bo`lishi natijasida o`qituvchining pedagogik faoliyatida ham yangi yo`nalish «o`qituvchining innovatsion faoliyati» tushunchasi paydo bo`ldi. «Innovatsion faoliyat» tushunchasini tahlil qilar ekanmiz: G.A.Mkritichyanning bu haqdagi fikri diqqatga sazovar: - «Pedagogik tajriba-sinov faoliyatining 3 ta asosiy shaklini ajratish mumkin: xususiy tajriba, tajriba-sinov ishi, o`qituvchining innovatsion faoliyati. Pedagogik faoliyatda innovatsiyalar qancha ko`p bo`lsa, o`qituvchi xususiy eksperimentni shuncha yaxshi tushunadi».

Innovatsion faoliyat – pedagogning o`z kasbini takomillashtirishdagi mavjud shakl va vositalarni egallashga ijodiy yondashuvini nazarda tutadi. Ta'limdagi innovatsiyalar va

innovatsion pedagogik faoliyat haqida barqaror va hammaga ma'qul bo`lgan ilmiy tasavvurlar va tasniflar shu paytgacha mukammal tarkib topgan emasligini ham e'tirof etish lozim. Bunday holatning asosiy sabablaridan biri ta'limga yo`naltirilgan ilmiy bilimlar tizimlari o`rtasidagi qiyinchilik bilan engib o`tiladigan uzilishlardir. Innovatsiya -amaliyot va nazariyaning muhim qismi bo`lib, ijtimoiy-madaniy ob'ekt sifatlarini yaxshilashga yo`naltirilgan ijtimoiy subyektlarning harakat tizimidir. Innovatsiyalar dolzarb, muhim ahamiyatga ega bo`lib, bir tizimda shakllangan yangicha yondashuvlar.Bugun ta'lim tizimidagi innovatsiyalarni quyidagicha tasniflash ma'qullanmoqda:

- Faoliyat yo`nalishiga qarab (pedagogik jarayondagi, boshqaruvdagi);
- Kiritilgan o`zgarishlarning tavsifiga ko`ra (radikal, modifikatsiyalangan, kombinatsiyalangan);
- O`zgarishlar ko`lamiga ko`ra (lokal, modulli, tizimli);
- Kelib chiqish manbaiga ko`ra (shu jamoa uchun ichki yoki tashqaridan olingan).

Innovatsiyaning amaliyotga kiritilishi innovatsion jarayonlarda amalga oshiriladi. Innovatsion jarayon deb - innovatsion o`zgarishlarga tayyorgarlik ko`rish va uni amalga oshirish jarayoniga aytiladi. Innovatsion faoliyat - pedagogik jamoani harakatga keltiruvchi, olq`a boshlovchi, taraqqiy ettiruvchi kuchdir. «Innovatsion faoliyat – bu yangi ijtimoiy talablar bilan an'anaviy me'yorlarning mos kelmasligi, yoxud amaliyotning yangi shakllanayotgan me'yorining mavjud me'yor bilan to`qnashuvi natijasida vujudga kelgan majmuali muammolarni echishga qaratilgan faoliyatdir»,-deb ta'kidlaydi V.I.Slobadchikov.

O`qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlash muammosiga murojaat etish jamiyatda innovatsion jarayonlar dinamikasining o`sib borayotganligini tushunish natijasida vujudga keldi. Uning tahlili faqat fan va texnika erishgan zamonaviy yutuqlardan foydalanishni o`z ichiga olmasdan, balki yangiliklarni izlash, yaratish, moslashtirish, tatbiq etish va olingan natijalarni qayta tekshirish kabi jarayonlarni ham qamrab oladi.

Innovatsion faoliyatning tuzilishini o`rganib chiqqan olimlardan biri V.Slastenin uni quyidagicha tuzilishga ega deb ko`rsatib o`tadi: «Innovatsion faoliyatning tuzilishi-ijodiy yondashuv, ijodiy faollik, yangilikni kiritishga texnologik va metodologik tayyorgarlik, yangicha fikrlash, muomala madaniyati.

«Innovatsion faoliyat o`qituvchining o`z faoliyatidan qoniqmasligidan kelib chiqadi. U o`qituvchi tomonidan u yoki bu pedagogik vazifani hal qilishda qandaydir to`siqqa duch kelinib, uni muvaffaqiyatli hal etishga intilish asosida yuzaga keladi». Innovatsion faoliyat yangi q`oyani izlashdan boshlanadi. Pedagogik innovatsiya ta'lim-tarbiya jarayonidagi muhim va murakkab masala echimiga yo`nalitirilganligi sababli o`qituvchidan yangicha yondashuvni talab qiladi.

Xulosa qilib aytganimizda, innovatsion faoliyat – bu ilmiy izlanishlar, ishlanmalar yaratish, tajriba – sinov ishlari olib borish yoki boshqa fan-texnika yutuqlaridan foydalangan holda yangi texnologik jarayon yoki yangi takomillashtirilgan mahsulot yaratish bo`lib, uning progmatik xususiyati shundaki, u q`oyalar maydonida ham va alohida bir sub'ektning harakat maydonida ham amalga oshirilmaydi, balki bu faoliyatni amalga oshirish tajribasi kishilar hayotida hammabop bo`ladigan holdagina haqiqiy innovatsion hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Uzluksiz ta`lim sifat va samaradorligini oshirishning nazariy-uslubiy muammolar‖ Ilmiy konferensiya materiallari. – Samarqand: SamDU nashri.
2. F.Zakirova va boshq.Elektron o`quv-metodik majmualar va ta`lim resurslarini yaratish metodikasi. Metodik qo`lkanma, T.: OO`MTV, 2010. – 57b.
3..www.ziyonet.uz

УДК 37.013.46

СЕГОДНЯЩНЕЕ ОБУЧЕНИЕ - ФУНДАМЕНТ ДЛЯ ЗАВТРАШНЕГО БУДУЩЕГО!

Мавлонова Ситорабону студентка
Гулистанского Государственного Университета
Шарипова Дилдора Иззатуллоевна
учитель биологии, 36 общеобразовательная школа
Гиждуванский район, Бухарская область
Наймахан Махаммаджанова Улугбек кызы
Сырдарьинского областного техникума
Сырдаря Узбекистан

Аннотация: *Образование- мост в будущее, Информационные технологии в обучении, Обучение и воспитание не разрывны.*

Ключевые слова: *образование, молодёжь, обучение, информационные технологии, идеальный человек.*

«Молодежь - решающая сила нашего сегодняшнего и завтрашнего дня»

Отличительной особенностью реализуемой под руководством Главы нашего государства с первых дней независимости политики кардинальных реформ, направленных на строительство процветающего демократического государства и общества, является ее четкая социальная направленность.

Сегодня более 60 процентов населения Узбекистана составляет молодежь. Поэтому ключевым приоритетом всех позитивных преобразований в стране стала забота о воспитании гармонично развитого подрастающего поколения — физически здорового и духовно зрелого, интеллектуально богатого, обладающего не только разносторонними знаниями и востребованными в современном мире профессиями, но и умеющего самостоятельно, творчески мыслить.

Прочным правовым фундаментом данной сферы стали положения Конституции нашей республики. Важным шагом в данном направлении стало принятие 20 ноября 1991 года Закона «Об основах государственной молодежной политики в Республике Узбекистан», который поднял вопрос внимания к подрастающему поколению в нашей стране на уровень государственной политики.

Важно отметить и Национальную программу по подготовке кадров, которая, по мнению международных экспертов, не имеет в мире аналогов по своей значимости и масштабам.

Высокую результативность работы в данном направ лении также обеспечивает расширяющееся социальное партнерство между органами государственной власти и управления и общественными структурами, в том числе Комитетом женщин Узбекистана, общественным движением молодежки "Союз молодёжи", благотворительным общественным фондом «Махалла», неправительствинным благотворительным фондом «Соглом авлод учун», фондом Президента «Истеъдод» и другими.

Информационные технологии в обучении

Информационные технологии обучения — это совокупность электронных средств и способов их функционирования, используемых для реализации обучающей деятельности. К ним можно отнести:

— электронные компьютерные учебники;

— учебные базы данных;

— тестовые и контролирующие программы и другие компьютерные средства, позволяющие хранить, передавать учебную информацию и проверять правильность ее усвоения учащимися;
— компьютерные тренажеры;
— компьютерные лабораторные практикумы;
—экспертно-обучающие системы, которые позволяют студенту в ходе учебного исследования добывать знания по изучаемой предметной области.

По дидактической направленности современные компьютерные технологии делятся на два класса:
— системы программированного обучения;
интеллектуальные системы обучения.

Актуальность данной темы состоит в том, что в настоящее время в рамках реализации приоритетного национального проекта «Образование» активно осуществляется внедрение информационных технологий в образовательный процесс. Сосредоточение современных технических средств обучения способствует модернизации учебно-воспитательного процесса, активизирует мыслительную деятельность учащихся, способствует развитию творчества педагогов, позволяют проводить дистанционное обучение, развивают систему непрерывного образования, тем самым повышая эффективность образовательного процесса. В отечественных и зарубежных изданиях компьютеризация учебного процесса рассматривается как один из актуальных факторов организации обучения тому или иному предмету. Новейшие информационные технологии в обучении позволяют активнее использовать научный и образовательный потенциал ведущих университетов и институтов, привлекать лучших преподавателей к созданию курсов дистанционного обучения, расширять аудиторию обучаемых. Несмотря на то, что уже накоплен богатый опыт в области компьютерного обучения, многие преподаватели с осторожностью относятся к возможности применения компьютерных средств обучения. Также, необходимо отметить, что процесс компьютеризация обучения сталкивается с рядом проблем. Процесс внедрения информационной технологии в обучение достаточно сложен и требует глубокого осмысления. С одной стороны, они играют важную роль в обеспечении эффективности образовательного процесса, с другой — может появиться проблема темпа усвоения учащимися материала с помощью компьютера, то есть проблема возможной индивидуализации обучения.
Очень важно для человека будущего сохранить не только эти ценности, но и историческую память, патриотизм, любовь к отечеству. Надо понимать значимость уходящего прошлого, уважать и ценить традиции народа.

Как важно для человека и, особенно для человека будущего, в любой жизненной ситуации не ожесточиться, не потерять любви к людям. Человек только тогда человек, когда он включает в себя всё человеческое. И жизнь сегодняшнего времени даёт нам много примеров милосердия.

Хочется сказать всем: «Не бойтесь делать добро, нам всем от этого станет лучше».

Одним из составляющих элементов идеального человека будущего является становление правовой и правозащитной культуры. Значительная часть и сегодняшней молодёжи способна к быстрому и правильному восприятию своих прав и обязанностей. Но о зрелости гражданского общества говорить пока что трудно, существуют лишь отдельные примеры. И неважно, что вовсе может и не быть таких людей и вы не обладаете всеми этими качествами. Главное, стремиться сформировать в себе эти лучшие качества человека. Задавать себе вопрос: «Как изменить себя?» И никогда не останавливаться на полпути. Важно захотеть стать активным гражданином, взять на себя ответственность за чистоту, красоту, порядок.

У каждого человека есть свой путь и предназначение в мире. Каждого в жизни ждут свои алые паруса, и главная задача состоит в том, чтобы их приблизить. Действительно, будущее за молодыми, им решать, как будет устроен мир. Слова «молодёжь» и «будущее» неразделимы.

УДК 37.013.46

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО - КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РУССКИХ ЯЗЫКОВЫХ КЛАССАХ

Узакова Гулбахор Пулатовна
Наманганская городская школа № 31 Учитель русского языка
Дадабаева Матлюба Холмирзаевна
Русский язык школы № 80 города Намангана учитель естествознания
Намангана Узбекистан

Аннотация: *Средствами информационно - коммуникационных технологий являются микропроцессоры, компьютерное программное обеспечение, оборудование и устройства, а также передача данных, обмен информацией, сбор, производство, понимать современные инструменты и системы, которые выполняют операции разбивки и хранения. обработка данных, передача и доступ к информационным ресурсам локальных и глобальных компьютерных сетей.*

Ключевые слова: *браузеры, такие как Internet Explorer, Mozilla Firefox, производительность Интернета*

Наиболее часто используемые инструменты ИКТ на уроках русского языка:
1) электронные учебники и учебные пособия, отображаемые с использованием компьютера и мультимедийного проектора;
2) электронные энциклопедии и справочники;
3) тренажеры и тестовые программы;
4) образовательные ресурсы Интернета;
5) DVD и CD с картинками и фотографиями;
6) видео и аудио оборудование;
7) проекты исследований и разработок;
8) интерактивная доска.

Методологи выделяют несколько классификаций инструментов ИКТ. Согласно первой классификации все инструменты ИКТ, используемые в системе образования, могут быть двух типов: аппаратные (компьютер, принтер, сканер, камера, видеокамера, аудио- и видеомагнитофон) и программное обеспечение (электронные учебники, тренажеры, тестовая среда, информация, сайты, интернет-поисковые системы и т. д.).

Преимущества внедрения интернет-технологий в процесс обучения русскому языку неоспоримы. Нет сомнений в том, что различные формы синхронного и асинхронного интернет-общения (электронная почта, чат, форумы, веб-конференции) положительно влияют на формирование у студентов коммуникативной компетенции в русском языке.

Сетевые ресурсы являются неоценимой основой для создания информационной предметной среды, обучения и самообразования людей, а также удовлетворения их личных и профессиональных интересов и потребностей. Однако доступ к интернет-

ресурсам не гарантирует быстрого и качественного изучения языка. Методологическая неграмотность студентов, оснащенных интернет-ресурсами, способствует не только формированию ложных стереотипов и обобщений о культуре страны изучаемого языка, но и расизму и ксенофобии.

Интернет должен ориентироваться на комплексное формирование и развитие образовательных ресурсов:

- аспекты коммуникативной компетенции русского языка, все многообразие его компонентов (лингвистические, социологические, социокультурные, стратегические, дискурсивные, образовательные и познавательные);
- коммуникативные и когнитивные навыки поиска и отбора, обобщения, классификации, анализа и обобщения полученных данных;
- иметь навыки общения, чтобы представлять и обсуждать результаты работы с интернет-ресурсами;
- умение знакомиться с культурным и историческим наследием разных стран и народов, а также использовать интернет-ресурсы для самообразования для участия в качестве представителя своей родной культуры, страны, города;
- Возможность использовать сетевые ресурсы для удовлетворения интересов и потребностей информации и образования.

В дидактическом плане Интернет включает в себя два основных компонента: телекоммуникации и формы источников информации.

Наиболее распространенными формами телекоммуникаций (т.е. общение через интернет-технологии) являются электронная почта, чат, форум, ICQ, видео, веб-конференции и т. д., Которые изначально являются реальным общением между людьми, которые находятся очень далеко друг от друга. предназначен для установки. и теперь они используются в образовательных целях при обучении русскому языку.

Источники информации в Интернете содержат текстовые, аудио и визуальные материалы на различные темы на разных языках. Образовательные интернет-ресурсы (II) создаются только для образовательных целей.

В русской литературе существует пять видов интернет-образования:

1) быстрый список;
2) поиск сокровищ;
3) образец предмета;
4) мультимедийный блокнот;
5) поиск в сети.

Возможности образовательных интернет-ресурсов в полной мере отражены в специализированных учебных и элективных курсах, которые обладают коммуникативной компетенцией на русском языке и не знают языка, играющего ведущую роль в процессе обучения.

Новейшие информационные и коммуникационные технологии играют все более важную роль в жизни современного человека. Их использование на уроках русского языка повышает мотивационную и познавательную активность учащихся, расширяет их мировоззрение и позволяет использовать личностно-ориентированные технологии для интерактивного обучения русскому языку, то есть обучения во взаимодействии.

Использование информационных и коммуникационных технологий в процессе обучения помогает ускорить и индивидуализировать обучение, помогает повысить интерес к науке и позволяет избежать субъективной оценки.

Использование компьютерных и цифровых образовательных ресурсов в преподавании русского языка помогает студентам преодолеть психологический барьер при использовании русского языка как средства общения.

Информационные и коммуникационные технологии являются как средством доставки материала, так и средством управления. Они обеспечивают доставку высококачественных материалов и используют различные каналы связи (текст, звук, графика, сенсорный экран и т. Д.). Новые технологии позволяют индивидуализировать процесс обучения в зависимости от скорости и глубины урока. Такой дифференцированный подход дает большой положительный результат, потому что он создает условия для успеха каждого студента, вызывает положительные эмоции у студентов и тем самым влияет на их образовательную мотивацию.

В отличие от традиционных методов, при использовании интерактивных форм обучения ученик сам становится основным мотиватором и прокладывает путь к приобретению знаний. Преподаватель выступает активным помощником в этой ситуации, и его главная задача - организовать и стимулировать учебный процесс.

На уроках русского языка используются следующие цифровые учебные ресурсы: презентации в Power Point (PP), текстовые редакторы, таблицы, тесты, учебные планы на CD-ROM, электронные учебники, образовательные интернет-ресурсы.

Мультимедийные презентации, программы электронного обучения и образовательные интернет-ресурсы имеют большой образовательный потенциал.Использование новых информационных технологий в процессе обучения русскому языку открывает новые возможности для создания условий для реального общения на целевом языке: реальная, актуальная, мультимедийная или текстовая информация на иностранном языке может быть получена в любое время и в любое время. повсюду. Тем не менее, очень легко установить письменное или устное общение с изучающими язык или другими изучающими язык. Таким образом, электронные средства массовой информации интегрируются в традиционный урок на русском языке: учебники все чаще дополняются соответствующими реальными текстами или соответствующими аудио-, видео- и графическими материалами.

ССЫЛКИ:

1. Шемакин Ю.И. Начало компьютерной лингвистики. –М.: Высшая школа, 1992.
2. Зубов А.В., Зубова И.И. Основы лингвистической информации. –Минск: МГПИИЯ, 1992.
3. Абдурахманов Х., Рафиев А., Шодмонкулова Д. Практическая грамматика узбекского языка. - Ташкент: Учитель, 1992.
4. Нурмонов А., Йолдошев Б. Лингвистика и естествознание. - Ташкент: Учитель, 2001.

UDK 81-11

THE ROLE AND CREATIVE WAYS OF GROUP DIVISION IN THE CLASSROOM

Kenjayev Nilufar Abdulahadovna
School № 28, Baghdad, Ferghana, Republic of Uzbekistan

Abstract: *The article examines the issue of group division, recommended to build up the quality of education at schools as well as higher institutions. The author of the article point out that forming groups during lessons and creative ways of grouping that has a wide range of possibilities for learners are essential part of learning foreign languages in the classroom. Accommodating low self–esteem students to the lessons is one of the troublesome problems faced by teachers. By working in a group, low and high ability students can do better academically in*

classes under free atmosphere. Not only teachers who can find effective and creative ways to form groups but also students who work in a group can achieve a great success in academic improvement.

Key words: *methods, group, classroom, teacher, student, learner, way, self- esteem, atmosphere, effective*

Currently, because of modern technology, learning wide range of languages especially English is vital for people. Therefore, from school period, children must be taught by teachers using effective methods of learning. Among such kinds of ways of educating, group workis now high priority. A classroom is grouped when students are divided into a set of smaller groups for some portion of the time they are in the classroom. Group work is an important part of any student-centered classroom. Teachers who find fun as well as creative ways to group pupils in the classroom can see several positive results. When compared to competitive and individual learning methods, group work tends to see a higher increase in academic improvement. Meanwhile, it is so productive that it promotes higher self- esteem and better social skills. Classroom groups include students that have a variety of characteristics.

Therefore, learners differ in mastery of the skills and knowledge prerequisites for successful learning in that classroom. What is more, by working in a group, students are able toverbalize their ideas, listen to one another, share their thoughts, and create common products; consequently, they are much more actively engaged in the learning process. Despite of the fact that, there are multitude ways that a teacher can arrange learners for group work, and the good teacher may choose to implement different strategies for different outcomes. There are given several interesting ways of grouping. Candies are really helpful when it comes to group division. Put 4 or 5 different kinds of candy in a bag. As students/participants arrive, ask them to choose a piece of candy and get into groups based upon colors of candy they have. For instance, you may have purple, red, green, yellow, blue candies. Students are divided into five groups according to the color of the candy.

Forming pairs or groups based on hobbies, common interests or experiences is also common one. “People Bingo” is a great way for participants to get to know one another by socializing. On a sheet of paper, make a list of interesting characteristics or experiences on the left side of the page, and then leave blank spaces on the right side of the page. On the left side of the page, write a list of criteria, or statements, utterances such as “I am fond of watching horror films” or “I am interested in learning English” or “I enjoy reading informative books.” Then, make copies of the list for each of your participants. Give them time to go around the room and talk with each of their colleagues. As they find a person who meets the criteria, they write down their name in right hand column. If they share the same criteria, they can form a pair or a group, depending on the goals of your activity.

Commands are also very fun ways of group division. Ask students to raise their hands. Learners who raise right hand are one group and others are another group.

Tell students close either their left eye or right eye and keep it closed. Find three other people who have the same eye closed. It is obviously clear that dividing the class into several groups by giving command is reasonable and convenient as well as easy way that is not time-consuming.

Use colored stars, leaves of flowers, dots or different types of stickers. Tell students to choose colored index cards or stickers from a box, and sort them based on the colors they have chosen. If you want four groups consist of five members per group, you would select four types of stickers to put on five sets of students.

Instead of cards or stickers, use squares or stripes of colored papers. Pupils who choose the same shapes or colors would form groups.

By counting, learners may be separated different groups. For example, count off by Navai, Shakespeare, Edison, Dickens in order to form four group. Another way is thatask students/participants to form a line at the front of the classroom. They should line up alphabetically by last name. Afterwards, count off in groups 1, 2, 3, 4, 5 for as many groups as you need. All the ones form a group, all the twos for a group, and continue until all groups are formed.

According to physical appearance, students may be divided into groups. For example, by hair: curly, straight, long, short, black. Have pupils get into groups by short and long, then divide into smaller groups with three or four others who have curly, straighthair.

All in all, teachers get into groups based on how the seats are arranged. While this is convenient and easy way, there are more creative ones to divide people into groups. Working in a group can create a great option for students to learn subjects by sharing ideas, thoughts in a relaxed atmosphere. It can boost students' overall learning experiences.

REFERENCES

1.Abadzi, H. "Ability Grouping Effects on Academic Achievment and Self Esteem; Who performs in the long run as expected".36-40 1985
2.Internet: https://www.teachhub.com

UDK 37.013.46

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIGA CHET TIL O'QITISHDA O'YINLARNING AHAMIYATI

Abdullayeva Nozima
Namangan viloyati Kosonsoy tumani 28-maktab o'qituvchisi
Ravshanova Noila
Toshkent shahri Olmazor tumani 16- maktab o'qituvchisi
Umarxanova Nigora
Namangan davlat universiteti magistranti

Annotatsiya: *Bugungi globallashgan zamonda chet tilini bilish muhim vazifaga aylanib bormoqda. Ayniqsa boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun chet til o'qitsh dolzarb vazifa. Maqolada ham boshlang'ich sinf o'quvchilariga chet til o'qitishda qanday strategiyalarni va metodlarni qo'llash aytib o'tilgan. Bundan tashqari dars jarayonida foydalanilishi mumkin bo'lgan o'yinlar ham berib o'tilgan. O'yinlarni tanlashda bolarning darajasi inobatga olingan.*

Kalit so'zlar: *o'yin, o'quvchi, metod, og'zaki nutq, dars jarayoni, strategiya, kommunikativ kompetensiya.*

Chet til o'qitishda og'zaki nutqni rivojlantirish muhim. Chunki og'zaki nutq til o'rganuvchisining qay darajada tilni egallaganini belgilab beruvchi asosiy omillardan biri. Til o'rganuvchi eng ko'p ishlatishi mumkin bo'lgan kompetensiyalardan biri bu gapirish. Gapirish bu prodaktiv kompetensiya turiga kiradi. Gapirish ikkinchi tilni o'rganish va o'qitishning muhim qismidir. Uning ahamiyatiga qaramay, ko'p yillar davomida nutqni o'qitishga ahamiyat berilmadi va chet til o'qituvchilari mashqlarni takrorlash yoki dialoglarni yodlash kabi mashqlar yordamida o'qitishni davom ettiradilar. Biroq, bugungi dunyo talabiga ko'ra o'quvchilar

sharoitga ko'ra gapirishlari kerak buning uchun o'quvchi kommunikativ ko'nikmaga ega bolishi kerak (Kayi, 2006).

Chet til o'qituvchilari og'zaki nutqni rivojlantirishda quyidagilarni inobatga olishlari kerak:

1.O'rganinayotgan tilning har bir tovushini talaffuz qilish.

2.O'rganilayotgan tilda ishlatilishi mumkin bo'lgan urg'u va intonatsiyalarini o'rgatish.

3.Tegishli ijtimoiy muhitga, tinglovchilarga, vaziyatga va mavzuga muvofiq so'zlar va jumlalarni tanlashni o'rgatish.

4.O'rganilayotganda ravon va ishonch bilan gapirish (Nunan, 2003).

"Men o'qituvchim ingliz tilida gapirsa tushuna olaman lekin ingliz odam bilan gaplashsam tushunishim qiyinlashadi" ingliz tili o'qituvchilari bu gapni ko'p bora eshitganlar. Bu biroz mubolag'a bo'lsada, talabalar sinfda muloqoti og'zaki nutqni rivojlantirishga yordam bermasligini his qilishadi. Buning sababi, darsda asosan grammatikaga va tarjimaga urg'u berilishi. Ho'sh, o'quvchilarni real muloqotga tayyorlash uchun qanday dars usullidan foydalanish maqsadga muvofiq?

Quyida bir necha amaliy takliflar keltirilgan:

-Dars davomida o'quvchiga faqatgina grammatik qoidalarga asoslanib gapirsa, ular o'zlarini mustaqil his qilmaydilar. O'quvchilar faqatgina hato qilib qo'ymaslik haqida o'ylaydi. Albatta chet til o'quvchilari uchun tilni grammatikasiz o'rganish qiyin, lekin faqatgina struktura orqali til o'rgatish ularni og'aki nutqini rivojlantirmaydi.

-Dars davomida ona tilini ishlatmoqchi bo'ladi. Bunday holatda o'qituvchi bunga ruhsat etmasligi lozim. Shundagina dars xonasida haqiqiy ingliz tili muhiti paydo bo'ladi.

-Ko'p holatlarda o'quvchilar dars da ingliz tilida gapirishni xohlashmaydi. Xo'sh, o'qituvchi o'quvchini tayyor bo'lishini kutishi kerakmi? Ha. Lekin o'quvchiga berilgan vaqt chegaralangan bolishi kerak. Dars davomida o'qituvchi aynan shu o'quvchini rag'batlantirib uni gapirishga undashi kerak.

-Hatolarni tuzatish ta'limning ajralmas qismi. Chunki o'quvchi hatolari orqali tilni chuqurroq o'rganadi. Hatoni ikki xil usulda tuzatish mumkin. Hato qilingan vaqtda darhol tuzatish va kechki tuzatish. Boshlang'ich sinf o'quvchisi hato qilsa darhol tuzatish lozim. O'quvchi biron bir so'zni notog'ri talaffuz qilsa uni darhol tuzatish maqsadga muvofiq chunki so'zni uzoq vaqt noto'gri usulda talaffuz qilib borsa keyinchalik bu hatoni tuzaish qiyin bo'lishi mumkin. Chunki ongda bu so'z no'to'g'ri usulda saqlangan. Agar o'quvchilar ikki kishi yoki guruhda bo'lib hato qilsa, bunday vaqtda xatoni suhbatdan so'ng to'g'irlash kerak. Ya'ni o'qituvchi suhbatga aralashmasligi kerak.

O'qitish strategiyasi

Richards va Renandyaning ta'kidlashlaricha, tilni o'qitishning maqsadi o'quvchilarda nutq orqali o'z fikrlarini ifoda etish qobilyatini rivojlantiradigan sinfdagi faoliyat, shu sababli til kursining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Muhtasar qilib aytganda, o'qitish strategiyasi o'qitish protsesida muhim omil. Nutq o'qitish faoliyatida ishlatiladigan ba'zi strategiyalar rol o'ynash yoki ijodiy vazifalar nutq faoliyatini oshiruvchi strategiyalar hisoblanadi. Rol o'ynash – bu sinfda havfsiz muhitda nutq so'zlash uchun juda yaxshi mashg'ulot. Rol o'ynash o'quvchilarga va ijtimoiy madaniyatga mos bo'lishi kerak bo'lgan o'quv mashg'ulotidir. Chunki bu faoliyat o'quvchilarga o'zlari biladigan tildan foydalanish imkoniyatini berishi kerak va murakkablik darajasi yuqoriroq bo'lgan diallogga o'tishdan oldin oddiy dialogdan boshlash kerak. Shu fikrga ko'ra, rol o'ynash o'quvchilarni o'zlarini kimdir deb tassavvur qilishlari va bu rolni o'ynashlari uchun mosdir. Rolli o'yinlar bu ham nutqiy faoliyatdir, bunda o'quvchi boshqa bir odam sifatida vaziyatga ko'ra so'z boyligini amaliyotda qo'llaydi.

Quyida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish uchun sinf xonasida ishlatilishi mumkin bo'lgan mashqlar berilgan.

Telefon o'yini (the telephone game)- o'quvchilar bir doira ichida o'tirishadi va qo'shnilarining quloqlariga pichirlash orqali xabar tarqatishadi. So'ngi talabaga yetib kelganida, ular o'rnidan turib, eshitgan xabarni takrorlaydilar. Xabarni boshida aytilgan habar bilan taqqoslang va xabar odamdan odamga qanchalik yaxshi yetkazilganini tekshiring.

Simulatsiya (simulation)- simulatsiya rol o'ynashga juda o'xshash, ammo simulatsiyalarni rol o'yinlaridan farqli o'laroq, ular yanada rivojlangan. Simulatsiyalarda o'quvchilar haqiqiy muhitni yaratish uchun sinfga narsalarni olib kelishlari mumkin. Masalan, agar o'quvchi qo'shiqchi sifatida ishlayotgan bo'lsa, u kuylash uchun mikrofon olib keladi va hokazo. Rol o'yinlari va simulatsiyalar juda ko'p afzalliklarga ega. Birinchidan, ular ko'ngil ochar o'yin bo'lgani sababli, o'quvchilarni qiziqtiradi. Ikkinchidan, o'quvchilarni o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi chunki o'yin davomida ular o'zlari uchun emas boshqa qahramon sifatida gapirishadi bu esa ularning yelkasidagi ma'sulyatni kamaytiradi.

Aqliy hujum (brain storming)- berilgan mavzu bo'yicha o'quvchilar cheklangan vaqt ichida g'oyalar ishlab chiqishi mumkin. Kontekstga qarab, individual yoki guruhli aqliy hujum samarali bo'ladi va o'quvchilar tez va erkin fikrlarni yaratadilar. Aqliy hujumning yaxshi xususiyatlari shundaki, talabalar o'z g'oyalari uchun tanqid qilinmaydilar, shuning uchun talabalar yangi g'oyalarni baham ko'rishga tayyor bo'lishadi.

Hikoya aytish (story telling) - talabalar oldin eshitgan ertak yoki hikoyani qisqacha bayon qilishlari yoki sinfdoshlariga aytib berishlari uchun o'zlarining hikoyalarini yaratishlari mumkin. Bunday o'yinni yana bir shakli quyidagicha: bir kishi hikoyani boshlab beradi ma'lum bir joyga kelganda o'qituvchi hikoyani to'htatadi va boshqa o'quvchi o'zi o'ylab topgan hikoyani boshlab ketadi. Hikoyalar ijodiy fikrlashga yordam beradi. Shuningdek, bu o'quvchilarga g'oyalarni boshlanishi, rivojlanishi va yakunlanishi shaklida, shu jumladan qahramonlar va voqeani belgilashda ifodalashga yordam beradi. Talabalar topishmoqlar yoki hazillar aytib berishlari mumkin. Masalan, har darsni boshida o'qituvchi bir nechta o'qituvchilarga qisqa jumboqlarni yoki hazillarni ochilish sifatida aytib berishga chaqirishi mumkin. Shunday qilib, o'qituvchi nafaqat talabalarning nutq qobilyatiga murojat qiladi, balki sinfning e'tiborini tortadi.

Intervyu (interview) -talabalar tanlangan mavzular bo'yicha turli odamlar bilan suhbat qurishlari mumkin. O'qituvchi o'quvchilarga qanday turdagi savollarni berishni yoki qaysi yo'ldan borish kerakligini bilishi uchun o'quvchilarga berilishi kerak bo'lgan savollarni taqdim qilishi mumkin, lekin talabalar o'zlarining suhbat savollarini tayyorlashlari kerak. Intervyu o'tkazish o'quvchilarga nafaqat sinfda, balki undan tashqarida ham nutq qobilyatini mashq qilish imkoniyatini beradi va ularning ijtimoiylashishga yordam beradi. Suhbatdan so'ng, har bir talaba o'z mashg'ulotlarini sinfga taqdim qilishi mumkin. Bundan tashqari, o'quvchilar bir-birlari bilan suhbatlashishlari mumkin.

Hisobot (report)-sinfga kelishdan oldin, o'quvchilarga gazeta yoki jurnalni o'qish so'raladi va sinfda ular o'z do'stlariga eng qiziqarli yangiliklar deb topadigan narsalarni aytib berishadi. O'quvchilar darsdan oldin kundalik hayotida do'stlariga aytib berishga arzigulik biron bir narsani boshdan kechirganliklari to'g'risida gapirishlari mumkin.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini darsga jalb qilish jarayoni biroz murakkab. Darsni zavqli va unumdor qilib o'tkazishda o'qituvchining pedagagik mahoratining o'rni beqiyos. Yana shuni ta'kidlash joizki, bugungi kunda yangi innovatsion texnalogiyalar dars jarayonini yanada qiziqarli qilishga yordam bermoqda. Boshlang'ich sinflarlar uchun o'yinlarning o'rni beqiyos yuqorida berib o'tilgan o'yinlar dars jarayonida o'qituvchiga komakchi bo'la oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Nunan, D., 2003. Practical English Language Teaching. NY: McGraw-Hill.
2.Kayi, H., 2006. Teaching Speaking: Activities to Promote Speaking in a Second Language. University of Nevada.

UDK37.013.46

THE IMPORTANCE OF LISTENING SKILL AND METHODS WHICH CAN BE USED IN CLASSROOM

Shamsiddinova Maftuna
Kenjayev Azizbek
Tojimirzayeva Mahliyo
Masters' degree students of Linguistics Department,
Namangan State University
Namangan Uzbekistan

Annotation: *In this article you can find helpful information for teachers whose aim is to improve students' listening skills. Listening is receptive skill this is why students need extra curriculum activities to improve this skill. In the article I gave linguists' statement about listening skill and two methods which can be used in classroom.*

Key words: *listening, modeling, learner, environment, school, method, skill.*

Listening skill is the receptive use of language and since the goal is to make sense of the speech, the focus is on meaning rather than language (Cameron 2001). Saricoban (1999) states that listening is the ability to identify and understand what others are saying. For learners, listening is how spoken language becomes input. In the classroom, this happens by listening to the teacher, a CD, or other learners. It is the process of interpreting messages - what people say.

Two theories of speech perception portray listeners as having very different roles. In the first view, listeners play a passive role and simply recognize and decode sounds, and in the second view, listeners play an active role and perceive sounds by accessing internal articulation rules to decode speech (Crystal 1997). Whether speech perception is active or passive, or a combination of both, Philips (1993) says that listening tasks are extremely important in the primary school setting, providing a rich source of language date from which children begin to build up their own ideas of how the foreign language works. This knowledge is a rich source that young learners draw on to produce language.

Listening is the ability to fully understand a message which a speaking or a loudly reading person desire to give. Listening is an important part of communication and education process (Ozbay, 2008). According to Güneş (2007), listening is not only done in order to set up communication, but at the same time it develops learning, understanding and mental skills. According to this, listening is not just the process of hearing sounds correctly. Listening is the whole of mental activities realized in order to understand what is heard. That is to say, listening means making choices from among what is heard, organizing them, integrating what is transferred by the speaker with background knowledge and structuring them mentally. Listening in educational communication includes carefully following and perceiving messages sent by the speaker to the listener and making sense of them by retrieving relevant experience from the memory. Since most of the teaching is based on verbal explanation, being component at listening on its own is a communication skill for both the teacher and the student (Başaran, 2005). In order to both set up healthy communication and achieve efficient learning, it is necessary to know how to listen. Listening is not only understanding, getting informed and appreciating, but it is also an etiquette. Both in daily life and working life and social life, establishing a healthy and good environment depends on the presence of people knowing how to listen (Koc, Müftüoĝlu 1998). Listening train starting at early ages is a process composing all learning periods of an individual. Listening habit which a student acquire during preschool and elementary school years should be enhanced more via help of new information to be given and new practices to be done at high

school level and a good listening habit should be one of his/ her distinct personality characteristics (Yilmaz, 2007).

Suggestions

1. The fact that the listening skill is a skill which can be developed and measured should be accepted by all teachers and activities should be carried out in this direction.
2. All teachers, mainly classroom teachers, should spend effort to have students acquire and develop listening skills. To achieve this, teachers should be able to carry out regular and planned activities aiming to develop students' listening skills.
3. At elementary first grade, the training of listening, one of four basic language skills (listening, speaking, reading, writing), should be given priority and students should be made to acquire basic habits related to listening – comprehension starting from this grade. Moreover, at the other grade level, too, listening training should be continued by attaching the same importance and children's literature products and various methods and techniques appropriate for listening training should be used to have students to acquire this skill.
4. Starting from individual differences among children, teachers may fill in observation forms including basic criteria related to listening skills for each student within educational year and starting from these observation forms, determine students remaining below class level and plan separate works for these students.
5. All teachers, mainly classroom teachers, should be equipped with necessary knowledge and skill related to the matter of having students acquire listening skills. To achieve this, it may be appropriate to raise the awareness of teachers via in – serve trainings about the importance of listening skills, how to apply methods and techniques of developing listening skills and on what texts o study when developing this skill.

Directed listening/ Questioning

To enhance listening skills, other directed listening activities were implored in the classroom. One of the most obvious ways to encourage listening in the classroom was the listening center. There children rotated through this center daily, so that every child would experience this center by the end of the week. Children were expected to listen to books on tape and flip through the books to see the picture. Children were also encouraged to listen without looking in the book. With more time in the classroom, I would have included other things children could listen to. Some of these things would be scenes like the beach, the grocery store, or sporting events where they would have to listen to find clues to guess which environment they were listening to.

To facilitate listening skills, children also were directed in listening activities for specific lessons. Four of such lessons included stories read in math. The children were directed to listen to certain element in the story, for example, the problem the characters had and how they solved it. I told the children they would get a chance to answer questions after the story, and had to put on their listening ears. I could see the children straining to hear what was said, and all but one or two children could answer the questions at the end of the story. Not only that, but the children could answer questions better that they were not even directed to listen for. These stories were used for measurement, more than and less than concept, patterns, and addition readiness activities.

Modeling

Starting from the first day of school, children were taught expressively how to listen and speak in the classroom. The first day, children were asked what part of their body they used to listen. One child said the ear. With prompting, someone else said the mouth. This continued to include the head, the hands, and the whole body. Students were shown how that when you listen you use your mouth because it is either closed, or you can make noises like uh huh. You use your head by turning to the person and nodding. You use your eyes by looking at them. To listen, students learned they should have their noses pointed right at the person, their hands should not

be fidgeting, and their eyes should be looking at them. This was modeled and then practiced by the students. For the next seven weeks, good listeners were chosen as models to the group, and others were reminded what they could do to show they were listening.

As listening skill is important for young and adult learners both, teacher should create real atmosphere. Authentic materials are essential in learning process choosing them should be according to teaching criteria. Modeling and directed listening method can be used in primary and secondary classes.

REFERENCE

1.Başaran, I. E. (2005). Egitim Psikologisi: Gelisim, Őğenme Ve Ortam. Ankara: Meb Yayinlari.
2.Cameron, L. 2001. Teaching languages to young learners. Cambridge: Cambridge University Press.
3.Crystal, D. 1997. The Cambridge encyclopedia of language. Cambridge: Cambridge University Press.
4.Güeş, F. 2007. Turkce Őğretimi Ve Zihensel Yapilandirma. Ankara: Nobel Yayin Dağitim.
5.Saricoban, A. 1999. The teaching of listening. The Internet TESL Journal 5 (12).
6.Şevik, M. 2012. Teaching listening skills to young learners through "Listen and do" songs. English teaching forum.
7.Őzbay, M. (2008). TürkÇe Őzel Őğretim Yöntemleri I. Ankara: Őncü Basimevi.
8.Yilmaz, Z.A. (2007). Sinif Őğretmenlerine Turkca Őğretimi. Ankara: Nobel Yayin Dağtim.

УДК 512

ВКЛАД МУХАММАДА АЛЬ-ХОРЕЗМИ И ЕГО СОВРЕМЕННИКОВ В РАЗВИТИИ НАУКИ

Н.М.Шарифжанова
(преподаватель информатики 13-школы)
Республика Узбекистан, город Навои
М.С.Якубов
(Профессор ТУИТ)
Ташкент, Узбекистан

Аннотация: *В работе предложены правило сложения и вычитания для многозначных чисел, записанных в десятичной системе счисления, дается определение, что алгоритм - заранее заданное понятное и точное предписание возможному исполнителю совершить определенную последовательность действий для получения решения задачи за конечное число шагов.*

Аннотация: *Мазкур ишда ўнлик саноқ тизимларида ифодаланган кўп хонали сонлар учун қўшиш ва айириш қоидалари, алгоритм тушунчасига таъриф берилган – бажарувчига масаланинг ечимини чекли қадамлар сонида олиш учун маълум бир ҳаракатлар кетма-кетлигини амалга ошириш имконини берувчи аввалдан аниқланган тушунча ва аниқ ҳаракатлар.*

Annotation: *The rule of addition and subtraction for multivalued numbers written in the decimal number system is proposed, it is defined that the algorithm is a predetermined clear and precise prescription for a possible executor to perform a certain sequence of actions in order to obtain a solution of the problem in a finite number of steps*

Ключевыеслова: *алгоритм, цифра, изобретение*

Keywords: *algorithm, figure, invention*
Kalitso'zlar*: algoritm, shakl, ixtiro*

Юные граждане двадцать первого века, с детства привыкли к компьютеру, и не все знают, каков был труд, живший в доисторические времена. 70-80 года людям приходилось работать еще на вычислительных агрегатах, которые занимали несколько комнат. Учебники, по которым им пришлось учиться, поминали древнеримский абак и Аль-Хорезми (786 — 850). Впрочем, и сейчас помянем великого этого ученого, используя в своей речи слово «алгоритм». Потому что произошло это слово из латинского написания (alhorithm) арабского имени ученого: «аль-Хорезми», то есть «из Хорезма». Хотя, судя по другому его имени, «аль-Маджуси» (из магов), происхождения он был, скорее всего, персидского, из рода зороастрийских жрецов, которых называли «магами». Большую часть своей жизни аль-Хорезми прожил вдали от Хорезма, в Багдаде. Багдад того времени был город молодой и динамичный. Его основали в 762 году как столицу новорожденного халифата. Несколько поколений халифов строили и украшали свою новую столицу. Сын Гаруна аль-Рашида, аль-Мамун, организовал в Багдаде «дом мудрости», нечто вроде академии. Очень скоро «дом мудрости» стал одним из главных средоточий учености в тогдашнем мире. И не только учености мусульманской. В здешнюю библиотеку собирали труды античных, византийских, индийских, персидских ученых и философов и переводили их на арабский язык. Труд переводчиков оплачивался - золота за работу отвешивали столько же, сколько весил переведенный трактат. В библиотеке «дома мудрости» (а это была только одна из многих багдадских библиотек) переждали тяжелые времена труды многих древнегреческих философов, чтобы спустя столетия возвратиться в Европу и заложить основу европейской науки и философии. Именно эту библиотеку при халифе аль-Мамуне возглавил аль-Хорезми. Однако был он не только библиотекарем и собирателем книг, но и ученым. Подобно тому, как на багдадском рынке встречались товары из Индии, из Аравии и из Европы, так и в «доме мудрости» сходились учения и умения из всех окрестных стран. На багдадском базаре происходил обмен товаров. В багдадском «доме мудрости» происходил обмен знаниями. Но знания, в отличие от ковров или пряностей, обладают замечательным свойством: отдавая, ты их не теряешь. Аль-Хорезми написал трактат по арифметике, который назывался «Об индийском счёте». Для того времени книга эта оказалась таким же «усилителем интеллекта», каким в двадцатом веке стал компьютер. Сложение и вычитание больших чисел перестало быть сокровенным знанием, за которое в университетах выдавали степень доктора. А произошло это всего-навсего из-за двух изобретений. Оба изобретения кажутся нам сейчас очевидными, их гениальности. Оба родились в Индии, но всему миру рассказал о них аль-Хорезми по-арабски.

Алгоритм — заранее заданное понятное и точное предписание возможному исполнителю совершить определенную последовательность действий для получения решения задачи за конечное число шагов. Понятие алгоритма является не только одним из главных понятий математики, но одним из главных понятий современной науки. Более того, с наступлением эры информатики алгоритмы становятся одним из важнейших факторов цивилизации.

Первым изобретением была позиционная система счисления, в которой для записи числа применялось некоторое конечное количество знаков (цифр). При этом числовое значение цифры определялось ее положением в записи (позицией). Все достоинства позиционной системы становятся очевидными, если сравнить привычную нам десятеричную систему счисления с какой-нибудь непозиционной системой записи чисел. Например, с римской, в которой для записи чисел применяются буквы латинского алфавита. I=1, V=5, X=10, L=50, C=100, D=500, M=1000. Число записывается слева

направо, сначала большие цифры, потом меньшие. Результирующее число получается сложением всех цифр. MDCLXVI=1000+500+100+50+10+1=1661. Запись IVXLCDM считается неправильной, потому что в ней цифры с меньшим значением предшествуют цифрам с большим значением. Если рядом стоят две или три одинаковые римские цифры I, C или M, они складываются. II=2, MMM=3000. Вместо написания подряд четырех одинаковых цифр I, X и C, эту цифру вычитают из цифр V, L и D соответственно. Для этого меняют порядок следования цифр и меньшую ставят слева от большей. IV=5−1=4. XL=50−10=40. Запись IC — неправильная, потому что из C вычитание не производится. Запись IL — тоже неправильная, потому что из L можно вычесть только соседнюю младшую цифру, X. Четыре одинаковые цифры римляне писали только в одном случае: IIII=4. Это делалось для того, чтобы не употреблять без надобности инициал верховного божества, Юпитера, IV. Какое событие произошло в MDCDLXI году?

В MDCDLXI=1000+500−100+500+50+10+1=1961 году произошло много событий, но главное, вероятно, полет человека в космос. Какое самое большое число можно написать с помощью римских цифр? Очевидно, MMMCMXCIX=3000+900+90+9=3999. У древних римлян вся арифметика на 4000 заканчивалась.

Вторым великим изобретением, облегчившим человечеству счет, было создание знака, обозначающего отсутствие какого-либо числа. Индийцы называли этот знак «сунья» («пустота»). Аль-Хорезми перевел его на арабский словом «сифр», имеющим то же значение. От этого слова произошло слово «цифра». И слово «шифр» тоже. Мы называем эту цифру «нулем» от латинского слова «nullus» («никакой»). Благодаря этим двум великим изобретениям стало возможным всего лишь с помощью десяти цифр единообразно записать как сколь угодно большое, так и сколь угодно малое число. Более того, теперь правила сложения и вычитания многозначных чисел упростились настолько, что стало возможным обучить им даже ребятишек. Все мы выучили эти правила еще в первом классе и запомнили их навсегда. Если вдруг под рукой не оказалось калькулятора, любой сможет произвести вычисления «на бумажке». Правила сложения и вычитания для многозначных чисел, записанных в десятичной системе счисления, аль-Хорезми сформулировал в своей «Книге об индийском счете» в виде точной последовательности действий, которые надо произвести для того, чтобы прийти к требуемому результату. Такая последовательность инструкций и называется алгоритмом. Другой трактат аль-Хорезми был посвящен решению линейных и квадратных уравнений. В этой книге (опять же в виде алгоритмов) был описан процесс решения задач, сводимых к линейным или квадратным уравнениям. Трактат назывался «Книга о восстановлении и противопоставлении», или по-арабски «Китаб аль-джебрваль-мукабала». От этого самого «аль-джебр» произошло слово «алгебра», как название науки о решении уравнений. Книга посвящена решению линейных и квадратных уравнений. В этом трактате учёный опирался на достижения древнегреческих математиков. Но если греки решали уравнения геометрически, то аль-Хорезми нашёл алгебраический способ. К тому же он указал на практическое применение содержащихся в трактате знаний. В заключительной части книги он написал: «Я составил краткую книгу об исчислении алгебры и аль-мукабалы, заключающую в себе простые и сложные вопросы арифметики, ибо это необходимо людям при делении наследства, составлении завещаний, разделе имущества и в судебных делах, в торговле и всевозможных сделках, а также при измерении земель, проведении каналов, геометрии и прочих разновидностях подобных дел».

Аль-Хорезми принадлежит заслуга в разработке понятия синуса. Известна история, которая произошла с этим словом. Геометрический смысл синуса — это половина длины хорды, стягивающей дугу. Хорезми назвал эту вещь красиво и точно: «тетива лука»; по-арабски это звучит «джейяб». Но в арабском алфавите есть только согласные буквы; гласные изображаются «огласовками» — штрихвам. Человек, который не очень хорошо

владеет арабской грамотой, нередко путает огласовки; так случилось с переводчиком книги Хорезми на латынь. Вместо «джейяб» – «тетива» – он прочёл «джиба» – «бухта»; в латинском языке «бухта» обозначается словом «sinus». С тех пор европейские математики используют это понятие, не заботясь о его изначальном смысле.

Таким образом, книгу аль-Хорезми можно считать самым первым учебником алгебры, но без привычных нам формул. Формульную запись алгебраических алгоритмов ввел только французский математик Франсуа Виет (FrançoisViète)(1540 — 1603).

Есть книга аль-Хорезми была посвящена календарю. В ней рассматривались системы счисления времени у всех окрестных народов и, главное, описывались алгоритмы перевода дат между разными календарями. Надо сказать, что эти алгоритмы с небольшими изменениями используются и в современных компьютерах.

В честь юбилея слова «алгоритм», которое произошло от имени учёного, в городе Ургенч в 1979 году состоялся международный симпозиум «Алгоритмы в современной математике и её приложениях». Позже воздвигли памятник аль-Хорезми в Хиве. А в 2017 году в его честь был переименован Ташкентский университет информационных технологии в университет Аль-Хорезми и 2018 год в Узбекистане объявлен Годом поддержки активного предпринимательства, инновационных идей и технологий.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. https://www.samuzinfo.net/история-самарканда/деятели/мухаммад-ал-хорезми.
2. http://www.maksakov-sa.ru/Zametki/izobreteniya/proishAlgoritma/index.html
3. http://opa.kg/interesting/12864-kto-pridumal-algoritm.html

UDK 37.013.46

INFORMATIKA FANINI O’QITISHDA KREATIV YONDASHUV

Nilufar Xudiyorova Jumanazarovna
Guliston shahar 8 umumiy o’rta ta’lim maktabi informatika fani o‘qituvchisi
Sirdaryo viloyati, O’zbekiston

Annotatsiya: *Ushbu maqola umumiy o’rta ta’lim maktab o’quvchilariga web-sayt yaratish ko’nikmlarida Adobe Dreamweaver muharriridan foydalanish, buning avfsalliklari, imkoniyatlari, qulayliklari va Bloknot matn muharririga nisbatan ustunliklari haqida bayon etiladi.*

Kalit so’zlar *Informatika, axborot, www xizmati, web-sayt, web-sahifa, HTML tili, Bloknot matn muharriri, Adobe Dreamweaver muharriri, deskriptor, teg, fragment, interpritatsiya, sintaksik.*

Informatika vositalari jamiyatimizning barcha jabhalariga tobora kirib boryotgani har bir yosh axborotni tez va sifatli qayta ishlash malakasiga ega bo’lishi zarurligini taqazo qilmoqda.

Axborotning qimmatbaho tavarga aylanib borayotgani informatika fanining nufuzi va ahamiyati o’sib borayotganidan dalolatdir.

Shunday ekan o’quvchilarga informatika darslarini o’tishda o’qituvchilardan darslarida yangi, zamonaviy darslikka mos bo’lgan dasturlardan foydalanib qiziqarli, tushinarli dars o’tishni taqazo qiladi.Albatta buning uchun ayniqsa informatika o’qituvchisi boshqa fanlarga

nisbatan ko'roq izlanishga va yangiliklarni o'quvchilarga yetkazishi darsda dasturlarni yangi versiyalaridan foydalanishga harakat qilishi lozim.

Hozirgi zamon o'quvchilarining deyarli barchasi internet tarmog'idan foydalanishni bilishadi.Internetning WWW xizmati, asosan, web-sayt yoki web sahifalarga bog'liq.Web – sahifalar maxsus dasturlar asosida tayyorlanadi.Masalan, Microsoft FrontPage, Macromedia HomeSite, Adobe Dreamweaver kabi muharrirlar, PHP, JavaScript kabi server skriptlari, XML, HTML va boshqalar.

Internetning WWW hizmati, asosan, web-sahifalarga bog‘liq ekan, ular qanday yaratiladi? – degan savol tug'ulishi tabiiy. Web-sahifalar HTML (*Hypertext Markup Language – Gipermatnli markerlash tili*) tilida yoziladi. HTML – dasturlash tili hisoblanmaydi. Bu tilda hujjat (web-sahifa) tayyorlash uchun Windowsning Bloknot kabi oddiy matn muharriri yetarli.Ammo o'quvchilarni web sahifa yaratishga qiziqishini orttirish maqsadida va Bloknot matn muharriridan teglarni yozishda, rang bilan ishlashda va birqancha ustunliklarga ega bo'lga Adobe Dreamweaver muharrirlaridan foydalanishimiz mumkin.

Adobe Dreamweaver web-saytlar va web-ilovalarni yaratish, boshqarish va nashr etish uchun maxsus web-ishlab chiqish vositasidir.Adobe lnc. tomonidan ishlab chiqilgan, Dreamweaver-bu web-sayt yaratish, web-dizayn jamoasi bilan hamkorlik qilish yoki har qanday joyda web-dizaynni tezkor ishlashiga yordam beradigan sohoda yetakchi web-dasturiy ta'minot hisoblanadi. Dreamweaver hanuzgacha u yerda mavjud bo'lgan eng mashhur va keng tarqalgan professional web-dizayn dasturlaridan biri bo'lib kelmoqda.Vizual ravishda yoki kod yordamida dizayn uchun juda ko'p kuch va moslashuvchanlikni taklif etadi.Yillar davomida Dreamweaver web-saytlarni yaratish va boshqarish uchun afzalroq dastur bo'lib, dasturchilar va ishchilar uchun ijodiy muhitni taminlaydi .

Albatta o'quvchilarga Adobe Dreamweaver muharrirlaridan foydalanganimizda birinchi navbatda interfeysi haqida ma'lumot berib o'tamiz va Bloknot matn muharriri bilan farqini tushintirib o'tiladi.

Interfeys deganda informatikada dasturdagi turli komponentlar va foydalanuvchi o'rtasidagi o'zaro aloqani taminlovchi vositalar va qoidalar yig'indisi tushuniladi. Dreamweaver paketi taklif etadigan muomala usuli zamonaviy foydalanuvchi uchun odatiy bo'lib qolgan grafik oynali interfeys printsiplariga asoslanadi. Dreamweaver paketi o'sha sinfdagi boshqa dasturlar bilan taqqoslaganda ancha aniq, moslashuvchan va shu bilan bir paytda kuchli interfeys hisoblanadi.

Menyu qatori - bu Windows ning ixtiyoriy ilovasining zaruriy atributidir. U komandalarga, muloqot oynalariga, tugmalarga yo'l ochadi, ular yordamida hujjat yaratish, dasturni sozlash, vizuallashtirish jarayonini boshqarish kabi samarali ishlar bajariladi. Menyu qatorining har bir bandi vazifasi jihatidan bir- biriga yaqin kiritilgan menyu va kichik menyular ierarxiyasini hosil qiluvchi buyruqlar guruhini birlashtiradi. Bu bandlarning qisqacha tavsifini keltiramiz.

File menyusi (Fayl) fayllar bilan bog'liq buyruqlarni, gipermatnli hujjatlar shablonlari bilan ishlash, eksport qilish, import qilish va brouzer dasturlarida ko'rish buyruqlarini o'z ichiga oladi.

Edit (Pravka) menyusiga tahrirlash va qidirish bilan bog'liq buyruqlar kiradi.

View (Vid) menyusi interfeysning yordamchi elementlarini va gipermatnli hujjat obektlarining ko'rinishlari ustida ishlovchi buyruqlarni o'z ichiga oladi.

Insert (Vstavka) menyusiga har-xil obektlarni import qilish buyruqlari kiradi: rasmlar, jadvallar, formalar, katlamlar, maxsus belgilar va boshqa obektlarni import qilish.

Modify (Izmenit) menyusi o'z ichiga gipermatnli hujjat obektlari atributlarini o'zgartirish buyruqlarini oladi.

Text (Tekst) menyusi o'z ichiga matnli fragmentlami hosil qilish va ularni formatlash bilan bog'liq buyruqlami o'z ichiga oladi.

Commands (Komandbi) menyusi gipermatnli hujjatlarni avtomatik qayta ishlash buyruqlarini o'z ichiga oladi.

Menyu qatorining Site (Sayt) bo'limi sayt bilan ishlash vositalari va gipermatnli hujjatlar bilan bog'liq murakkab tizimlar vositalarini o'z ichiga olgan.

Window (Okno) menyusi dasturga tegishli palitralar, panellar va muloqot oynalarini o'rnatish va olib tashlash bilan bog'liq buyruqlami o'z ichiga oladi.

Help (Spravka) menyusida dasturdan foydalanish haqidagi interaktiv malumotlarni chaqirish, elektron qo'llanmani chaqirish kabi buyruqlar joylashgan.

Uskunalarlar paneli dasturning asosiy dispetcherlik (nozimlik) pulti vazifasini bajaradi. U eng ko'p ishlatiladigan buyruqlar va tahrirlash resurslarini chaqirish tugmalarini birlashtiradi. Bu ixchamgina panel kiritilgan menyu va kichik menyular tizimi navigatsiyasi bilan bog'liq sarf-harajatlarni anchagina qisqartiradi.

Unda joylashgan barcha boshqaruv elementlarini sanab o'tamiz (chapdan o'ngga).

Code View (Rejim razmetki) - gipermatnli hujjatning faqat belgili kodlari tasvirlanadi. (dizayni tasvirlanmaydi).

Code and Design View (Rejim razmetki i planirovki). Tugmasi bosilganda hujjat oynasi ikki qismga ajraladi: birinchi oynada belgili kodlar beriladi, ikkinchi oynada esa gipermatnli sahifaning dizayni, ya'ni tashqi ko'rinishi beriladi.

Design View (Rejim planirovki). Dasturda ishlashning vizual - WYSIWYG rejimiga o'tish tugmasi.

Title (Zagolovok) - bu matnli maydon hujjatning sarlavhasini kiritishga mo'ljallangan.

File Management (Upravlenie faylami) - tarmoqda malumot almashish uchun xizmat qiladigan fayllar bilan ishlash buyruqlaridan tarkib topgan menyuni ochish tugmasi.

Pteview/Debug in Btowset (Prosmotr/otladka v brouzere) - tugmasi gipermatnli hujjatni ko'rish va undagi Java Sctipt kodlarini tanlangan brouzerda ishlash yoki ishlamasligini tekshiruvchi buyruqlaridan iborat menyuni ochadi.

Teftesh Design View (Obnovit stranitsu) - bu buyruq berilgandan so'ng, hujjatning belgili matnlarida bo'lgan barcha o'zgarishlar loyihalash rejimiga uzatiladi. Ana shu vaqtda kodlarni interpritatsiyasi va sintaksik tekshiruv boshlanadi. Xato fragmentlari sariq rangda ko'rsatiladi. To'g'rilari esa sahifada tasvirlanadi.

Tefetence (Spravka) - tugmasi elektron malumotli qo'llanmani ekranga chiqarib beradi. Bu qo'llanmada gipermatnli belgilash tili deskriptorlari ifodalangan.

Code Navigation (Navigatsiya po kodam) - tugmasi Java Sctipt tilida yozilgan belgili kodlarni tuzatishni boshqaruv buyruqlaridan tarkib topgan menyuni ochadi.

View Options (Parametral otobrajeniya) - tugmasi hujjat oynasining qo'shimcha elementlari vizualizatsiyasini boshqaruvchi buyruqlar menyusini ochadi. Bu menyuga asosiy menyu qatoridagi View menyusining bir necha buyruqlari kiradi.

Edite Sizees (O'lchamlarni to'g'rilash) ning oxirgi bandi hujjat oynasining o'lchamlarini tanlash va ularni standartlar ro'yxatiga kiritish imkonini beradi. Ekranda Ptefetences (Sozlashlar) muloqot oynasi paydo bo'ladi, unda Width (kenglik, eni) maydonida-kenglik, Hight (balandlik) maydonda esa soha balandligi belgilanadi. Yangi standartning matnli tavsifi Desctiption (tavsiya) maydonida ko'rsatiladi.

Barcha o'lchamlar dastur oynasining xizmat elementlarini: o'lchov chiziqlari va menyu qatorini inobatga olmasdan hisoblab chiqiladi. Faqatgina hujjat va uning obektlari uchun ajratilgan ishchi soha hisobga olinadi. Dreamweaver dasturida holat qatorining balandligi, chap va o'ng maydonlar eng ommaviy brouzerlar Mictosoft Explotet va Netscafe Navigatot larning shunga o'xshash o'lchamlariga asosan tanlab olinadi.

Kontekstli menyu Windows operatsion tizimining xatto boshlovchi foydalanuvchilari uchun ham yaxshi tanish. Boshqaruvning bu standart usuli ushbu operatsion tizimi boshqaruvida ishlovchi ko'pchilik ilovalar (dasturlar) tomonidan ko'p qo'llaniladi. Uning mohiyati sodda.

Sichqonchaning o'ng tugmasini hujjat oynasining obekti ustida bosilsa, ekranga obekt turiga bog'liq bo'lgan mazmunli menyu chiqadi. Bu menyuda shu obektga tegishli yoki ushbu holatda talab qilinishi ko'proq ehtimolligi bor bo'lgan buyruqlar to'plangan.

Dreamweaver dasturining barcha versiyalari kontekstli menyu bilan aloqada bo'ladi. Kontekstli menyuning o'lchamlari buyruklari safi kengaydi, qo'shimcha darajalarga ega bo'ldi va endi har qanday holatda chaqirilishi mumkin.

Property Inspectot palitrasi Property Inspectot (Inspektor svoystv) palitrasi — bu dasturning asosiy instrumentidir. HTML sahifasida joylashgan obektlar atributlarini o'zgartirish ishlarining asosiy qismini uning yordamida bajariladi.

Property Inspectot palitrasi ko'chib yuruvchi palitradan iborat bo'lib, uning tarkibi bajarilayotgan operatsiyaga, tanlangan obekt turiga va kursorning holatiga qarab, mos ravishda o'zgarib turadi. Palitrani ekranga chiqarish uchun quyidagi Window > Properties (Okno > Svoystva) buyruqni berish yoki CTTL+F3 tugmalar kombinatsiyasini bosish kerak. Bu buyruqni qaytadan berish palitrani ekrandan olib tashlaydi.

Dreamweaver o'zining bir qancha qo'shimcha funktsiyalari bilan foydalanuvchilarga manzur bo'ldi: birinchidan, Dreamweaver barcha palitralari erkin holatda turadi. Ularni qayerga surib qo'ysangiz o'sha yerda joylasha oladi. Bu esa monitorning ish maydoni xududini boshqaruvning xizmatchi elementlari va hujjatning oynasiga eng optimal bo'lish imkonini beradi. Ikki monitorli tizimda ishlaydigan foydalanuvchilar barcha yordamchi oyna va palitralarni bitta monitorga joylab, ikkinchisida esa hujjatlar bilan ishlashi mumkin. Ikkinchidan, dastur palitralari birlashish xususiyatiga ega. Uchinchidan, barcha ochiq palitralarni dastur ish stolidan olib tashlovchi buyruq mavjud. Bu operatsiyalarni F4 tugmasini bosish bilan ham bajarish mumkin. Bu tugmani takror bosish esa yana tiklash imkonini beradi.

Bu muharrirlarda yaratilgan web-sahifa bir hil bo'ladi, lekin Adobe Dreamweaver muharririda web-sahifa yaratish jarayonida teglarni bitta harfi yozilsa qolganini yozilishga tanlov oynasi chiqadi, rang tizimida ham huddi shunday oyna chiqadi, rasm joylaganimizda esa rasm manzilini ustiga yurgizgichni qo'ysak joylangan rasmlarni ko'rsatib turadi.Bu imkoniyatlarning hammasi o'quvchida qiziqish uyg'otadi.

FOYDALANILGAN ASOSIY MANBALAR

1.M Aripov, B.Begalov va boshqalar. Axborot texnologiyalari. O'quv qo'llanma- T.: "Noshir", 2009 y.

2.M.Mamarajabov, S.Tursunov. Kompyuter grafikasi va Web dizayn. Darslik. T.: "Cho'lpon", 2013 y.

3.M.Aripov, M.Fayziyeva, S.Dottayev. Web texnologiyalar. O'quv qo'llanma. T.: "Faylasuflar jamiyati", 2013 y.

4.SH.Nazirov. Dastrurlash tillari. T.2007 y.

5.A.Saratovskaya, L.Nabiulina. Osnovbi HTML. Tashkent, "Aloqachi", 2007 g.

6.B.Boltayev, N. Taylaqov, A. Azamatov, M.Q. Sodiqov, A.D. Asqarov, G.A.Azamatova . Informatika. 9-sinf.-T.:Cho'lpon nashriyoti, 2015.

7.G'ulomov S.S. va boshq. Iqtisodiy informatika. –T.: O'zbekiston, 1999. 481-485 b.

8.M.Aripov va boshqalar. "Informatika va xisoblash texnikasi asoslari", oliy uquv yurtlari uchun, TTDU, 2002 y.

9.T.S.Safarov, Sh.U.O`roqov, R.R.Baxromov "Informatika va axborot texnologiyalari." Toshkent-2006 y.

UDK 81-11

STIMULATING OF INDIFFERENT PUPILS DURING THE LESSONS

Akramova Shohida Alimovna
an English teacher of Quva district, school N 19
Ferghana, Uzbekistan

Annotation: *This article is about the task of methods of stimulating indifferent pupils during the lessons. Effective ways to engage the student in the lesson.*

Key words: *stimulating, knowledge, involve, indifferent.*

The task of education today is to enable students to work independently in the learning process in the context of a growing information-educational environment. During the course, each student must acquire a thorough knowledge of each subject.

Strengthening a new topic through the use of modern pedagogical methods, the use of innovative technology-factors that increase the effectiveness of education, the design and implementation of various pedagogical processes ensure that each student in the class has an in-depth knowledge of the lesson. It is necessary to innovative, make changes in the activities of teachers and learners in the educational process, to use interactive methods.

Assuming that there are about fifteen students in a class, not all of them can attend the same class. The reason for this is their interests, abilities, and daily moods. For example some students are more interested in the exact sciences or others interested in the humanitarian subjects. Still others are not interested in both. For this reason, or because of some family environment, condition, or the health of the child that day and any external influences, the student may not want to attend class. That is why at this point it makes sense for the teacher to use stimulation. Because, human is by nature created in this way: we cannot move without internal and external impulses, reminders and sometimes even coercion.

“**Stimulation** is sense of leading and motivating a person to do something.”

There is a saying, Understanding means forgiveness. If the student is not understood by the teacher, who will understand him. There will be no students who are not interested in anything. There will simply be students who cannot generate this interests. It is advisable for the teacher to find out the interests of such students during the lesson, through various questions or other types of games, and try to talk about things that interest them. Children should be treated with respect for their interests, opinions and assessments.

The tasks of the teacher is to direct the interests of students to the educational and didactic goals. To try to know the intention arises out of necessity. Once one of my student said Teacher I want to be a farmer and I don’t need foreign languages. And I had explained him that in order to achieve great success in farming, it is possible to study the experience of farmers around the world. It is especially important to know English and IT. A person who knows foreign languages should be taught that IT is very easy to learn.

The desire to gain respect is present in all people. Many children try to read not for knowledge but for attention. Students who give low self-esteem when they lose hope of being noticed. They want to go class, but if I say something wrong, my classmates laugh at me, or the idea that the teacher gets angry and gives a low grade overwhelms them. They struggle with themselves in class, whether they talk or not. The facilitator should help such students to shave off the enemy, such as fear and hesitation. They need to be explained that many people are unable to demonstrate their abilities because of the fear and reluctance they have. The teacher

should not leave the student alone in an environment that frightens him. If the student is afraid to answer in front of the board, he or she should deal with it individually. The role of the teacher is to help the student develop a sense of self-confidence. The teacher should not withhold words from the student such as **"I believe in you, "I have high hopes for you**, and have regular conversation with the student, such as **"**If he or she masters the subject well, he or she will get good grades**"**.
All the positive qualities in a student can be developed by putting his dignity in place.

Also use a little lie to get the child involved in the lesson if circumstances require it. Because to deceive is to tell a person exactly what he thinks of himself. The careless lie used by teacher can create a new flow of energy in the pupil. Today we live in an age of advanced information technology. There is no one who is not interested technology and gadgets. One of the most effective ways to engage a child in a lesson today is to effectively use non verbal information technology in the classroom. The lesson, combined with the miracle of technology,will not leave any student indifferent.

The future of our country, the future of our people, the prestige of our country in the world community depends of primarily on how educated and wise our children are.

REFERENCES:

1.Kaykovus "Qobusnoma. T., O'qituvchi" 1986 yil.
2.A. J. Jo'rayev. " Tarbiyaviy darslarni o'tish. T., O'qituvchi, 1994 yil
3.Z. Qo'ziyev. Sinf raxbar ishini tashkil etish va rejalashtiriash. T., 1997 yil

UDK 37.013.46

BOSHLANG'ICH SINFDA FANLARARO INTEGRATSIYA ORQALI O'QUVCHILAR NUTQINI O'STIRISH USULLARI

To'raboyeva Gulnora Latifovna
Namangan shahar 48-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi
Namangan, O'zbekiston

Annotatsiya*: maqolada boshlang'ich sinfda fanlararo integratsiya orqali o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini o'stirish usullari, darslarga ta'limiy o'yinlarni tadbiq etish orqali samaradorlikni oshirish metodlari va ta'lim jarayoniga o'yin topshiriqlarni qo'llash bo'yisha fikr-mulohazalar bayon etilgan.*

Kalit so'zlar: *ta'limiy o'yinlar, o'yin-topshiriqlar, asosiy talablar, fanlararo integratsiya, "O'ylab top", "Kimning xotirasi kuchli?", "So'z tuzish", "Jumboq",* ***"****Belgilarini izohlash".*

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni va "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi"ning asosiy yo'nalishlarida o'quvchilarda milliy dunyoqarashni shakllantirish tarbiyaning asosiy qismi ekanligi ko'rsatib o'tilgan. Erkin fikrlovchi, ijodkor, mamlakatimizning mustaqillik mafkurasiga sadoqatli bo'lgan barkamol shaxsni tarbiyalash maktablarda ta'lim samaradorligini oshirishni taqozo qiladi. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, fanlararo aloqadorlik qonuniyatlarining yaratilishi, aloqadorlik tizimining tarkib topishi ta'limda istiqbolli vazifalar yechimini ta'minlaydi.

So'nggi yillarda amalga oshirilayotgan fanlararo aloqadorlik muammolari o'quvchilarni har bir o'rganilayotgan fanlar bo'yicha bilimlarni tez va puxta o'zlashtirishiga, ko'nikma va

malakalarini oshirishiga qaratilgan. Shu maqsadda ta’lim metodikasida o‘quvchilarning nutq faoliyati, ya’ni og‘zaki va yozma nutqlariga katta e’tibor berilmoqda. Ma’lumki, o‘quvchilarga ta’lim-tarbiya berishdan maqsad, ularda tez o‘zgarayotgan dunyoda o‘z o‘rnini topish, jamiyatda qiynalmasdan yashashi uchun zarur bo‘lgan hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirishdan iboratdir. Buning uchun darslarda ilg‘or pedagogik va axborot kommunikatsion texnologiyalarini tadbiq etish ijobiy natija beradi. Boshlang‘ich sinf darslarida o‘qitishning turli usullarini qo‘llash orqali samaradorlikka erishishda ta’limiy o‘yinlar alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki ular darsning hayotiyligi, jonliligi, samaradorligi uchun xizmat qiladi, o‘quvchilarning faolligini ta’minlaydi. Tadqiqotlarga ko`ra ta’limiy o‘yinlarga qo‘yiladigan **asosiy talablar** quyidagilardan iborat: ta’limiy o‘yinlar o‘quvchilar yoshiga mos bo‘lishi; uni o’tkazilish maqsadi, ahamiyati belgilanishi; tanlangan o‘yinlar o‘tilayotgan mavzu mazmun-mohiyatiga mutanosib kelishi; o‘tkazish vaqti aniq belgilanishi shart. Shuningdek, ta’limiy o‘yinlar ham ta’limiy, ham tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘lishi, o‘quvchilarning dunyoqarashini shakllantirishga yo‘naltirilishi lozim. Ana shundaginaqilingandagina ta’limiy o‘yinlar ta’lim samaradorligiga xizmat qiladi. Fanlararo bog‘lanishlarni to‘g‘ri amalga oshirish uchun o‘qituvchi buni hisobga olishi juda muhimdir.

Boshlang‘ich sinflarda fanlararo, ayniqsa, ona tili, o‘qish, tabiat, matematika fanlari bog‘lanishlarini amalga oshirish juda oson kechadi. Chunki barcha fanlarni bir o‘qituvchi olib boradi va shu sababli fanlararo bog‘lanishlar kengroq namoyon bo‘ladi. Buni tashkil etishda o‘qitish metodikasi oldiga bir necha vazifalar qo‘yilgan va ular asosida ko‘zlangan natijaga erishish mumkin:

O‘yin yordamida bolalar o‘rtasida muayyan munosabatlar o‘rnatilgan bolalar jamoalari yuzaga keladi. O‘yin vositasi boshqa hamma o‘qitish shakllaridan ustun va samarali hisoblanadi, chunki u bolalarning butun hayotini, shaxsiy faolligini, mustaqilligini yo‘lga qo‘yish imkonini beradi. Pedagog o‘yinni oqilona boshqarishni, undan ta'lim-tarbiya maqsadlarida foydalanishni o‘z oldiga maqsad qilishi zarur.

O‘yin orqali o‘quvchilarga ta’lim-tarbiya berishda o‘qish, ona tili darslari muhim rol o‘ynaydi. Birinchi sinf o‘quvchilari bilan mashg‘ulotlar olib borishda tabiatni kuzatish, ko‘rgazmali qurollar yordamida tashkil etiladi suhbatlar, didaktik o‘yinlar singari metodlardan foydalaniladi. Ma’lumki, didaktik o‘yinlar ko‘pchilik hollarda bolalarning dars jarayonida ma’lum bilim va ko‘nikmalarini hosil qilishlari asosida o‘tkaziladi. Bu xil mashqlarni bilim va ko‘nikmalarni shakllantirmasdan turib, tashkil qilish yaxshi samara bermaydi.

Didaktik o‘yinda bevosita takrorlash metodlaridan foydalanish kerak. Bundan maqsad darsda faol qatnashgan o‘quvchilarga tayanib barcha nofaol o‘quvchilarni ham o‘yinga jalb qilish hamda olgan bilim va ko‘nikmalarni takomillashtirishdan iborat.

"**O‘ylab top**" o‘yinning maqsadi o‘quvchilarni o‘quv qurollari nomlari bilan tanishtirish va ulardan foydalanishga o‘rgatish, narsalarning belgisi haqidagi bilimlarini mustahkamlash bo‘lib, uni darsga bo‘g‘lanadi. "**Kim tez topadi**?" o‘yinning maqsadi o‘quvchilarni maktabda ishlayotgan har xil kasb egalarining hayoti va faoliyati bilan tanishtirishdan iborat bo‘lib, kasb tanlashga o‘rgatish, mavzu yuzasidan olgan bilimlarini mustahkamlashga qaratiladi. Bundan tashqari ona tili darsida o‘qituvchi o‘quvchilar bilan **"Kimning xotirasi kuchli?"** o‘yinini ham o‘tkazishi mumkin. So‘z aytiladi, o‘quvchilar bu so‘zlarni eslab qolib daftarlariga yozadilar. So‘zlarning soni sanaladi va matematika faniga bog‘landi. Bu esa orfografik jihatdan ularning savodxonligini oshiradi, gap tuzish, fikrlash, esda saqlash qobiliyatini o‘stiradi. Shuningdek, to‘g‘ri talaffuz qilish, husnixat ko’nikmalariga ham ega bo‘ladilar va o‘z-o‘zini nazorat qilish boshqarishni o‘rganadilar. Qolaversa, bunday mashg‘ulotlar yuqori sinfga borganda mustaqil bayon va insho yozish uchun mustahkam poydevor hozirlaydi. Shuning uchun ham boshlang’ich maktabning muhim vazifalaridan biri, kichik yoshdagi o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini o‘stirishga qaratilgandir. Shubhasiz, hamma fanlar o‘quvchilarning lug‘at boyligini o‘stirishga, imlo savodxonligini oshirish va nutq malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ta'limda sifat va samaradorlikka erishishda o'quvchilarning o'qishi, o'zlashtirishi, fanlar bo'yicha o'tkaziladigan olimpiadalar, fan to'garaklarida faol ishtirok etishlariga zamin yaratishdan iboratdir. O'qituvchilar esa o'quvchilarning fikrlash faoliyatida muammoli vaziyatlar yaratish, mustaqil fikrlashga o'rgatish va bu borada darsning **"Munozara", "Aqliy hujum", "Klaster", "Kubik", "Zigzak"** usullaridan foydalanish natijasida bolalarda o'qish, o'rganish, ijod qilishga qiziqtirishi mumkin.

Tajribalarimiz asosida ijobiy natija berayotgan ayrim usullarning qo'llanishi haqida fikr yuritsak**. "Bo'g'in tuzish"** o'yinini o'tkazishda o'quvchilar o'qituvchi boshchiligida unli tovushlar bilan turli undosh tovushlardan foydalanib, bo'g'inlar tuzadilar: *bo, ma, lo, ka, da*... Bu bo'g'inlarni avval o'qituvchi o'qib beradi, keyin navbat bilan o'quvchilar o'qiydilar. Shu o'rinda bo'g'inlar ishtirokida so'zlar tuzish topshirig'i beriladi. O'quvchilar **"***bola", "mana", "lola", "karam", "dada*" kabi so'zlarni aytadilar. **"So'z tuzish"** o'yinini qo'llashda so'zlar yozma harflar bilan yozilgan ko'rgazma tayyorlanadi. Masalan, *"oila", "tola", "bola", "alla", "Bilol*" so'zlarini o'quvchilar bosma harflar bian yozadilar, so`ng "L" harfi so'zning qaysi o'rnida kelayotganini aniqlaydilar. Bu kabi o'yinlardan foydalanish yangi mavzuning o'quvchilar xotirasida mustahkam o'rnashishiga xizmat qiladi.

"Domino" o'yinini o'tkazishda bir necha o'quvchi yozuv taxtasiga chaqiriladi. Ular tartib bilan so'z aytadilar. Birinchi o'quvchi aytgan so'z qaysi tovush bilan tugasa, ikkinchi o'quvchi shu tovush bilan boshlanuvchi so'z aytishi va o'yin shu tarzda davom etishi talab etiladi. Bu o'yin 5-6 o'quvchi orasida o'tkazilib, ikki-uch davra davom etishi mumkin. Masalan, aql — *lola —a'lo — ona —odam — mushuk — katta* kabi. **"Belgilarini izohlash"** o'yinini o'tkazishda o'quvchilar uch guruhga ajratiladi va ularga topshiriq beriladi. Masalan, 1-guruh olmaning rangini, 2-guruh esa shakl-hajmini, 3-giiruh uning maza-ta'mini bildiruvchi sifatlarni topadilar. Javoblar quyidagicha bo'lishi mumkin: 1-guruh: *oq, qizil, sariq, yashil.*2-guruh: *katta, kichik, dumaloq.*3-guruh: *shirin, mazali, nordon.*

Bolalarnnng yosh va fiziologik xususiyatlarini hisobga olgan holda ularning fanlarga bo'lgan qiziqishlarini asta-sekin uyg'ota borish lozim. Buning uchun o'quv materiallarini qiziqarli qilib tushuntirish, mahalliy materiallar asosida hisoblash, o'lchash, yasashga oid masalalar tuzish va yechish, matematik o'yinlardan, ertak qahramonlaridan foydalanish, predmetlararo bog'lanishlarni qo'llash kabi imkoniyatlaridan foydalanish muhimdir.

Bundan tashqari o'quvchilarga qo'shimcha topshiriqlar bajartirish o'rinlarida ham foydalansa bo'ladi. Masalan, "**Jumboq"** usulini ona tili fanidan o'tilgan yangi mavzuni mustahkamlashda qo'llash mumkin. Masalan, birorta timsol surati sinf taxtasiga chizilib mavzuga doir so'zlar suratga joylashtiriladi. Unga ko'ra darslikda berilgan mashq matnlari mantiqiy o'rganiladi. O'quvchilar daftariga xayoliga kelgan timsolni chizib, mashqdan tahlil etib o`rgangan gapni til birliklariga ajratib joylaydi. Mavzuni o'zlashtirganini timsolga joylagan gapni tahlil etish orqali ifodalaydi. Masalan, "Gap bo'laklari" mavzusini o'rganishda qush rasmini chizib, bosh qismiga gapning egasini, qanotiga ikkinchi darajali bo`laklarni, dum qismiga kesimni yozadi. Bunda o'quvchi rasm darsidan boshqa fanda erkin rasm chizishga qiziqib urinib ko'radi. O'zi sezmagan holda mavzuni ham oson o'zlashtiradi. Ona tili, tabiat, matematika va rasm darslari uyg'unlashadi.

Dars jarayonida tashkil etiladigan ta'limiy o'yinlarning asosiy maqsadi o'quvchilarni zerikish va toliqishdan saqlashdir. Shuni yodda tutmoq lozimki, o'yin orqali singdirilgan bilim o'quvchi xotirasiga mustahkam o'rnashib qoladi va bu bilimlarni u har qanday tanish va notanish sharoitda ishga sola oladi. Ta'limiy o'yinlarda o'quvchilarning aqliy faoliyati usullari: kuzatish, taqqoslash, guruhlash, umumlashtirish kabilarga tayanib ish ko'radi. Shuningdek, ta'limiy o'yinlarda o'quvchilardagi ana shu xususiyatlarni rivojlantirish va takomillashtirishga xizmat qiladi, ulardan tezkorlik, sezgirlik va topqirlikni talab etadi. Ta'limiy o'yinlarning ahamiyati shundaki, o'quvchi dars jarayonida faol ishtirok etish orqali bilim oladi**,** egallagan ko'nikma va malakalarini kengaytiradi.

Xulosa o‘rnida ta’kidlash joizki, boshlang‘ich sinf darslariga ta’limning zamonaviy usullarini qo‘llash, zamonaviy didaktikaga asoslanish, o‘zgarayotgan jamiyatning talablari va ta’limdagi amaliy ishlanmalarni aks ettiruvchi yangi yondashuvlarga tayanish, jarayonni ta’lim berish texnologiyalari bilan boyitib borish o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1.Олимова Ф. К. Бошланғич синф она тили дарсларида интерфаол усулларни қўллашнинг аҳамияти. Таълим технологиялари, 2011. - № 1. – Б.25.
2.Юсупова Ш. Ж. Она тили таълими самарадорлигини оширишда илғор педагогик технологияларни жорий этиш (ноанъанавий усул ва компьютердан фойдаланиши) Педагогика фанлари номзод. ... дисс. автореф.– Тошкент, 1998.
3.www.ziyonet.uz

UDK 81-11

YUQORI SINFLARDA INGLIZ TILINI O’QITISHDA MATNLI IZOHLI LUG’ATLAR BILAN ISHLASH TEXNOLOGIYASINI QO’LLASH

Yarasheva Dilfuza Ravshanovna
Yakkasaroy tumani 319-maktabning ingliz tili fani o’qituvchisi
Toshkent, O’zbekiston

Annotatsiya: *Maqolada hozirgi kunda maktablarda chet tilini o`qitishda yuqori sinf o`quvchilarida uchraydigan tarjimadagi qiyinchiliklarni bartaraf etishda izohli lug`atlar asosida qo`llanadigan yangicha texnologiyalar haqida fikrlar yuritilgan va misollar keltirilgan.*

***Kalit so`zlar:*** *texnologiya, pedagigika, individual, axborot-kommunikatsiya, grammatika, Inglizcha - o`zbekcha lug`at, izohli lug`at, homereading*

Bugungi kunda ta`limda sohasida yuqori malakaning asosiy talablaridan biri chet tillarni mukammal bilish degan g`oyalar ilgari surilib kelinmoqda. Xalqaro tillar o`rtasida yetakchi o`rinni egallab kelayotgan ingliz tilini o`rganishga ham alohida e`tabor berilayotgani bejis emas, albatta. Mamalakatimiz ham ta`lim tizimida ingliz tilini o`qitish, o`rgatishda ilmiy- amaliy yondashuvlar asosida, hozirgi davr talablariga javob bera oladigan yangi axborot-kommunikatsiya va pedagogik texnologiyalarni joriy etish bilan yangi taraqqiyot darajasida rivojlanib bormoqda. Shuni davomida eslatib o`tishimiz kerakki, yurtboshimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning bir ma`ruzalarida aytganlaridek: “Bugun zamon shiddat bilan o`zgaryapti .Bu o`zgarishlarni hammadan ham ko`proq his qiladigan kim-yoshlar “.

Shunday ekan, maktablarda ingliz tilini o`qitishda yangi metodlar, yangicha pedagogik texnologiyalardan foydalanish ta`limda taraqqiyotga, rivojlanishga yo`l ocha oladi. Dars mashg`ulotlarini olib borishda shu g`oyalarga tayanilsa, yaxshi natijalar samara berishi uchun maqsadga muvofiq bo`ladi.

Qo`shimcha matnli izohli lug`atlardan foydalanish texnologiyasi maktab yuqori sinf o`quvchilariga ingliz tilini o`rgatishda qo`llashdan maqsad shuki, o`quvchilarni bilim olishda avvalo, yangicha g`oyalar bilan tanishtirish zarur. Bu texnologiyadan til o`rganish va o`rgatishda foydalanishda individual yondashuvni, har bir o`quvchini bilim, malaka, ko`nikmalarni egallabgina qolmasdan, uning chuqur mohiyati ya`ni chet tilini o`rganishning o`quvchining

o`ziga qulaylik yarata olish xususiyatlarnini hisobga olgandagina ijobiy natijalarga erishish mumkin bo`ladi. Bu texnologiyani qo`llashni quyidagicha ifodalash mumkin: Masalan, dars o`tish jarayonida bizga notanish bo`lgan so`zlarni lug`atdan ya`ni, o`zbekcha-inglizcha yoki English -Uzbek tilidagi oddiy lug`atlardan qidirib ma`lumot topamiz, vaholanki aksariyat lug`atlarda bir yoki ikkita ma`nodagi so`zni topa olamiz. Bu esa ingliz tilini endi o`rganib boshlagan o`quvchilar uchun, ingliz tilini grammatikasini yaxshi tuza olmaydigan o`quvchilar uchun yetarli bo`lmaydi. Lug`atlar bilan ishlash bu oddiy hol bo`lib ko`rinishi mumkin, albatta, lekin, aynan izohli lug`atlar bilan ishlash ularning tarkibidagi har bir so`zga berilgan izohni o`qib turib uni boshqa tildagi izohi bilan taqqoslab tarjima qilish, ularning ostida berilgan misol va iboralarni o`qish va eslab qolish, grammatikada gap tuzishda qiyinchilik tug`ilgan o`quvchilarga, ham so`zlarni yod olishda qiynalib, gapda qo`llay olmaydigan ayrim o`quvchilar uchun qo`l keladi. Agar bu texnologiyani darsda qo`llashda yoki dars sifatida foydalanishda nima natijaga erisha olamiz degan savolga murojaat qiladagan bo`lsak, bizga ma`lumki har bir til o`zining lug`aviy boyligiga va o`zining gap qurilmasiga ega. Gap tuzishda va uni tarjima qilishda albatta biz aynan o`sha tilning grammatikasidan, struktural tuzilishidan kelib chiqib til qoidalariga amal qilamiz. Shu o`rinda izohli lug`atni o`quvchiga foydali tomoni shundaki, matn tarjimasida ham yoki boshqa bir mashqni tarjima qilishda ham izohli lug`atdan foydalanilsa, o`quvchi undagi misollar bilan tanishib, aynan shunga o`xshatib gap tuza oladi, va aynan berilgan gaplarni qaysi kitobdan yoki qaysi asar parchasidan olingani bilan ham tanishadi. Bu bilan o`quvchining ma`lumot bazasiga uchta yangi ma`lumot kelib tushadi. Birinchidan, o`quvchi o`sha so`zning o`z tilidagi ma`nosini topadi, ikkinchidan tarjima qilayotgan tildagi izohini va unga qo`shimcha keltirilgan tarjimasini oladi, uchinchidan esa, berilgan misollarning o`quvchi o`ziga yangilik bo`lgan badiiy asardan yoki boshqa ijodiy nashrdan ekanligi bo`lib, bu ham o`quvchining ma`naviyatini boyitibgina qolmasdan, o`sha asarni bir marta o`qishga uchqun uyg`otadi. Birgina misol qilib tarjimasi lug`atlarda kam uchraydigan o`zbek tilidagi ushbu so`zni ko`rib o`tamiz: **shuhratparast -**mansabparast, katta og`iz, katta gapiradigan, o`zini katta tutadigan deb berilgan ma`nolarini ko`rish mumkin, *Otasining davlati, shuhratparast, hovliqma va takabbur erkalashi qo`shilib, qizga ortiqcha g`urur bergan.(**Oybek " Tanlangan asarlar"**)* endi shu so`zning inglizcha talqinini oladigan bo`lsak, *shuhratparast-**vain*** **-**excessively proud of or concerned about one`s own appearance qualities, achievements, etc.. Eg:*These questions are difficult, but they are not vain and can not be avoided… ("**The Roman law of trusts", David Johnston).*** Bu kabi murakkab so`zlarga tilni qanchalik chuqur o`rganaverganimiz sari shunchalik ko`p duch kelaveramiz. Bu texnologiyani *ta`lim jarayonida* o`qish darsi ya`ni, *Homereading* darsi sifatida olib borilsa maqsadga muoviq bo`lardi. Shundagina biz tilni o`rgatish va o`rganishdagi tarjimalarda uchraydigan qiyinchiliklarni bartaraf etish bilan birga, ikkala tilning lug`atining qanchalik corpusi kengligini, so`zlarning lug`aviy ma`noga boyligini hamda badiiy ijoddagi misollar orqali ma`naviy ongimizni qanchalik kengaytirganimizni ko`rish bilan birga ko`zlagan maqsadimizga erisha olamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Yo`ldoshev J., Hasanov S. Pedagogik texnologiyalar. O`quv qo'llanma. Toshkent: Iqtisod-moliya, 2009-yil.
2. Tolipov O'.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. –Toshkent: Fan, 2006.
3. Rahmonova Ye.R., Razzoqov D.N. "Pedagogik texnologiyalar" fanidan o'quv qo'llanma. – Toshkent: 2007.
4.O`zbek tilining izohli lug`ati www.ziyouz.com kutubxonasi
5.www.ziyonet.uz internet web sayti

UDK 37.013.46

TA'LIM TIZIMINI MODERNIZATSIYALASHDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Azimova Gavhar Rustamovna
Guliston shahar 7-sonli maktab matematika fani o'qituvchisi
Sirdaryo viloyati, O'zbekiston
Abdusalomova Nazokat Rustamovna
Yangiyer shahar 6-sonli maktab texnologiya fani o'qituvchisi
9-sinf texnologiya fani darsligi muallifi
Djabbarova Nigora Nusratillayevna
Guliston shahar 2-sonli umumta'lim maktabi texnologiya fani o'qituvchisi
Sirdaryo viloyati, O'zbekiston

Annotasiya. *Interfaol metodlarning afzallik tomonlari. An'anaviy va interfaol metodalrning farqini bilish natijasida ta'lim metodlarini darslarda samarali qo'llash. Interfaol usullarni qo'llash natijasida o'quvchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish, xulosalar chiqarish, o'z fikrini bayon qilish, uni asoslagan holda himoya qila bilish, sog'lom muloqot, munozara, bahs olib borish ko'nikmalari shakllanib, rivojlanib borishi. Interfaol metodlarning ta'lim – tarbiya jarayoniga ijobiy ta'siri. Tafakkurning rivojlanishi bilish, tushunish, qo'llash, tahlil, umumlashtirish, baholash darajalari.*

Kalit so'zlar. *Interfaol metod, interfaol mashg'ulot samaradorligi omillari, an'anaviy hamda interfaol dars orasidagi ayrim farqlar, interfaol metod turlari.*

Interfaol metod - ta'lim jarayonida o'quvchilar hamda o'qituvchi o'rtasidagi faollikni oshirish orqali o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirishini faollashtirish, shaxsiy sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Interfaol metodlarni qo'llash dars samaradorligini oshirishga yordam beradi. Interfaol ta'limning asosiy mezonlari: norasmiy bahs-munozaralar o'tkazish, o'quv materialini erkin bayon etish va ifodalash imkoniyati, ma'ruzalar soni kamligi, lekin seminarlar soni ko'pligi, o'quvchilar tashabbus ko'rsatishlariga imkoniyatlar yaratilishi, kichik guruh, katta guruh, sinf jamoasi bo'lib ishlash uchun topshiriqlar berish, yozma ishlar bajarish va boshqa metodlardan iborat bo'lib, ular ta'lim-tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshirishda o'ziga xos ahamiyatga ega.

Interfaol mashg'ulot samaradorligi omillari

Hozirda ta'lim metodlarini takomillashtirish sohasidagi asosiy yo'nalishlardan biri interfaol ta'lim va tarbiya usullarini joriy qilishdan iborat. Barcha fan o'qituvchilari dars mashg'ulotlari jarayonida interfaol usullardan borgan sari kengroq foydalanmoqdalar.

Interfaol usullarni qo'llash natijasida o'quvchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish, xulosalar chiqarish, o'z fikrini bayon qilish, uni asoslagan holda himoya qila bilish, sog'lom muloqot, munozara, bahs olib borish ko'nikmalari shakllanib, rivojlanib boradi.

Bu masalada amerikalik psixolog va pedagog B.Blum bilish va emotsional sohalardagi pedagogik maqsadlarning taksonomiyasini yaratgan. Uni Blum taksonomiyasi deb nomlanadi. (Taksonomiya-borliqning murakkab tuzilgan sohalarini tasniflash va sistemalashtirish nazariyasi). U tafakkurni bilish qobiliyatlari rivojlanishiga muvofiq ravishdagi oltita darajaga ajratdi.

Unga ko'ra tafakkurning rivojlanishi bilish, tushunish, qo'llash, tahlil, umumlashtirish, baholash darajalarida bo'ladi. Shu har bir daraja quyidagi belgilar hamda har bir darajaga muvofiq fe'llar namunalari bilan ham ifodalanadi, jumladan:

Bilish-dastlabki tafakkur darajasi bo'lib, bunda o'quvchi atamalarni ayta oladi, aniq qoidalar, tushunchalar, faktlar va shu kabilarni biladi. Bu tafakkur darajasiga muvofiq fe'llar namunalari: qaytara bilish, mustahkamlay olish, axborotni etkaza olish, aytib bera olish, yozish, ifodalay olish, farqlash, taniy olish, gapirib berish, takrorlash.

Tushunish darajasidagi tafakkurga ega bo'lganda esa, o'quvchi faktlar, qoidalar, sxema, jadvallarni tushunadi. Mavjud ma'lumotlar asosida kelgusi oqibatlarni taxminiy tafsiflay oladi. Bu tafakkur darajasiga muvofiq fe'llar namunalari: asoslash, almashtirish, yaqqollashtirish, belgilash, tushuntirish, tarjima qilish, qayta tuzish, yoritib berish, sharhlash, oydinlashtirish.

Qo'llash darajasidagi tafakkurda o'quvchi olgan bilimlaridan faqat an'anaviy emas, noa'nanaviy holatlarda ham foydalana oladi va ularni to'g'ri qo'llaydi. Bu tafakkur darajasiga muvofiq fe'llar namunalari: joriy qilish, hisoblab chiqish, namoyish qilish, foydalanish, o'rgatish, aniqlash, amalga oshirish, hisob-kitob qilish, tatbiq qilish, hal etish.

Tahlil darajasidagi tafakkurda o'quvchi yaxlitning qismlarini va ular o'rtasidagi o'zaro bog'liqliklarni ajrata oladi, fikrlash mantiqidagi xatolarni ko'radi, faktlar va oqibatlar orasidagi farqlarni ajratadi, ma'lumotlarning ahamiyatini baholaydi. Bu tafakkur darajasiga muvofiq fe'llar namunalari: keltirib chiqarish, ajratish, tabaqalashtirish, tasniflash, taxmin qilish, bashorat qilish, yoyish, taqsimlash, tekshirish, guruhlash.

Umumlashtirish darajasidagi tafakkurda o'quvchi ijodiy ish bajaradi, biror tajriba o'tkazish rejasini tuzadi, birnechta sohalardagi bilimlardan foydalanadi. Ma'lumotni yangilik yaratish uchun ijodiy qayta ishlaydi. Bu tafakkur darajasiga muvofiq fe'llar namunalari: yangilik yaratish, umumlashtirish, birlashtirish, rejalashtirish, ishlab chiqish, tizimlashtirish, kombinastiyalashtirish, yaratish, tuzish, loyihalash.

Baholash darajasidagi tafakkurda o'quvchi mezonlarni ajrata oladi, ularga rioya qila oladi, mezonlarning xilma-xilligini ko'radi, xulosalarning mayjud ma'lumotlarga mosligini baholaydi, faktlar va baholovchi fikrlar orasidagi farqlarni ajratadi. Bu tafakkur darajasiga muvofiq fe'llar namunalari: tashxislash, isbotlash, o'lchash, nazorat qilish, asoslash, ma'qullash, baholash, tekshirish, solishtirish, qiyoslash.

Interfaol usullar ko'p turli bo'lib, ularning hammasi ham har qanday progressiv usullar kabi eng avalo, o'qituvchidan mashg'ulot oldidan katta tayyorgarlik ko'rishni talab qiladi.

Shu mashg'ulotlarni tashkil qilishda interfaol darsning asosiy xususiyatlarini uning an'anaviy darsga nisbatan ayrim farqlarini ko'rib chiqish orqali yaqqolroq idrok etish mumkin. Buning uchun an'anaviy hamda interfaol dars orasidagi ayrim farqlarni bilish kerak:

1.O'quv rejadagi fanlarni o'qitishda qaysi mavzular bo'yicha interfaol darslar tashkil qilish maqsadga muvofiqligini hisobga olish zarur. Bunda hap bir mavzu bo'yicha mashg'ulotning maqsadiga to'liq erishishni ta'minlaydigan interfaol yoki an'anaviy mashg'ulot turlaridan foydalanish ko'zda tutiladi.

2.Interfaol mashg'ulotning samarali bo'lishi uchun o'quvchilar yangi mashg'ulotdan oldin uning mavzusi bo'yicha asosiy tushunchalarni va dastlabki ma'lumotlarni bilishlarini ta'minlash zarur.

3.Interfaol mashg'ulotda o'quvchilarning mustaqil ishlashlari uchun an'anaviy mashg'ulotga nisbatan ko'p vaqt sarflanishini hisobga olish zarur.

Shularga o'xshash farqlaraing ijtimoiy hayotdagi ta'siri to'g'risida bir necha asr muqaddam A.Navoiy o'zining mashhur "Mahbub ul-qulub" asari muqaddimasida shunday yozgan edi: "Umid ulkim, o'qig'uvchilar diqqat va e'tibor ko'zi bila nazar solg'aylar va har qaysisi o'z fahmu idroklariga ko'ra bahra olg'aylar...". Bunda shu asarni har kim turlicha, ya'ni o'z fahmi idroki darajasidagina tushunishi, o'zlashtirishi, foyda ola bilishi va amalda qo'llay bilishi ko'rsatib o'tilgan bo'lib, bundan biz interfaol ta'lim usullarining an'anaviy usullardan asosiy farqlari to'g'risida yuqorida aytgan xulosalarimizni yanada qisqa qilib, o'quvchilarning fahmu idroklarini o'stirishdan iborat, deb ifodalashimiz mumkin.

Kubik metodi

Kubik metodidan darsni mustahkamlash vaqtida foydalansa yaxshi natija beradi. 1 qadam: o'quvchilarga mavzu o'tilgandan so'ng unga biror tushuncha shakllanadi. Shakllangan tushunchani quyidagicha yozish taklif etiladi.

1. Tasvirlang. 2. Taqqoslang. 3. o'xshating. 4. Tahlil qiling
5. Ishlating. 6. Foydali va zararli tomonlari.

Masalan mavzu: "Prizma"

1. Asosi to`g`ri to`rtburchak, qarama qarshi yoqlari o`zaro teng va paralell bo`lgan prizma to`g`ri prizma deyiladi.
2. To`g`ri parallelopiped va to`rtburchakli prizma.
3. Sinf xonasi, gugurt quttisi, yashik, shkaf......
4. 2 ta asos, 4 ta yoq, 4 ta yon qirra, 12 ta umumiy qirra, 8 ta uchi bor.
5. Shkaf (kiyimlar saqlanadi), gugurt(gugurt donalari saqlanadi), xona (odam yashaydi)....
6. Gugurt- olov yo`ish uchun foydali. Gugurt- bolalar uchun havfli.

Bunda ta'kidlash lozimki, interfaol ta'lim usullari O'zbekistonda qadim zamonlardan beri ta'lim-tarbiya jarayonida muallim bilan talabalar hamda talabalar bilan talabalar o'rtasidagi muloqotlarda muhokama, munozara, muzokara, mushohada, tahlil, mashvarat, mushoira, mutolaa kabi shakllarda qo'llab kelingan.

Bu usullar talabalarning nutq, tafakkur, mulohaza, zehn, iste'dod, zakovatlarini o'stirish orqali ularning mustaqil fikrlaydigan, komil insonlar bo'lib etishishlariga xizmat qilgan.

Hozir interfaol mashg'ulotlarni olib borishda ma'lumki, asosan interfaol usullar qo'llanilmoqda. Kelgusida esa bu usullar ma'lum darajada interfaol texnologiyaga o'sib o'tishi maqsadga muvofiq. Bu interfaol usul hamda texnologiya tushunchalarining o'zaro farqini bizningcha, shunday ta'riflash mumkin.

Interfaol ta'lim usuli — har bir o'qituvchi tomonidan mavjud vositalar va o'z imkoniyatlari darajasida amalga oshiriladi. Bunda har bir o'quvchi o'z motivlari va intellektual darajasiga muvofiq ravishda turli darajada o'zlashtiradi.

Interfaol ta'lim texnologiyasi - har bir o'qituvchi barcha o'quvchilar ko'zda tutilgandek o'zlashtiradigan mashg'ulot olib borishini ta'minlaydi. Bunda har bir o'quvchi o'z motivlari va intellektual darajasiga ega holda mashg'ulotni oldindan ko'zda tutilgan darajada o'zlashtiradi. Interfaol ta'lim metodlarining turli xillarini bilish va uni dars mavzusiga mos to'g'ri tanlab, darslarda unumli qo'llash natijasida nafaqat ularni yaxshi bilim olishlariga, balki mustaqil fikrga ega, hayotga mustaqil qadam qo'ya oladigan, har taraflama barkamol avlodni tarbiyalashga o'z hissamizni qo'shgan bo'lamiz.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Dadajonov R. O'quvchilarda matematik qobiliyatni o'stirish haqida. Maktab ta'limini rivojlantirish Davlat umummilliy dasturi asosida malaka oshirish va qayta tayyorlash sifat va samaradorligini ta'minlashning ilmiy-pedagogik asoslari. Respublika ilmiy-amaliy konferenstiyasi materiallari.-Toshkent, 2006 y.
2. Kolmogorov A.N. Matematika-nauka i professiya. – M., 1998 g.
3. Selevko G.K. Sovremenные obrazovatelnie texnologii. – M., 1998 g.
4. Mirzaahmedov M.A., Sotiboldiev D. O'quvchilarni matematik olimpiadalarga tayyorlash.-T.: "O'qituvchi", 1993 y.
5. Prosalov V.V. Zadachi po planimetrii. Ch.I, II.- M.: "Nauka", 1996 g.

UDK 7.092

YAKKAKURASHCHILARNING YILLIK SIKLDAGI MASHG'ULOT JARAYONLARI HAQIDA

Sanjar Ko'palov
dotsent, p.f.n Urganch Davlat universiteti
Jurat Kenjayev
o`qituvchi Urganch Davlat universiteti
Xorazm, O'zbekistan

Annotasiya: *Ushbu maqolada Kurash sport turi bo`yicha bir qator olimlarning yillik siklidagi mashg`ulotlar jarayonini tuzilishi tahlil qilingan bo`lib, hozirgi zamonaviy mashg`ulotlar tuzilishi ko`rib chiqilgan. Shu jumladan yakkakurash sport turlarining yillik sikllardagi o`xshash tomonlari aniqlangan.*

***Kalit so`zlar:*** *Yakkakurash, yillik sikl, mashg`ulot jarayoni, yuklamalar, musobaqa bosqichlari, o`quv-mashg`ulot, chempionat, tiklanish vositalari.*

So`nggi yillarda diyorimizda ko`p sonli yuqori malakali kurashchilar tayyorlandi. Osiyo chempionatlari hamda birinchiliklarida o`zbek kurashchilari ko`p karra eng yuksak sovrinli o`rinlarni egallab, vatanimiz sharafini xalqaro musobaqalarda munosib himoya qilib kelmoqdalar.

Zamonaviy sportda mashg`ulot va musobaqa yuklamalari hajmi hamda shiddatining oshishi o`quv-mashg`ulot jarayonini tashkil qilishda yangi yo`llarni va foydalanilmagan zahirani izlab topishni taqozo etadi. Ayniqsa ko`p siklli tayyorgarlikning hamma bosqichlarida tiklanish sport va ish qobiliyatini oshirish vositalaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Tabiiyki, bu hamma o`zgarishlar kurashchilarning musobaqadan keyingi bosqichda tiklanish jarayoniga ham taalluqlidir. Bu yerda tiklanish va ish qobilyatini saqlab turish vositalaridan to`g`ri foydalanish quyidagi muammoli masalalarning hal etilmaganligi bilan cheklanadi: musobaqadan keyingi bosqichlarni tuzishning optimal variantlarini ishlab chiqish hamda tanlab olish; ish qobiliyatini tiklash vositalari va metodlaridan oqilona foydalanish. Bu barcha masalalar, shubhasiz, dolzarbdir, bularni o`rganish va hal etish kurashchilarning musobaqadan keyingi tayyorgarlik bosqichini davrlash hamda oqilona tuzish tizimini takomillashtirishga imkon yaratadi [7].

Kurashchilarning musobaqadan keyingi tayyorgarlik bosqichlarini hamda tiklanish jarayonini tuzish muammosining ilmiy jihatdan o`rganilishi musobaqa qoidalaridagi o`zgarishlar nuqtai nazaridan o`z xususiyatiga ko`ra ham nazariy, ham amaliy tomondan yangi hisoblanadi.

Sportchilar tayyorgarligining o`tish davrlarini rejalashtirish masalalari ko`pgina mualliflarning diqqat markazida turadi va sport mashg`ulotini davrlashning maqbul tizimini ishlab chiqishga yo`naltirilgan to`xtovsiz bahs-munozaralar va izlanishlar ob'ekti sanaladi.

Ko`rib chiqilayotgan masalalarning jahon amaliyotida ko`p jihatdan ishlab chiqilganligini e'tiborga olib, ushbu tadqiqot maqsadi, birinchi navbatda, kurashchilarning musobaqadan keyingi bosqichlarini tuzishning oqilona variantlarini ishlab chiqishga qaratilgan.

Vatanimiz olimlari A.N.Abdiev (1997), V.N.SHin (2001), R.D.Xalmuxamedovlarning (2009) ishlari ham tadqiqotlarimiz mavzusiga yaqin. Biroq bu ishlarda asosan yakkakurashchilar

[7] Халмухаммедов Р.Д. Технология оптимизации учебно-тренировочного процесса единоборцев //Монография. - Т., 2009. - С. 159.

musobaqadan keyingi tayyorgarligining ayrim tomonlari tekshirilgan, xolos. Bu yerda biz ko`rib chiqayotgan mavzuning umumiy munozarali masalalari chetlab o`tilgan.
Bayon qilinayotgan muammolarning yetarlicha ishlab chiqilmaganligi, shuningdek, ularni zamonaviy mashg`ulot jarayoni darajasi nuqtai nazaridan tezda hal etish zarurati ushbu tadqiqotlarning ilmiy-nazariy va amaliy dolzarbligini belgilab beradi.

Zamonaviy yillik tayyorgarlik tizimi XX asrdan boshlab shakllanib keldi va hozirgi vaqtda fan hamda amaliyot yutuqlari asosida jadal sur'atlar bilan takomillashib bormoqda [8].

Yillik tayyorgarlikning qat'iy o`ziga xos xususiyatlari shundan iboratki, u nisbatan mustaqil tarkibli tuzilmalar asosida quriladi. Bu tuzilmalarning hamma elementlarini umumiy pedagogik vazifasi - sportchining asosiy musobaqalarda muvaffaqiyatli ishtirok etishni ta'minlovchi eng yuqori tayyorgarlik holatiga erishish vazifasi birlashtirib turadi [9].

Davrlanish nazariyasi yillik tayyorgarlikni tuzishning nazariy-metodologik asosi hisoblanadi. U L.P.Matveevning (2001) ishlarida umumlashtirilgan, boshqa qator mutaxassislarning ishlarida (YU.D.Jeleznyak, P.K.Petrov, 2002; V.N.Platonov, 2004 va boshq.) rivojlantirilgan va jahonda keng e'tibor qozongan.

Uning asosini katta mashg`ulot sikllari (makrotsikllar) asosida sport tayyorgarligini tuzish tashkil etadi. Makrotsikllarning ham umumiy nazariy, ham har xil sport turlarining o`ziga xos xususiyatlari nuqtai nazaridan tuzilishi va mazmuni yetarlicha har tomonlama asoslab berilgan keng miqyosda sinovdan o`tgan va ko`pgina davlatlar sportchilarining tayyorgarlik tizimiga joriy qilingan.

Davrlanish nazariyasining eng asosiy qoidalaridan biri shu ediki, sportchining yuqori sport natijasiga erishishga bo`lgan eng oliy tayyorligi (sport formasi) holatining to`laqonli rivojlanishi uzoq davom etadigan jarayon hisoblanadi va yillik yoki yarim yillik tsikllarda ta'minlanishi mumkin. Yarim yillikka nisbatan kam muddatlarda esa, aftidan, katta mashg`ulot tsikllari uchun juda qisqadir [10].

Biroq keyinchalik ko`pgina sabablar tufayli sport taqvimi kengayib bordi, mas'uliyatli musobaqalar yilning ancha qismini egallay boshladi, muvaffaqiyatli startlarga tayyor turish cho`qqisi bitta-ikkita bo`lgan tayyorgarlikni tuzish tizimi tez o`zgaruvchan sport amaliyoti ehtiyojlarini qondira olmadi. Sport federasiyalari, yirik musobaqalar tashkiliy qo`mitasi olimlarning sport musobaqalari tizimini sport mahorati paydo bo`lishining ob'ektiv mavjud qonuniyatlari, sport tayyorgarligini tuzish tamoyillari bilan uzviy bog`lash zarurati to`g`risidagi chaqiriqlariga befarq bo`ldilar. Har xil musobaqalar ommaviyligining oshishi, federasiyalar, musobaqa tashkiliy qo`mitalari, televidenie, homiylar, hattoki mukofot olishga qiziquvchan sportchilarning tijorat manfaatlari shunga olib keldiki, har xil sport turlarida mas'uliyatli musobaqalar soni yilning 8-10 oyigacha bo`lgan muddatlarni qamrab ola boshladi [11].

Hozirgi vaqtda avvallari davrlanish nazariyasini faol rad etib kelgan va zarurat bo`lganda uning bazaviy qoidalarini qayta ko`rib chiqish kerakligini qat'iy talab qilgan ko`pgina mutaxassislar buni tan oldilar.

---

[8] Тимакова Т.С. Многолетняя подготовка пловца и ее индивидуализация. - М.: ФиС, 1985. - С. 147

[9] Айрапетьянц Л.Р. Педагогические основы планирования и контроля соревновательной и тренировочной деятельности в спортивных играх: Автореф. дис. … д-ра пед. наук. - Т., 1992. - С. 40.

[10] Матвеев Л.П. Общая теория спорта и ее прикладные аспекты. - М.: Известия, 2001. - С. 333.

[11] Борилкевич В.Е. К вопросу о понятии феномена «физическая работоспособность» //Теория и практика физической культуры. - 1993. - №9-10. - С. 18-19.

Bir vaqtning o`zida davrlanish nazariyasining bazaviy qonunlari va zamonaviy sport musobaqalari taqvimi o`rtasidagi qarama-qarshilikni yengib o`tishga imkon beruvchi yillik tayyorgarlikni tuzish metodologiyasini rivojlantirish yo`llari izlana boshlandi [12].

So`nggi o`n besh yil ichida bu borada ancha katta yutuqlarga erishildi. Boz ustiga, L.P.Matveev (1999) tomonidan ko`p yillar mobaynida izchil targ`ib qilib kelinayotgan sport mashg`ulotining davrlanish nazariyasi yanada rivojlantirildi. Bunga tizimli yondashuv nuqtai nazaridan sport tayyorgarligi nazariyasi va aloqador fanlar sohasidagi bilimlarni muntazam takomillashtirib borish va taqdim etish zarur ekanligini anglash yordam berdi.

Tizimli yondashuv sportda maxsus metodologik yo`nalish sifatida XX asrning 80-yillarda keng joriy etila boshlandi. Shu jihatdan sportchilar tayyorlash sohasida to`plangan ilmiy bilimlar va amaliy tajriba sintez tizimini hosil qiluvchi omil sifatida optimal musobaqa faoliyati tuzilmasini va unga mos bo`lgan belgilangan sport natijasiga erishishni ta’minlovchi sportchi tayyorligining ko`p darajali holatiga olib chiqdi [13].

Bu musobaqa faoliyati tuzilmasi va sportchining tayyorgarlik tuzilmasining birligi hamda o`zaro bog`liqligi tamoyilini shakllantirishga imkon berdi. Mazkur tamoyil asosini musobaqa va mashg`ulot faoliyatining o`zaro bog`liqligi hamda o`zaro aloqadorligini aks ettiruvchi qonuniyatlar tashkil etadi. U sport tayyorgarligining boshqa tamoyillari - yuklamani asta-sekin oshirib borish va maksimal yuklamalarga intilish birligi, yuklamalarning to`lqinsimonligi va variantliligi, tayyorgarlik bosqichining ttsiklli tashkil qilinishi tamoyillarini rad etmay, balki yangicha qarashni hamda kengroq foydalanishni talab qiladi.

Xususan, musobaqa faoliyatining tarkibiy qismlari va sportchi tayyorgarligining har xil tarkiblari o`rtasidagi pog`onasimon munosabatlarni aniq bilib olish zarurati yuzaga keldi. Sportchilarning yillik tayyorgarligini tuzishda moslashishi nazariyasi yutuqlaridan, xususan, tayyorgarlik tarkiblarini e’tiborga olgan holda moslashish, moslashuvchanlikni yo`qotish va qayta moslashish jarayonlarining shakllanish qonuniyatlariga taalluqli bo`lgan qismidan foydalanish zaruriyati ham katta ahamiyatga ega. Buning hammasi yillik tayyorgarlikning davrlanish tizimi nuqtai nazaridan quyidagi xulosalarga olib keldi:

- «sportchining yuksak tayyorgarligi» va «yuqori natijalarga tayyor turish» (sport formasi) tushunchalarini farqlay bilish lozim;

- sportchilarning yuksak darajadagi tayyorgarligi yetarlicha barqaror, uzoq vaqt shakllanishini taqozo etuvchi va keskin o`zgarishlarga to`qnash kelmaydigan tavsiflar - harakat sifatlari, eng muhim funksional tizimlarning imkoniyatlari, texnik va taktik tayyorgarlikning umumiy darajasi bilan ta’minlanadi;

- yuqori natijalarga tayyor turish holati yuksak tayyorgarlik darajasi negizida ta’minlanadi va o`ziga xos qurilmani nazarda tutadi. U sportchilarning maxsus jismoniy, texnik-taktik va psixologik tayyorgarligining har xil tomonlariga taalluqli bo`lgan, yetarlicha tez shakllanadigan tarkiblardan iborat. Ular muayyan vaziyat bilan uzviy bog`lanadi va ularni tahlil qilishda sportchilarning musobaqa faoliyati (sportchining tayyorgarlik darajasi) samaradorligiga ta’sir qiluvchi tashqi omillarni, shuningdek, muayyan musobaqalar sharoitlari bilan bog`liq bo`lgan tashqi omillarni e’tiborga olish zarur;

- sportchi tayyorgarligini oqilona tuzish yoki sportchi tayyorgarligi darajasini to`laqonli oshirishni, yoki uni nisbatan barqarorlashtirishni nazarda tutadi. Tayyorgarlik darajasidagi katta o`zgarishlar, jumladan, uning o`tish davrida keskin pasayishi maqsadga muvofiqdir;

---

[12] Мырзаев М.О. Предсоревновательная тренировка борцов с использованием условий среднегорья: Автореф. дис. … канд. пед. наук. - Алматы, 2005. - С. 26.

[13] Платонов В.Н. Современная спортивная тренировка. - К.: Здоровья, 1980. - С. 336.

- sportchining yuksak tayyorgarlik darajasi taraqqiy etishi, saqlanib turishi yoki yilning ko`p qismi davomida 8-10 oygacha birmuncha o`zgarib turishi mumkin. Bunday yondashuv L.P.Matveevning (1991) qarashlariga zid emas. Uning e’tirof etishicha, sport formasi tuzilmasida barqaror va o`zgaruvchan tarkiblarni ajratish zarur. Barqaror tarkib sifatida bazaviy tarkiblar qatnashadi. Ular sport formasining mustahkam poydevorini tashkil etadi [14].

Ayni paytda shuni e’tiborga olish lozimki, yillik tayyorgarlikning davrlanishi yillik tayyorgarlikni bir va ikki ttsiklli tuzish borasidagi an’anaviy sxemalardan uni farqlab turuvchi qator qat’iy qoidalarga amal qilinishini taqozo etadi. Yuqori malakali sportchilarni tayyorlashda ulardan eng asosiylariga quyidagilarni kiritish mumkin:

- yuqori malakali sportchilarni tayyorlash tizimidan umumiy tayyorgarlik xususiyatiga ega (an’anaviy ma’noda sport turi bilan bog`liq bo`lmagan) ishni yo`qotish, bazaviy xususiyatdagi tuzulmaviy elementlarda (davrlar, bosqichlar, mezotsikllar) musobaqa faoliyati bilan uzviy bog`langan va sifatlar hamda qobiliyatlarning bevosita yoki bilvosita rivojlanishiga yordam beradigan ishni rejalashtirish;

- tayyorgarlikning har xil tomonlarini (texnik, taktik, jismoniy, psixologik) takomillashtirish jarayonini musobaqa faoliyatining asosiy tarkiblarini takomillashtirish bilan integrasiyalashuvi butun yillik tayyorgarlik jarayonining strategik yo`li hisoblanadi. Bunda yillik tayyorgarlik jarayonidagi ayrim bazaviy xususiyatga ega, keyingi maxsus tayyorgarlik uchun poydevor quriladigan mezotsikllar bundan mustasno; yil davomidagi sport mashg`ulotlarini tuzish tizimi ko`p jihatdan musobaqalarga va sportchi organizmining mavjud funksional imkoniyatlarini safarbar qilish, uning moslashish reaksiyalarini yanada rag`batlantirish, musobaqa faoliyatining qiyin sharoitlariga nisbatan psixik chidamlilikni tarbiyalash, samarali texnik-taktik yechimlarni ishlab chiqish sifatida musobaqa kurashiga bevosita tayyorgarlik ko`rishdan foydalanish xususiyatlarini belgilab beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.Ҳалқаро «Кураш» ассоциациясини қўллаб-қувватлаш тўғрисда. Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президентининг Фармони. - Т.: 1999 й. 1 феврал.

2.Халмухаммедов Р.Д. Технология оптимизации учебно-тренировочного процесса единоборцев //Монография. - Т., 2009. - С. 159.

3.Тимакова Т.С. Многолетняя подготовка пловца и ее индивидуализация. - М.: ФиС, 1985. - С. 147

4.Айрапетьянц Л.Р. Педагогические основы планирования и контроля соревновательной и тренировочной деятельности в спортивных играх: Автореф. дис. … д-ра пед. наук. - Т., 1992. - С. 40.

5.Матвеев Л.П. Общая теория спорта и ее прикладные аспекты. - М.: Известия, 2001. - С. 333.

6.Борилкевич В.Е. К вопросу о понятии феномена «физическая работоспособность» //Теория и практика физической культуры. - 1993. - №9-10. - С. 18-19.

7.Кахаришвили З.Г., Ахалкаци В.Ю., Квинкадзе Д.Г. Использование специфических тестов для оценки функционального состояния борцов дзюдо //Теория и практика физической культуры. - Москва, 2003. - №2. - С. 36-37.

8.Мырзаев М.О. Предсоревновательная тренировка борцов с использованием условий среднегорья: Автореф. дис. … канд. пед. наук. -Алматы, 2005. - С. 26.

9.Платонов В.Н. Современная спортивная тренировка. - К.: Здоровья, 1980. - С. 336.

[14] Матвеев Л.П. К теории построения спортивной тренировки //Теория и практика физической культуры. - М., 1991. - №12. - С. 11-20.

10.Матвеев Л.П. К теории построения спортивной тренировки //Теория и практика физической культуры. - М., 1991. - №12. - С. 11-20.

UDK 37.013.46

TA’LIMDA NAZORAT VA BAHOLASH

Xoliqova Gulnora Narzullayevna
Bektemir tuman 291-sonli maktabining o‘zbek tili fani o‘qituvchisi
Toshkent shahar, O’zbekiston
Xoliqova Nigora Narzullayevna
Kitob tumanidagi 4-umumiy o’rta ta’lim maktabining texnologiya fani o’qituvchisi
Qashqadaryo viloyati, O’zbekiston
Sohibova Farangiz Mirshod qizi
Samarqand shahar 8-umumta’lim maktabi biologiya fani o’qituvchisi
Samarqand, O’zbekiston

Аннонация

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ta’lim tizimida nazorat va baholash haqida, shuningdek, nazorat va baholashning turlari va uning o’ziga hos bo’lgan ayrim usullari haqida so’z boradi.*

Kalit so’zlar: *ta’lim sifati, bilim, ko’nikma, malaka, o’quv tarbiya jarayoni.*

Ta’lim tizimida baholash eng muhum jarayonlardan biri bo’lib, u baholovchidan eng avvalo: xolisonalikni; adolatlilikni; to’g’ri yondashishni; haqqoniylikni talab etadi. Yangi tizimga ko‘ra, bundan buyon har bir ta’lim muassasasida o‘zini o‘zi baholash orqali ichki ta’lim sifati auditi shakllantiriladi. Bunda ta’lim oluvchilarning maktab hayoti va boshqaruviga oid fikrlari davriy ravishda o‘rganiladi va ular maktab boshqaruvida faol ishtirok etadi. Ta’lim sifatini baholashda maktabning ota-onalar, kuzatuv kengashi, mahalla, bog‘cha va oliy ta’lim muassasalari bilan maktabni rivojlantirish bo‘yicha hamkorlik ishlariga asosiy urg‘u beriladi. Ichki baholash natijalariga shubha bo‘lgan taqdirdagina tashqi organ tomonidan tashqi baholash o‘tkaziladi. Ta`lim muassasalarida o’quv tarbiyaviy jarayonda unumli mehnatni amalga oshirish uchun o’quvchilarni tayyorlashga yo’naltirilgan bo’lib, jamiyat va shaxsiy talablarni qondirish ham kerak.

Malakali, unumli mehnat o’quvchilarning ta’lim-tarbiya olish jarayonida shakllangan bilim, malaka va ko’nikmalariga asoslangandir. O’quv-tarbiyaviy jarayon – bu boshqariladigan va rostlanadigan jarayon bo’lib, o’qituvchi, ustoz o’quvchilardagi bilim, malaka va ko’nikmalarini son va sifat jihatdan haqqoniy baholash va o’quv-tarbiyaviy jarayonga olishgan natijalargan qarab o’zgartishlar kiritib borish bilan birga o’zining faoliyatiga ham tavsif beradi. O’quvchilarning bilim, malaka, ko’nikma va qobiliyatlariga baho berishga qarab chiqishdan oldin yana bir bor bilim, malaka, ko’nikma va qobiliyatlar ta’sirini qarab chiqaylik. Bilim – nazariy va amaliy faoliyat natijasida o’rgangan, esda saqlab qolingan, qabul qilingan va o`rganilgan hodisa va predmetlar haqidagi tushunchalar tizimidir. Bilimlar o’z navbatida tizimli va tizimsiz, nazariy va amaliy, keng va tor, chuqur va yuzaki, moslanuvchan va shablonli, mustahkam va mustahkam bo’lmagan turlariga bo’linadi. Bularning ichida kasbiy ta’lim natijasida hosil bo’ladigan nazariy va amaliy bilimlarni oshirish mumkin.

Amaliy bilim esa texnika va texnologiya sohasidagi jarayonlarning aloqasini, hodisasini va boshqalarning to’g’ridan to’g’ri amaliy faoliyatga kiritilganligini bildiradi. Malaka – bu o’quvchining avtomatik ravishda yo’naltirilgan holda birorta ishni baholash qobiliyatidir.

Ko'nikmalar: aqliy (xotira va fikrlash), sensorli (qabul qilish ko'nikmasi), dvigatelli harakati (psixomotorli) va volevoyli. Ko'nikma yangi sharoitda insonning ishni sifatli, kerakli hajmda va ajratilgan, belgilangan vaqtda bajarish qobiliyatidir. Ko'nikmani shakllantirish- bu kasbiy ta'limning majburiy oxirgi maqsadi bo'lib, bu ko'nikma o'qish, amaliyot jarayonida bosqichma-bosqich shakllanib boradi. Kasbiy qobiliyat kasbiy faoliyat sharoitida ishni muvaffaqiyatli bajarish uchun zarur bo'lgan shaxsning shaxsiy va psixologik sifati belgisidir. Qobiliyat tug'ma bo'lmasdan uning ko'zga tashlanishi yoki ajralib turishi muhitga, o'rganishga, tarbiyaga bog'liqdir. Qobiliyatning tug'ma ko'rinishi uning qabul qila olishi, fikrlashi, xotirasi, faraz qilishi va boshqalar bo'lgani uchun bular rivojlantirilsa, to'g'ri yo'lga solinsa, qobiliyat yuqori cho'qqiga chiqadi. Bilim, malaka va ko'nikma, qobiliyat o'zaro bog'liq bo'lib, ularni alohida-alohida baholash juda murakkab. O'quvchilarning bilim, malaka va ko'nikmalarini baholash ustozning, o'qituvchining uslubiy faoliyatini tarkibiy qismidir. Shuning uchun ham o'qituvchi o'quv sharoitida har bir o'quvchini diqqat bilan kuzatib, o'rganib va faoliyatini baholab borishi zarur. Umumta'lim maktablarida fanlar bo'yicha bilim, malaka va ko'nikmalarini baholash usulalri va shakli asosan bir xildir. Texnologiya fanlarini o'rganishda bilim, malaka va ko'nikmalarni baholashning quyidagi turlari mavjud: Joriy – og'zaki so'rash, yozma nazorat ishlari, amaliy ish, o'qituvchining kuzatib borishi, dasturli nazorat. Davriy – har bitta mavzuning o'tgandan keyin tekshirib borish. Yakuniy – nazorat ishlari, zachetlar, imtihon va bitiruv ishlari. O'quvchilarning bilim, malaka va ko'nikmalarini nazorat qilishda uchta asosiy funksiya (vazifa) amaliga oshiriladi: tekshiruvchi, o'rgatuvchi va tarbiyalovchi. Tekshiruvchi – nazorat qiluvchi – o'quvchilarning yoki guruh o'quvchilarining o'zlashtirganlik darajasini belgilab borish (ya'ni bilimi, malakasi va ko'nikmasi). O'rgatuvchi – har bir o'quvchining bilimi, malakasi va ko'nikmasini tekshirish natijasida boshqa o'quvchilar o'zlarining bilim, malaka va ko'nikmalarini taqqoslaydi va o'ziga xulosalar chiqaradi. Shu bilan birga o'qituvchi umumiy kamchiliklarga ham to'xtalib o'tishi natijasida boshqa o'quvchilarga saboq bo'ladi. Tarbiyalovchi funksiyasi – tizimli nazorat o'quvchilarda o'ziga o'zi baho berishni, imkoniyatlarini tarbiyalaydi va o'z vaqtlarini to'g'ri taqsimlashga undaydi. O'quvchilarning bilimi, malakasi va ko'nikmalarini nazorat qilishning eng ko'p tarqalgan shakli og'zaki so'rash (shaxsiy, gruppali) dir. Buning keng tarqalganligining sababi uni tashkil qilishning osonligi. Lekin buning ham o'ziga xos qiyinchilik tomonlari bor, ya'ni kimni qachon chaqirish kerak? Qanday savol berish kerak? Savolning hajmi qanday bo'lishi kerak? Qancha vaqt kerak? Nimani so'rash kerak? Qachon o'quvchilar bilan nima qilish kerak? va h.k. Nazorat qilish qanday bo'lmasin, ularga qo'yiladigan umumiy talab: o'quvchilarga aniq savollar bilan murojaat qilish va bu nazoratga ko'proq o'quvchilarni jalb etishdir.

O'quvchilarning kasbiy mahorat yurituvchi ob`yektlari bo'lib, quyidagi ishlab chiqarish bilim, malaka va ko'nikmalari hisoblanadi. O'quv ishlab chiqarish ishlarini bajarish sifati; - ishlab chiqarish muhiti unumdorligi – vaqt va mahorat; - ishni bajarishda ishlab chiqarish negizlarining usullarini qo'llay olish; - hozirgi zamon texnika va texnologiyasini qo'llay olish, ish bajarish; - mustaqil ish bajara olish; - amaliy ishlarni bajarish nazariy bilimlarni qo'llay olish; - mehnat madaniyati, ish joyi tartibi; - ish bajarish vaqtida texnika xavfsizlik qoidalariga rioya qilish. O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalariga o'qituvchi besh balli sistema bo'yicha baho qo'yadi. Baho qo'yishning besh balli sistemasini amalida tadbiq etishda so'zlar bilan ifodalanadigan «a'lo», «yaxshi», «qoniqarli», «yomon», «juda yomon» degan baholarni «5», «4», «3», «2», «1» raqamlari bilan almashtirish maqsadga muvofiq deb topilgan. Raqamli baholash ko'proq aniqligi, puxtaligi va foydalanish uchun qulayligi bilan farq qiladi. Ko'pincha o'qituvchilar o'quvchilarning intizomiga oid birorta kamchiligi (kechikib kelishi, mashg'ulotlarga kelmay qolishi, dars vaqtida gaplashib o'tirishi va hokazolar) uchun bahoni kamaytirish kabi xatoga yo'l qo'yadilar. Bu o'rinda o'qituvchi tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishning boshqa vositalaridan foydalanilishi lozim. Baholashni tarbiyaviy rolini oshirish masalasi diqqatga sazovordir. Shu munosabat bilan o'qituvchilar qo'ygan baholarini izohlab berishi

muhimdir. Bu hol o'quvchilarga o'z bilimlaridagi kamchiliklarini, amaliy ishlaridagi nuqsonlarini bilib olishlariga yordam beradi. Baholashni muntazam izohlab borish ularning ta'limiy rolini oshiradilari belgilangan.

O'zbekiston va boshqa xorijiy davlatlar o'quv muassasalarining tajribasi o'qitish sifatini va o'quv jarayonining xilma-xil boshqa ko'rsatkichlarini baholashda va unga ob`yektiv yondashishda baholashning reyting tizimi eng zamonaviy usul ekanligini ko'rsatmoqda. Chunki, hozirgi kunda ko'p o'qituvichlar o'quvchilarning o'quv fanlari bo'yicha o'zlashtirish darajasini belgilash ya'ni aniqlashda ma'lum darajada xatoliklarga yo'l qo'yib kelmoqda. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risida»gi qonunlarning qabul qilinishi ta'lim borasida olib borilayotgan tub islohatlarni amalgan oshirishda huquqiy asos yaratdi. O'zbekiston Respublikasi O'quv materialini butun tafsilotlari bilan bilish va tushunish, materialni izchil, mantiqan bog'langan holda xatosiz bayon etish, hisob-kitob va grafika ishlarini namunali bajarish, mehnat topshiriqlarini bajarish vaqtida olingan ilmiy-texnikaviy bilimlarni mustaqil, dadil va to'g'ri tadbiq etish, mehnat usullarini to'g'ri bajarish (mehnat va hunar ta'limi dasturining talablari doirasida), texnikaviy talablar doirasida sifat ko'rsatkichlariga rioya qilish, ishni vaqt normasi doirasida bajarish «5» baho bilan baholanadi. «4» baho butun o'quv materiallarini bilishi vatushunishi, uni og'zaki va yozma ravishda to'g'ri bayon etishi, hisob-kitob va grafika ishlarini to'g'ri va puxta bajarishi, olingan bilimlardan o'quv-mehnat topshiriqlarini, berilgan ishni belgilangan vaqt normasiga muvofiq o'z vaqtida bajarilganligi uchun qo'yiladi. «3» baho programmadagi asosiy materialni bundan keyingi o'quv-mehnat vazifalarini bajarishga imkon beradigan hajmda bilishi va tushunishi, o'quv materialini birmuncha xato va kamchiliklar bilan, o'qituvchining ozgina yordami orqali sodda qilib bayon etishi, mehnatni tashkil etishda bir oz kamchiliklar bo'lgan holda belgilangan vaqt normasini 75% bajargani uchun qo'yiladi. «2» balli baho programma materialining ko'p qismini yaxshi tushunmaslik, uni qo'pol xatolar bilan bayon qilish, hisob-kitob va grafika ishlarini yetarli darajada bajarmaslik, olingan bilimlarni xatolarga yo'l qo'yib tatbiq etish, mehnat operasiyalarini ko'p xatolar bilan bajarish, mehnatda belgilangan sifat ko'rsatkichlarini ta'minlay olmaslik uchun qo'yiladi. Butun programma materialini bilmaslik va tushunmaslik, o'tilgan materialni bayon qilib bera olmaslik, olingan bilimlardan amalda foydalana bilmaslik, mehnat usullarini qo'llana olmaslik, brakka yo'l qo'yish uchun «1» baho qo'yiladi.

Baholashni tarbiyaviy rolini oshirish masalasi diqqatga sazovordir. Shu munosabat bilan usta, o'qituvchilar qo'ygan baholarini izohlab berishi muhimdir. Bu hol o'quvchilarga o'z bilimlaridagi kamchiliklarini, amaliy ishlaridagi nuqsonlarini bilib olishlariga yordam beradi. Baholashni muntazam izohlab borish ularning ta'limiy rolini oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Yo`ldoshev J., Hasanov S. Pedagogik texnologiyalar. O`quv qo'llanma. Toshkent: Iqtisod-moliya, 2009-yil.
2. Tolipov O'.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. –T.: Fan, 2006.
3. Rahmonova Ye.R., Razzoqov D.N. "Pedagogik texnologiyalar" fanidan o'quv qo'llanma. –T.: 2007.
4.www.ziyonet.uz
5.www.edu.uz

УДК 37.013.46

ИЖТИМОИЙ ТАРМОҚЛАРНИНГ БОЛА ТАЪЛИМ ТАРБИЯСИДАГИ ЎРНИ

Рустамова Наргиза Абдусаломовна
Наманган шаҳар 60-умумий ўрта таълим мактаби
она тили ва адабиёт фани ўқитувчиси
Наманган вилояти, Ўзбекистон
Умирзақова Назокат Махмудовна
Наманган шаҳар 60-умумий ўрта таълим мактаби
биология фани ўқитувчиси
Наманган вилояти, Ўзбекистон
Исакова Дилноза Қўчқарбой қизи
Наманган шаҳар 60-умумий ўрта таълим мактаби
тарих фани ўқитувчиси
Наманган вилояти, Ўзбекистон

Аннотация: *XXI аср фан техника ва тараққиёт асри бугунги кунда шиддат билан ривожланиб бораётган, замон талаби бўлган ижтимоий тармоқларни инсоният онги тараққиётининг асосий негизига айланиб улгурмоқда. Бутун дунёни "Ўргамчак тўри" мисоли бир-бирига боғлаб яхлитликка эришган интернет тармоғи, 1960-йилларда Америка Қўшма Штатларининг Мудофаа Агентлиги томонидан илк бора қўлланила бошлаган.*

Калит сўзлар: *XXI аср, 1960-йил, АҚШ, Мудофаа агентлиги, Интернет, Онлине, Технология, Тараққиёт, Ўзбекистон Республикаси, 1997 йил, Педагогика, Оила, Тарбия, Ибрат.*

Болаларнинг мурғак қалбига хеч бир нарса ибратдек кучли таъсир этмайди ва барча ибратлар ичида ота-она ва устоз ибратидан кучлироқ ва мустахкамроқ ўрин оладиган ибрат йўқ. Бугунги болакайнинг эртага қандай инсон бўлиши кўп жихатдан болалик деб аталган бу даврнинг қандай ўтгани унинг онги ва қалбига атроф мухитдан нималарни олиб кирганига боғлиқдир. Бола муносабатида унинг ёш даражасини инобатга олиш керак.

Тарбия инсоннинг маънавий ўзаги унинг илдизи эса оилага бориб тақалади. Оила эса жамиятнинг бир бўлаги бўлиб у мана шу жамият учун комил фарзандларни улғайтиради. Демак, инсониятнинг етуклигини пойдевори оиладан олинган дастлабки тарбияга бориб тақалади. Бироқ улуғликнинг ибтидоси фақатгина тарбия билан чекланибгина қолмай таълим билан биргаликда олиб борилади. Илм ва фан ҳамда тарбия инсониятнинг инсонийлик даражасини белгиловчи етакчи асосларидан биридир. Инсониятнинг камолот пиллапояларига кўтарилиши истеъдот ва яратувчанликнинг шаклланиши ва жамият манфаати учун йўналтириши жараёнларида илм ва фаннинг, тарбиянинг раҳнамолиги бекиёсдир.

Бугунги кун илм-фан тараққиётини, ўз ўтмиши , тарихи бўлиб у кеча ва бугуннинг узулмас кўпригидир. Гарчи ўтмишда техника ривожланмаган бўлсада, илмий назарий ёндашув, ўз даврининг юксак тараққиёти бўлган. Буни буюк алломаларимизднинг тарихда тутган ўрнида яққол кўриш мумкин.

XXI аср фан техника ва тараққиёт асри бугунги кунда шиддат билан ривожланиб бораётган, замон талаби бўлган ижтимоий тармоқларни инсоният онги тараққиётининг асосий негизига айланиб улгурмоқда. Бутун дунёни “Ўргамчак тўри” мисоли бир-бирига боғлаб яхлитликка эришган интернет тармоғи, 1960-йилларда Америка Қўшма Штатларининг Мудофаа Агентлиги томонидан илк бора қўлланила бошлаган. Унинг жахон миқёсида тарқалиши даврнинг энг жадал оммалашувига сабаб бўлда. Ўзбекистон Республикасига хам интернет дастлаб, 1997-йилда кириб келган бўлса-да, унинг аҳамияти бугунги кунда намоён бўлмоқда.

Албатта бу таълим-тарбия жараёнида ҳам тубдан бурилиш ясади. Ўқув жараёнига замонавий техник воситаларини қўллаш, ўқитиш сифатини яхшилаш айнан ана шу воситаларга боғлиқ деб хисоблайдилар. Тегишли услубий тавсиялар таълим жараёнида техник мухитни яратишга, яъни интернет тармоқ тушунчасини ўқитиш жараёнига қўллаш масалаларига қаратилди. Дастлаб “Компютерли техднология” ва “Янги ахборот технологияси” каби тушунчалар вужудга келди, булар замонавий педогогик технологияни амалга ошириш учун замонавий техник восита сифатида қўлланила бошланди. Бугунги ижтимоий тараққиёт хоҳлаймизми- йўқми фарзандлар таълим –тарбиясида ижодкорликка ундамоқда. Таълим – тарбия жараёнида интернет тармоқлари таълим сифатини хам тубдан ўзгартириб юборди. Мактабгача таълим муассасалари, мактаб, умумий ўрта махсус ва олий таълимлардаги ўқитиш жараёнида ҳам янгиликлар салмоғи ортиб бормоқда. Хозирги кундаги энг долзарб масала ва вазифа таълим стандартларини ўқув жараёнига тадбиқ этишдан иборатдир. Агар бу вазифа амалга оширилмас экан, таълим - тарбия сохасида сифат ва самарадорликка эришиш ўқув жараёнини такомиллаштириш масалалари хал қилинмай қолади. Шунинг учун дарс жараёнларини мазмунли ташкил этиш ва ўқувчиларни жаҳон таълим стандарти талабига жавоб бера оладиган қилиб ўқитиш ва тарбия беришда, ижтимоий тармоқларни, яъни интернетнинг ўрни беқиёсдир.

Бугунги куннинг инсон саломатлигидаги глобал муаммоси туфайли, интернетга бўлган эҳтиёж яна-да ошиб кетди. Таълимнинг барча қатламларида онлайн дарслар ташкил этилди. Натижада хеч бир ўқувчи талаба масофавий таълим жараёнидан чекланиб қолмади.

Бугун уйда қолаётган ёшларнинг бўш вақтларидан унумли фойдаланишларида биз педагоглар зиммасига катта масъулият юкламоқда. Жараёнда ота-оналарнинг ўзлари хам нафақат тарбия, балки таълимда ҳам бевосита иштирок этмоқдалар. Ҳар бир дарснинг муваффақияти ўқитувчининг ўз олдига қўйган мақсадига боғлиқдир. Қачонки мақсад аниқ, ўлчамли, эришимли, аҳамиятли, реал асосланган ва вақт билан чегараланган бўлса, дарснинг самарадорлиги таъминланади. Янгича дарс усули ўқувчи ва талабаларда қизиқиш уйғотган. Ижтимоий тармоқларнинг қулайликлари шу қадар ошиб кетдики, натижада ўқувчи ва талаба ёшлар учун ZIYONET. uz, UZEDU. uz. , Edupartal, Kitob. uz, Kitob ulashamiz. uz, Onlayn maktab, Onlayn kutubxona каби сайтлар жорий этилди. “ZOOM” дастури ҳам шулар жумласидандир.

Ижтимоий таримоқнинг имконияти шу қадар ривожланиб кетдики, хаттоки ўқувчилар учун уйда қолиб онлайн пул топиш дастури ҳам тадбиқ этилди.

Ўсиб келаётган ёш авлодни ижтимоий тармоқларда унумли фойдаланишни ташкил этиш мақсадида, спорт, илм-фан иновацион технологиялар бўйича уюштирилаётган мусобақалар ҳам ўқувчиларни вақтини унумли ўтказишга энг самарали услуб бўлиб хизмат қилади. Бу тизимнинг юқори даражада аниқлиги ва тушунарли эканлигини тан олиш лозим. Ўқитишнинг бу тизими сезиларли даражада муваффақият қозонди. Чунки уни асосини масофавий ва аниқ мақсадга йўналганлик ташкил этади. Онлайн дарслар орқали ўқувчилар билимини ўзлаштиришда уларнинг фаол ишлаши ва фикрлаши зарурий элемент хисобланади.

Таълим-тарбия жараёнида ижтимоий тармоқлардан оқилона фойдаланиш ўқувчи ва талабаларнинг янги билимини ўзлаштиришга асос бўладиган аввалги билимларини аниқлашга этибор қаратилади. Чунки аввал мавжуд бўлган янги билимга асос бўладиган информация билан баҳоланиш ҳосил бўлса билим мустаҳкам бўлади.

Ҳозирги вақтда қобилиятли, билимли ёшларимиз, ижтимоий тармоқлар орқали масофавий таълим йўналишида чет эллардаги етакчи ўқув юртлари ва илмий марказларда ўқитиш, тажриба ортириш кенг йўлга қўйилди. Бу эса таълим соҳасида халқаро алоқаларни кенгайиб ва мустаҳкамланиб боришига сабаб бўлмоқда. Шунинг учун бу давр талабига мос ва хос бўлиши учун тинмай изланишимиз, ўз билим ва кўникма, малакамизни ошириб боришимиз зарурдир. Биз ҳар томонлама баркамол шахс- фуқарони шакллантиришда етакчи бўлишимиз даркор.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, шиддат билан ўсиб бораётган ижтимоий ҳаётда инсоният ва хусусан, азиз фарзандларимизни, оммавий маданиятнинг фойдали жиҳатларини ўрганишга одатлантириш қадри- отадек улуғ бўлган, азиз устозлар ва ота-оналарга муҳим вазифа юклайди. Мисоли оқ қоғоз бўлган бўлган болаларни тарбиялашни тутуриқсиз, беҳаё, жанговар сайтлар эмас, балки миллий руҳият сингдирилган, ўзбекона қадриятлар ва буюк аждодларимиз маънавий мероси тарбиялаши муҳимлигини ҳар бир фуқаро ҳис этиши керак.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Фарберман. Б. Л. Таълимда энг мухим янгилик. Марифат. 1995 йил 24 май.
2. Саидахмедов. Н. Педагогик технология: тахлил, таъриф, мулохаза.
3. Ишматов. Қ. Педагогик технологиянинг назарий асослари. 1999 йил.
4. Ziyonet. uz.
5. Pedagogika. uz.

УДК 37.013.46

РОЛЬ ОБУЧАЮЩИХ ИГР В РАСКРЫТИИ КРАСОТЫ РУССКОГО ЯЗЫКА

З.А.Исакжанова
учитель русского языка высшей категории средней школы №3
Уйчинского района, Наманганской области
Отличник народного образования Узбекистана

Аннотация: *в данной статье рассматриваются вопросы использования обучающих игр на уроках русского языка, способствующих более глубокому пониманию глубины и красоты речи. Также в статье представлены образцы использования интерактивных и инновационных методов на уроках русского языка.*

Ключевые понятия: *обучающие игры, развитие речи, интерактивные методы, творческие игры, дидактические игры, инновационные методы, коммуникативные навыки.*

В мире нет двух одинаковых языков, с помощью которых одно и то же содержание можно было бы выразить с помощью одинаковых средств. Все языки уникальны и красивы по-своему. У каждого человека есть основание утверждать, что его язык – самый

красивый язык в мире. Изучающему новый язык человеку необходимо почувствовать красоту данного языка.

Эти высказывания стали основными методическимивыводами регионального семинара учителей русского языка «Красота языка», проведенного в НамГУ.Указанные выводы вдохновили меня как специалиста, и я решила поделиться своим опытом обучения русскому языку.

Русский язык вобрал в себя красоту окружающего мира во всём его многообразии. В нём отражается речное и степное раздолье, и клёкот орла, и гул широких вод, и журчание ручья, и весенние лучи.

Русский язык – язык, который в руках мастера способен творить чудеса, во многом благодаря своей выразительности. Эти чудеса становятся доступны всем, кто владеет русским языком, всем, кто имеет возможность соприкоснуться с «кипящим и животрепещущим» русским словом. Для того, чтобы учащиеся могли почувствовать всесредства художественной выразительности, на уроках русского языка должно быть много материала по лингвострановедению, звучать правильная и красивая русская речь, должны применяться интерактивные формы работы.

На современном этапе преподавания русского языка в национальной школезначительно усиливается практическая направленность в его изучении и возрастает рольразвитиясамостоятельного мышления учащихся, их творческих способностей.

Учащиеся должны приобрести, наряду с прочными языковыми знаниями, автоматизированные навыки построения типовых русских предложений в связную речь. Очень важно, чтобы дети почувствовали при этом не только возможности русского языка, но и его красоту.

Собственный опыт показывает, что через обучающиеигры можно обучить учащихся говорить, так как это самая близкая детской природе и самая интересная деятельность для детей.

Наиболее распространенным среди обучающихигр является деление их по содержанию на следующие типы:

1. Обучающие
2. Творческие
3. Игры с правилами
4. Дидактические

Для уроков начальной школы физкультминутки являются неотъемлемой частью учебной деятельности, так как дети младшего школьного возраста очень быстро утомляются на уроках. Физкультминутки обеспечивают кратковременный отдых детей и способствуют переключению внимания с одного вида деятельности на другой.

Передвижные игры **«Мы писали»**, **«Где же наши руки?»**, **«Что летает?»**, **«Зайка серый умывается»** проводятся чаще всего как физкультминутки, в то же время они служат средством выработки у учащихся правильного произношения и обогащают их словарный запас.

Из настольных игр можно указать на **лото «Профессии»**, **«Овощи»**, **«Фрукты»**, различные игры с картинками, изготовленными совместно с учителем и учениками.

Очень оживляют уроки, такие как игры-загадки.

Правила данной игры просты. Учитель несколько раз меняет последовательность картин или предметов на столе, а учащиеся угадывают приоритетную картину или предмет. Учащиеся угадывают необходимую картину или предмет, при помощи которых актуализируют изученный лексический или грамматический материал, и таким образом закрепляют свои знания по русскому языку.

Ниже приведу несколько обучающих игр, которые применяю в своей практической деятельности.

«Текст на сообразительность». Раздаю ученикам небольшой текст, учащиеся читают 2 минуты, возвращают. Даю им тот же текст, уже с изменением некоторых слов. Учащиеся должны найти ошибки, исправить и заполнить соответствующую таблицу.Учащиеся выписываютв таблицунеправильные слова в 1 столбик, правильные во 2 столбик.

Пример текста: Я учусь **во втором** классе. Мне **8** лет. Мне нравится математика, английский язык, **русский язык**(правильный)

Я учусь **в третьем** классе. Мне **9** лет. Мне нравится математика, английский язык**,** **физкультура**(неправильный).**«Графический тест».**

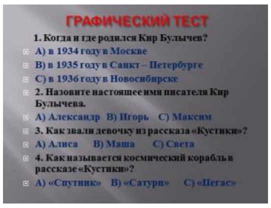

Графический тест можно применить при опросе пройденной темы как форма индивидульной деятельности или работа в малых группах. Данныйприём развивает мышление учащихся, побуждает к находчивости, учению, активности.

“Графическая характеристика”.

Правило следующее:Учащиеся находят, кому принадлежит данная характеристика и закрашивают соответствующую графу.

«Техника органайзера».

На доске вывешиваются рисунки с изображениями различных, но знакомыхпредметов. Учащиеся должны отгадать и назвать их на русском, английском и родном языках. Далее , учащиеся отвечают на вопросы:Сколько всего букв? Сколько слогов? Сколько гласных? Сколько согласных?

Данная обучающая игра ведетсяв индивидуальной и групповой форме.

Проведение данной обучающей игры позволяет повторению и закреплению изученной лексической и грамматической темы и переходу на изучение новой темы.

Далее привожу пример использования метода**«Ассесмент».**

Метод «Ассесмент» целесообразно проводитьв малых группах.

Это комплекс разных заданий из 4 частей: решить тест, ответить на вопрос, закончить пословицу, найти образ по данной характеристике героев, найти, к какой части речи относятся слова.

Работа по методу «Ассесмент» оценивается в 5 баллов.

Обучающие игры на соревнование между учащимися или группами учащихся (кто больше запомнит, кто лучше расскажет, кто больше увидит, кто переговорит), как и игры **«Доскажи слово», «Угадай слово!», «Свечки», «Придумай слово», «Где что есть», «Эстафета», «Возьми и назови»** находят широкое применение на уроках русского языка.

В игре **«Свечки»** учитель опрашивает всех учеников. Те, кто правильно ответил, садятся, кто ошибся – продолжают стоять «свечкой»(отсюда и название игры). Выигрывает ряд, в котором меньше «свечек».

Игра **«Эстафета».** Данную игру можно проводить при актуализации знаний. В карточках могут быть пропущены окончания слов (имена существительные, имена прилагательные, имена числительные, местоимения, глаголы). Учащимся необходимо дописать правильное окончание и передать карточку следующему ученику, которому следует проверить правильное написание окончания.

В игре **«Возьми и назови»** учащиеся один за другимполучают карточку и называют предмет, нарисованный на ней. Если ученик правильно назвал предмет, то он получает карточку, если ошибся – возвращает её. Выигрывает ряд, ученики которого набрали больше карточек. В другой раз учитель требует назвать предмет в сочетании со словами мой, моя, моё, в третий раз – назвать предмет и его признак.

При проведении игры **«Угадай слово!»** учитель всем ученикам раздает по одной картинке с изображением знакомого предмета (картинки с изображением животных, цветов, учебных принадлежностей, одежды, мебели, посуды, продуктов питания, транспорта).

Содержание каждой картинки известно только тому ученику, кто получил эту картинку. Остальные дети должны угадать название картинки, задав несколько вопросов его “хозяину”.

Например, у Анвара – рисунок “ДОМ”. Одноклассники задают вопросы Анвару:

— Анвар, у тебя на картинке игрушка?

— Его можно съесть?

— Его носят в школу? и т.д.

Выигрывает тот, кто правильно составляет вопросительные предложения и быстрее всех отгадает предмет.

Игра **«Запомни!»** направлена на развитие внимания и слуховой памяти, также применяется при объяснении нового материала.

Сначала учитель выбирает группу слов для игры. Например, “Названия животных”, и сам называет первое слово: “медведь”.

Первый ученик повторяет это слово и добавляет свое, например “лиса”. Третий ученик называет первые два слова и добавляет третье слово и т.д. Если кто-то забыл или перепутал слово, выбывает из игры. Побеждает тот, кто правильно назвал последовательность названия животных.

Игра **«Слова по теме»**. Эта игра развивает логическую речь и мышление учащихся, способствует созданию благоприятного климата коллективной и состязательной работы детей.

Описание игры. Учитель предлагает детям подобрать слова, относящиеся к определенной теме, например: «Дом, где я живу», «Наша школа», «В магазине». Тот, кто начинает игру, называет все слова, которые он может вспомнить (слова, не относящиеся к теме, не записываются).

Затем учитель предлагает другим детям дополнить этот перечень. Когда закончены все дополнения, учитель предлагает кому-нибудь назвать еще хотя бы одно слово, относящееся к теме, которого до сих пор не называли. Победителем считается тот, кто назвал большее количество слов, а также тот, кто добавил к уже названным словам последнее.

После этого играющие начинают подбирать слова по другой тематике.

Игра **«Собери слова», «Составь слово».**

Эта игра идеально подойдет для тех, кто еще не научился читать!

Все что нужно — это просто описать картинку одним словом с помощью букв, которые нужно будет перетащить в пустые квадратики. В игре всего пять заданий, но состоит она из двух уровней — более легкого и более сложного! Первый заключается в том, что количество пустых квадратиков равно числу поданных букв, а на более сложном уровне, букв больше чем ячеек, что таким образом и усложняет процесс игры!

Обобщая собственный опыт, делаю вывод, что результативность игрового урока всегда зависит от соблюдения всех условий игры и грамотной последовательности ее этапов. При систематическом использовании на уроках игровых технологий наблюдаются следующие результаты:

— формируются такие качества личности, как терпение, настойчивость, ответственность, любознательность, стремление к познавательной деятельности;

— вырабатывается умение самостоятельно добывать знания и применять их на практике;

— создаются положительный морально-психологический климат в группе для развития личностей учеников;

— повышается уровень развития коммуникативных навыков обучающихся; развивается наблюдательность, умение видеть необычное в знакомых вещах.

Для того чтобы с пользой и уместно употреблять игры, правильно подбирать их к данному уроку, необходимо игры заранее планировать. При планировании игры необходимо учесть, что она должна быть неотъемлемой частью уроков повторения. Например, во втором классе после изучения тем «Пища», «Посуда», «Одежда и обувь» может быть организована **ролевая игра «Приём гостей»**, в которой учащиеся будут поставлены перед необходимостью употребления в речи слов по всем этим темам.

Таким образом, игру можно и нужно использовать на уроках русского языка в начальной школе. Естественно, игра не заменяет другие методы обучения детей русскому языку. Игра, как отмечалось, применяется для закрепления и повторения материала и значительно реже – как приём объяснения нового материала.

Признавая огромную роль игры в учебном процессе, К.Д.Ушинский в то же время предупреждал об излишнем увлечении игрой: «Сделать учебную работу насколько возможно интересной и не превратить эту работу в забаву – это одна из труднейших задач дидактики».

Такая работа над учебным материалом, без сомнения, будет способствовать у учащихся развитию чувства языковой красоты, способствует коммуникативным способностям учащихся с использованием средств художественной выразительности русского языка.

ЛИТЕРАТУРА:

1.Габдулхакова Р.Ф. Интерактивные игры, разминки и упражнения на уроках русского языка. Учебное пособие для студентов и учителей. - Наманган, 2014 . — 86 с.

2.Бунеева Е.В., Текучева И.В., Комиссарова Л.Ю. Учебник по русскому языку для учащихся 5 класса общеобразовательной школы, обучающихся по программе Школа 2100. - Баласс, 2012. - 179 с.

3.Русский язык – наше национальное достояние. Пособие для учителей русского языка, культуры общения, классных руководителей, учителей дополнительного образования. - Воронеж : ВОИПК и ПРО , 2007. – 258 с.

УДК 37.013.46

БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИ ЖИСМОНИЙ ҚОБИЛИЯТЛАРИНИНГ ТАҲЛИЛИ

Исмоилова Муҳайё Шухратжон қизи
Ўзбекистон Журналистика ва оммавий коммуникациялар университети ўқитувчиси
Тошкент, Ўзбекистон

Аннотация: *Бошланғич синф ўқувчиларини жисмоний сифатларни ривожлантириш учун танлаб йўналтирилган машғулот воситаларнинг қўлланилиши уларнинг жисмоний тайёргарлигининг ривожланишига ёрдам бериш.*

Калит сўзлар:*Координация, амалий гимнастика, сколиоз, субстрат, шакл, техника, объектив, индивидуал.*

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Миромонович Мирзиёевнинг 2017 йил 3- июнь ПҚ-3031 сонли “Жисмоний тарбия ва оммавий спортни янада ривожлантириш чора тадбирлари тўғрисида”[15] қабул қилинган қарорига кўра жамиятимиз соғлом турмуш тарзини шакллантириш, аҳолининг, айниқса ёш авлоднинг жисмоний тарбия ва оммавий спорт билан мунтазам шуғулланиши учун замон талабларига мос шарт шароитлар яратиш, спорт мусобақалари орқали ёшларда ўз иродаси, куч ва имкониятларига бўлган ишончни мустаҳкамлаш, мардлик ва ватанпарварлик, она Ватанга садоқат туйғуларини камол топтириш, шунингдек, ёшлар орасида иқтидорли спортчиларни саралаб олиш ишларини тизимли ташкиллантириш ҳамда жисмоний тарбия ва оммавий спортни янада ривожлантиришга йўналтирилган кенг кўламли ишлар амалга оширилмоқда.

Асосан мушак кучи инсонни шахсий жисмоний сифатларини даражасини кўрсатиб берувчи табиий субстратдир.

Алоҳида ҳаракат сифати ўзгариши ҳар қандай таҳлилнинг дастлабки нуқтаси бўлиши мумкин. Болаларнинг жисмоний тайёргарлик даражасини аниқлаш учун энг оддий, махсус кўникма ва малака талаб қилмайдиган, машқлар йиғинидисидан синов назорат дастури сифатида фойдаланилди.

Илмий-услубий адабиётлар таҳлили, педагогик кузатувлар ва мутахасис-тренерлар билан ўказилган суҳбатлар асосида шундай хулоса қилиш мумкинки, ўқувчиларни биринчи босқичиданоқ координацион хусусиятларни, жисмоний сифатларни ривожлантириш ўта муҳим амалий аҳамиятга эга.

Гимнастика машқлари шакл жиҳатидан ҳам, мазмун жиҳатидан ҳам, бинобарин, бажариш техникаси жиҳатидан ҳам жуда мураккаб тузилишга эгадир.

Гимнастика машқининг тузилиши мазмун ва шаклни ҳамда машқни бажаришни таъминловчи ташқи ва ички кучларнинг ўзаро таъсирини ўз ичига олади.

Амалий гимнастикани машқлари мазмуни унга кирувчи ҳаракатлар йиғиндиси, уларни бажариш кетма-кетлиги ва бажариш учун зарур қобилиятлари билан белгиланади. Машқни ўзлаштириш жараёнида мазкур хоссалар фаол ўзаро таъсирга киришади ва ўқувчининг ёки унинг педагоги томонидан қўйилган ҳаракатга оид вазифанинг бажарилишини таъминлайди.

Ўқувчини танаси ва унинг бўғинларининг макон ва вақтдаги ҳолатлари ва ҳаракатлари, ўқувчини қобилиятлари ўртасидаги ўзаро алоқа ташкил этади. Шакл машқнинг мазмуни билан ўзвий боғлиқ.

Гимнастика машқини бажариш техникаси ҳаракатларни бошқаришнинг машқни самарали бажариш ёки конкрет қўйилган ҳаракатга оид вазифани ечишни таъминловчи мақсадга мувофиқ усули ёки усуллари йиғиндисидир.

Амалий гимнастика машқларни бажариш унга хос бўлган услуб талабларига жавоб бериши лозим. У объектив васубъективхусусияткасбэтади. Машқни бажаришнинг объектив хусусияти машқ техникаси тузилишининг намунаси, андозасига, субъектив хусусияти эса – машқни бажаришнинг индивидуал усулига, ўқувчи қай даражада аниқ бажариши ва ҳаракатларда ўз маҳоратини намойиш этишига боғлиқ. Ўқувчиларнинг амалий гимнастика машқни бажариш сифати ва унинг барқарорлиги билан тавсифланади.

	Ўғилболалар	Қизболалар

[15] Ш.М.Мирзиёев-Жисмоний тарбия ва оммавий спортни янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисидаги қарори, ПҚ-3031. 2017й 3-июнь

	1-синф		2-синф		1-синф		2-синф	
	Натижа	Балл	Натижа	Балл	Натижа	Балл	Натижа	Балл
2х10 м га мокисимон югуриш	7,7	1,5	7,4	3,0	8,12	3,41	7,75	5,12
Узунликкасакраш	113	5,7	120,2	6,2	104,2	4,5	110,0	5,2
Қўллар 900 букилгунча тортилиш Қизлар осилибётиш ҳолатидан	1,2	2,0	2,1	4,8	3,3	2,05	4,7	2,9
2 та паралелўриндиқдақўлларнибукибёзиш	8,2	3,2	7,7	3,0	7,4	2,3	7,1	2,2
900 га оёқларникўтариш	9,0	5,25	11,8	6,2	8,7	4,3	11,0	5,25
Осилибтуриббурчакушлаш	1,8	2,0	2,6	2,9	2,0	2,2	2,5	2,8
Эгилувчанлик		6,72		6,73		6,58		6,86
Жами		26,37		32.7		25.3		30.3
		3.7		4.7		3.6		4.3

1-2 синфёшдагиўғилвақизболаларда (жисмонийсифатлари)ривожланиш натижаси оёқ мушакларини портлаш кучини аниқлаш учун баландликка сакраш Абалакова кўрсатгичлари рўйхатга олинди. (3.2-жадвал.).Бу ерда ёши улғайган сари натижалари фарқи камайиб боради ва тенглашади, қиз болаларда ҳам, ўғил боларларда ҳам. Аммо қиз болалар ҳам катта натижа кўрсата олишини айтиб ўтиш жоиз.

Абалакова бўйича баландликка сакрашнинг ўртача натижалари.
(Е.Ю. Розин 1973йил)

Кўрсатгичлар	Синф	Қиз болалар		Ўғил болалар	
		Х ±δ	Балл	Х ±δ	балл
Қўлларни силкитмай баландликка сакраш	1 2 3 4	14,3 ± 4,2 16,1±3,8 17,2±3,4 18,6±3,8	5.4 5.8 6.2 6.8	15,6±3,7 17,1±3,2 18,2±3,4 19,4±3,4	5.6 6.1 6.4 7.2
Қўлҳаракатибилан баландликкасакраш	1 2 3 4	16,3 ± 3,2 18,1±2,8 19,2±3,4 21,6±4,2	6.0 6.3 7.0 7.8	19,6±3,4 20,1±3,0 21,2±3,2 22,4±3,6	7.3 7.5 7.6 8.2

Шундай далиллар ўзига жалб қиладики,Е.Ю.Розин тавсия қилган 10 балли системада натижалар тахлил қилинди, ўғил болаларда қўлларни силтаб сакрашда 7.3 балдан 8.2 балгача курсатилди, уртача балл 7.65, қиз болаларда эса нисбатан кам уртача

балл 6.7.Кўрсатилган натижалар паст даражада Е,Ю.Розин шкаласи бўйича курсаткан натижалар гурухларда коникарли даражадан паст (3.1 жадвал).

Тадқиқот натижалари тахлили шуни кўрсатдики(3.1 расм) тадқиқот гурухимизда йил охирида назорат гурухимизга караганда барча натижалар ўсиши кузатилди.

Йил охирида тадқиқот ва назорат гурухларида педагогик кузатув ишларини олиб бордик. Унга кўра тадқиқот гурухида болаларнинг мактабда кун давомидаги ҳаракат фаолияти 24% ни, партада ўтирган вақти эса 76% ни кўрсатди. Назорат гурухида эса ҳаракат фаолияти олдинги натижа бўйича қолди. Кўриниб турибдики, тадқиқот гурухидаги болаларнинг ҳаракат фаолияти ортган.

Йил охирида ўтказилган тиббий кўрикда тадқиқот гурухларида 6 сколиоз касаллиги қолди, назорат гурухларида 5 касалликдан 7 ўқувчи сколиоз касаллиги ривожланиши бошланди. Демак, ўқув тарбиявий жараёнда ўтказилган гимнастика машғулотларимиз сколиоз касаллигини олдини олишга ёрдам берди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1.Анализ нетрадиционных технологий обучения в учреждениях среднего профессионального образования // Новые исследования в профессиональном образовании: Сб. науч. трудов. - Москва-Ноябрьск, 1999. – С. 29-30.
2.Дьяченко В.К. Диалоги об образовательных технологиях. – М.: Школьные технологии, 2000. – 96 с.
3.Керимов Ф.А. Спорт сохасидагиилмийтадқиқотлар. – Т.: Zarqalam, 2004. – 334 б.
4.Каримов М.К., Икромова М. Рақс элементлари орқали болаларни жисмоний ривожлантириш. Тошкент – Ilm-Ziyo. 2008 й - 303 б.

UDK 37.013.46

O'QITUVCHILAR UCHUN MATEMATIKA FANIDANMAQSADLI MALAKA OSHIRISH KURSIVA UNI TASHKIL ETISHNING TASHKILIY-METODOLOGIK ASOSLARI

B.Q.Xaydarov
Toshkent shahar XTXQTMOHM "Aniq va tabiiy fanlar metodikasi" kafedrasi professori v.b., f.m.f.n.
Toshkent O'zbekiston
N.N.Tashtemirova
XTXQTMOHM "Aniq va tabiiy fanlar metodikasi" kafedrasi katta o'qituvchisi.
Sirdaryo viloyati O'zbekiston

Annotatsiya: *Ushbu maqolada maqsadli malaka oshirish kursi mazmuni va uni tashkil etishning tashkiliy metodologik asoslari bayon etiadi.*

Kalit so'zlar: *malaka oshirish, matematika, kompetensiya, Harakatlar strategiyasi*

Mamlakatimizda hozirgi kunda ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar umumiy o'rta va maktabdan tashqari ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, o'sib kelayotgan yosh avlodni ma'naviy-axloqiy va intellektual rivojlantirishni sifat jihatidan yangi darajaga ko'tarish, o'quv-tarbiya jarayoniga ta'limning

innovatsion shakllari va usullarini joriy etish maqsadida fan o‘qituvchilarining kasbiy mahoratini uzluksiz oshirib borish uchun zarur shart-sharoitlar yaratildi.

O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-sonli, “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-sonli farmonlari, 2019-yil 9- iyuldagi “Matematika ta’limi va fanlarini yanada rivojlantirishni davlat tomonidan qo’llab-quvvatlash, shuningdek, O’zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining V.I. Romanovskiy nomidagi matematika instituti faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi PQ-4387-son hamda 2020- yil 7- maydagi “Matematika sohasidagi ta’lim sifatini oshirish va ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi Qarorlari,2020 yil 24 yanvarda Oliy Majlisga Murojaatnomasida matematika fani va ta’limini har tomonlama takomillashtirish va rivojlantirish vazifasi qo’yilgan.

Yuqoridavi davlat ahamiyatiga ega bo’lgan hujjatlar ijrosini ta’minlash, shuningdek Prezident Sh.Mirziyoev huzurida 2020-yil 2-mart kuni o‘tkazilgan 12-sonli yig‘ilish bayonining 2-bandida ko’rsatilgan vazifalarini bajarish - umumta’lim maktablari o‘qituvchilari malakasini oshirish maqsadida va Xalq ta’limi vazirligining 2020-yil 11-martdagi 03-02/4-776-sonli xatiga asosan A.Avloniy nomidagi XTTRMXQTMO institutida qisqa muddatli, maqsadli malaka oshirish kurslarining o‘quv dasturi ishlab chiqildi.

Mazkur dastur belgilangan ustuvor vazifalar mazmunidan kelib chiqqan holda tuzilgan bo‘lib, u zamonaviy talablar asosida fan o‘qituvchilari malakasini oshirish jarayonlarining mazmunini takomillashtirish hamda ularning kasbiy kompetentligini oshirishni nazarda tutadi.

Shu bois, qisqa muddatga mo‘ljallangan 36 soatlik variativ malaka oshirish kurslarining o‘quv dasturiga matematika fani o‘qituvchilarining ehtiyojlardan kelib chiqib fanning mazmuni va o’qitish metodikasiga oid mavzular kiritilgan.

Kursning maqsadi va vazifalari

Matematika fani o‘qituvchilarining qisqa muddatli, maqsadli malaka oshirish kursining **maqsadi** – o’qituvchilarning ta’lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish uchun zarur bo‘ladigan fanga oid bilim, ko‘nikma va malakalarni yangilash, matematik savodxonlik bo’yicha PISA tadqiqotlari topshiriqlari bilan tanishtirish va ularni mustaqil amaliy faoliyatga yo’naltirishbo’yicha kasbiy kompetentligini rivojlantirishdan iborat.

Kursning **vazifalariga** quyidagilar kiradi:

- malaka talablariga mos holda matematika fanini o‘qituvchilarining fanga oid bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini zamonaviy yondashuvlar asosida uzluksiz rivojlantirish;
- fan o‘qituvchilarining matematika fanini o’qitish metodikasini takomillashtirish;
-matematik savodxonlik bo’yicha PISA tadqiqotlari topshiriqlari bilan tanishtirish va mustaqil amaliy faoliyatga yo’naltirish.

Kurs yakunida tinglovchilarning bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarga qo‘yiladigan talablar:

Qisqa muddatli, maqsadli malaka oshirish kursi bo‘yicha tinglovchilar quyidagi yangi bilim, ko‘nikma, malaka hamda kompetensiyalarga ega bo‘lishlari talab etiladi:

- matematika fani mazmuni va uni o‘qitish metodikasiga qo‘yiladigan hozirgi zamon talablarini **bilishi;**
- matematika fanini o’qitishda vujudga kelgan zamonaviy ehtiyojlarni mustaqil qondirish;
- TIMSS, PISA xalqaro tadqiqotlarida matematik savodxonlik yo‘nalishidagi ochiq topshiriqlardan o‘quv jarayonida foydalanish;
- o‘qitish mazmuniga oid axborotlarni qayta ishlash, umumlashtirish va o‘quvchilarga yetkazish;
- matematika darslariga qo‘yiladigan zamonaviy talablar asosida darslarni tashkil etish **ko‘nikmalariga;**

- matematika fani nazariyasi va uni o‘qitish metodikasi yutuqlari, fanning texnika va ishlab chiqarishga qo‘llanishi bo‘yicha tadqiqotlardan xabardor bo‘lish **kompetentsiyalariga ega bo‘lishi lozim.**

Maqsadli malaka oshirish kursi 180 soatga mo’ljallangan bo’lib, u matematikani o’qitish metodikasi va quyidagi bo’limlarini qamrab oladi:

- ✓ sonlar va amallar;
- ✓ algebra va funksiyalar;
- ✓ geometriya;
- ✓ ma’lumotlar bilan ishlash, ehtimollik va statistika.
- ✓ matematik analiz asoslari;

Mazkur maqsadli malaka oshirish kursi 180 soatga mo’ljallangan bo’lib, bu soatlar tinglovchilar yuklamasini bildiradi. Kurs jami 33 ta mavzu va 90 ta darsdan iborat. Har bir dars 2 soat mashg’ulotdan iborat bo’lib, uning ko’pi bilan 20 minuti videodars ko’rinishida o’tkaziladi (1-bo’lim darslari ko’proq vaqt davom etishi ham mumkin). Qolgan vaqt davomida tinglovchilar muqtaqil shug’ullanishadi, ya’ni dars oxirida berilgan test topshiriqlarini yechishadi va maxsus telegramm botiga kiritishlari lozim bo’ladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 sentyabrdagi “Xalq ta’limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi № PQ-3931-sonli Qarori.
2.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi “Umumiy o‘rta va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limining davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi № 187-sonli Qarori.
3.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8- dekabrdagi “Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tashkilotlarni tashkil etish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi № 997-sonli Qarori.
4.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29- apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030- yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni.
5.PISA 2021 Mathematics Framework (first draft), 45th meeting of the PISA Governing Board, 23-25 April 2018 Stockholm, Sweden.
6.PISA Mathematics in 2021, An analysis of the center for curriculum redesign (CCR), 2016.
7.Davlat test markazi axborotnomalari (testlar to’plami)

УДК 37.013.46

ТЕХНОЛОГИК ЁНДОШУВ АСОСИДА БИОРГАНИК КИМЁ ФАНИНИ ЎҚИТИШ СИФАТИНИ ОШИРИШ

Н.Убайдуллаева
Наманган давлат университети ўқитувчиси
Наманган, Ўзбекистон

Аннотация: *ушбу мақолада олий таълим муассасаларида биорганик кимё фанини ўқитишнинг сифатини оширишга технологик ва педагогик ёндошув, ўқитишда интерфаол методлардан фойдаланишнинг самарали йўллари хусусида сўз юритилади.*

Калит сўзлар: *биорганик кимё, таълим, технологик ёндошув, интерфаол методлар...*

Annotation: *This article discusses the technological and pedagogical approach to improving the quality of teaching bioorganic chemistry in higher education, effective ways to use interactive methods in teaching.*

Key words: *bioorganic chemistry, technological approach, interactive methods.*

Мустақил шахсни шакллантириш, уни жамият ва давлат манфаатлари йўлида ижтимоий-фойдали меҳнатга лаёқатли кадр даражасигача тарбиялаш кўп қиррали ва мураккаб жараёндир. Ҳозирги кунда таьлим самарадорлигини ошириш мақсадида турли замонавий педагогик технологиялар ва методлардан кенг фойдаланилмоқда.

Ҳар бир фан фан ўқитувчиси маҳоратини бугунги замонавий билимлар, дарс ўтишнинг илғор усул ва услублари билан бойитиб борсагина талабаларни ўз фанига бўлган қизиқишларини орттириши, таьлим ва тарбия соҳасида даврнинг талабларига ҳамоханг қадам ташлай олиши мумкин бўлади.

Педагогик технология технологик ёндошувга асосланади. Технологик ёндошув - тайёр махсулот (ишлаб чиқариш технологиясига ўхшаш) олиш учун ишлаб чиқариш жараёнларида қўлланиладиган усул ва методлар тўплами тушунилиб, қўйилган мақсадларга эришишда кутилган натижаларни кафолатлайдиган усул ва методлар мажмуасини англатади.

Бугунги кунда ижтимоий ва илмий – техникавий ривожланиш мустақил жамиятимиз педагогик кадрларини тайёрлашда олий таьлим муассасалари олдига таьлим сифатини оширишда ҳорижий тажрибалардан фойдаланиш, янги иновацион техгологиялардан фойдаланиш, профессор ўқитувчиларнинг таьлим бериш услубини ва талабаларнинг таьлим олишга бўлган муносабатини тубдан ўзгартириш вазифаларини қуймоқда.

Ўқитувчи фаолияти ва шахси кўп қиррали ҳамда анчагина мураккабдир. Кимё фанини ўқитиш методикаси умумий масалалари тизимида меҳнатни илмий ташкил этиш кимё фанини ўқитиш воситаларидан фойдаланиш методлари ва формаларини ўзаро боғловчи бўғин ҳисобланади.

Кимё фани ўқитувчиси меҳнатини илмий ташкил этишда қўйиладиган талаблар қўйидаги қоидалар асосида тузилади.

1. Илмийлик. Бу ерда нафақат мазмуннинг илмийлиги, балки ўқув жараёнининг илмий асослари назарда тутилади
2. Режалилик. Ўқитувчи меҳнатини режалаштириш. Бу унинг меҳнатининг энг муҳим томонидир.
3. Узвийлик. Ўқитувчининг таьлимдаги таьлим –тарбия ва ривожлантириш функциялари бирлигини таьминлаш демакдир.
4. Узлуксизлик. Бу илмийлик ва узвийлик талабларини ҳаётга дадил татбиқ қилиб бориш, шунингдек кимё ўқитишнинг барча босқичларида илғор ғояларни сингдириб бориш, ўқитишни узлуксиз такомиллаштириш, шу билан бирга маьлум турғунликни таьминлашни назарда тутади
5. Меьёрийлик. Юқори ташкилотларнинг норматив ҳужжатларини ва топшириқларини қатьий кузатиб бориш ва уларга ўз фаолиятида риоя қилиш
6. Тежамкорлик. Кам меҳнат сарфлаб юқори самарага эришиш.

Шу билан биргаликда кимё фани ўқитувчисининг дарсга тайёргарлиги қўйидаги изчилликда амалга оширилади.

-Дарсга материал танлаш;
-Дарснинг батафсил режасини тузиш;

-Дарсга ўқитишнинг техник воситасини, жумладан кимёвий экспрментни амалий тайёрлаш;

Кимё фани ўқитувчиси дарсга тайёрланиши учун қўйидаги кўринишда карточка тайёрлаши мақсадга мувофиқдир.

Дарснинг мақсад, мазмуни	Дарсда ўқитувчи ва талабаларнинг ишлаш методлари	Дидактик жиҳатлари

Билимларни тўлақонли ўзлаштирилишини таьминловчи ўқитиш жараёни ўқув фаолиятини шакллантиради ва шу билан ўз-ўзидан ақлий ривожланишига таьсир кўрсатади.

Таьлим жараёнида ривожлантирувчи вазифанинг муваффақиятли бориши учун кимёвий мазмунни махсус методикасини ишлаб чиқиш,ўқув жараёнига алоҳида тайёргарлик кўриш ва ҳар бир ўқитувчининг руҳиятига чуқур кириб бориш лозим.

Ривожлантирувчи таьлимнинг мураккаблиги шундан иборатки,ҳар бир талабанинг ривожланиши алоҳида бўлади.Айни бир хилдаги натижага улар турли йуллар билан ва турли вақт ичида эришадилар.

Ривожлантирувчи таьлим назариясининг асосий ҳолатлари қўйидагилардан иборат:

1) Таьлим юксак, аммо ўзлаштира олиш даражаси тузулиши,шу билан бирга материални ўзлаштиришнинг қийинлик даражасини маьлум жихатдан сақлаб қолиш лозим. Акс ҳолда онгли ўзлаштириш ўрнига механик тарзда ёдлаш ҳолати кузатилади.
2) Материални ўқитиш тезлиги талабалар имкониятидан ортиб кетмаслиги лозим
3) Назарий билимлар миқдорининг кескин ортиб бориши.Бу ҳолат ҳозирги замон кимё дастури ўз аксини топган.
4) Ўқув жараёнини талабалар томонидан онгли тушуниб олиниши.Бунда нафақат билимларни онгли равишда ўзлаштириш, балки усулларидан онгли фойдаланиш ҳам назарда тутилади.

Бунинг учун ҳар бир профессор ўқитувчининг асосий вазифаси таьлим сифатини ошириш, замонавий педагогик технологиялардан ва аҳборот коммуникация технологияларининг самарадор усулларидан фойдаланиш, талабаларнинг фанга бўлган қизиқишларини ривожлантиришда замонавий педагогик усул ва услублардан фойдаланиш лозим. Дарсларда талаба ижодкорлигини амалий кўникмаларини, ривожлантиришда энг яхши натижа бераётган интерфаол ўқитиш методларидан бири кичик гурухлар билан ишлашдир. Бунда талабалар учун бир–биридан ўрганиши, ўрганганларини ўз салоҳиятлари доирасида баҳолаши, турли вазиятларда туғри вазиятларда тўғри хулоса чиқаришга имкон яратилади.

Мисол учун биорганик кимё фанидан Оқсилларнинг қандай структуралари бор? Оқсиллар качон денатурацияга учрайди? Оқсилларнинг қандай турлари бор? каби саволларга гуруҳлардан жавоб олинади.

Таьлимнинг инновацион усули бўлган “Модификациялашган таьлим” шакли ўзгартирилган маьруза бўлиб талабалар билан мулоқот тарзида олиб борилади. Афзаллиги шундаки, талабалар ўз устида мустақил, ижодий ишлайдилар, дарс жараёнида фаол иштирок этадилар ва янги мавзуни ўқитувчи билан биргаликда таҳлил қиладилар.

“Импровизация-тайёргарликсиз баён этиш усули бўлиб ўқитувчи талабаларга савол ёки топшириқ беради ва дарҳол унинг жавобини тайёргарликсиз тушунтириб беришларини сурайди.

Масалан: 1) Ферментлар деб нимага айтилади?

2) Ферментлар қандай вазифаларни бажаради?

Бу усулнинг афзаллиги шундаки талабалар ўз шахсий фикрига, дунё қарашига эга бўладилар, уларнинг оғзаки нутқи ривожланади, ҳар бир савол топшириқларни хотирада тез таҳлил қила олиш кўникмалари шаклланади.

Ҳар қандай фан ўқитувчиси ўзи ўқитаётган фанининг дидактик билимлар асосига эга бўлиши, билим беришнинг умумий методларини эгаллаши, талабаларни фикрлаш хусусиятларидан хабардор бўлиши лозим. Ўқитувчи ўқитишнинг янги методларини излаши, ўқув жарёнини такомиллаштириб бориши зарур.

Хулоса қилиб айтганда хозирги кунда инновацион технологиялар, интерфаол усуллардан фойдаланиш одатдаги фаолият турига айланиб бормоқда.

АДАБИЁТЛАР

1. М.Нишонов, Ш.Мамажонов, В.Хўжаев “Кимё ўқитиш методикаси” Тошкент. “Ўқитувчи”. 2002 й.
2. Республика илмий-амалий анжумани материаллари тўплами Фарғона. 2019 й.

УДК 81-11

ФОРМИРОВАНИЕ КЛЮЧЕВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ОБУЧАЮЩИХСЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Норова Хилола Ибрагимовна
учитель русского языка и литературы школы №18
Учкудукского района Навоийской области, Узбекистан

Аннотация

Данная тема раскрывает основные тенденции в современном мировом образовании, рассматривает вопросы становления компетентностного подхода к обучению русскому языку в школе.

Ключевые слова: *образование, компетентностный подход, компетенция, компетентность, русский язык, методика преподавания русского языка в школе*

Современный этап развития методики преподавания русского языка и литературы характеризует новые подходы к определению целей обучения. Всё шире входит в лексикон понятие «**компетенция**». Понятие компетенции (языковой) было введено в научный обиход в 60-х годах XX века американским лингвистом Н.М.Хомским, предпринявшим одну из первых попыток определения понятия «владение языком». Прежде чем подробно говорить о компетенции, необходимо дать определение данному понятию.

Компетенция – совокупность определённых знаний, умений и навыков, в которых человек должен быть осведомлён и имеет практический опытработы. В педагогическом словаре под редакцией Мижериковой В.А. мы находим похожее определение: Компетенция – возможность установления субъектом деятельности связи между знанием и ситуацией, или способность найти, обнаружить ориентировочную основу действий, процедуру, необходимую для разрешения проблемы в конкретной ситуации.

Компетентность следует отличать от традиционных знаний, умений и навыков. Компетентностный подход выдвигает на первое место не информированность ученика, а умения разрешать проблемы по аналогии, возникающие в следующих ситуациях:

-При освоении современной техники и технологии;
-Во взаимоотношениях людей, в этических нормах, при оценке собственных поступков;
-В практической жизни при выполнении социальных ролей гражданина, члена семьи, горожанина, избирателя;
-При выборе профессии и оценке своей готовности к обучению в профессиональном учебном заведении, когда необходимо ориентироваться на рынке труда;
-При необходимости разрешать собственные проблемы жизненного самоопределения, выбора стиля и образа жизни, способов разрешения конфликтов.

Введение понятия «компетенция» в методику преподавания русского языка в школе связано с поисками более точного, строгого определения целей обучения, с выявлением уровней владения языком, иначе говоря, с ответом на вопрос, как ученик владеет языком.

Коммуникативная компетенция предполагает овладение всеми видами речевой деятельности и основами культуры устной и письменной речи, базовыми умениями и навыками использования языка в жизненно важных для данного возраста сферах и ситуациях общения.

Языковая и лингвистическая (языковедческая) компетенции предполагают овладение необходимыми знаниями о языке, его устройстве и функционировании, о нормах русского литературного языка, лингвистике как науке; обогащение словарного запаса и грамматического строя речи; формирование способности к анализу и оценке языковых явлений и фактов.

Культуроведческая компетенция предполагает осознание языка как формы выражения национальной культуры, взаимосвязи языка и истории народа, национально-культурной специфики русского языка, владение нормами русского речевого этикета, культурой межнационального общения.

В зависимости от содержания образования (учебных предметов и образовательных областей) различают:
-Ключевые или межпредметные компетенции;
-Общепредметные;
-Предметные компетенции.

Ключевые Самые общие понятия
Общепредметные касающиеся нескольких предметов
Предметные касающиеся одного предмета

Языковая компетенция

Языковая компетенция – способность учащихся употреблять слова, их формы, синтаксические структуры в соответствии с нормами литературного языка, использовать его синонимические структуры в соответствии с нормами литературного языка, использовать его синонимические средства, в конечном счёте – владение богатством языка как условие успешной речевой деятельности.

Учитель подчеркнёт мысль о том, что словарное богатство русского языка создаётся не только большим количеством слов, но и наличием слов, близких по значению, противоположных по значению, огромным количеством устойчивых сочетаний, пословиц и поговорок.

Приведу несколько интересных, на мой взгляд, упражнений, используемых при закреплении и обобщении знаний, умений, навыков учащихся по теме «Лексика». Это упражнения с одним словом **«друг».**

Определите, сколько значений у слова **друг** в приведённых предложениях.

1)Любимых детских книг творец
И верный друг ребят,
Он жил, как должен жить боец.
И умер, как солдат.

2)А сколько вам, дорогой друг, лет?

3)В нашей школе есть кружок друзей русского языка.

Выделите при толковании слова родовой и видовой признаки. Сделайте запись в таблице.

Друг – это…

Найдите синонимы, антонимы, и слова, родственные слову **друг.**

Запишите их в таблицу.

1) Мы с приятелем вдвоём замечательно живём!
Мы такие с ним друзья, - куда он, туда и я.

Составьте словосочетания с синонимами слова **друг.**

Запишите в таблицу родственные слова.

Работа с таблицей: проверьте правильность своих записей.

Связи по значению слова **друг**

Родово – видовые связи:

Друг – человек, с которым дружиш

Родственные связи:	**друг**	**Антонимические** связи:
друг		неприятель
дружок		недруг
дружить		
дружный		
дружно	**Синонимические** связи:	
	товарищ	
	приятель	

В каких предложения вы употребите слово друг, дружок? Почему?

Эффективность такой работы в том, что у детей складывается целостное представление о слове (его родо - видовых связях) и формируются навыки и умения употребления в речи.

Лингвистическая компетенция. Следующий тип компетенций – **лингвистическая.** Иногда этот термин употребляется как синоним языковой компетенции, однако это понятие шире. Оно предполагает более глубокое осмысление устной и письменной речи – её законов, правил, структуры.

Лингвистическая компетенция обеспечивает познавательную культуру личности школьника, развитие логического мышления, памяти, воображения учащихся, овладение навыками самоанализа , самооценки.

Известно, что можно хорошо знать нормы произношения, слова и правила употребления их, грамматические формы и конструкции, уметь использовать различные способы выражения одной и той же мысли, иначе говоря, быть компетентностным в лингвистическом и языковом отношении, однако не уметь использовать эти знания и умения адекватно реальной речевой обстановке, или, как говорят учёные, коммуникативной ситуации. Иначе говоря, для владения языком важны умения и навыки

употребления тех или иных слов, грамматических конструкций в конкретных условиях общения, или коммуникации.

Именно поэтому в обучении русскому языку выделяется третий тип компетенции – **коммуникативная.**

Коммуникативная компетенция. В значении, близком к этому термину, в литературе иногда используется термин «речевая» компетенция. Формирование коммуникативной компетенции предполагает знания о речи, её функциях, развитие умений в области четырёх основных видов речевой деятельности (говорения, слушания и понимания, чтения, письма).

Коммуникативная компетентность предполагает способность к полноценному речевому общению во всех сферах человеческой деятельности, с соблюдением социальных норм речевого поведения. Основное же умение, формируемое в рамках коммуникативной компетенции – **это умение создавать и воспринимать тексты – продукты речевой деятельности.** Она включает в себя знание основных понятий лингвистики речи – стили, типы речи, строение описания, повествования, рассуждения, способы связи предложений в тексте и т. д., умения и навыки анализа текста.

Социокультурная компетенция. Приобретение социокультурной компетенции – это становление представлений человека об окружающем мире. Эти представления и их смыслы, сосредоточенны в структурах сознания, отношения и функционирования образуют специфический этнический, национальный образ мысли.

Вхождение учащихся в русский мир и приобретение социокультурной компетенции, образование русской языковой картины мира – это также постижение специфического русского образа мыслей, русского менталитета.

Процесс формирования социокультурной компетенцииосуществляется при усвоении новых значений лексики и фразеологии а национально – культурным компонентом семантики; знакомстве с исторической и религиозной жизнью народа; осознание смысла текста.

Таким образом, главная цель компетентностного подхода в преподавании русского языка и литературы заключается в формировании всесторонне развитой личности школьника, его теоретического мышления, языковой интуиции и способностей, овладение культурой речевого общения.

Школьный курс русского языка в соответствии с действующим стандартом образования обеспечивает необходимое для активной деятельности владение русским языком общение на нем во всех сферах: бытовой, социокультурной, официально-деловой, а также формирование языковой способности и приобщение к культуре народа изучаемого языка. Русский язык – государственный язык РФ и РТ, средство межнационального общения, консолидации и единения народов РФ. Также русский язык – средство общения, орудие познания и отражения действительности, важнейшее средство воспитания.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1.Юсупова З.Ф.. Компетентностный подход к обучению русскому языку в школе / З.Ф. Юсупова – Казань: Казан.ун-т, 2015. – 68 с.

2. Антонова Е.С. Методика преподавания русского языка: комммуникативно-деятельностный подход / Е.С. Антонова. – М.:КНОРУС, 2007

3. Лексические трудности при изучении русского языка: Учебное пособие / С.П. Розанова, Т.В. Шустикова. – М.: Флинта: Наука, 2009.

УДК 37.013.46

ТЕХНОЛОГИЯ ИНТЕРАКТИВНЫХ ОБУЧЕНИЙ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Расулева Захро Абдухалиловна
213-школа г. Ташкента.
Расулев Алишер Хамидуллаевич
Ташкентский химико-технологический институт, г. Ташкент
Хамидуллаева Зебохон Алишеровна
Ташкентский химико-технологический институт, г. Ташкент
Ташкент, Узбекистан

Ключевые слова: *универсальные учебные действия, интерактивное обучение, интерактивные технологии, младший школьный возраст, интерактивный метод, начальное общее образование*

Аннотация. *Статья посвящена вопросам интерактивного обучения детей младшего школьного возраста. Авторы предлагают интерактивные методы и технологии для использования на уроках в начальной школе с учётом психолого-педагогических особенностей младшего школьного возраста.*

Изменения, происходящие в мире, вызвали необходимость разработки новых подходов в системе обучения и воспитания, внедрения государственных стандартов второго поколения. Перед учителем поставлены новые цели: формирование универсальных учебных действий и мотивации к обучению. Содержание образования не сильно меняется, существенно изменяется роль учителя, которому необходимо будет выстраивать процесс обучения не только как систему усвоения знаний, умений и навыков, но и как процесс развития личности. Учитель должен не только понимать, чему и как учить, но и организовывать процесс таким образом, чтобы дети задавались вопросами «Чему мне нужно научиться?», «Как мне этому научиться?». Обучение должно быть построено как процесс «открытия» каждым школьником конкретного знания. Из пассивного слушателя ученик должен превратиться в самостоятельную, критически мыслящую личность. Сегодня важно обеспечить общекультурное, личностное и познавательное развитие ребенка. Содержание образования обогащается новыми процессуальными умениями, развитием способностей, оперированием информацией, творческим решением проблем науки и рыночной практики с акцентом на индивидуализацию образовательных программ.

Главная задача каждого преподавателя – не только дать учащимся определённую сумму знаний, но и развить у них интерес к учению, научить учиться. Без хорошо продуманных методов обучения трудно организовать усвоение программного материала. Учителю необходимо не только доступно все рассказать и показать, но и научить ученика мыслить, привить ему навыки практических действий. По моему мнению, этому могут способствовать интерактивные формы и методы обучения, которые способствуют активизации познавательной деятельности учащихся и применение их технологий очень актуально в современной начальной школе.

Интерактивные технологии обучения - это такая организация процесса обучения, в котором невозможно неучастие ученика в коллективном, взаимодополняющим, основанным на взаимодействии всех его участников процесса обучающего познания.

Интерактивная деятельность на уроках предполагает организацию и развитие диалогового общения, которое ведёт к взаимопониманию, взаимодействию, к совместному решению общих, но значимых для каждого участника задач. Интерактив исключает доминирование как одного выступающего, так и одного мнения над другим. В ходе диалогового обучения учащиеся учатся критически мыслить, решать сложные проблемы на основе анализа обстоятельств и соответствующей информации, взвешивать альтернативные мнения, принимать продуманные решения, участвовать в дискуссиях, общаться с другими людьми. Для этого на уроках организуются индивидуальная, парная и групповая работа, применяются исследовательские проекты, ролевые игры, идет работа с документами и различными источниками информации, используются творческие работы.

Технологии интерактивного обучения.

1)Работа в парах. 2)Ротационные (сменные) тройки. 3)Карусель. 4)Работа в малых группах. 5)Аквариум. 6)Незаконченное предложение. 7)Мозговой штурм. 8)Броуновское движение. 9) АМО «Дерево решений». 10)Суд от своего имени. 11)Гражданские слушания. 12)Ролевая (деловая) игра. 13)Метод пресс. 14)Займи позицию. 15)Дискуссия. 16)Дебаты.

Технологий интерактивного обучения существует огромное количество.

Каждый учитель может самостоятельно придумать новые формы работы с классом. Часто использую на уроках работу в парах, когда ученики учатся задавать друг другу вопросы и отвечать на них.

Очень нравится моим детям такой вид работы, как Карусель, когда образуется два кольца: внутреннее и внешнее. Внутреннее кольцо-это стоящие неподвижно ученики, а внутреннее - ученики через каждые 30 секунд меняются (движутся по часовой стрелке). Таким образом, они успевают проговорить за несколько минут несколько тем и постараться убедить в своей правоте собеседника.

Технология Аквариум заключается в том, что несколько учеников разыгрывают ситуацию в круге, а остальные наблюдают и анализируют.

Броуновское движение предполагает движение учеников по всему классу с целью сбора информации по предложенной теме.

Часто использую и такую форму интеракции, как, «Займи позицию».

Зачитывается какое-нибудь утверждение и ученики должны подойти к плакату со словом «ДА» или «НЕТ». Желательно, чтобы они объяснили свою позицию.

Иногда на обобщающих уроках использую такой приём, как Свеча. По кругу передается картинка зажжённой свечи, и учащиеся высказываются о разных аспектах обучения.

Формами интерактивного обучения являются:

1. работа в статичных парах или парах сменного состава;
2. работа в малых группах;
3. игровое сотрудничество.

Подробнее остановимся на правилах применения именно этих форм организации учебной деятельности младших школьников.

Форма работы	**Зона применения**

1. Работа в парах	Уроки всех Этапы проверки и этапы подготовки к восприятию нового материала.
2. Работа в малых группах	Комбинированные Уроки ознакомления с новым Уроки обобщения Этапы актуализации знаний, этапы ознакомления с новым материалом, этапы обобщения знаний.
3. Игровое сотрудничество	Уроки всех Этапы формирования устойчивых умений.

Как правило, работа в статичны х парах и парах сменного состава проводится на этапах проверки определенных учебных заданий. В первом случае, учащиеся одной пары осуществляют взаимопроверку и обмен заданиями, во втором – пары образуются в зависимости от скорости выполнения заданий учащимися и имеют возможность перемещаться по классу.

Интерактивное творчество учителя и ученика безгранично. Важно только умело направить его для достижения поставленных учебных целей.

МНОГИЕ основные методические инновации связаны сегодня с применением интерактивных методов обучения. Интерактивное обучение - это, прежде всего, диалоговое обучение, в ходе которого осуществляется взаимодействие учителя и ученика.

Каковы основные характеристики “интерактива”? Следует признать, что интерактивное обучение - это специальная форма организации познавательной деятельности. Она имеет в виду вполне конкретные и прогнозируемые цели. Одна из таких целей состоит в создании комфортных условий обучения, таких, при которых ученик чувствует свою успешность, свою интеллектуальную состоятельность, что делает продуктивным сам процесс обучения.

Суть интерактивного обучения состоит в том, что учебный процесс организован таким образом, что практически все учащиеся оказываются вовлеченными в процесс познания, они имеют возможность понимать и рефлектировать по поводу того, что они знают и думают. Совместная деятельность учащихся в процессе познания, освоения учебного материала означает, что каждый вносит свой особый индивидуальный вклад, идет обмен знаниями, идеями, способами деятельности. Причем, происходит это в атмосфере доброжелательности и взаимной поддержки, что позволяет не только получать новое знание, но и развивает саму познавательную деятельность, переводит ее на более высокие формы кооперации и сотрудничества.

Эти формы работы эффективны в том случае, если на уроке обсуждается какая-либо проблема в целом, о которой у школьников имеются первоначальные представления, полученные ранее на занятиях или в житейском опыте.

Использование интерактивной доски.

Я использую в образовательном процессе возможности современного инструмента - интерактивной доски Smart Board, которая стационарно установлена в классном кабинете в комплекте с компьютером и проектором.

Апробировав возможности доски, я пришла к выводу: поскольку структура, цели, задачи и содержание уроков не меняются, формы и методы обучения сохраняются, то использование интерактивной доски не вносит в педагогическую практику ничего принципиально нового.

Любой урок имеет двух субъектов - учителя и учеников. Доска третьим субъектом стать не может. Не доска учит, а учитель. Наличие интерактивной доски в классе не делает урок развивающим, таким его может сделать учитель, ясно представляющий цель, использующий эффективные методы обучения, а доска – это полезный инструмент в руках учителя. Должен сработать, прежде всего, подбор материала к уроку, его методическая и техническая обработка.

У сегодняшних учащихся потребность в визуализации информации гораздо выше. Интерактивная доска, независимо от того, для каких целей, на каком этапе урока она применяется, является инструментом визуального представления данных (нельзя забывать и о том, что в младшем школьном возрасте преобладает наглядно-действенное и наглядно-образное мышление).

Доска как раз и реализует один из важнейших принципов обучения в начальной школе – наглядность, на ней можно размещать разное количество разноплановой информации (схемы, таблицы, тексты, иллюстрации, анимации, звуковые эффекты и т.д.). Данная среда обучения принципиально расширяет возможности учителя в выборе и реализации средств и методов обучения.

При использовании доски, не возникает необходимости тратить время на смену наглядных материалов, разлиновку доски для показа написания букв или цифр, записи новых упражнений, не трачу время и на очистку доски, как раньше. В результате этого увеличивается время, которое можно потратить на изучение нового или закрепление изученного материала, ускорить темп урока, т.е. работа с доской позволяет сэкономить драгоценное время урока.

Благодаря размерам интерактивной доски изображения видны всему классу, а это в свою очередь - способ сосредоточить и удерживать внимание школьников, у которых процессы возбуждения и торможения не уравновешены.

Ещё один важный момент при работе с доской - управление демонстрацией (смена слайдов, создание и перемещение объектов, выделение цветом важных моментов и др.) происходит с помощью электронного маркера, а учитель, как и раньше – в центре внимания.

Применяя на уроках интерактивные методы обучения, учитель добивается новых возможностей, связанных, прежде всего, с налаживанием межличностного взаимодействия путем внешнего диалога в процессе усвоения учебного материала. Действительно, между учащимися в группе неизбежно возникают определенные межличностные взаимоотношения; и от того, какими они будут, во многом зависит успешность их учебной деятельности.

Умелая организация взаимодействия обучающихся на основе учебного материала становится мощным фактором повышения эффективности учебной деятельности в целом.
Интерактивное обучение одновременно решает несколько задач:

- развивает коммуникативные умения и навыки, помогает установлению эмоциональных контактов между учащимися;
- решает информационную задачу, поскольку обеспечивает учащихся необходимой информацией, без которой невозможно реализовывать совместную деятельность;
- развивает общие учебные умения и навыки (анализ, синтез, постановка целей и пр.), то есть обеспечивает решение обучающих задач;
- обеспечивает воспитательную задачу, поскольку приучает работать в команде, прислушиваться к чужому мнению.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ.

1. Е. В. Зарукина, Н. А. Логинова, М. М. Новик. Активные методы обучения: рекомендации по разработке и применению. СПб СПбГИЭУ, 2010. учеб.-метод. пособие.
2. Н. А. Шкуричева. Зачем первоклассникам нужна парная работа на уроке в адаптационный период // Начальная школа, 2006 г., №8.
3. И. В. Никишина. Интерактивные формы методического обучения. 2007 г.
4. М. П. Лакоценина. Необычные уроки в начальной школе, 2008 г.
5. М.М. Анцибор. Активные формы и методы обучения. Тула, 2002 г.
6. Как проектировать универсальные учебные действия. Пособие для учителя, Москва «Просвещение», 2008 г.

СОДЕРЖАНИЕ
CONTENT

Саньязова Айгерим Баурджановна, Смаилов Данияр Нургалиевич (Казахстан, город Семей)....2
Махсудов Пўлат Махсудович (Тошкент)....5
Жуманазарова Зухрахон Қосимжановна (Ўзбекистон)....8
Тураханова Дилдор Абидовна (Тошкент, Ўзбекистон)....11
Абдираҳмонов Абдимумин *(*Қарши ДУ, Ўзбекистон)....15
Орынбасарова Бактыгуль Бакитжановна, **Исмагулова Салтанат Махамбетовна** (Орал, Қазақстан Республикасы)....18
Джақсымбетова Аида Сейіткэмілқызы (Тараз , Қазахстан)....22
Бөрібаева Шолпан Қуатқызы (Тараз , Қазахстан)....25
ӨМІРХАН ШҰҒЫЛА (Алматы, Қазақстан)....27
А.С.Қыдыршаев, Д.А.Шакуова (Қазақстан Республикасы, Орал қаласы)....31
Кайриденов Амангельды Ушакович (Павлодар, Казахстан)....36
Абдували Гүлайым Абдижамиқызы (Шығыс Қазақстан)....41
Раманова Ляззат Бауржановна (Қызылорда, Қазақстан)....45
K. S. Brimzhanova, Ye. N. Ivanova *(Kostanay, Kazakhstan)*....49
Рыскулова Гулзат Уметкуловна (Кыргыз Республикасы)....53
Мусаханова Гульмира Маратқызы (Шымкент, Қазақстан)....57
Миннахмитова Л. (г. Шымкент)....61
Естемесова Карлыгаш Амангельдиевна, Омашева Жанар Магауяевна, Турысбекова Арайлым Есенгелдиновна, Талипбекова Хатира Дурмахановна (Караганда, Казахстан)....64
Маматов Аваз Мухиддинович (Ўзбекистон)....67
***Баёв А.В.*, Рудер. В.П., Диц Д.Ф.** *(Петропавловск, СКО, Казахстан)*....69
Abdusamatova Nargiza, Vaxobjonova Maftuna (O’zbekiston, Namangan)....73
Джураева Пердегүл Саидовна (Өзбекстан Республикасы)....75
Khaydarova Rashidahon Khabibullaevna, Barotova Khurriyatkhon Adkhamjanovna, Boltaboeva Adiba Jakbaralievna (Namangan city, Uzbekistan)....78
Ruzimuhammedova Lobar (O’zbekiston)....80
Hayitboyeva Feruzaxon Nizomjonovna (Farg‘ona viloyati, O’zbekiston)....82
Nishonova Muattarxon Alisherovna (Andijon, O’zbekiston)....86
Murodova Muhabbatxon Nizomjonovna (Farg‘ona viloyati, O’zbekiston)....89
Gulbahor Ro‘ziyeva, Nigora Nurnazarova (Navoiy, O’zbekiston)....92
Sultonova Iroda (Namangan viloyati O’zbekiston)....94
Yusupova Shohzoda Yunus qizi (Toshkent)....97
Norova Dilora Ibraximovna (Republic of Uzbekistan)....100
Utapova Oysapar Urazmatovna (Uzbekistan, Sirdarya region)....102
Khushimova Inoyatkhon Ilhomjonovna (Tashkent region Uzbekistan)....105
Ravshanova Dilafro’z Bahodirovna (Navoiy viloyati, O’zbekiston)....109
Salieva Perdexan Alimbetovna (Qoraqalpog’iston Respublikasi, O’zbekiston)....111
Shilnikovskaya Nadejda Romanovna, Goyibnazarova Nilufar Rahimjonovna (Namangan, O’zbekiston)....115
Hoshimova Madina Raximjanovna (Namangan viloyati)....118
Matkarimova Gulbahor Abdumalikovna (Toshkent viloyati, O’zbekiston)....120
Suvanova Shakhnoza Shomuradovna (Kashkadarya region, Uzbekistan)....122

G'ofurova Nargiza Abdunazar qizi (Sirdaryo viloyati, O’zbekiston).....................................123
Odinayeva Gulbahor Jo'raqulovna (Surxondaryo viloyati, O’zbekiston)..............................126
Axmadjonova Nodira Sirojidinova (Andijon, O’zbekiston)..127
Sheraliyeva Umida Rahimovna (Andijon viloyati O’zbekistan)...132
Matjanova Baxtigul Saparbay qizi, Мирзаева Раъно Абдумажитовна (Самарканд шахар, Ўзбекистон)..134
Рузметова Раьно Кадамбоевна (Хоразм вилоят Ўзбекистон)...135
Xadjiyeva Dilbar Zaynidinovna (Toshkent viloyati O’zbekiston)..137
Мавлонова Ситорабону студентка, Шарипова Дилдора Иззатуллоевна, Наймахан Махаммаджанова Улугбек кызы (Узбекистан)...139
Узакова Гулбахор Пулатовна, Дадабаева Матлюба Холмирзаевна (Намангана Узбекистан)...141
Kenjayev Nilufar Abdulahadovna (Republic of Uzbekistan)..143
Abdullayeva Nozima, Ravshanova Noila, Umarxanova Nigora (Uzbekistan)......................145
Shamsiddinova Maftuna, Kenjayev Azizbek, Tojimirzayeva Mahliyo (Namangan Uzbekistan)...148
Н.М.Шарифжанова, М.С.Якубов (Ташкент, Узбекистан)..150
Nilufar Xudiyorova Jumanazarovna (Sirdaryo viloyati, O’zbekiston)..................................153
Akramova Shohida Alimovna (Ferghana, Uzbekistan)..157
To‘raboyeva Gulnora Latifovna (Namangan, O’zbekiston)..158
Yarasheva Dilfuza Ravshanovna (Toshkent, O’zbekiston)..161
Azimova Gavhar Rustamovna, Abdusalomova Nazokat Rustamovna, Djabbarova Nigora Nusratillayevna (O’zbekiston)...163
Sanjar Ko’palov, Jurat Kenjayev (Xorazm, O’zbekistan)..166
Xoliqova Gulnora Narzullayevna, Xoliqova Nigora Narzullayevna, Sohibova Farangiz Mirshod qizi (O’zbekiston)...170
Рустамова Наргиза Абдусаломовна, Умирзақова Назокат Махмудовна, Исакова Дилноза Қўчқарбой қизи (Наманган вилояти, Ўзбекистон)..173
З.А.Исакжанова (Узбекистан)..175
***Исмоилова Муҳайё Шухратжон қизи** (Тошкент, Ўзбекистон)*.......................................179
B.Q.Xaydarov, N.N.Tashtemirova (O’zbekiston)..182
Н.Убайдуллаева (Наманган, Ўзбекистон)...184
Норова Хилола Ибрагимовна (Узбекистан)..187
Расулева Захро Абдухалиловна, Расулев Алишер Хамидуллаевич, Хамидуллаева Зебохон Алишеровна (Ташкент, Узбекистан)...191

Научное издание

МАТЕРИАЛЫ
Международного научно-методического журнала
«GLOBAL SCIENCE AND INNOVATIONS 2020: CENTRAL ASIA»

Сборник научных статей
Ответственный редактор – Х.Б. Маслов
Технический редактор – Е. Ешім, Е. Абиев

Подписано в печать 01.06.2020.
Формат 190х270. Бумага офсетная. Печать СР
Усл. печ. л. 25 п.л. Тираж 10 экз.